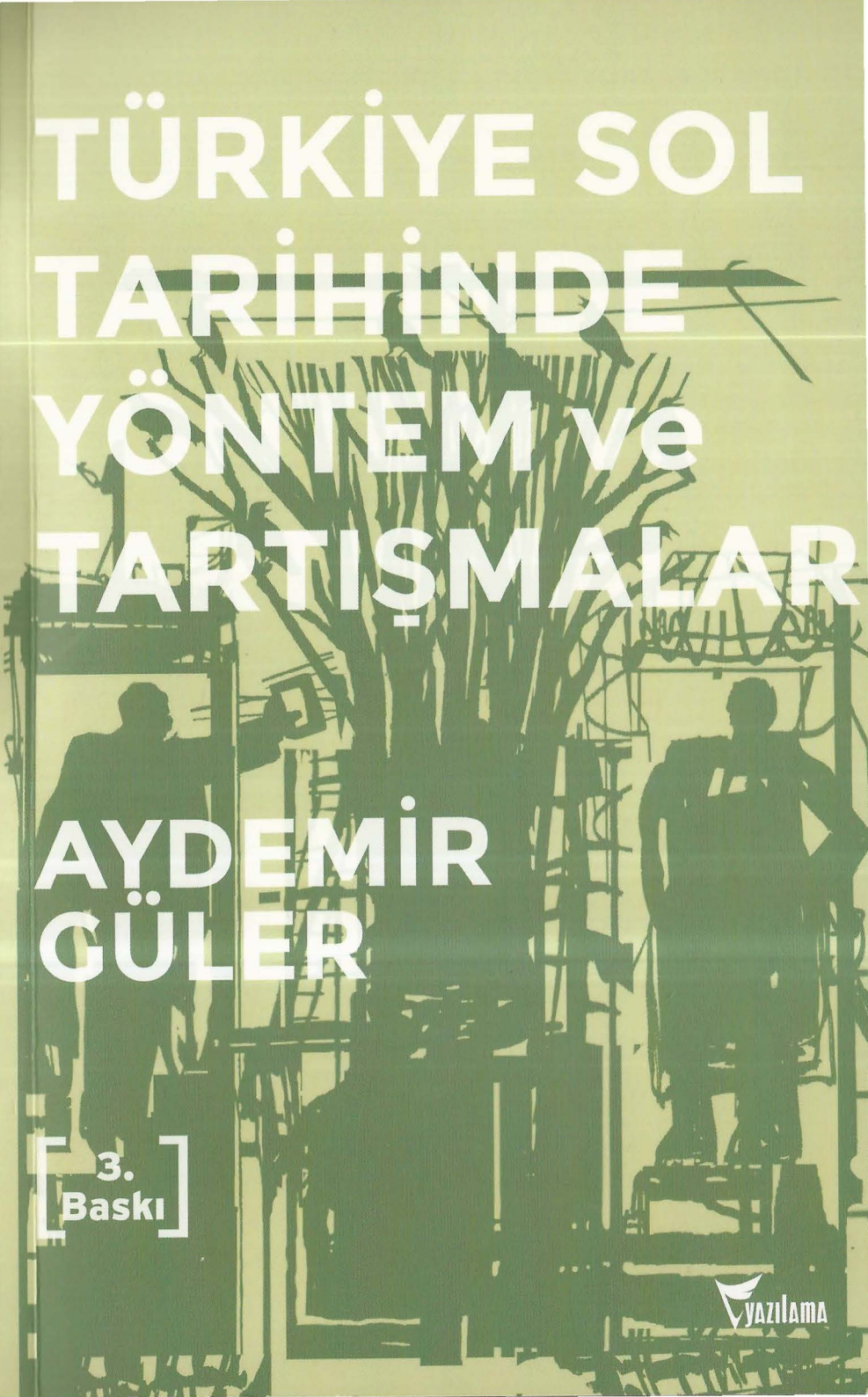
AYDEMİR GÜLER
TÜRKİYE SOL TARİHİNDE YÖNTEM VE TARTIŞMALAR

TÜRKİYE SOL TARİHİNDE YÖNTEM ve TARTIŞMALAR

AYDEMİR GÜLER

3. Baskı

Yazılama

Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar

Yazılama Yayınevi: 43

Türkiye Yazıları: 8

Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar

Aydemir Güler

Kapak Tasarımı
Levent Karaoğlu

Kapak Resmi
Mustafa Okan
(*Kargalar ve Tilkiler*, Kısa Kara Öyküler dizisi içinde)

Üçüncü Baskı
Ekim 2015

İkinci Baskı
Kasım 2012

Birinci Baskı
Ekim 2010

© Yazılama Yayınevi

ISBN
978-605-5892-35-7

Baskı
Kayhan Matbaacılık
Güven San. Sitesi C Blok No: 244 Topkapı - İSTANBUL
(0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)

İrtibat
Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker Cad. Osmancık Sok. Betül Han 9/13
Kadıköy – İSTANBUL
0 216 338 52 59
www.yazilama.com
iletişim@yazilama.com

Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar

Aydemir Güler

YAZILAMA

Aydemir Güler: 1961'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde ekonomi okudu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde yüksek lisans yaptı. 1982'den itibaren, daha sonra *Gelenek* dergisini yayınlayacak olan hareketin içinde yer aldı, 1986'da *Gelenek* yayın kurulu üyesi ve bu derginin düzenli yazarlarından oldu. 1986-1992 arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1992'de kurucularından olduğu Sosyalist Türkiye Partisi, STP'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılması üzerine 1993'te kurulan Sosyalist İktidar Partisi ve 2001'den sonra Türkiye Komünist Partisi saflarında yer aldı. Bir dönem parti tüzüğünde "kolektif liderlik" olarak tanımlanan Siyasi Büro'da genel başkan sıfatıyla sorumluluklar üstlendi. 1999'da *Son Kriz*, 2001'de *Yolları Birleştirmek* adlı çalışmaları yayınlandı. Başka arkadaşlarıyla birlikte, *Demokrasiye Aykırı Yazılar* (1996), *Asker Partisi Ne İstiyor* (1998), *Marksist Metin Analizleri* (2005), *Sosyalist Devrim Teorisi* (2005) gibi derleme kitap çalışmalarına katkıda bulundu. İngilizce ve Fransızca dillerinden yaptığı kitap çevirileri arasında Anikin'in *Marx Öncesi Siyasal İktisat* (Yazılama Yayınevi, 2008) ile *Altın-Sarı Şeytan* (Yazılama Yayınevi, 2010) ve Plehanov'un *Sosyalizm ve Siyasi Mücadele* (Daktylos Yayınları, 2009) eserleri sayılabilir. Güler TKP'ye yönelik likidasyon girişiminin boşa düşürüldüğü 13 Temmuz 2014 Atılım Kongresinin ardından kurulan Komünist Parti'de Merkez Komite üyesi olarak görev üstlendi.

İçindekiler

Üçüncü Baskıya Önsöz 7

İkinci Baskıya Önsöz 15

Sunuş 21

1. Bölüm
Yöntem Notları 31

2. Bölüm
Doğuş, Suphi ve Diğerleri 57

3. Bölüm
Arayış veya Restorasyon, Hüsnü ve Diğerleri 125

4. Bölüm
Açılım, Boran ve Diğerleri 203

5. Bölüm
Sonuç veya Gelecek 293

Seçilmiş Kaynakça 305

Üçüncü Baskıya Önsöz

Bir önceki baskının tarihi olan 2012 Aralık ayından sonra Türkiye'de ve solda hayat çok zamandır görülmemiş bir hızla aktı. Tekel işçi direnişinin, ODTÜ direnişinin parçası ve habercisi olduğu o akış 2013 Haziran'ında sele dönüşecek ve ülkenin bir dizi yöresini görülmemiş bir halk hareketi basacaktı.

İkinci baskıya önsözde AKP'nin 2011 zaferinden sonra girilen dönemde "yeni rejime yeni sol" tezinin reddedilmesi gerektiğini yazmıştım. Yeni rejim evet; ama solun ona adapte edilmesi... mümkün değil.

Bizim, ilk kez aynı ay *Sosyalistlerin Meclisi*'nin yaptığı toplantıda kullanmaya başladığımızı hatırladığım *Haziran Direnişi* kavramıyla andığımız o halk seli, bana sorarsanız bu yaklaşımı doğrulamıştır. 2013 yazının benzersiz halk hareketi bizim bildiğimiz, tanıdığımız, parçası olduğumuz sol kavramlaştırmasıyla uyumludur. Türkiye'de yurtseverlik, laiklik, kamuculuk, özgürlükçülük solun genetik kodlarında var. Bunları keyfi biçimde değiştirmeye çalışmak boş iştir. Tutmaz.

Bu kanıtlanmıştır kanıtlanmasına, ama bir şey daha olmuştur. [Yanlış hatırlamıyorsam yine o toplantıda Kemal'in (Okuyan) dile getirdiği haliyle] söz konusu halk hareketi, solu, has sahibi olması gereken kimi özellikler açısından aşmıştır. Sol siyasetin verili durumuna oranla daha yurtsever, daha özgürlükçü, daha laik ve siyasi iktidar hedefine yüzünü daha fazla dönen bir toplumsal hareket!

Cümlenin sonuna ünlemi koydum, çünkü genellikle tersi olur. Kendiliğinden toplumsal hareketler yalnızca örgütsüzlük ve programsızlık açısından zaaf göstermez. Yatkın oldukları organik, kendiliğinden ideolojik

eğilim sol siyasetin gerisine düşer. Hakikaten trajik; sol siyaset örgütsüz, programsız, kendiliğinden bir toplumsal hareketin gerisinde kalmıştır!

TKP istisna olmak kaydıyla örgütlü sol, direnişin en kolay buluştuğu ay yıldızlı bayrakla barışamamıştır. Diğer uçtaysa bayrağı kitle toplama faydacılığıyla sallayan, ama artık göreve davet edilecek bir ordu ortada olmadığından, kitlelere uyum sağlayamayan ulusalcılık vardı. Kürt siyasetini sol sayacaksak, oradan bakıldığında Haziran direnişi darbeci senaryoların parçasıydı zaten!

Solda kimi kesimler, yıllarca özgürlükçülüğü hangi tahta yerleştireceğini ve nasıl edip de geçmişi için günah çıkartacağını bilememiştir. Haziran direnişi monolitik, aşırı merkeziyetçi vb damgalanan günahlar için o kadar yanıp yakılmaya gerek olmadığını, *mücadele eden* farklı kesimler arasında dayanışmanın gayet kolay kurulacağını gösterdi.

Solda elitizm ve tepeden inmecilikle bitiştirilmeye kalkılan laikliğin, özgürlük talepleri listesinde ilk sıraya yerleştirilmesi barikatta, sokakta güle oynaya halledildi.

Sonra; Haziran direnişi "hükümet istifa" sloganıydı, en özet haliyle. Siyasetin iktidar odaklı bir konu olduğunu kitle kendiliğinden görüyor ve söylüyordu.

Ama yetmez.

Haziran direnişi karşısında gözleri kamaşan sol, bunların yeteceğine inanmak istedi. Sınıf mücadelesini uygun dalga üstünde sörf yapmakla karıştıranlar 2014 kâbusuna hazırlıksız, daha doğrusu bir hayal dünyası içinde girdiler. Önce yerel yönetim seçimlerini, sonra cumhurbaşkanlığı seçimini, ölmesi "eli kulağında" sayılan AKP kazandı.

Hazırlanma gücüne sahip olan ve sırayı bozan biricik öznenin yaşadıkları 2014 sıkıntısını katmerli hale getirmiştir. Türkiye Komünist Partisi, Gelenek-SİP-TKP geleneğinin zenginlik ve derinliğine hiç yakışmayan, bu anlamda şaka gibi bir muhalefet tarafından likide edilmeye kalkışıldı.

Bu kitapta başka şeylerin tarihi için olduğu gibi, solun tarihinin de "bugünden" okunmasının, hem ister istemez tabi olduğumuz bir yasa, hem de doğru yöntem olduğunu yazdım. Bundan sonra solun tarihi bugünden

bakarak ele alınacak. İlk kez 2010'da yayınlanan bu kitap da bugünden bakılarak okunacak.

Kitapta ara sıra geçen *Gelenek-SİP-TKP* dizgesine Komünist Parti'yi eklemek solda ortaya çıkan yeni durumu belli ölçülerde yanıtlayacaktır. Örneğin son sayfalara gelip "Sonuç ve Gelecek" bölümünü okurken, "2001'den bu yana ise TKP yeni bir atılımın olanaklarını kurcalamaktadır" gibi pasajlara denk geldiğinizde bu önsözü hatırlamanızı ve "2015 itibariyle Komünist Parti..." diye devamını getirmenizi öneririm.

Peki, nasıl bir yeni atılım? Biraz daha açmayı deneyeceğim.

2013 umudunun üstüne 2014 darbesini yiyen solda ruhsal, politik, ideolojik ve entelektüel (teorik) bir çöküş yaşandı. Dolayısıyla artık kitabın yazıldığı ilk yerde değiliz. Önü açık bir solun yükseliş için hazırlık yaptığı bir ortamda çalıştım ve yazdım. Şimdi, üçüncü baskı arifesinde, çöküşün yarattığı kuşatmayı kırmak, Türkiye'de Marksizmin ve Leninizmin üstünde oluşan ağır basıncı geri püskürtmek göreviyle karşı karşıyayız.

Tarih kitabında güncel bir sorunu analiz etmeye kalkmayacağım. Bu satırları yalnızca şunun için yazdığımı hatırlatayım: Tarihi bugünü yaşamakta olanlar okur ve tartışır. Bugün'ün ne olduğu, okuma ve tartışmanın doğrudan parçasıdır...

Solun geri unsurları, yani laikliği ve yurtseverliği özgürlükle bağdaştıramayanları, liberalizmin menüleriyle dengesi sarsılmış olanları, yani Kürt mücadelesiyle dayanışmayı devrimcilik için yeter kıstas ve her tür uzlaşmacılığın aklayıcısı sayanları ve AKP'ye yitip giden Birinci Cumhuriyet mevzilerinden direneceğini zanneden ulusalcıları bir yana bırakıyorum. Bunların dışında Marksist entelijansiya 2011-2013 aralığında bu zorlu çağa sosyalizm merceğinden bakma yeteneğini arttırmış, geliştirmişti. "Madem bu kadar kirlenen bir ülke ve dünyada bulunuyoruz, bu kiri ancak sosyalizm temizler." Türkiye güncelliğinde yeniden üretilmiş Leninizm böyle bir şey oluyor ve yadırganma oranı giderek azalıyordu. Sosyalizmin güncelliğinin "önce ve ille demokrasi" saplantısını baskılama ve geriletme imkânı ortaya çıkmıştı.

Bu kitapta bunun sol tarihte nadir rastlanan bir durum olduğunu da anlattım...

Derken 2014 geldi. 2014'te sol, sadece en geri unsurlarla sınırlı olmayan bir biçimde sığınak aramaya koyuldu. Sığınak ha Haziran'ın halk kitleleri ve barikatları olmuş, ha CHP, ha HDP, fark etmiyor. Öyle ki örgütsüz ve programsız halk kitlelerine devrimci güzelleme yazanlarla Mansur Yavaş'ın oylarını korumayı iş edinenler, sempatik dostum Sırrı Süreyya Önder'in popülizmine tav olanlar, 2015'te "majestelerinin solu"nun iki mecrasına dağılanlar hep aynı kişiler olabilir. Örgütsüz ve programsız, aşağıdan gelen bir devrim duygusuyla sıradan parlamento umutları ve aleni reformizm arasındaki mesafe çok kısalabilir.

"Aşağıda" objektivitesi yoksa devrim yaratılamaz. Ama objektivitenin olgunlaşması için önderlik, örgütlülük gerekir. Devrimci sınıf önderliği...

Faşizmin gelmekte olduğu doğrudur. Ancak faşizmi sosyal-demokrasinin veya Kürt reformunun önleyeceği fikri yüzeysel ve saçmadır. Haziran direnişinin "hükümet istifa" sloganının çarptığı barikatı AKP polisi değil, aynı sosyal demokrasi ve Kürt ulusalcılığı kurmamış mıydı?

Tahmin edeceğiniz gibi, elinizdeki önsöz 7 Haziran 2015 seçimlerinden önce yazıldı. Siz okurken geçmiş ve bazı sonuçları ortaya çıkmış olacak olan bu seçimlere, Türkiye'nin bir "ana programla" götürüldüğünü düşünüyoruz. Restorasyon adını verdiğimiz bir programla.

Özeti, sürdürülebilir olmaktan çıkan İslamcı faşizmin "düzeltilmesi". Daha fazla merak edenlerin Komünist Parti'nin başka yayınlarına bakmaları gerek... Ancak şu kadarını söylemeliyim: Erdoğan'sız bir AKP rejimi, dinci dozajı az sulandırılmış bir İslamcılık, gerilimi azaltılarak patlama veya erime noktasından uzaklaştırılmaya çalışılan bir sömürü ve yağma düzeni. Restorasyon bu.

Anladığım kadarıyla şu tanıtım yazısında da aynı olgudan söz ediyor yazar; ve "*... ülkemizdeki demokrasi ve özgürlük güçlerini tehdit eden gerçek tehlikeye, İslamofaşizme karşı bir çıkış yolu bulmak, bir yol oluşturmak için yapılması gerekenler üzerine fikir üreterek, on iki yıllık AKP iktidarının baskılarla zorlaştırdığı, dayatmalarla adeta bir bataklığa döndürdüğü bu yaşanılmaz ortamdan kurtulmak üzere CHP-HDP-BHH ekseninde bir çözüm bulmanın mümkün olduğunu söylüyor.*"

Tanıtını yazısından buraya aktarırken yeniden okudum ve "anladığım kadarıyla" ifadesini kaldırmaya karar verdim. Yazar, bizim restorasyon kavramıyla anlattığımız aynı olgudan söz ediyor! Üstelik aynı terimi kullanıyor. Kitabının adı *AKP, Siyasal İslam ve Restorasyon!*

Sevgili Ergin Yıldızoğlu ve solda başka sevgili dostlarımızın, bataklıktan çıkmak için CHP ve/veya HDP'ye rıza gösteriyor olmaları sığınak arayışıdır. Kimse "kaçın kurtulun" demeyeceği için, sığınak büyük bir atılım olarak sunulacaktır. CHP ile HDP yetmez; kuyruklarına *Birleşik Haziran Hareketi* de eklenmelidir ki, solda "delirdiniz mi, ne CHP'si, ne HDP'si" diyecek, sosyalizmin güncel olduğunu hatırlatmaya yeltenecek tek bir densiz kalmasın! Solu bu üçüncü sınıf burjuva demokratlığına indirgemek için bir kitap yazılmadığı kalmıştı. O da olmuş!

Burada yanlış bir şey yaptığımı düşünebilirsiniz. Yazara veryansın ederken kitabını okumamış olduğumu hiç gizlemedim! "Ama okumadan da böyle söylenir mi; hani çok ağır olmadı mı" diye içinizden geçirdiniz mi?[1]

Neden HDP'li ve CHP'li yöneticilerden ödünç alıp, "Allah kabul etmez bu yöntemi" diye eklemiyorsunuz? Lütfen yanlışımı eleştirmek isteyen ve HDP-CHP koalisyonuna bir şans verilebileceğini düşünen, beni "Allah çarpar" falan diye korkutsun! Ki, ben de onlara girdikleri yolun İslamofaşizme karşı, devrim ve demokrasi duasından medet ummak olduğunu söyleyeyim...

Şimdi de fazla mı laubali oldu? Haklısınız...

Yaratılmasından kesinlikle sorumlu olmadığım düzey düşüklüğünü bu sayfalara taşıdığım için özür dilemeliyim belki de... 2014 travmasının katkısıyla Türkiye solunda düzey buraya düştü. İnşallah maşallah, Allah korusun, Allah kurtardı, Allah kabul etsinlerle yürütülen bir muhalefetin dinci rejimi gerileteceği iddiası nasıl sola kalabilir! Laiklik isteyen muhalefet İslamcı iktidarı gerçek Müslüman olmamakla "suçluyor". CHP ile HDP laikliği siyasetin her tür tanrısallıktan arındırılması ve insanileştirilmesi yerine, sadece Sünniliğin değil diğer bütün inançların doluştuğu

[1] Bu önsözü yazdıktan birkaç gün sonra, Yıldızoğlu'nun kitabını edindim ve okudum. Tekin yayınları tarafından Mayıs 2015'te İstanbul'da basılan çalışmayı hızla okuduktan sonra yukarıdaki satırlarda herhangi bir haksızlık yapmadığım kanısına vardım.

bir deliler evi olarak tarif ediyorlar. Adında sosyalist geçen bir partinin yöneticisi, Marksizmin aydınlanmacı olmadığını söyleyecek kadar cahil cesaretine sahip olabiliyor... Ne düzeyi, ne tartışması!

Elinizdeki kitap Türkiye'de solun kimliğinin tarihen oluşmuş bulunduğunu iddia ediyor ve kanıtlamaya uğraşıyor. O oluşumun dışına çekiştirilmeye gelmeyecek bir "solculuğumuz" var. Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve Behice Boran'ın ve elbette "diğerlerinin" isimlerine kayıtlı olan "bizim solculuğumuz" bu tartışmayla ilerlemez. Liberalizmin damga vurduğu, dinsel bir dilin basbayağı biçimlendirdiği bir sol muhalefet tek kelimeyle çürümedir.

Özetle kitabımızın 2. ve 3. baskıları arasında geçen kısa tarih, kimi tezlerime destek verse de, güncel politik tablo bizden yana bir konuma yaklaşmadı.

Bu çalışmadaki saptamalar arasında şu da var: Sol hareket, bir dönem ulaşılan en ileri mevzide tutunamıyor. İzleyen dönemde, daha önce aşılmış olan geri formasyon kendini restore etmeyi başarıyor.

Örneğin Suphi'nin ulusal kurtuluş kavgasının içinde sosyalist devrimi araması, Hüsnü'nün genç burjuva cumhuriyetine nasıl muhalefet yapılacağı sorusuna verdiği yanıtı minimum düzeyde etkilemiştir. Ya da Boran'ın sosyalist devrim tezindeki derinlik, demokrasiciliğin defterini dürmekte başarısızlığa uğramıştır. Şimdi de, AKP diktatörlüğüne sığmayan toplum kesimlerinin ve bu kesimlere "boyun eğme" diye seslenen solun yer aldığı tablo sanki gitmiş de, AKP diktatörlüğünün restorasyondan geçirilmesine yönelik kabullenme yayılıyor.

Solun bir adım ileri gidip sonra geri düşmesi, kuşkusuz tarihin yasası değil, bir politik yenilgidir. Türkiye'de solculuk 2011-2013 döneminde kazandıklarını ve belki daha fazlasını 2014'te yitirdi. Daha önce geriletilen liberalizme döndük. Kovuklarına çekilen devrimci demokrasi liberal giysiler kuşandı...

İki notu mutlaka yazmalıyım. Birincisi, bu geri çekilme veya solda geri olanın restorasyonu tamamlanmış değil. Bu iş o kadar basit değil. Türkiye'de solun Marksist birikimi 2014-2015 akıl tutulmasına sığmaz.

İkincisi, sol tarihimizin az yukarda hatırlattığım özelliğine ilişkin saptama bana ait değil. Kitapta da geçtiği gibi, bu analiz büyük ölçüde Metin Çulhaoğlu'nun bir çalışmasından... Saptamayı yapan 2014 yıkıntısının altında kaldı ve entelektüel hayatını liberalizmi aklamaya, devrimci demokratlığa mazeret üretmeye vakfetti diye geçmişte yazdıkları silinmiyor. Varsa, ön açıcı saptamaları alıyoruz, onlar bizde kalıyor...

Bizim tarih tezimiz "sosyalizmin güncelliği"ne dayanır. Ele aldığımız on yıllar boyunca olduğu gibi, bugün de öyle.

Okur, ikinci baskıya önsözde 2011 parlamento seçimlerini Birinci Cumhuriyetin sonu olarak adlandırdığımı(zı) görecektir. Haziran direnişiyse, tükenmiş birinci cumhuriyetin var ettiği direnç odaklarının marifeti olmuştur. Kadınlar, Aleviler, kent yoksulları, beyaz yakalılar, gençler... Kürt ulusalcılığının Kürt yoksullarını, aslında bulundukları bu listeden çıkartmak için uyguladığı baskı ve bu baskının kısmen sonuç vermesi bir detay. İşçi sınıfının kimi geleneksel kesimlerinin ataleti hem detay, hem de sürdürülebilir olmayan bir durum. Eski düzen gerçekten bitiyor, ama açığa çıkardığı dinamikler ikincinin inşasına izin vermiyor. Yenilik bu. Birinci Cumhuriyetin var ettiği direnç odaklarının nostaljik, yani geriye dönük değil, geleceğe dönük bir hareket yaratmış olmaları.

Sosyalizmin güncelliği iddiamızın daha güçlü dayanağı olabilir mi? Söz konusu dinamikler, milyonlara denk gelen direnç odakları, politik olarak boşlukta duramaz. Geriye dönüş yolu kapalıysa, bu dinamikler yok olmuyorsa, İkinci Cumhuriyet tıkanmayı aşamıyor ve en fazla restorasyon projeleri yardıma çağrılıyorsa, tartışma dinci faşizm ile "dinci demokrasi" arasına sıkışıyorsa... sosyalizm seçeneği güncelidir.

Tıkanıklığın ille sosyalizmle çözüleceğini nereden mi çıkardım? Bu mantık silsilesinde bir eksik mi hissediliyor?

Hem evet, hem hayır. Tarihi ve toplumu soğuk bir nesnellikten ibaret sayanlar, çenelerini avuçlarına yerleştirip restorasyonun daha büyük bir olasılık olup olmadığını tartabilir ve böyle bir düzenlemenin mevcut gidişata göre tercih edilebilir olduğu sonucuna varabilirler. Benim yürüttüğüm mantıktaki eksiği yakalamışlardır!

Ama geleceğe belirli bir amaç kurgusuyla bakanlar, bu doğrultuda mücadele edenler, yani kendilerini bir özne olarak konumlandıranlar, işlerin nereye varacağını değerlendirmekle yetinmeyip, bugüne yön vermeye azmedenler, o silsiledeki eksik halkayı giderme sorumluluğunun altına giriyorlar demektir. Öznesiz, iddiasız ne güncellik olur, ne gelecek. Özne ve iddia yoksa, biz ölmüşüz demektir.

En olmayacak şey yani...

Bu kitap tarih yöntemini mi tartışacaktı? Başladık bile... İyi okumalar.

Aydemir Güler
Mayıs 2015

İkinci Baskıya Önsöz

Uzun adı nedeniyle benim kısaca "Sol Tarih" diye andığım kitabın ikinci baskısını ilkinden iki yıl sonra yapıyoruz. *Yazılama Yayınevi*'nden arkadaşlarımın sıkıştırmalarına uyum gösterseydim bu süreyi bir buçuk yıla indirebilirdik aslında. Arkadaşlarımı ve yeni okurları bekletmiş olmak tamamen benim sorumluluğum...

Tabii tümden mazeretsiz değilim. Ama politik faaliyetin parçası olarak yazarken, gecikmenin faturasını bu bütünlüğün diğer parçalarına çıkartmak kadar saçma bir tutum olamaz. Bunu yapmayacağım. Çare yok, daha fazla, daha hızlı üretmemiz gerekiyor. Çıkartılacak bir sonuç varsa, bu olmalı.

Bu iki yıl içinde kitap önemli bir tartışmaya konu olmadı. Okuyan, soru soran, beğenen, kimi notlar düşen çok sayıda kişinin dışında üç yazılı değerlendirme oldu benim bildiğim.

Bir tanesini mecburen anacağım. Ömer Gürcan son zamanlarda aktif olmayan bir web sayfasında, nerden icap ettiğini bilmediğim negatif değerlendirmelerini paylaştı. Yazdıkları, kitabın içeriğiyle ilgisizdi ve adı geçen kişinin TKP'ye duyduğu alerjiyi yansıtıyordu.

İkinci tartışmayı *Birgün* gazetesinin kitap ekinde Aytek Soner Alpan bir tanıtım yazısı çerçevesinde yürüttü:

> "... *Yöntem ve Tartışmalar*'daki argümanların sanırım yazarın da kabul edeceği üzere ve belki de kaçınılmaz olarak 'aşırı öznel' bir konumdan yazılmış olması kitabın 'sevgi' çerçevesinde kurgulanan amacı ve bütünlüğe çağrı yapan sonucuna halel getirebi-

lir kanaatindeyim. Solun bütünlüklü tarihyazımına ulaşmak için geleneklerin sağlıklı biçimde 'icadı' bir başlangıç noktası olarak anlamlıdır. Ancak sonrasında öznel konumlardan yazılmış bu geleneklerin bütünlüklü bir anlatıda (Türkiye'de sosyalist düşüncenin ve hareketin tarihi) nasıl birbirleriyle 'barışık' biçimde sentezleneceği sorusu -belki uzun vadeyi ilgilendiren bir soru olsa da- ortada durmaktadır. Hele ki Aydemir Güler, daha kitabın başında herkesin her pratiğe eşit mesafede duramayacağına dikkat çekerken..."

Aytek'in öngördüğü zorlukla yüz yüze gelmiş olmayı dilerdim doğrusu. Yani sosyalist hareketin farklı kanallarından ve geleneklerinden yorumcuların, mutlaka eleştirel bir biçimde ve mutlaka sahiplenerek kendi geçmişlerini masaya yatırmaları, yatırmaya başlamaları "iyi olurdu". Bu yönde herhangi bir çabanın bulunmadığını söylemiyorum elbette. Ama anlamlı bir birikimin işaret vermediği açıktır. Bu durumda "bizim" yapabileceğimiz yola devam etmektir. Altı aylık gecikme bu nedenle canımı sıkıyor.

Kaldı ki, birinci baskıda arada kimi taahhütler de yazmıştım. Bir yerde Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın ayrıca yazılmayı hak ettiğini not düşmüştüm... Başlayamadım bile! Kıvılcımlı konusunu ertelemiş sayıyorum kendimi ve şimdilik bir takvime bağlayamıyorum. Ama hâlâ yapılabilir olmaya devam ediyor.

Oysa Avni Erakalın'la ilgili bıraktığım eksikliğin bir bölümü artık kapanmayacak. Türkiye İşçi Partisi'nin kurucu genel başkanı ve o heyetin hayattaki son üyesi Avni ağabeyi 2012 başlarında kaybettik. Artık sınıf hareketinin ve sosyalist birikimin, az bilinen, ilginç bir kolu olan sendikacıların öyküsünü ondan dinleyemeyeceğiz, sorularımızı yöneltemeyeceğiz, değerlendirmelerini tartışamayacağız. Bir insanımızdan yoksun kalmak yeterince hüzünlü. Ama o insan beraberinde hareketimizin tarihinden kimi öğeleri de bilinmezliğe götürmüşse ve bunu minimize etmek pekâlâ mümkünken şu veya bu nedenle yetişememişsek... Ölümü engellemeyi bilmiyoruz, bari bilinmezliğe giden deneyimleri yakalayabilseydik! Burası anons etmek için uygun bir yer olabilir. Nâzım Hikmet Akademisi'nde bir araştırma grubu, işini Avni ağabeye bu borcumuzu

ödemek olarak belirledi. Birinci ölüm yıldönümüne yetişmese bile çok gecikmeyecek bu kitap çalışması.

Yeri geldi; birinci baskıda adı geçen bir kişi daha eksildi hayatımızdan. Kitabın ağırlıklı kısmını, o hastalığını yaşarken, evinde yazdığım Hasan Suda'yı, kayınpederimi, babamızı kaybettik... Saygıyla, sevgiyle anıyorum.

"Sol Tarih" kitabı hakkında üç yazılı değerlendirme oldu demiştim. Sonuncusu Erden Akbulut. Birinci baskının "Sunuş" yazısında nafile ve naif bir dilekte bulunmuştum. Erden'in kitapta maddi hata bulmaması mümkün olur muydu hiç!

Tabii ki buldu. Dipnotlarda bazı kaymalar olmuştu; Erden yakaladı. Kimi kaynaklara tereddüt belirtti veya birincil kaynaklara işaret etti... Maddi hataların galiba en vahimi, Komintern'in 1924'teki 5. Kongresinde eleştirilere yanıt verenin Şefik Hüsnü olduğunu yazmam. Hüsnü'yü tartışırken TKP temsilcisi Vanlı Kâzım'ı atlamışım! Üstelik bu hatanın üstüne bir paragraf bina etmişim. Erden'e teşekkür ediyor, düzeltiyor, okurlardan özür diliyorum.

Anlayacağınız, ikinci baskı için tashihin ötesinde kimi düzeltmeler de yapmış oldum. Önemli olanları yeri geldiğinde metin içinde belirttim.

Sevgili Erden bana gönderdiği notlarında kimi temelli değerlendirmelerime mesafeli durduğunu da ifade ediyordu. Bunların arasında Mustafa Suphi'yi ve Şefik Hüsnü'yü yerleştirdiğim yer de var, anladığım kadarıyla. Elbette bu tür başlıklarda kendi yorumumda ısrarlıyım. Erden'le bir sohbetimizde kendisinin de "yeni bir yaklaşım" olarak tanımladığı haliyle, komünist tarihin bütün kesitlerine eşit mesafede olamayacaksam da, hepsiyle temelde barışık olmayı deniyorum. Geçmişle gelecek arasında sağlıklı, devrimci bir bütünlük kurgulamanın yolunun bu barışıklıktan geçtiğine inanıyorum. Adı geçen liderleri, detayların ötesine, bu barışık bütünlüğe yerleştirmeye çalıştım.

Erden'in bir notuna ise bu önsözde değineceğim. Birinci TİP ile TKP

arasındaki ilişkinin, kadrolar bazında bir süreklilik gözlemlenmesine, Aybar'ın ve ona eşlik eden kadronun TKP kökenli olmalarına rağmen, bir politik kopuş anlamını içerdiğini öne sürüyorum, kitapta. Bu "kopuş" tipiktir ve sol tarihimizin diğer çoğu kopuşu gibi doğru düzgün tartışılmaksızın, hesaplaşılmaksızın yaşanmıştır. Bu tezimi "Atılım için Kopuş" ara başlığının altında açımlamaya çalıştım. Somut olarak ve özetle, TKP ile TİP arasında bir "komite" bağı olduğu, yani TİP'i yöneten gizli bir TKP komitesinin var olduğu yolundaki rivayetleri ciddiye alınadığımı yazdım. Ciddiye almadığım bu bilgiyi zamanında Aydın Meriç dile getirmişti. Erden Akbulut, bu rivayetin kökenindeki belgenin Tüstav arşivinde bulunduğunu söyledi. Zeki Baştımar 1966'da Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi ile görüşmesinde dile getiriyor bunu. Tutanağın Bulgarca kopyası da arşivde duruyor.

Bu bilgi değerli olmakla birlikte metinde bir değişikliğe gitme gereği duymuyorum. Baştımar'ın tutanağa geçip oradan arşive giren verisinin tarihi değiştirebilmesi için başka verilerle tutarlı bir bütünlük oluşturması gerekiyor. Örneğin TKP'nin, legalde bir ek oluşumu yararlı gördüğü açık olsa bile, Baştımar'ın bu oluşumu, yani Birinci TİP'i bir nevi sol sapma olarak yorumladığı da açıktır. Sonra iddia olunan komitenin icraatı TİP'i TKP'ye yakınlaştırmayı hiç gözetmemiştir. Sonuç olarak komite etkisiz kalmış, başka dinamikler komiteye verilen görevin önüne geçmiş veya Baştımar TKP'nin 1960'lar Türkiye'sindeki ağırlığını olduğundan büyük göstermek istemiş, hatta buna inanmış olabilir. Bu konuya kendinde önemi nedeniyle değil, "yöntem tartışması" açısından anlam taşıdığı için girdim.

Ancak kitabın iki baskısı arasında yaşananlardan, konumuzla ilgili en önemli şey, aynı zamanda memleket için de en önemli gelişmedir. 2011 Haziran seçimlerinde AKP'nin kazandığı zafer, çoktandır süren gerici birikimi bir rejim değişikliğiyle taçlandırdı. Birinci Cumhuriyet bitti.

İkinci Cumhuriyet'in ne kadar sağlam ne kadar çürük çıkacağı ayrı bir tartışma konusu. Beni ilgilendiren şudur: Bu kitapta tarihi irdelenen sol, Birinci Cumhuriyet'le birlikte biçimlenmiş, aynı tarihsel ortama doğmuş,

onun muhalifi, eleştirisi olarak gelişmiş, Birinci Cumhuriyet rejiminin evrimine ayak uydurmaya, onun alternatifi olmaya çalışmış, yine yenilgilerini onun karşısında almıştır. Yaşanan değişimin solu derinden ilgilendirmemesi mümkün değildir.

2011 öncesindeki AKP'li yıllar bu rejim değişikliğinin habercisiydi. Haberi alan bir kesim, Birinci Cumhuriyet'in yıkılmasının solun tanım kümesini de boşa düşüreceğinden paniğe kapılmış olsa gerek, eskiyen rejimle kendini özdeşleştirdi: Ulusal sol, "bizim bildiğimiz" geleneğin yadsınmasıdır. Bildiğimiz geleneğin içinde ulusal kurtuluşçuluk, aşamacılık, yer yer sınıf uzlaşmacılığı vb olmuştur olmasına; ama solun onlarca yıl karşısına dikildiği akımlarla arasındaki mesafeyi sıfırlaması kendini inkâr sayılmalıdır. Birinci Cumhuriyet'in devrilmesi solun bu kesimi açısından daha da yıkıcı olmuştur.

Diğer yanda, aynı zaman diliminde, duydukları habere pek sevinen liberal solcular AKP'nin vazettiği değişimin kanatları altına konumlanmışlardı. Ancak hem Türkiye solunun aklı başında kesimleri hem de nesnellik, oradan kafayı çıkartmalarına giderek daha az fırsat verdi; verdik. 2009-2011 arasında liberal sol itibarsızlaşmıştır. İkinci Cumhuriyet'in ayak sesleri yaklaştıkça, öylesi bir solculuğun toplumsal olarak anlam taşıyamayacağı da sezilmeye başladı. Nasıl olsun ki? AKP'nin resmi solu, paralı eğitimden yana olmalı, piyasanın yararlarını keşfetmeli, emperyalizmi tehdit saymamalı, dinci gericiliği halk kültürünün parçası olarak kavramalıydı! Oysa gözüne perde inmemiş herkes ülkenin faşizme doğru gittiğini algılıyordu. Üstelik sol liberalizmin esin kaynağı neo-liberalizm, aynı dönemeçte bir dünya krizine çarptı. Şimdilik batmasa da, inandırıcılığının hayli azaldığını söyleyebiliriz.

Bu kitap "yeni rejime yeni sol" tezini reddediyor, gerçekleşebilir olarak da görmüyor. Bu yaklaşım iki yıl içinde bir kez daha doğrulanmıştır. İkinci Cumhuriyet solu değiştiremedi. 2012 sonbaharı itibariyle değiştirme gücü de kalmadı. Tersine, sosyalizm solda ulusalcı ve liberal modellerden daha gerçekçidir. AKP'ye karşı sosyalizmi gerçekçi bulmayıp eski rejime tutunmaya çalışanların yanılgısı açıklık kazanıyor. AKP değişiminin arsız veya utangaç alkışçılığına soyunanların çoğunluğu muhalefet

saflarına geri dönmek zorunda kalıyorlar... Kitaba gelince, Suphi, Hüsnü ve Boran güncelliklerini koruyorlar.

Birinci baskının sunuş yazısında geçen isimlerden biri Mustafa Okan. "Kapak resmi"nin sahibi sevgili Mustafa'nın eserinden, künyede "kapak görseli" diye söz edilmesinin sorumluluğunu üstleniyorum. *Kargalar ve Tilkiler* çalışması Mustafa'nın *Kısa Kara Öyküler* dizisinden alınma. (http://www.mustafaokan.gen.tr/portfolio-item/kisa-kara-oykuler) Sizi bilmem, ama ben çok seviyorum... Arada, Mustafa ağır bir ameliyat geçirdi, büyük bir mücadele verdi. Kitabın ikinci baskısı, tüm okurların Mustafa'yla dayanışmalarını, "geçmiş olsun" dileklerimizi temsil etsin isterim.

Mücadeleci yoldaşlarımdan birinden daha söz etmeliyim. Birkaç ay önce iki kişi Kadir'i ziyaret ettik, belalı bir hastalığa yakalanmış olduğunu uzun uzun anlattık. O akşam bize "iyi, madem öyle, bir de bununla mücadele edeceğiz" diyen Kadir'e, Kadir Karabulak yoldaşa sevgilerimi iletiyorum.

"İkinci baskıya önsöz"ün sonuna geldim.
İyi okumalar...

Aydemir Güler
Eylül 2012

Sunuş

İşte diz çöküyoruz, imkânsız mıdır dimdik ayakta yaşamak?
Jacques Brel, Vivre debout, 1961

Dizlerimin üstüne çöküp seviyorsam seni,
ayakta, dimdik yaşamak içindir.
Agnès Bihl, Je pleure tu pleures il pleut, 2009

(...) En azından üç dil bileceksin
En azından üç dilde
Canımın içi demesini
Canım ağzıma geldi demesini
Kırmızı gülün alı var demesini
Nerden ince ise ordan kopsun demesini
Atın ölümü arpadan olsun demesini
Keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur demesini
İnsanın insanı sömürmesi
Rezilliğin dik alası demesini
Ne demesi be
Gümbür gümbür gümbürdemesini becereceksin
En azından üç dil bileceksin
En azından üç dilde
Ana avrat dümdüz gideceksin
En azından üç dil
Çünkü sen ne tarih ne coğrafya
Ne şu ne busun
Oğlum Mernuş
Sen otobüsü kaçırmış bir milletin çocuğusun.
Bedri Rahmi Eyüboğlu, Üç Dil

Kitabın, bu sunuşu izleyen birinci bölümünde yöntem notları yazdım. Sol tarih çalışmalarında izlenecek yönteme dair her şeyi ortaya dökmek iddiasında değilim. İlerleyen sayfalarda gireceğim somut tartışmalarda tekrar buluşacağımız yaklaşımlar yelpazesine alıştırma olsun diye gerekiyordu bir yöntem bölümü...

Devamında kitabın temel kapsama alanına gireceğiz. Tarih yazmak tarihçinin işi. Ben tarih yorumlarını tartışabilirdim; burada onu deniyorum.

Son zamanlarda okur beklentisi, "gizli gerçek"lere ulaşmak türünden bir polisiye merakına çekilmişe benziyor. Böyle bir çabam ve iddiam olmayacak. Ama gerçeğe ulaşmak için önce yöntem lazım. Solun tarihine nasıl bir yöntemle yaklaşılması gerektiğine bir yanıt oluşturmaya çalışacağım. Bunu da seçilmiş temel bölmeleri, bu bölmelerle ilgili yorumları tartışarak yapmayı amaçlıyorum. Olgulardan ve tartışmalardan bir yöntem süzmek... Çalışmanın amacı böyle tanımlanabilir.

Sol tarihten seçtiğim bölmeler ise üç isim, komünist hareketin üç tarihsel lideri merkeze konarak yapılandırılıyor. Bu üç kişi Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve Behice Boran.

Yıllar önce Metin Çulhaoğlu'nun bir yazısında ortaya attığı kavram çiftine sadık kalacağım: *Atılım* ve *Restorasyon*. Sol tarihimiz, siyasi iktidar perspektifinin küllendiği, hareketin donuklaştığı dönemlerle atılım dönemlerinin birbirini izlemesinden oluşuyor. Suphi yani 1920 Bakû TKP'si ve Boran yani 1960'ların TİP'i iki atılımdır. Bunları önceki periyotların donuk ortalamacılığına geri dönülen, iktidar perspektifsizliğinin "restore" edildiği dönemler takip etmiştir.

Bir diğer önemli olgu ise söz konusu tarihin temel karakterinin süreklilik değil kesintililik olmasıdır. Yalnızca dönemler arasındaki geçişkenliklerin az olması, kuşaktan kuşağa aktarım mekanizmalarının zayıflığı anlamında değil üstelik. Kesintiler aynı zaman diliminde, aynı kuşakların oluşturduğu hareketin içine de yayılır. Dolayısıyla solda "gelenek" tartışmasında haddinden fazla rivayet, kurgu varlık kazanabilmiştir. Kanımca gelenek, kesintili parçaların aralarını doldurarak değil, sadece ve tam anlamıyla bütüne bakarak inşa edilebilir.

Çalışma kabaca 1980'lere gelip duracak. Bunun nedenlerine sonuç bölümünde gelmek daha sağlıklı olacaktır.

Burada ise daha öznel notlar düşerek devam etmek istiyorum.

Solun tarihiyle yazma amaçlı olarak ilgilenmeye, daha birçok konuda olduğu gibi *Gelenek*'le başladım. 1986 Kasım ayında ilk sayısı çıkan *Gelenek*'in yayın planı, yazarlar için de kişisel gelişimin motor gücüydü. Solun değişik kesimleri hakkında, ucunu hep güncel tartışmalara ve çoğunlukla polemiğe bağlamak üzere yazdım. Bu kitap çalışmasının bir aşamasında konuyla ilgili eski yazdıklarımı kabaca gözden geçirdiğimde tahmin edeceğiniz gibi kimilerini fazlasıyla toy, yer yer bilgisiz, bazılarını parlak buldum. Doğrultu açısından sorun hissetmedim, aynı doğrultuyu bugün de koruyorum. Bugün yazsam öyle ifade etmezdim diyeceğim çok şey var; ama geçmişten bugüne yaklaşırken aynı zamanda bir olgunlaşmanın izlerini gördüğüm, "öyle yazmayacaklarımın" oranının da giderek azaldığını sezdiğim için memnun olduğumu söyleyebilirim.

Sonra partili yaşantımda eğitimcilik pratikleri başladı. Burada akademik titizliğin sınırı vardır ve ne biriktirdiyseniz acil olarak başkalarıyla paylaşmakla yükümlüsünüzdür. Bunu yaparken birikiminizi artırmak için özel bir çaba içinde olmakta ise sonsuz yarar vardır, daha doğrusu görevin asli bir parçası da bu olmalıdır. Gerektiği kadar mı, yeterli ölçüde mi, bilmiyorum; ama hep aynı şeyleri anlatmamaya, kendimi tekrar etmemeye çaba harcadığımı söyleyebilirim. Bunca yıl kafalarını şişirdiğim arkadaşlarıma teşekkür borçluyum, elbette.

Bu motivasyonlar bağlı bulunduğum hareketin Türkiye solunda doldurduğu yer farklılaştığı ve geliştiği ölçüde değişti ve zenginleşti. Bir kere bizim hareketimizin herkese nasip olmayacak bir avantajı vardı. *Gelenek* hareketi, kurucu kadroları Türkiye İşçi Partisi'nden 1978'de ihraç edilmiş olan ve önceleri, çıkardıkları derginin adıyla, *Sosyalist İktidar*'la anılmış bir harekettir. Yani TİP kökenlidir; büyük ölçüde *Gelenek* sayesinde yerleşen bir terimle söylersem "geleneksel solcu"dur.

Ama bu hareket "eski TİP'li" veya TİP sürdürücüsü olmamıştır. Kökü olan, kökleri de bana kalırsa iyi yerlerden gelen bir hareket olmakla birlikte, bunları ayak bağına çevirmemiştir.

Türkiye solunda eski şucu veya şunun sürdürücüsü olmak, çaresiz ve

kaçınılmaz olarak, aynı zamanda birtakım ayak bağlarına sahip olmak demektir. Bunu söylemek, ne solun geçmişine saygısızlık, ne de değer bilmezliktir. Solun tarihi üzerine çalışan bir araştırmacının sözleriyle, tarihe bakarken ne nankör olunmalıdır, ne de kör...

Bu avantaj, –ben aralarında olmadığım için özenli bir terimle dile getirirsem– muhtemelen TİP'in içindeyken de, kurucu yoldaşlarımızın partilerine, geleneksel sola, Komintern-SBKP geleneğine vb "sahiplenici bir eleştirellik"le bakabilmelerinden kaynaklandı.

TİP'teki ihraç sürecinin tepkisel savrulmalara yol açmaması yine bu bakışın oturmuşluğuyla ilgili olsa gerek. Türkiye solunda "pireye kızıp yorgan yakan" çoktur.

Peki kimlerdi bu kişiler? İsim saymak ne derece anlamlı bilmiyorum. Ama örneğin, uzun olmayan bir süre sonra kolektifin dışında kalan Yalçın Küçük'tü. Türkiye solunun en üretken, en yaratıcı ama aynı zamanda, en az ele avuca gelen kişilerinden birinden söz ediyoruz! Üretkenlik ve yaratıcılık iyidir; ama ele avuca gelmemek, sadece çocuklarda sevimli bir özellik olabiliyor. Küçük'ün tezleri de ele avuca gelen türden değildir. Dolayısıyla tahmin edileceği gibi benim sözünü ettiğim avantaj, bir Yalçın Küçük yapımı değildir. Veya Küçük'ün payını onca yıl sonra bile inkâr etmeyeceksek, şekillenmesine, onun kişisel anlamda "en az" katkıda bulunduğu bir avantajdan söz edebiliriz.

Demek ki, isim saymanın anlamı sınırlıymış... Zaten sözünü ettiğim hareket, kolektivizme belki gerçek hayatta olabileceğinden daha fazla yer ayırmasıyla ayırt edilen bir hareketti. On yıllardır beraber çalışmaktan keyif ve onur duyduğum benden yaşça büyük veya biraz küçük arkadaşlarımın birlikte oluşturdukları sağlıklı ve kolektif bir doku var. Teşekkürüm bu dokuya, onu birlikte üretenlere.

Sahiplenici eleştirellik, gerektiğinde olağanüstü sert çıktılar da verebilir. Sahiplenmek, söyleyeceğini yumuşatmak, geri çekmek, kısaca türlü çeşit oportünizm anlamına gelmiyor. Ne de gerekli olduğu yerlerde kopuşu engelleyen bir fren mekanizması. Bizim hareketimiz bir yerlerden ihraç edildiği için değil, çok daha sağlam gerekçelerle bir kopuştur. Öyle ki, 1986'ya gelindiğinde hayli olgunlaşmış perspektifine *Gelenek* adını seçen bir kopuştur bu.

1980'ler Türkiye'de –ama aynı zamanda dünyada– yeni solcu bir "köklere yabancılaşma" dönemiydi. Marksizm-Leninizmin yaratıcılığa açık olduğu tezi bizim teorik ve siyasal direnç kaynağımız oldu. Toplu günah çıkartma ayinlerine tepkimizi ilan ettik adımızla. Yani az önce geçerken değindiğim, Türkiye solunun tarihsel süreklilik-kopuş diyalektiğini kast etmiyordu dergimizin adı. Ama bu yönde geliştirilmeye de açıktı, kanımca.

O yönde de gelişti. Sosyalist İktidar Partisi'nin Türkiye Komünist Partisi'ne dönüştüğü 2001 yılında ve civarında yazdıklarım(ız)a bakınca genel yaklaşımımızın artık hayli ete kemiğe kavuşmuş olduğunu görebiliyorum. TKP adının benimsenmesi, çoktandır kendisini yeni bir hareket olarak sunan kolektivitemizin, solun geçmişinden gelen çizgiler ve güncel konumlanış arasında daha özenli netleştirmeler yapmasına da vesile olmuştur.

Yeri gelmişken; TKP adını alışımız solun kimi kesimlerinde ağır eleştirilerle karşılanmıştı. Önemsemedik. Yine de bir yerde gözlemlediğim tepkiyi paylaşmadan edemeyeceğim. Sol tarihle doğrudan ilintili bir e-posta grubu ortamında bizim "tarihsel TKP'nin örgütsel devamı olmadığımızı" satır arasında yazıvermem karşısında, bu eleştiri sahiplerinden birkaçı buldumcuk olmuşlardı! Türkiye solunun geleceğinin, 1980 öncesi yapılanmanın örgütsel süreksizliğe uğratılmasıyla kurulabileceğini ve üstelik ancak bu yolla tarihin değerli öğelerinin yeni ve devrimci bir sistematikte yaşatılabileceğini savunan *Gelenek*çilere, Türkiye Komünist Partisi derken aklımızdan bile geçmeyen dar bir miras kavgasının atfedilmesine şaşırmadım desem yalan olur.

Miras mı; evet, miras... Ama eşzamanlı olarak solun farklı kanallarında biriktirilmiş değerleri güncelleme yeteneğine sahip, her bir kanalın kendi kısırlığının ötesine geçebilen bir yeni kuruluşun soyutlanmış mirası. Marx'ın, emekçi okyanusundaki tekil bireylerin somutluğuna indirilemeyen, hepsinin üretkenliğini, tarihsel ve toplumsal bir ortalama olarak kendine mal eden soyut emek kavramı gibi...

Solun tarihi kesintilidir ve gelişmek için hep kopuşlara gerek duyulmuştur. Tarihimize, kendisinde var olmayan bir örgütsel süreklilik atfederek sahip çıkmak, ayak bağlarına dolanmak ve tökezlemekten başka

sonuç vermez. Bu tarihin, tek bir gelişkin somut parçasına yapışarak yaşanabileceğini sanmak da öyle.

Bizim bu pozisyonumuzun solun tarihi hakkında özgün ve devrimci yaklaşımlar üretmesinin mümkün ve gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu kitap çalışmasında bunu deniyorum. Makalelerin ötesine geçme, yönteme dair kimi sözler formüle etme ihtiyacı böyle bir öznel arka plana sahip.

Bundan sonra, kişisellik dozunu artırabilirim.

Dili, akıcılığı, planı, kurgusu açılarından eleştiriye açık bir çalışma var elinizde. Tek söyleyebileceğim, yazımda belirli bir tercihte bulunduğum. Burada akademik dünyada uç noktasına taşınan sistematik mükemmellikten uzak durdum. Ne kast ediyorum?

Farklı ifade biçimlerinde tekrarın bir yeri vardır. Mükemmel kurgu ve eksiksiz bir sistematiğin peşine düşüp, anlatımı güçlendireceğini sandığım, benim de anlatmamı kolaylaştıracak tekrarlardan kaçınmak bana anlamlı gelmiyor doğrusu. Örneğin, solun tarihine nasıl yaklaşılması gerektiği sorusuna verdiğim belli sayıda yanıt var. Bu yanıtlar farklı tarih dilimlerinde, farklı tartışmalar aracılığıyla tekrarlanıyor. Kitap bir anlamda, ara ara, bu yanıtlara, yöntem tezlerine dönerek akıyor. Bir sayfa veya bölümü kesin olarak kapatıp bir yenisine geçmek yerine, birbirine dönmeler, iç içe girmeler olması bana daha makul göründü. Böyle yazılması gerekir, demiyorum. Yalnızca, benim aklım böyle çalıştı, ben de olduğu gibi paylaşmayı denedim. "Kulp taktığım" akademik mükemmelliği ise muhtemelen beceremezdim...

Kemal'e sorumluluğunu yürüttüğü yayınevi çalışmaları çerçevesinde daha önce tutamadığım sözler verdim. Yeni sözler vermem için sıkıştırmasına bu kitaptan sonra da ihtiyacım olacak... Kitabı yayınlanmadan önce okuyan ve birkaç eleştirisiyle katkıda bulunanlardan biri de Kemal oldu.

Madem başladık; Metin ağabeyi anmalıyım. Hapisten çıktığı 1986 veya –daha muhtemelen– 1987 yılında solun tarihi üstüne örgüt içinde verdiği seminerleri, kendisine birkaç randevuda eşlik ettiğim için birden fazla kere dinlemiştim. Metin'in, aynı şeyleri anlatırken odada aynı yüzü gör-

mekten pek hoşnut olmadığını biliyorum. Bense bugün, yeni yapı taşlarını hep o gençlik dönemi seminerlerinin üstüne koyduğumu hissediyorum.

Sol tarihçiliğin direklerinden Rasih Nuri İleri 1999'da önce SİP milletvekili adayı, hemen ardından üyesi olduktan sonra benden *Atatürk ve Komünizm* hakkında yazmamı ısrarla istemişti. Sonunda hayli gecikmeyle yazmıştım da. "O basınç altında o kadar oldu" diyebileceğim bir yazıdır... Rasih ağabeyle, daha çok onun konuştuğu uzun sohbetleri, sık sık anımsamamam mümkün değil, tabii ki. Bu sohbetlerin 1940'lardan bugünlere gelen süreci, bir militanın ve tarihçinin tanıklığı penceresinden de tanımamı sağladığını eklersem değeri daha iyi anlaşılabilir.

Bu çalışmaya yönelik okumalarım sırasında, yazılı tarihimizde ne kadar geride durduğunu bir kez daha şaşırarak fark ettiğim bir diğer partili ağabeyim ise TİP'in kurucu genel başkanı Avni Erakalın'dır. Az bulunur bir tevazu örneğidir. Kendisiyle daha az sohbetimiz olduğunu itiraf etmeliyim. Sadece teşekkür etmek değil, bir de bu açığı, en yakın zamanda giderme sözümü not etmek istiyorum burada.

Erden Akbulut, sol tarih çalışmalarındaki yoksullaştırıcı sisin giderek dağılmasına imza atan dostum. Dağınık sohbetlerimiz, gerçekleştirdiği yayınlar, Nâzım Hikmet Kültür Merkezi ve Nâzım Hikmet Akademisi'nde izlediğim konferansları veya konuşmacı olarak yan yana oturduğumuz panellerin öğreticiliğini belirtmeliyim. Nebil Varuy'un *Türkiye İşçi Partisi, Olaylar – Belgeler – Yorumlar (1961-1971)* kitabını, matbaadan çıkmasını beklemeden, tam ihtiyacım olduğu sıra elektronik ortamda iletmek inceliğini de gösterdi. Erden'in bu kitapta maddi hata bulamamasını diliyorum...

Bir diğer basılmamış çalışmayı yine elektronik ortamda kullanımıma sunan Ercan Eyüboğlu'na da yine teşekkür ediyorum. *Parti Ouvrier de Turquie – TİP, 1961-1971: Forces désarmées face aux forces des armées* (TİP 1961-1971: Silahların Gücü Karşısında Silahsızlandırılmış Güçler)[1]

[1] Kitabın adını Ercan Eyüboğlu'nun fazla coşkulu olmayan onayıyla Türkçeleştirdim. Fransızcadaki kelime oyununun çevrilmesinin mümkün olmadığının farkındayım. Fransızcada "orduların gücü" ile "silahsızlandırılmış güçler" aynı sesi veriyor. Tam sadık bir çeviriyle "... Orduların Gücü Karşısında Silahsızlandırılmış Güçler" demek gerekirdi, ancak bu Fransızcadaki espriden büsbütün uzaklaşmaya neden olurdu... Bu kaynaktan yaptığım

çalışmasının Türkçe okurla buluşması öneri ve dileğimi bu sunuş vesilesiyle tekrarlamak isterim. Umarım Ercan hoca bu konudaki isteksizliğini tez zamanda terk eder.

Yararlandığım diğer bir yayınlanmamış çalışma Neslişah Başaran'ın yüksek lisans teziydi: *Evaluations of Şefik Hüsnü on the 'National Question'* ... (Şefik Hüsnü'nün 'Ulusal Sorun' üstüne Değerlendirmeleri) Neslişah'ın 2005'te İngilizce kaleme aldığı çalışmasını sürdürmesi ve Türkçe yayınlaması umudumu burada tekrarlayayım.

Kitap yazılıp bitince, sağlam bir editör gözüne teslim olması, kapak üstüne kafa yorulması, tashih yapılması gibi işler gerekiyor. O aşamada titiz okuyucu Oğuz'u anmak gerek. Ressam ve öğretim üyesi sevgili Mustafa Okan, daha "şu içerikte bir kitabın kapağı için görsel önerin olur mu" sorusunu duyar duymaz bir dizi resmini CD'ye kopyalayıp kargoya vermişti bile. Emek veren bütün arkadaşlara teşekkür ediyorum.

Kitap yazmak için, daha doğrusu yazmaya konsantre olabilmek için zaman ve mekân düzenlemesi, yine de, gerekiyor... *Sol Haber Portalı*nda haftada bir yazıyorum; 2010 yazında beni az gören ve başka işlerden kaytardığımı düşünebilecek arkadaşlarım için şöyle söyleyebilirim: Bu kitap yüz kadar veya başka deyişle iki yıllık portal makalesine veya geçmişte en sık haliyle ayda bir yazdığım *Gelenek* ölçüleriyle yirmi-yirmi beş civarında dergi yazısına denk geliyor. Yani özgün bir zaman ve mekân gereksinimi snobca bir istek sayılmamalıdır. Hele olağan çalışma odanız İstanbul'da, bir apartmanın en üst katındaysa ve takvim 2010 yılının yeni yeni atlattığımız sıcak yazını gösteriyorsa...

Bu kitabın ağırlıklı kısmını, artık öz anne babamdan ayırt etmem olanaksız Ferhan ve Hasan Suda'nın, rüzgar ve deniz sesinden başka fazla ses çıkmayan evlerinde, Çanakkale Dardanos'ta yazdım.

Çocukluk arkadaşım Alpaslan ve sevgili Burçak'ın Büyükada'daki evlerini de, sınırlı ölçüde istismar ettiğimi eklemeliyim.

Evlerinde günlerini ve saatlerini kendi dünyasına kapalı geçiren, paylaşımsız birine gösterdikleri sabır nedeniyle her birine teşekkür ediyorum.

Bölüm girişlerini kimi alıntılar süslüyor. Kimileri işi kolaylaştıran, baş-

---

alıntıları ben Türkçeleştirdim.

larken nereye varmak istediğime ilişkin güçlü bir ışık yakan çözümleyici veya betimleyici pasajlar. Diğerleri ise, iyi bir okuru olmadığım ve itiraf edeyim ki, anlamadığım bir dünyadan alındılar; şiirlerden. Kuşkusuz bunlar anladığımı sandığım şiirler!

Zeynep için yazacağım teşekküre gelince. Bu çalışmanın kurgusu ve maksadını çok paylaştık. Yazdıklarımın önemli bölümünü gözden geçirdi, hiç de yumuşak olmayan ama yapıcı eleştirilerini dile getirdi. Sahiplenmekle eleştirmenin birbirini çelmediğini söylemek kolaydır. Zeynep yaptı da. Sonra kitaba isim tercihinde yardımcı oldu. Birinci bölümde, Carr'ın duygudaşlığa yakın biçimde tarif ettiği ve onsuz tarih yazılamaz dediği "hayal gücü yoluyla anlayış"ı solun tarihi söz konusu olduğunda, birkaç adım ileri taşımayı önerdim. Bu kitabın temel tezlerinden biri, solcunun, solun tarihine sevgiyle ve sahiplenerek yaklaşması gerektiğidir. Zeynep'i işte bu noktada anmalıyım. Önerimin tarih yönteminde yer bulup bulmayacağını bilemem. Ama esin kaynağım Zeynep'tir; onu biliyorum...

Aydemir Güler
Temmuz - Eylül 2010

1. Bölüm
Yöntem Notları

... tarihçinin incelediği insanların zihniyetleri(ni),
eylemlerinin gerisindeki düşüncelerini,
hayal gücü yolu ile anlaması gereği:
ben ola ki duygudaşlık onaylamayı akla getirir diye,
duygudaşlık değil de 'hayal gücü yoluyla anlayış' diyorum.
Tarihçi, hakkında yazdığı kimselerin zihinleriyle şöyle ya da böyle
bir ilişki oluşturmadıkça tarih yazılamaz.
E. H. Carr[2]

Günün birinde,
durup dururken haşarı küçük Nâzım
bir cam kıracak olmuş.
Neden kırdın bu camı,
sorusuna vermiş cevabı:
Camdan bir uçak yapmak için!
Abidin Dino

Benim için de, bu çalışmayı okumaya oturanların büyük çoğunluğu için de solun tarihi "kendi tarihimiz"dir. Neden ilgilendiğimizin yanıtı bundan ibaret olabilir pekâlâ.

Ama bu saptamanın biraz daha inceltilmesi, genel olarak tarihe, özel

[2] Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir*, çeviren: Misket Gizem Gürtürk, İstanbul Ocak 1980, s. 33-34.

olarak Türkiye solunun tarihine ilişkin bir yaklaşım denemesinin önünü açacaktır.

Sahi; tarih nedir?

Sıra, bağlam, teori

Acaba tarihin bütün boyutlarıyla açıklığa kavuşturulmuş, işi görülmüş, paketlenip bir kutuya yerleştirilmiş, yani "tüketilmiş" bir dönemi var mıdır? Hiç yoktur diye bir iddia atamam ortaya elbette. Ancak şöyle diyebilirim: Eğer sözünü ettiğimiz, olgusal bir geçmişten ibaret olsaydı, üstünde yeterince çalışılmış bir konuda yeniden tartışma açmak için hayli sağlam gerekçeleriniz olması gerekirdi. Yeni olgulara ait bilgi veya belgelerin keşfedilmesi böyle bir gerekçe olabilir.

Lakin tarih, olgusal geçmişe takılan isim değildir. Hatta yukarıdaki soruya çok daha farklı yanıtlar verilebilmektedir:

> "Olguların doğrudan doğruya kendilerinin konuştukları söylenirdi. Bu, elbette, doğru değildir. Olgular yalnızca tarihçi onlara başvurunca konuşurlar; hangi olgulara, hangi sıra ya da bağlam içinde söz hakkı verileceğini kararlaştıran tarihçidir."[3]

Carr'ın bu yanıtının yer aldığı kitabı Türkçe'de ilk yayınlandığında okumuştum. Arada birkaç kez daha... Son olarak da bu kitap çalışması yazım aşamasına yaklaştığında... Tarih, bilgisi tüketilip nihai olarak paketlenebilir bir geçmiş olgular yığını olmadığı için, bizim de ilgimizin son bulmayacağını söyleyebiliriz. Tarih yalnızca yeni olası keşifler gerçekleştiğinde kapağı açılmak zorunda kalınan bir defter değildir. Olguların çıkartacağı sesi tarihçinin seçtiği sıra veya bağlam belirliyorsa, önümüzde sonsuz bir tartışma parkuru var demektir.

Kuşkusuz bu sonsuzluğa da kimi sınırlar getirmek mümkündür. Tarihçi veya tarihe bakma gereksinimi duyan kişi, bağlamı keyfi biçimde değiştirme lüksüne veya sorumsuzluğuna sahip olamaz. Olguların nasıl sıralanacağı ve hangi bağlama yerleştirileceği, tam da teori dediğimiz şeydir. Teorinin kendi kuralları, meşruiyet kaynakları olmak durumun-

[3] Carr, *Tarih Nedir*, çeviren: Misket Gizem Gürtürk, İstanbul Ocak 1980, s. 17

dadır. Belirli bir tarih dilimine yaklaşımın yöntemi, ele alınan olgular toplamıyla başlayıp bitmeyen bir teoriye dayandırılmalıdır.

Solcuyuz ve kendi tarihimizle ilgileniyoruz... Yeri gelmişken; ille tarihçi olmak zorunda da değiliz. Tarihçilik mesleği hem belirli bir teoriyi tartışma konusu zaman dilimine uygulamayı, hem de ilgili yeni olguların bilgi ve belgesini keşfetme çabasını birlikte kapsar. Bu çalışmanın yazarı olarak özellikle ikincisini kendi işim saymıyorum. Benim yapabileceğim, mevcut verileri ve o verilerin farklı sıra ve bağlamlarda verdikleri sesleri tartışmaktan ibaret.

Carr'ın tanımı yeterli olmakla birlikte, aynı doğrultuda bir ek yararlı olabilir. Sıralama veya bağlam, yani teori donanımı olmayan araştırmacı keşifte de bulunamaz. Ne rota çizebilir, ne rast geleceği yığında doğru olguyu yakalayabilir, ne de doğru olgunun sağlıklı bilgisini çekip çıkartabilir. Her önüne gelen toprağı kazmaya kalkana, üç bin yıldır el değmemiş bir tepenin yamacındaki antik taş parçalarını nasıl tanıyacağına ilişkin teoriye hâkim olmayana arkeolog diyemeyiz.

Tarihte ve tarih yorumunda politiklik

Az önceki alıntıda Carr'ın tarihçiye tanıdığı geçmişi yeniden kurma ehliyeti, sözü edilen meslek erbabıyla sınırlı değildir. Dedik ya; solcuyuz ve kendi tarihimizle ilgilenmeyi ayrıca gerekçelendirmeye ihtiyaç duymayız.

Bunu da biraz inceltebiliriz. Bugünden geriye bakanlar, eninde sonunda farklı sesler verebilecek bir canlı organizmayla karşı karşıyadır. Ama bilgisine sıfırdan yeni ulaşılan olgular yoksa, yapılacak işlem bir düzenleme ve yorumlama sayılır. Yani eninde sonunda elde bir inceleme nesneniz vardır.

Bir de inceleyenin kendisi. Solcuysak ve kendi tarihimizle ilgileniyorsak, zaman çizgisinin bugüne denk düşen noktasında sabit durmuyoruz demektir. Sadece geçmişin bilgisini düzenlemek ve yorumlamak anlamında "özne" olmakla kalmıyoruz; zaten toplumsal ilişkiler ve daha somutu siyasal mücadeleler içinde "özne"yiz. Bu özelliklerimizle ve belli önkabuller ve maksatlarla, aksiyom ve hedeflerle bakarız kendi tarihimize.

Tarihi ölü veriler olmaktan çıkartan bugünkü mücadelelerdir. Acaba hiç, hesabı görülmüş bir zaman diliminden söz edebilir miyiz, diye sor-

muştum. Bugünün mücadeleleriyle etkileşime girdiği ölçüde "hayır" yanıtını verebiliriz rahatlıkla. Bir ara vurgu olarak; tarihe bakarken politik bir yöntem önermiş oluyorum.

Buraya kadar paylaşmaya çalıştığım akıl yürütmenin sıkıcı gelmediğini umuyorum. Okurun bu kitapta neyle karşılaşacağının kaba bir betimlemesini yapmak için bunları yazdım. Yöntem tartışmasını soyut bulabilecek ve sıkılacak olanları, hemen rahatlatabilirim. Bu yöntemsel tartışmaları Türkiye solunun somut tarihi üstünden yürüteceğiz. Kimi genel çıkarsamalara adlı adınca dönebilirim elbette. Ama dediğim gibi, bu çıkarsama veya soyutlamalara Türkiye solcusunun merakını çekmesi gerektiğini düşündüğüm bazı somutluklar ve o somutluklara ilişkin yorumlar aracılığıyla varacağız.

Türkiye solunun tarihinin her bölmesi için de değil... Siyasal mücadele, çok sayıda öznenin müdahalelerinin sentezi olarak olguları önemli veya önemsiz olarak tasnif eder. Birincisi bu var. Örneğin, 1920 dönemeci önemlidir. 1960'lara kadar geçecek olan yıllar daha az önemlidir. Solun etkin bir güç olarak sahne aldığı bu iki momentin siyasal süreçlerin bir sonucu olarak kazandıkları *nesnel değeri* görmezden gelen bir "sıralama", "bağlam" seçimi veya teori, baştan kuşkuyla karşılanır. Önem sıralamasının keyfi biçimde değiştirilmesi mümkün değildir.

İkinci olarak, bu çalışmada geçmişe bakan ve yazmayı deneyen, benim. Çalışmayı –üstelik herhangi bir konuda değil, bugünü etkilediğini kabul ettiğim tarih dilimleri üstüne bir çalışmayı– gerçekleştiren kişi olarak, sol geçmişimizin bütün bölmelerine eşit mesafede duramayacağım açıktır. Burada "ben" derken belirli bir siyasal formasyona sahip ve belirli bir mücadele konumlanışı içinde olan bir öznellikten söz ediyorum. Bu formasyon ve konumlanış açısından, en azından bu çalışmada, solun, diyelim Maocu veya anarşist bölmelerinin dinamikleri ile geleneksel-partili kesimlerinin dinamiklerine aynı ağırlığı veremeyeceğimi baştan kabul ve itiraf ediyorum. İlk iki örnek benim için hayli uzakta kalıyor. Geçerken "laf atmak" için değil kesinlikle; ne yapmaya çalıştığım anlaşılsın diye söylüyorum bunu.

Anlaşıldığını sanıyor ve devam ediyorum...

Bugünden düne

Marx'ın çok bilinen bir pasajını solun tarihine yaklaşım yöntemi için ödünç almayı deneyelim.

> "Burjuva toplumu tarihin en gelişmiş ve en çokyönlü üretim örgütlenmesidir. Bu toplumun yapısının kavranması, ilişkilerini ifade eden kategoriler, bundan dolayı, yıkıntılarından ve öğelerinden burjuva toplumun kendini inşa ettiği, bir bölüğü hâlâ feshedilmemiş olan kalıntılarını beraberinde taşıdığı, başlangıçta salt nüanslardan ibaret olan özelliklerini açık bir anlatıma kavuşturduğu vb., tüm ortadan kaybolmuş toplumsal formasyonların da üretim yapı ve ilişkilerini kavramamıza olanak sağlar. İnsan anatomisi de maymun anatomisinin bir anahtarıdır. Ama alt hayvan türlerinde gizli, daha ileri gelişme yönündeki imaların anlaşılması ancak daha ileri gelişme aşaması bir kez bilindikten sonra mümkündür. Demek ki, burjuva ekonomisi eski çağın vb. anahtarını sağlar."[4]

Yalnızca bir analoji olarak düşünürsek, Türkiye solunun geçmişini irdeleyerek bugüne gelemeyeceğimizi söyleyebiliriz. Geçmişte olup bitenlerin sonraki gelişmeleri kaçınılmaz biçimde belirlediğine inanmak, bir kadercilik türüdür. Böyle bir tarih anlayışında yapılan ve yapılamayan öznel müdahaleler, sözgelimi kaçırılan fırsatlar, hatalar veya yaratıcılıklara yer yoktur. Kendimizi mücadelelerin tarihi içinde değil, bir laboratuvar ortamında zannedebiliriz.

Oysa tersi mümkündür. Sonuçları bildiğinizde geçmişteki nedenleri, dolayısıyla politik yanılgı ve başarıları ayırt etme şansınız da olacaktır.

Dahası, başka türlüsü mümkün değildir. Tarihe, kendini bugünden izole etmeyi erdem sayan bir başka metodolojiyle değil de, mücadelelerin verili güncelliğinden bakıyorsak geçmişi anlamakta çok daha güçlüyüz demektir.

Demek ki; mücadelemizin tarihine bugünü güçlendirmek için bakmayı önermiş oluyorum. Carr'a bir kez daha başvuracağım:

---

[4] Karl Marx, *Grundrisse*, çeviren: Sevan Nişanyan, Birikim yayınları, İstanbul, Ekim 1979, s. 176-177.

> "Yaşadığı zaman üzerine tam bir görüş belirsizliği içinde olan, gelecekten umudunu yitirmiş bulunan bir topluma tarih, birbiriyle ilintisiz olayların anlamsız biçimde bir araya getirilmesi gibi görünecektir. Toplumumuz bugününe egemen olup geleceği üzerine bir görüş oluşturabilirse, bu süreç içinde geçmişe ilişkin bilgisini de yenileyebilir."[5]

Marx alıntısını zorladığıma benzer biçimde, bu pasajdaki "toplum"un yerine sol hareketi geçirelim. Bu cümlenin ilk yorumu, yukarıda söylenenlerden biriyle özdeş. Güncellik ve gelecekle bağlantılı olarak kurulmuş bir teoriniz yoksa, geçmişi analiz edemezsiniz.

İkinci bir yorumu daha, Carr "gelecek umudu"ndan söz ettiği için, zorlayabiliriz: Solda bir gelecek görmeyen yorumcu veya tarihçi, solun geçmişinde ne arar, ne bulur? Kitap boyunca örneklerini göstermeye çalışacağım; düzgün bir gelecek kurgusuna sahip olmayanlar solumuzun tarihinde türlü tuhaflıklara yöneliyorlar. Geleceğimizde solun ciddi bir yer tutabileceğini düşünmeyenler, geçmişte ister istemez solun geleceksizliğinin izlerini keşfediyorlar.

Ya da, aynı anlama gelmek üzere, belirli ve düzgün bir gelecek kurgusuna sahip olduğumuz ölçüde, ilerleyen sayfalarda geçmişi daha tutarlı kurabileceğimizi, daha dürüst davranabileceğimizi, birtakım verileri abartmak veya üstlerini örtmek ihtiyacı hissetmeyeceğimizi, olguları daha gerçek haliyle anlayabileceğimizi umut ediyorum.

"Biz" diyorum... Okurların siyasal konumlanışlarına karışamam. Bizden kastım bugün *Türkiye Komünist Partisi*'nde somutlanan kolektifin koordinatlarıdır. Elbette bu çalışma tek bir kişinin, bilgisayar öncesinden kalma deyişle kaleminden çıkıyor; ama kolektif niteliğin parametreleri başka yerlerde. Gelenek-TKP kolektif aklının oluşum sürecinden veya gündelik test araçlarından söz etmeyeceğim burada. Konumuzla ilgili bölümü şu: "Biz" önce bir kopuştuk ve öyleyiz. Türkiye solunun 1980 öncesine dayanan herhangi bir anayolunun sürdürücüsü olmadık, rehabilitasyonuyla uğraşmadık. Ancak bu kopuşu bir "gelenek" tanımı

[5] E.H. Carr ve Joseph Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellikve Yanlılık*, çeviren: Özer Ozankaya, İmge kitabevi, Ankara, Ekim 1992, s.21

üstüne kurduk. Yolumuzu açtığımız, buna güven besleyebildiğimiz bir momentten bu yana ise kopuş ve gelenek sağlıklı bir bütün oluşturdu. Bunu, zaman zaman, herhangi bir solun organik devamı olmamak ve solun tarihinin bütününü sahiplenmek deyimleriyle tarif etmeye çalıştım. Bu çalışma böyle bir kolektif zemine basarak tarihe bakış denemesidir.

Tarihe hangi sorulara ne türden yanıtlar aradığınızı bilerek bakmalısınız. Kuşkusuz yanılma olasılığını saklı tutacak ve düzeltme yapmaya açık olacaksınız. Ama yanılma ve düzeltmenin makul bir oranı olmalıdır. Başlarken elinizdeki teorinin çökmesi durumunda, sorgulamayı tümden bırakmak kesinlikle daha sağlıklı olur. En azından makul bir süre için...

Amaçlı analiz

Eğer bilim dar anlamda bir meslek değil, siyasal mücadeleyi bütünleyen, yani varolanı anlama ve değiştirme uğraşına yardımcı olan bir etkinlik ise, sorular ve yanıtlar önceden politik olarak belirlenmiş kulvarlara yönlenmiş olacaktır. Carr zaman zaman son derece sevimli örnekler de veriyor. Ben etkilendim; bakalım size nasıl gelecek?

> "Jones, alışık olduğundan daha fazla alkol aldığı bir partiden frenlerinin bozuk olduğu ortaya çıkan arabasıyla dönerken, görme imkânları zayıf bulunan bir virajda, köşedeki dükkândan sigara almak için karşıya geçen Robinson'a çarpar ve onu öldürür. (...) Bu kaza, sürücünün yarı sarhoş olması yüzünden mi meydana gelmiştir. Ki bu durumda ölüme sebebiyet vermekten ceza davası açılması gerekir. Ya da bozuk frenler yüzünden mi –ki bu durumda arabayı daha bir hafta önce baştan aşağı gözden geçirmiş olan servisin sorumluluğu söz konusudur. Yoksa, görüş imkânları zayıf olan viraj yüzünden midir –bu durumda ise yollarla ilgili belediye yetkililerinin dikkati çekilmelidir."

Sonra, yazar bir diğer seçeneğin sigara tiryakiliğinin zararlarına odaklanmak olduğuna işaret ediyor. Tabii her aklı başında insanın, bu örnekte, gece vakti sigara aramanın cidden ölüme vesile oluşturmasına karşın, bu seçeneği elinin tersiyle iteceğini ekleyerek. Devam ediyor:

> "...ayrımı hangi ölçütle yaptık? Akıl gücü, normal olarak birtakım amaçlar için kullanılır. (...) Sürücülerin içki kullanma alışkanlığının önlenmesinin ya da frenlerin daha sıkı bir denetimden geçirilmesinin ya da yolların güzergâhlarının düzenlenmesinin, trafik kazalarının sayısını azaltma amacına hizmet edeceğini varsaymamızın bir anlamı vardır. Fakat trafik kazalarının insanların sigara içmelerinin önlenmesiyle azaltılabileceğini varsaymanın anlamı yoktur."[6]

Bence eğlenceli. Ama Türkiye solunun tarihine olumsuzlukları azaltmak arayışıyla bakmayan, sonuçta sigara tiryakiliğinden beter olasılıklarla uğraşan örnekler sanıldığından çok daha fazla; ve hiç de eğlenceli değiller!

Başlıkta yazdığım ve buraya kadar izlediğiniz gibi giriş bölümümüz yöntem notlarından oluşuyor. Bir tedbir ve sonraki paragrafa geçiş notum daha olacak: Burada alanımı sınırlıyorum. Genel bilimsel yöntem her çalışma alanına uyarlanmak veya daha iyisi yeniden üretilmek durumundadır. Ben değil genel bir sosyal bilim yönteminden söz etmek, tarih araştırmacılığının her bölmesini kapsayacak önermeler yazmaya bile çalışmıyorum. Konumuz ve alanımız sol tarihle sınırlıdır. Hatta arada, solun olası bütün varyantlarıyla ilgilenemeyeceğimi, belirli alt bölümlerde kalacağımı da ekledim. Ne mi kast ediyorum? En uçta şu var: Kanımca Türkiye solu, ne yapsanız ölümlü trafik kazalarını azaltmak için ne kadar sigara kullanmak gerektiğinden başka sonuç çıkartamayacağınız geçmiş pratiklere de sahip olabilmiştir. Carr'ın yöntem gücü bunlara sökmez. Dürüst davranmam ve bu tür pratikleri "hayal gücü yoluyla anlama" çabasını başkalarına bırakmam yerinde olur. Bu kadar uca gitmeye gerek yok. Solun her bölmesine "ben" sevgi besleyemem. Ama tarihi yazılacak veya tartışılacak bölmelere de sevgi beslenmesi gerekir. Demek ki, herkes haddini ve sınırlarını bilmelidir. Bir de, sadece polemik veya daha kötüsü karalama amaçlı çiziktirmeler tarihçilik diye yutturulmamalıdır.

Yöntem olarak sevmek

Yani solun tarihine sadece bugünden, sadece gelecek için yaklaşmak yet-

[6] Carr, *Tarih Nedir*, s. 137-141

meyecek, bir de, içeriden anlamaya çalışmak, bu anlamda sahiplenmek ve sevgiyle bakmak gerekecek.

Kuşkusuz hainimiz çoktur! Onlar bir yana, geleneksel sola en sert eleştirileri, sahiplenmeyi ve sevmeyi gözeterek yöneltebileceğimizi düşünüyorum. Aynı tutumu başkaları da, örneğin devrimci demokrasi için yapmalıdır. Yapılmasının gerekli olduğuna samimi olarak inanıyorum. Kim bilir, bana sigara ile trafik ilişkisinden daha fazlasını ifade etmeyen bazı tartışma ve sorunların, belki sevecen ve geliştirici boyutları vardır da, bugüne dek el atılmamıştır. "Kim bilir" yanlış oldu; mutlaka öyledir!

Öte taraftan memleketin en aklı başında devrimci demokrat kökenli tarih yorumcusunun bile, geleneksel solun kimi yönlerine ve kişilerine yukarıda önerdiğim duygudaşlıkla yaklaşamayacağına da eminim.

On yıllar öncesinden Metin Çulhaoğlu'nun bir değerlendirmesini bu eksende yorumlayarak aktarmak istiyorum:

> "Türkiye sol hareketinin özelliği, tek tek her kesimde belirli olumluluklarla birlikte, kanserleşmiş ve tedavisi mümkün olmayan yaraların da bulunmasıdır. Tek tek bakıldığında, yanlışlar bu çizgilerden her birinin öylesine ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ki, şu ya da bu çizginin kendine özgü yanlışından arınıp gelişmesi mümkün değildir. Dahası, her çizginin kendine özgü yanlışı, onun özelliği olmaktan da öte varlık nedeni haline gelmiştir. Örneğin bir TİP'te, TSİP'te ve TKP'de kimi olumlu özellikler bulabilirsiniz. Ama bu özelliklerin yanında, kariyerizmin ve burjuva politikasının, artık bu partilerin birer varlık nedeni haline geldiğini de görürsünüz. Bir Dev-Yol'da saygın bir dinamizm bulabilirsiniz. Ama bu dinamizmin yanında çocukluk ve düşüncesizlik de aynı şekilde bu hareketin ayrılmaz bir özelliği, varlık gerekçesi haline gelmiştir.
>
> Örnekleri rasgele seçtik. Anlatmak istediğimiz, tek bir 'çizgi' içinde kanserleşmiş yaraların tedavisi ile uğraşmanın sonuçsuz bir çaba oluşu."[7]

[7] Metin Çulhaoğlu, "Bir Daha Fenersiz Yakalanmamak İçin", *Doğruda Durmanın Felsefesi* 2. cilt, YGS yayınları, s. 825.

Çulhaoğlu'nun yazısı 1980 yılına, 12 Eylül arifesine aittir ve sözü edilen TKP, bugünkü TKP değildir.

Sahiplenerek ve sevgiyle... Bu ifadeleri on yıllar önce Fransız Devrimi'ni okurken düşünmüştüm. Verimli bir örnektir. Zira hem burjuva karakteri barındıran hem de burjuvazinin aşılmasını temsil eden, sınıfını aştıkça sıfatını hak eden Büyük Devrimin yapıcıları ile bu sürece eşlik ve muhalefet eden ilk komünistleri birlikte, aynı anda sahiplenmeye ve sevmeye davet eder bu deneyim.

Tarih ve yöntem deyince en sık başvurduğum yazarın, Carr'ın, Bolşevik Devrimi'nin tarihçisi olarak kayıtlara geçmiş olduğunu hatırlamalıyız. Tekrar olacak ama kaçınamayacağım:

> "(...) ola ki duygudaşlık onaylamayı akla getirir diye, duygudaşlık değil de 'hayal gücü yoluyla anlayış' diyorum. Tarihçi, hakkında yazdığı kimselerin zihinleriyle şöyle ya da böyle bir ilişki oluşturmadıkça tarih yazılamaz."[8]

Carr'ın bu önermesinde, kendisinin Bolşevik Devrimi'ni sevmesinin payı olduğunu herhalde söyleyebiliriz. Yazarın onaylama kaydı düşmesine karşın, ben yine de, sahiplenme ve sevme sözcüklerini tercih ediyorum. Onaylamak, aklamak vb anlamında kesinlikle değil. Benimsemediğimiz kimi öğeleri de sahiplenebilir, sevgi besleyebiliriz. Geçmişe bakarken sadece olumlu, doğru, sağlıklı parçaları alıp, gerisini atabilir misiniz? Atmaya kalksanız, bunun bir faydası olur mu? "Kurtarır mı?" Olumsuz, yanlış, sağlıksız parçalar, siz istemiyorsunuz diye, peşinizi bırakırlar mı? Bu parçaların geriletici etkilerine karşı direnç geliştirmenin yolu inkâr değil, bugünle bağlantılarını kabul edip kavrayarak, mekanizmayı çözümlemeye el veren bir iletişim ve etkileşim içine girmek ve bu yolla onları aşmaktır.

Ya sevgisizlik!

Anlayacağınız, bu, her şeyi olduğu gibi kabul eden bir tür Mevlana tavrı

[8] Carr, *age*, s. 33-34

değildir. Siyaset, doğası gereği tasnif eder, karşıtı tanımlar ve mücadele eder. Burjuva demokratizminin hoşgörü vaazı da Mevlana tavrı denen tutum da, siyasette samimi değildir. Ben bunları önermiyorum.

Geçmiş tartışmalarda şu veya bu tarafın bize daha yakın gelmesinden daha normal ne olabilir? Geçmişinizin farklı ve kendi aralarında çatışan kişilerde somutlanan parçalarına topluca sevgi göstermek, bu kişiler, onların içinde ve başında bulundukları hareketler, yarattıkları deneyler arasındaki farklılıklara kayıtsız kalmak anlamına gelmez.

Bugün ille de sosyalist iktidar perspektifi diyenlerin, Türkiye solunun tarihinde de sosyalist iktidar perspektifine yatkınlığı bir kriter olarak düşünmeleri ve bu açıdan kimilerine daha fazla anlayış, daha fazla sevgi göstermeleri doğaldır.

Ancak birincisi, bu tür bir kriteri hem bugün hem geçmiş bağlamında anlamlandırabilmemiz gerekir. Bugünkü ideolojik-siyasal konumlanışımız gereği önemsediğimiz bir öğenin başka zaman koordinatlarında aynı biçimlere kavuşması, hatta aynı önemi haiz olması mümkün olmayacaktır.

İkinci olarak da, geçmişin sosyalist iktidar perspektifine sahip olan ve olmayan solcularını kucaklayan bir "nesnelci" bakışı da iradi olarak zorlamamız gerekir. Çünkü, besbelli ki, geçmişte bize benzeyeni aramak kendiliğinden yöneleceğimiz, en kolay ama çok sığ bir tutum olacaktır.

Bunlar bir yana, tüm solda baskın kültürün "hayal gücü ile anlayış"a bu denli uzak düştüğü bir ülkede, ana akımın içinde değil, ters yönde yapılacak hataları tercih ederim. Gerçekten de sadece geleneksel solun değil bütün solun baskın politik kültürünün, bu açıdan çok sorunlu olduğunu unutmamalıyız. Neredeyse istisnasız bütün önde gelen kadroların birbirlerine, öncüllerine ve ardıllarına, sahiplenmek-sevmek ne söz, insani bir kapsama sokulamayacak ölçüde acımasız davrandıklarını bilmiyor muyuz...

Solun tarihi kesintilidir. Solun kendi tarihini okurken olmadık başka kesintiler icat etmesi bunun hem bir sonucu olarak görülebilir, hem de kesintilerin abartılması nedeniyle farklı zaman dilimleri birbirlerine karşı geçirimsiz hale gelir. Yakından bakanlar, sonradan tarihsel TKP'nin birinci, ikinci ve üçüncü kongresi olarak bellenen 1920 Bakü, 1922 Ankara

ve 1925 Akaretler toplantılarının hep bir yeni başlangıç olarak görülmek istendiğine şaşıracaklardır. Ama böyledir. Mustafa Suphi dokunulmazlığı trajik kaderiyle kazanmışa benziyorsa da, bu konum bile bol bol kurcalanmıştır. Bilen döneminde uzun süre Şefik Hüsnü yok sayılmıştır. TİP-TKP arasında da aynı ilişki yaşanır. Zeki Baştımar-İsmail Bilen ve Reşat Fuat Baraner-Mihri Belli odakları arasında çoğunlukla bir inkâr ilişkisi görülür. Hal böyle olunca Baştımar ve Bilen'i de ayrıştırmak için inisiyatif alanların çıkması normal olmaktadır. Neyse ki, Baraner, bilindiği kadarıyla bu yönde kimseye koz bırakmamış ve Belli'nin ne ortağı ne rakibi olmayıp "sevgili ağabeyi" olarak kalmıştır.

Gerçek yaşamdaki kopukluk, tarihe bakılırken ya uydurma süreklilik icatlarına sürükler ya da güncel konumlanışları kolaylaştırmak niyetiyle kopukluklar derinleştirilir. Devrimci demokrasi ve bu kökenli akımlar için de aynısı geçerlidir. İşin daha da ilginç boyutu, mesafeyi inadına açanların kolay algılanır, sağlam temellendirilmiş gerekçelere sahip olmayışlarıdır. Hiç yoktur demiyorum; mesafelerin, mimarları tarafından ortaya konmadığına işaret ediyorum.

Bu kültürün "solcu solcunun kurdudur" yolunda varoluşsal bir değerlendirmeyle açıklanması anlamsızdır. Ama gökten de düşmemiştir ve kısmen Türkiye'nin düşünsel ve psikolojik arka planının, kısmen Komintern aracılığıyla Rusya'dan aktarılan özgün siyasal kültürün izlerini barındırdığı söylenebilir.

Bu notun çok uzadığının farkındayım. Açıkçası sözünü ettiğim soruna hak ettiğinden daha büyük bir yer ayırıyor, tabir caizse "fazla takılıyor" da değilim. Sadece bugün, tüm bu geçmiş panoramadan belli ölçülerde bağımsızlaşmanın hem mümkün olduğunu düşünüyorum, hem de bunun denenmesi gerektiğine inanıyorum.

Solun tarih yoksulluğu üstüne

Baştan beri değindiğim yöntemsel başlıkların tamamı ve her biriyle ilgili zaaflar Türkiye solunun geçmişe bakışını ağır biçimde yaralamıştır. Karalama ve efsane birlikte doğar ve yaşarlar. Solun geçmişi rivayet anlatımlarına teslim olmuştur uzun süre. Sadece anlatımla kalsalar iyi; rivayetler tarih niyetine yazılabilmiştir. Nasılsa ortada tersini gösterecek bel-

ge yoktur ve uydurma tezler meşruluğunu haklı sayılan siyasal niyetten devşirebilir. Uzun süre böyle gitti...

Bu gidişatın illegalite ortamı tarafından desteklendiğini eklemeli ama abartmamalıyız. Elbette ne olup bittiğini alenen tartışmanın sınırları olacaktı ve olmuştur. Ama konu kimin nerede ne yaptığı mıdır? Solun tarihi kişisel ve örgütsel bilgilerden mi oluşur? Mustafa Suphiler, Halk İştirakiyun hareketi, Şefik Hüsnü'nün defalarca denediği yeniden toparlanma girişimleri... Bütün bunlar *yalnızca* polisin eline verilmemesi gereken bilgiler mi içerir? Böyle şey olur mu!

Sorun Türkiye solunun kendi deneyimlerini belirli bir teorik bağlama taşıyıp açıklama ve tartışma becerisi gösterememesinde düğümleniyor. Hüsnü'nün Marksist İstanbul örgütü ile Anadolu'daki Bolşevik fokurdama ve Bakü'deki Suphi örgütlenmesi arasında nasıl ideolojik konumlanış farklılıkları olduğu, polisi ne ilgilendirir ki? Zerre kadar ilgilendirmez; ama bu tartışmalar yapılmamış, belgelenmemiştir.

Aybar, Boran veya Aren'in geçmişte TKP üyesi olup olmadıkları merak edilmiştir; ama Birinci TİP'in önceki dönemlerden ne ölçüde ayrıştığını ele almak uzun süre pek sınırlı kadronun ve araştırmacının gündemine girebilmiştir. Oysa bu tür tartışmaların, haksız sayılamayacak biçimde merak duyulan kişisel-örgütsel bağlamların şifrelerini de yeni kuşaklara sunacağı açık olmalıdır. Örgütsel veya kişisel bilgiler siyasal-tarihsel analizi aydınlatmaz. Doğru olan tersidir.

Daha önce kullandığım bir alıntıyı buraya da alacağım.[9] Yıl yaklaşık 1967'dir. Rasih Nuri İleri ve Mihri Belli, o dönem çok yakın oldukları Reşat Fuat Baraner'e anılarını neden yazmadığını sorarlar. Yanıtı İleri aktarıyor:

> "Gerekçesi çok saygıdeğerdi, ancak bir kuşağın sol mücadele tarihi bu nedenle aydınlanmadan bilindi, arşivler ise gerçeği belirtmek için yeterli değil. Reşat ağabey, 'dava kararları çözülenlerin öykülerini yansıtır, biz sorguda da, mahkemede de örgütsel bağları inkâr ettik, şimdi aksini mi yazalım? Bir de asıl polisin çözemedikleri var, bilemedikleri var, onları nasıl açıklarız?

[9] A. Güler, "Bir Yıldönümü Yazısı, Geçmişten Gelenek Üretmek", *Gelenek* 67, İstanbul Eylül 2001.

> Harpokulu'ndaki örgütten mi söz edelim, bazısı general oldu şimdi, hepsi emekli, biri hâkim olarak bizi yargıladı ama, ele geçmedi. Şimdi örgütten söz etsek onlara pasaport vermezler, türlü işler açarlar başlarına, olur mu böyle şey' dedi, diretti. Oysa bizlere yakınlarına pek çok şey anlatırdı, biz de hürmeten not etmezdik."[10]

Baraner'in açıklamasının konumuzla ilgisi olmadığını, İleri'nin yorumuna da pek sınırlı bir alan için katılabileceğimi söylemeliyim. Zaten solun anılardan önce, nereden gelinip nereye gidildiğinin sergilenmesine gereksinimi vardı. Anılar "veri" veya "olgu" anlatımı ise, bunları ne yapacağımızı bilmek için başka bir şeye gereksinim duyarız. İleri aynı diyalogdan başka bir yerde söz ederken Baraner'in *"Ben kendi yönetim dönemimdeki olayları bilirim"* dediğini aktarır.[11] Kuşkusuz konu "anı" olunca bu sözler samimiyet ve dürüstlük göstergesidir. Ama konumuz sadece anı mıdır?

En başa dönelim. Carr'ın sıra veya bağlam dediği teorik çerçeveden bihaber bir okur, çok önemli insanların anılarını okuyunca ne öğrenecek? Tarihçinin ihtiyaç duyduğu, verilerini ona göre sistematize edip "konuşturacağı" yönteme, farklı ama benzer ve yakın bir anlamda okuyucunun da ihtiyacı vardır.

Diğer ülkelerde solun deneyimleri arasında bizde görece daha aşina olunan Rusya'dır. Çarlık polisinin devrimci akımlara karşı Türkiye'den daha hoşgörülü davrandığını veya ilgisiz kaldığını söyleyemeyiz. Ama Plehanov'un hangi Narodnik yoldaşlarıyla takıştığı, nereye girip nereden çıktığından ziyade *Sosyalizm ve Siyasi Mücadele* yapıtında ortaya koyduğu bir başka tartışma düzlemi vardır. Bolşevik-Menşevik ayrışmasını Lenin'in *Ne Yapmalı*'sı olmaksızın, kimi öncü kadroların arasındaki kapışmalar olarak okumak söz konusu olabilir mi?

Kuşkusuz sorunun temelleri bizim solumuzda bu türden derinliklere uzanan ayrışma ve tartışmaların olmamasına dayanmaktadır. Ama olayla-

---

[10] Rasih Nuri İleri, "Truva Atı, Önyazı", Zihni Turgay Anadol, *Truva Atında İlk Akşam* içinde, Yön yayınları, İstanbul Kasım 1990, s. 15.

[11] Rasih Nuri İleri, "Sunu", *Kırklı Yıllar–4, 1947 TKP Davası*, Tüstav yayınları, İstanbul, Aralık 2003, s. 7.

rın büsbütün yüzeyde akıp gittiği de doğru değildir. Solun tarihinde belirli düşünsel çatışma ve hesaplaşmaların işaretleri çoktur. Bu işaretleri sistematik tartışmalara dönüştürme işlemine ise pek fazla itibar edilmemiştir. Türkiye solunun düşünsel kaynakları, çoğunlukla pratiğe ilişkindir. Osmanlı'nın son büyük krizi ve Türkiye'nin doğumunun arifesinde sosyalizm, ünlü *Üç Tarz-ı Siyaset*'e, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülüğe bir dördüncü seçenek olarak eklendi.

Üç büyük akım birbirleriyle kıyasıya hesaplaşmış, yeni gelen öncekini aşmış, aşarken mirasına katmış değildir. Kuşkusuz aralarında belli şiddette çatışmalar yaşanmıştır. Ama biraz abartmak pahasına şöyle diyebiliriz: Biri tutmayınca öteki denenmiş, en sonunda ayakta milliyetçilik kalmıştır!

Pantürkist Yusuf Akçura'nın yakınında yer alan yine Türkçü Ahmet Ferit'in (Tek) şu sözleri bana tipik geliyor:

> "Biz tekmil elimizdekini müdafaa ve temsile, siyaset-i Osmaniyeyi takibe hasr-ı efkar ederiz. Muvaffak olduğumuz kadarı bize kalır, kalmayanı gider."[12]

Yani elde ne varsa tutmaya çalışılarak bir Osmanlı siyaseti izlemek için uğraşılacak. Ama elde ne kalırsa öyle yaşanacak. Ahmet Ferit Milli Meşrutiyet Fırkası adında bir parti kurmuş, bu partinin gazetesinde sorumluluk üstlenen Mustafa Suphi'yle ilişkisi olmuş, Birinci Meclis'in ilk hükümeti, İcra Vekilleri Heyeti'nde, sonra ilk Cumhuriyet hükümetinde bakanlık ve diplomatlık görevleri yapmış ciddi biri. Aynı zamanda "Her şey olacağına varır" felsefesinin de sahiplerinden biri.

Sosyalizm, bu deneme-yanılma çemberine, iki nedenle, istense de sokulamaz, sığmaz. Bir, Marksizmin düşünce tarihindeki ayrıksı karakteri ve iki, sınıf karakteri/yönelimi.

Sosyalizm, "başka yollarla olmadı, bir de bunu deneyelim" denemeyecek ölçüde radikaldir. Ama bizim tarihimizde, sosyalizmin de, kendinden önceki başat siyasal ideolojiler kadar kolaylıkla girebileceği bir aralık

---

[12] Ahmet Ferit, "Bir Mektup", *Üç Tarz-ı Siyaset* içinde, İstanbul, 1327, s.51-55. Aktaran Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çeviren: Tansel Demirel, redaksiyon: Yücel Demirel, İletişim 1994, s.19.

kapı bulduğu kesindir. Kapıyı ülkedeki tarihsel kriz ve yanı başımızdaki Sovyet Devrimi aralamıştı. Sosyalizm bu dalgayla girdi ve ilk kuşak Marksistlerinin entelektüel birikim ve yeteneklerinden bağımsız olarak yüzeyde bir macera sürdürebildi.

> "Batı'da, 1914 yılının 'sosyal şovenizm' tartışmalarına ve daha sonraki temel ayrışmaya kadar ortada bütünlüklü ve kalın bir 'Marksist çizgi' vardır; Batı'da Marksizm 'sosyal şovenizm' tartışmasına ve 1917'nin getirdiği ayrışmaya doğmamıştır. Türkiye'de ise Marksizm ciddi bir ön birikime ve deneyime hiç sahip olmadan, doğrudan doğruya Bolşevizme ve Komintern'e (III. Enternasyonal) doğmuştur. Bolşevizmin ve Komintern'in çok yönlü ve derinlikli düşünceyi peşinen kovacağı söylenemez; ama birikimi yetersiz aydınları (daha doğrusu yarı aydınları) siyasete, pragmatizme ve konjonktüre kilitleyebileceği açıktır."[13]

Eklenmesinde yarar olabilir; bahsi geçen tarihler itibariyle Türkiye'nin yeni komünistlerinin Rusya'nın derinlikli tartışmalarına vâkıf olmaları da zayıf bir olasılıktır. İyi tarih, felsefe, ekonomi veya edebiyat bilmek bir şeydir, ama örneğin Bolşevizmi biçimlendiren eserlerin, başta da Lenin'in okunması başka bir şeydir. Geriye güncel politik tartışmaların sonuçları, bu tartışmalarda alınan tavırlar kalır. Şöyle de söylenebilir:

> "Muhtemelen yegâne ideolojik gıdaları, Lenin'in ve Sovyet hükümetinin yayınladığı politik bildiriler ve okudukları / şahit oldukları hadiselerdir. Esas olarak bu kadrolar, Ekim Devrimi depreminden sarsılan, ister politik içgüdü, ister heves, ister güçlü bir siyasi sezgi ile gözlerini Rusya'ya ve Bolşevizme çeviren, orada insanlık için bir ışık gören ve bu uğurda mücadele etme isteğini beyan eden kadrolardır ve her şey bu kadrolarla başlamıştır."[14]

Türkiye solu yaygın eğilim olarak *politik tavra* odaklanmış, bu tavrın

---

[13] Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Marksizm: Yapılabilecek Olup da Yapılmayan Nedir?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, cilt 8, İletişim yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008, s. 69

[14] Sinan Dervişoğlu, "TÜSTAV Sempozyumu Üzerine Notlar: Mustafa Suphi'nin Tarihteki Yeri ve Anlamı", *Fabrika* dergisi, no: 2, Şubat 2005

tarihsel ve düşünsel arka planına vâkıf olamamıştır. Bu somut başlıklar arasında da Ekim Devrimi'nin doğu penceresi olarak ulusal kurtuluşçuluğun özgün bir yeri olsa gerektir.

Portföy özeti

Bu açıklamayı bu noktada kesiyorum ve konunun esasına geri dönüyorum. Sol tarihimizin uzun süre efsanelere ve sığlıklara mahkûm kalmasında hareketin ileri, öncü kadrolarının sorumluluğu olduğu saptanmalıdır. Hatta bunların bazıları, açıkları, mevcut olumlulukları "abartarak" kapatabileceklerini düşünmüşlerdir. Az konuşan ve uydurmayan Baraner gibileri, saygınlıklarını korumuştur...

Hayat herhalde bu denli çıkışsız olmamalıdır!

Hal böyleyken sol hareketin çeşitli parti ve hareketlerinin resmi tarihlerini yazmak konusunda bugüne kadar fazla bir cevvallik göstermemiş olmalarını, zararın azından dönmüşüz diye de anlayabiliriz. Düşünsenize; sevgisiz, dünden bugüne bakmaya çalışan veya keyfiliğine fren koymayan anlatımların, bir de kurumsal onaydan geçmiş olması ne büyük felaket olurdu!

Efsanecilik, birinci veya ikinci el tanıklıklar üstüne yazan siyasetçinin kaçınamayacağı öznellikten farklıdır. Bu kadar bir öznellik, elbette keyfiliğe düşüp düşmediği konusunda yazarın kendisi tarafından bir özdenetime tabi tutulmak kaydıyla, kaçınılmazdır ve yararlıdır. Zor bir şey de değildir, hani. Türkiye İşçi Partisi konusunda çalışanlardan Ercan Eyüboğlu bunu son derece sade ve veciz biçimde "*ne körlük ne nankörlük*" olarak dile getirmişti.[15] Birinci elden tanıklık eden de veya –benim gibi– yorumların yorumunu yazan herkes de bunu bir kenara not etmelidir.

Yeter ki, sevgi ve sahiplenmenin yerini nefret ve düşmanlık almasın. Nefret ve düşmanlık da insana özgüdür. Ama böylelerine, "madem öyle, yazmayın" demeye, yazarsa da peşini bırakmamaya hakkımız vardır.

Özetle öznellik hem kaçınılmaz hem yararlı olabilir.

Ama bir de yazmama, yazdığında yüzeyde kalma veya uydurma *öznelliği* vardır!

---

[15] *Türkiye İşçi Partisi Parlamento'da 40. Yıl, Sempozyum / Panel / Söyleşi* içinde Ercan Eyüboğlu, İstanbul, 12 Kasım 2005, Tüstav, İstanbul, Mart 2006, s. 18.

Bir de niyeti zaten bozuk anti-komünist dönekler vardır solun tarihiyle ilgilenen. Kaynak yokluğunda göze çarpmışlardır ve yararlanılmışlardır bir süreliğine. Değerleri o kadardır. Onları, bir yana veya çöpe atabiliriz.

İşte bu ortamda sol siyasetçilerin kendi yaşadıkları üstüne ürettiklerinden ne yazık ki az malzeme çıkıyor. Öyle ki, aslında meşru bir öznellik atfedebileceğimiz kimi araştırmalar da kolayına, daha doğrusu yazarının işine gelen yöne kaçmışlardır. Türkiye işçi hareketini ve sol dinamizmini abartan veya tam tersine, alenen sosyalizmin tutmayacağını kanıtlamak amacıyla küçümseyen Sovyet kaynakları vardır örneğin. Meşru bir öznellikte duramadıkları için pek az işe yararlar...

Başlangıçta sığlığın kendisini sarsmayı vaat eden ve temel kitap konumunu on yıllar boyu sürdüren Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar*'ı vardır sonra. Neyse ki Tunçay ortaya çıkarttığı, sistematize ettiği verileri sunarken, yorumlarını araya fazla sokuşturmaz, söyleşilere veya sempozyum konuşmalarına saklar! Zira yorumlarından düpedüz solu ve komünizmi itibarsızlaştırmaktan başka şey çıkmamakta, hatta iş anti-efsane diyebileceğimiz bir karalamaya varmaktadır. Solun bir numaralı tarihçisinin bu konumlanışı kendisini aşan bir sorundur.

Tunçay bunu eski TKP için yaparken ve solun ilk atılımı saydığım(ız) "Mustafa Suphi Fırkası"nı itibarsızlaştırmaya çalışırken, bir diğer önemli hareketi, Türkiye İşçi Partisi'ni ise Tarih Vakfı'nın bir numaralı girişimcisi Orhan Silier hedef tahtasına oturtmuştur. Neyse ki, en az Tunçay kadar öfkeyle hareket eden Silier, o kadar çok yazıp konuşmamaktadır.

Gerisini kitabın ilerleyen bölümlerine bırakacağım. Ancak ilginç bir tanesine burada değinmeden edemeyeceğim. Bu alanda çok ürün veren Yalçın Küçük'ün ilk sistematik çalışması *Türkiye Üzerine Tezler*'di. Otuz yılı aşkın süre sonra Küçük'ün solun tarihini ilgilendiren tezlerinin aşağı yukarı tamamı maddi verilerle yanlışlandı! Lakin bu durum yazarın solun tarihine ilişkin, adı geçen eserindeki konumlanışını sarsamamaktadır. Adı geçen çalışma solda farklı pratikleri aşamacılık başlığı altında yan yana getirmekte ve karşılarına topluca sosyalist devrimci yaklaşımın çıkartılması için bir alan temizliğini gerçekleştirmekteydi. Temizlik olmamıştır ama niyet yerindedir.

Belgeleri sağlam Tunçay yorumlarında karalamaya başvururken, verileri çökmüş Küçük'ün pusulası kuzeyi tutmaktadır! Ama bu söylediğim *Türkiye Üzerine Tezler* için geçerlidir. Küçük'ün pusulası daha yakın zamanlarda düştü, kırıldı, artık yok.

Yakın zamanlarda tarihe dönük ilginin artması ise karşımıza yeni bir durum çıkarttı. Bereket belgelerin sergilenmesi ile belgelere dayalı ciddi analiz çalışmaları el ele gidiyor. Ancak anlaşılan, geçmişteki, az önce anlatmaya çalıştığım anlamdaki çoraklık yeni kuşak çalışmaları çelmelemeye devam edecek. Dolayısıyla bir "tarihçi çalışması" olmayan bu kitabın, tam burada işlevli olmasını dilemek durumundayım.

Bu çalışma yepyeni, farklı bir sol tarih okuması olma iddiasında değil. Yeni olgular keşfedecek de değilim. Bu giriş sayfalarında değindiğim boyutları sol tarihin kritik momentlerinde ve tartışmalarında somutlamayı deneyeceğim. Yani daha önce söylediğim gibi, elimizde, solun kendi tarihine nasıl yaklaşması gerektiğine ilişkin derli toplu hale getirmeye çalıştığım bir yöntem tartışması var.

Bütün kaynakları ele alamazdım. Şimdilik etrafından dolandıklarım arasında, solun yaratıcı ve üretken isimlerinin başında gelen Hikmet Kıvılcımlı var ki, Doktor'un uğradığı tarihsel ihmalkârlığı ben de paylaşmış oldum. Başka bir çalışmada bu eksikliği gidermeyi umuyorum.

Boşta kalan bir diğer alan daha var. Son yıllarda sol tarihe dönük artan yayınların bir bölümünün ciddi analiz çalışmaları olmadığını söylemek durumundayım. Yukarıda kimi ipuçlarını verdiğim zaaflarla malul solcular, polisiye sakınca mazereti ortadan kalktıktan sonra ve artan ilgi dalgasına binerek "anlatmaya" koyuldular. Bunların kimilerinin edebi zenginlik barındırdığı, bazılarının renkli ve çok keyifli, samimi, kesinlikle öğretici oldukları da doğrudur. Solun tarihine yönelik ilgimi bu türden, akademik olmayan, sınırlı bir bölümü sözlü tarih kapsamına girebilen, anı veya romanların gözden geçirileceği bir başka çalışmada sürdürebilirim. Burada bir sınır çekmek durumundaydım.

Biraz da nesnelcilik

Buraya kadarki notların tam bir yöntem bütünselliğini hedefleyerek yazılmadığı konusunda sizleri az önce uyarmıştım. Ancak uyarıya uymayıp,

bu notlarda böyle bir bütünselliği aramaya kalkışırsanız ve üstelik arada tarihin mücadelelerin sentezi olarak belirli nesnel sonuçlara varabildiği yolundaki notumu atlarsanız (1920'lerin başının ve 1960'ların öneminin nesnel bir durum olduğunu yazmıştım birkaç sayfa önce), elde hayli öznelci bir yaklaşım kalabilir. Geçmişteki kişi ve olgularla bir anlayış birliği kurmak, politikanın belirlenimini baştan kabul etmek, tarihe bugüne ilişkin bir amaçla, faydacılıkla bakmak, tarihe mal olmuş kişilerin öznelciliğini eleştirirken, onun yerine kendi öznelciliğimizi geçirmeye bizi sürüklemez mi? Böyle bir risk olduğu açıktır.

Bu riski büsbütün bertaraf edersek, elimizde nesnel bilgi kalacağı fikri yanlıştır. Elde bir şey kalmaz! Ama artık bunu bir kenara bırakalım. Biliyoruz; tanımlı bir öznelcilikten kaçınmaya çalışmak anlamsız.

Yine de biraz daha dengelemeli veya önerdiğim dengeyi açmalıyım: Sınıflı toplumların tarihi, mücadelelerin, sınıf mücadelelerinin eseridir. Bu mücadelelerdeki tarafların çatışan öznelliklerinden belirli nesnellikler ürer. Aydınlanmanın tepeden inmeci, anti-demokratik ve baskıcı olduğu, kültürel çeşitliliği yok ettiği yolundaki günümüzün popüler postmodern tezleri, buraya kadar betimlenen meşruiyet sınırlarının içinde sayılabilir mi? Uzaklara gitmeyelim ve Türkiye'de Aydınlanmacı burjuva reformlarından biri olarak Latin alfabesine geçiş üzerine dile getirilenleri bir hatırlayalım. Bir karşı teze göre, Latin alfabesine geçişle Türkiye toplumu hafızasını yitirmiş, o güne kadar edindiği kültürel birikim tahribata uğramıştır. Bu, meşru bir öznelcilik sayılamaz. Zira, son derece basit veriler, bize o dönem toplumun ezici çoğunluğunun okuma yazma bilmediğini, 1927 sonu itibariyle okur yazarlık oranının yüzde 5,4 olarak tahmin edildiğini ve dolayısıyla tahribata konu olan birikimin büyük ölçüde eski yönetici kesimlerle sınırlı olduğunu kanıtlamaktadır![16] "Yitirilen kültürel değerler" söyleminin, buradaki biricik işlevi, İslami ideolojiye cumhuriyetle aşınan mevkiini geri kazandırmak... Ya da Ekim Devrimi, yalnızca bizim öznel dünyamızda değil, maddi ve nesnel gerçeklikte de büyük bir ilerlemedir, vs...

[16] Bu konuda eğlendirici ve bilgilendirici bir kısa yazı önerebilirim. Mehmet Bozkurt, http://

Solun kendi tarihine bakarken de, yukarıda dile getirilen bakış açısı, bu nesnelcilikle takviye edilmelidir. Örneğin Türkiye'de solun Osmanlı'nın son yıllarından bugüne kadar, siyasal planda ister güçlü ister marjinal konumlarda olsun, sürekli etkili "kadrolar" üretmesi bizim hüsnü kuruntumuz değil, açık bir gerçekliktir. Cumhuriyet tarihinden, –bir momente kadar tarihsel TKP'yle bağlantılı olarak yetişmiş olan– solcu edebiyatçıları, sosyologları, iktisatçıları, gazetecileri, arkeologları, şairleri, müzisyenleri, sinemacıları çıkartmayı deneyin bir; geriye sıfır değilse de, şaşırtıcı bir yoksulluk kalır. Hatta Türkiye'de verili yoksulluklar, düzenin solcuları önemsizleştirme, baskı altına alma eğilimiyle çok yakından ilişkilidir.

Bu çalışmanın ilgi alanına daha yakınlaşırsak, solun çeşitli dönemlerindeki stratejileri yorumlayıp tartışırken, gelişimin ortaya çıkardığı nesnel kimi düzlemleri dikkate almadan edemeyiz. Örneğin işçi sınıfı olgusunun, sosyalizm stratejisinde 1960'lara kadar kararsız bir unsur olmasında, eski kuşakların Marksizm bilgilerindeki gedikler veya solun içine doğduğu "ulusal kurtuluş problematiği" kadar, Türkiye'de kapitalist gelişimin gecikmesinin de payı vardır.

Bir diğer örnek; orijinal haliyle MDD'ciliğin 1960'larda kalması, sonra daha inceltilmiş aşamacılık türlerinin ortaya çıkması, bu akımın ideolojik tartışmada yenilgiye uğramasının değil, işçi sınıfının nesnel varlığının DİSK örgütlülüğü ve 15-16 Haziran direnişi gibi olgularda maddi kanıtlarına kavuşmasının ürünüdür. Öte yandan orijinal MDD'ciliğin alameti farikalarından biri Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ilerici rol yüklemek idiyse, 12 Mart faşizmi bir nesnellik olarak ortaya çıktıktan sonra bu yaklaşımın çöküşe sürüklenmesi kaçınılmazdı.

Kriter bolluğu

Aslında hayli farklı boyuttan söz etmiş olduk. Bu kadarı da tartışmaların bir dizi özelliğine ilişkin fikir vermiş olmalıdır. Ancak fikir vermenin dışında kimi kafa karışıklıkları yaratma olasılığı da var...

1920'nin eşiğinden başlayıp sonuçları itibariyle bugünlere uzanan geniş bir tarih diliminde, solun ayaklarını bastığı toplumsal ve ekonomik, dolayısıyla sınıfsal zemin değişiyor. İçinde yer aldığı, etkilendiği veya mücadele ettiği iç ve dış bağlam farklılaşıyor. Solu biçimlendiren birey-

sel ve kolektif özneler, kendi aralarında da mücadeleler vererek veya tartışarak yer değiştiriyorlar, her biri kendi izlerini bırakıyor... Bu karmaşık tabloya, biz bugünden hareketle bakmayı deniyoruz. Bu karışıklığı olsa olsa tartışmanın kriterlerini belirginleştirerek dindirebiliriz. Metin Çulhaoğlu bir çalışmasında solun tarihini ele alırken dört "gösterge" önerir.[17] Bunların çoğaltılmaları, ayrıntılandırılmaları kuşkusuz tercihe bağlı olmakla birlikte, kapsayıcı olduklarını söyleyebiliriz: *Düşünsel zenginlik ve üretkenlik, sınıfla ilişkiler, örgütsel yetkinlik ve politik strateji.*

Elinizdeki çalışmada farklı dönemler ve tartışmalara, ipuçlarına artık sahip olduğumuz yöntem notlarıyla uzanacağız. Bu dönem ve tartışmalardan yöntemsel sonuçları pekiştiren çıktılar elde etmeye de çalışacağız. Bu işlemleri yaparken, bu dört kapsayıcı göstergeyi akılda tutmanın kafa karışıklıklarına karşı bir ilaç işlevi görebileceğini eklemek isterim. Bu kitabın kurgusu dört göstergeyi ayrıştırmayı hedeflemiyor; iç içe ele almayı öngörüyor. Aralarından da en fazla politik stratejiler düzleminde akıl yürüttüğümü belirtmeliyim.

Öne çıkan üçlü

Benim yorumumun elinizdeki kitabın bölümlerine de yansıdığını göreceksiniz. Bana sorarsanız, komünist harekette üç lider tarihsel nitelik kazanmıştır: Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve Behice Boran.

Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve Behice Boran'ın bir ilginç benzerlikleri Marksizmle geç sayılacak yaşlarda, otuzlarında tanışmalarıdır. Üçünün de geliştirdikleri ileri yaklaşımları başında bulundukları kolektivitelere mal etmekte ve sonraki kuşaklara aktarılmak üzere güçlü bir miras haline getirmekte gösterdikleri eksiklik, biraz da bu geç tanışıklıkla bağlantılı olabilir. Elbette bu sorunun bireylerin dışında toplumsal ve tarihsel kaynakları olması gerekir. Ancak teori, siyaset ve örgüt dinamiklerinin sağlıklı bir bütünlüğe kavuşturulması için otuz yaş gerçekten de geçtir.

Hiçbiri gökten düşmemiş ve mutlak bir sistematik içinde düşünmemiş, hareket etmemişlerdir. Burada teori, siyaset ve örgüt dinamiklerinin ta-

[17] Çulhaoğlu, "Dört Gösterge Işığında Türkiye Sosyalist Hareketi", Neşecan Balkan ve Sungur Savran, *Sürekli Kriz Politikaları 1*, Metis yayınları, İstanbul, Mart 2004.

mamını içeren bir sistematikten söz ediyorum. Öne çıkartmak, abartmak anlamına gelmemelidir.

Mustafa Suphi, Türkiye komünizmini bir ulusal kurtuluş problematiğine bağlı olarak ortaya koyar. Bu problematiğin ve ona bağlı devrim stratejisinin radikal dönüşümlerden geçirilmesi gerekmiş olmakla birlikte, tarihin bütünü üstünde silinmeyen, görünür vadede de silinmesi mümkün olmayacak bir gölgesi olduğunu düşünüyorum. Bu söylediğimin, Türkiye komünist hareketinin her daim ulusal kurtuluşçu olması gerektiği yolunda algılanmayacağını umarım. Alakası yok...

Nitekim Şefik Hüsnü, değişmeye başlayan koşullarda hareketin karakterini ve stratejisini yeniden üretmek için büyük, uzun ve tarihsel önemde bir uğraş vermiştir. Otuz yılı aşkın sürdürdüğü "rehberlik" misyonunun başarısızlıkla son bulduğunu söylemek, Hüsnü'nün değerini azaltmaz. Siyasetçilerin değerlendirilmesinde, yazıp çizdiklerinin tutarlılığı, gelişkinliği gibi kriterlerin üstünü bir anda örtüveren temel bir kriter vardır: Başarı. Siyasette yenilgi, bir anlamda en büyük kusur değil midir?

Alçakça katledilen Suphi de, yaşamının sonunda geriye, aklı ve örgütü en az, devraldığı momentteki kadar karışık bir toplam bırakan Hüsnü de başarısız olmuşlardır. Hüsnü 1951 Tevkifatı'ndaki dağılmayı toparlayamamıştır; ama aslında partinin 1940'lardaki cephe taktikleri komünistlerin, komünist olmayı gerektirmeyen (hatta olmamayı gerektiren!) bir strateji benimsemeleri anlamına gelmiştir. Cephe kuracak kimsenin bulunamadığı bir cephe taktiği başarısızdır. Bu yalın gözlemi, iki değerli devrimcinin öznel yanlışlarına indirgemekse saçma olur. Adı üstünde, mücadele... Komünist hareket birden fazla kere yenildi. Suphi'nin de, Hüsnü'nün de neden değerli olduklarını yakalamak için ise, sonraki kuşakların en son başvuracakları şey efsane üretmektir. Hüsnü'nün bıraktığı değerler içinde, hareketin tanımıyla ilgili temel sorularla bıkmadan uğraşması ve bu uğraşın içinde fiziki gelişkinliğiyle değil ama moral anlamıyla bir Parti'yi var etmesi sayılmalıdır.

Uzun süre, TİP'liler hariç, bir fraksiyon şefine indirgenebilen Behice Boran, belki bu haksızlıktan yakın zamanda yayınlanan nitelikli akademik çalışmaların artmasıyla belli ölçülerde sıyrılmakta olabilir. Boran

hakkında da küçümseyici veya abartılı yaklaşımlardan uzak durulması gerektiğini söylemeye bile gerek yok. Boran'ın komünist hareketin başlıca önderleri arasında sayılmasını mümkün kılan öğeler, en önemli toplumsal açılımın, yani 1960'lar yükselişinin insanı olmasında, derinlikli bir Marksist olarak öne çıkmasında, sosyalist devrim tezinin büyük ölçüde onun sayesinde kuvvetli biçimde ortaya konmasında gizlidir. Bunlara, Türkiye'ye, o zamana kadarki en önemli aydın, siyasetçi ve devrimci *kadın* figürü olarak kattığı değeri de ekleyebilirsiniz.

Ancak tüm bunlar, sonucu, yani başarısızlık sonucunu değiştirmez. Behice Boran, Birinci TİP'in 1960'ların kaderine ağırlık koyamamasında, damga vurduğu İkinci TİP'in sol içinde etkisiz kalmasında, 12 Eylül faşizmi karşısında solun uğradığı yenilgide, TKP ile birleşme sürecinde sosyalist devrim perspektifinin inkârında karşılıklarını bulan bir başarısızlıkla noktalamıştır mücadelesini! Nabi Yağcı ile birlikte kuruluşunu müjdeledikleri Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) aslında sosyal –hatta– liberal demokrat bir yöne yelken açmıştı. Bir kez daha, bu başarısızlık ve onun içinde Boran'ın kişisel payı, değerini küçümsemeyi haklı kılmaz.

Birilerini öne çıkartmak için başkalarının karanlığa itilmesi bir gereklilik midir? Elbette ağacın gölgesi düşecektir üstlerine. Ancak işin bu kısmını tarihin nesnelliğine terk etmekte kanımca yarar var. Suphi'yi önemsemek için o dönem İstanbul'da başka bir konuma yerleşen Şefik Hüsnü'yü küçümsememiz mi gerekir? Hüsnü'yü vurgulamak için TKP içinde karşı karşıya geldiği bir dizi kişiye ek kulplar takmaya mecbur muyuz? Boran'a işaret etmek için Baştımar'ı, Bilen'i veya başkalarını örtmemiz şart mıdır? Daha doğrusu; bundan bir şey çıkar mı?

Gerçek yaşamda, kişilerin zaman zaman karşı karşıya gelmeleri söz konusu olduğunda, bu karşıtlıkların işin aslını, tam ve eksiksiz doğruyu temsil ettiği durumlar çok enderdir. Çoğunlukla bu tür somut çatışmalar, baskın kişilikler arasında gerçekleşir. Ya kişilikleri ya da doğrudan kişiliklere getirilen yorumlar asıl sorunu açıklamak yerine örter.

Kendi payıma bu yaklaşımlardan uzak durmaya ve gerek bu üç ismi, gerekse o kapsama girmeyenleri, topluca "sahiplenmeye" çalıştım. Üç ismi ve diğerlerini...

Eğer solun tarihin akışı içinde oluşmuş ve gelecek kuşaklara devrolacağı kesin görünen bir geleneği olsaydı, işler daha kolay olabilirdi. Oysa bizde, geçmişten bir gelenek üretebilmek için, tarihle gelecek arasında ufuk açıcı, tamamlayıcı bir ilişki kurabilmek için, hatta sadece eskiden yaşanmış fragmanları sağlıklı bir kurguya yerleştirebilmek için bile, Nâzım gibi cam kırıklarında uçak hayal etmeye, Bedri Rahmi'nin çağrısındaki gibi en azından "üç dil" bilmeye, Attila Jozsef'in dediği gibi "yedi kişilik" yaşamaya ihtiyaç var.

Notların bu kadarıyla yeterli olduğunu umuyorum. Nasılsa tarihin kendisini ve yorumlarını tartışırken yöntem sorunlarına tekrar tekrar geleceğiz...

2. Bölüm
Doğuş, Suphi ve Diğerleri

Tarihi olayların tepesinde değil de,
çukurunda bulunan bir topluluk ya da ulusta,
tarihte şansın ya da raslantının rolünü
vurgulayan teoriler egemen olacaktır.
Sınav sonuçlarının hep şansa bağlı olduğu görüşü,
düşük not alanlar arasında her zaman yaygın olacaktır.
E. H. Carr[18]

Türkiye'yi üç bölgeye ayırmak gerekiyor:
1. İstanbul, Çanakkale Boğazı, Bursa,
İzmir, Edirne (Trakya), Kastamonu vilayetinin bir kesiti.
Demek oluyor ki, bu bölgeye Karadeniz'in bir kısmı,
Marmara Denizi ve Ege Denizi giriyor.
2. ve 3. Anadolu vilayetlerinin Doğu ve Batı grupları...
Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki
partizan müfrezeleri arasında bağlar kurmak için
cephe gerisi sağlamak ve bu hareketi güçlendirmek için,
Askeri-Devrim Komitesi kurmak gerekir.
Bu teşkilat bağımsız olacak,
ama bizim örgütlerin güdümünde bulunacak.
Türkiye Askeri-Devrim Komitesi'nin bütün işi,
gerek Sovyet Rusya'da ve gerekse tüm dünyada

---

[18] Carr, *Tarih Nedir?*, s. 133

sosyal devrim hareketinin devamı
ve muhafazası doğrultusunda yoğunlaşacak.
O, İngiliz - Fransız işgalcilerine karşı Anadolu hareketine,
bu hareketin Kafkaslar'a yayılmasına,
o yerlerde Sovyet erki örgütlenmesine geniş yardım gösterecek.
Türkiye Askeri-Devrim Komitesi doğacak ilk olanaktan yararlanıp
Anadolu'daki bütün işleri kendi eline alarak
Sosyalist Türkiye'yi kuracak
ve sınırdaş Sovyet Rusya ile el ele verme amacına yönelecek.[19]
Mustafa Suphi, Moskova, 28 Ekim 1919

Bir zamanlar, bize karşı çıkan koyu mürteciler Türkiye'de işçi sınıfı,
köylü sınıfı olmadığını hiç sıkılmadan iddia ediyorlardı...
Fakat, İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara'da kurulan
işçi ve köylü teşkilatları var ve son zamanlardaki hareketleri,
Türkiye'de büyük bir inkılâpçı kuvvetin
-işçi ve köylü sınıflarının- mevcut olduğunu gösterdi.(...)
Komünist Partisi'nin vazifesi, yabancı düşmanlara karşı,
istilacılara karşı mücadeledir.
Bununla beraber, Komünist Partisi'nin diğer mühim vazifesi,
iç düşmanlara karşı, halkın sırtından tufeyli geçinen
sınıflara karşı mücadeledir.[20]
Mustafa Suphi, Bakü, 16 Eylül 1920

Türkiye esas olarak 1917 Ekim Devrimi'nin rüzgârıyla birlikte sola açıldı. Rusya'daki işçi sınıfı iktidarı ile Türkiye'deki anti-emperyalist mücadele birbirlerini nesnel olarak aynı safta buldular. Bolşevizmin sosyalist olmayan mazlum ulusal hareketlerle yakınlaşma politikası sadece Türkiye örneğinde olduğu gibi uluslararası alanda ortaya çıkmamış, Çarlık'ın sömürgesi konumundaki bağımlı halklara yönelik bir iç ittifak stratejisi olarak da geliştirilmiştir.

[19] Mustafa Suphi, "Plan – Türkiye'de bizim işimiz", aktaran Bilal Şen, *Belgelerin Sözü*, Bulgaristan baskısı, 2002

[20] Rüstem Aziz (derleyen), *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, s. 51. (TKP Kuruluş Kongresi Kapanış Konuşması)

1920 Temmuz'unda Komintern Kongresi toplanır. Eylül ayının başında Bakü'de Komintern'e bağlı bir girişim olarak Doğu Halkları Kurultayı düzenlenir. Sovyet Rusya içi ve dışı bölgelerden delegeleri bir araya getiren Doğu Halkları Kurultayı bir açıdan, "Doğu"nun en önemli unsuru olan Türkiye'de, Komünist Partisi'nin kuruluş hazırlıklarını da kapsar. Bu biter; TKP birinci kongresi toplanır ve 10 Eylül 1920 partinin kuruluş tarihi olarak ilan edilir. TKP bu zincirin parçasıdır.

1920 yılında Türkiye adeta bir solculaşma yarışına sahne oldu. 1921'in ilk aylarında bu yarış kesildi, sol bütün kanatlarıyla tasfiyeye uğradı. En ağır pay, kanlı bir katliam olarak Mustafa Suphi ve arkadaşlarına düştü.

Solun birinci Atılımı, en geniş sınırlarıyla düşünürsek 1917-1921 arasına yayılmakta, ama 1920'de yoğunlaşmaktadır. Bu kısa süre içinde Türkiye'de komünist hareket, ulusal kurtuluş problematiğinin içine doğmuştur. Türkiye komünizmi, başlangıçta esas olarak, ülkenin emperyalizm tarafından parçalanmasına verdiği özgün yanıtla tanımlanır. Yukarıdaki Suphi alıntısında gördüğümüz gibi...

Osmanlı siyasetinde bunun öncesinde de sol var. Ancak ulusal kurtuluş problematiğinin komünizmi ile Osmanlı sosyalizmi arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bu iki evre arasında kesinti görüyoruz.

Nasıl önceki deneyimle, 1920 TKP'si arasında sınırlı sayıda kadro dışında önemli bir bağlantı bulamıyorsak, Mustafa Suphi dönemi ile sonrası arasında da siyasal ve örgütsel bir süreklilik olmamıştır. Tasfiyeden sonraki yirmi yıl yeni atılım denemeleriyle geçmiş, en sonunda komünist hareket geri bir zemine çekilerek sönmüştür.

1960 sonrası, TİP bir geleneğin sürdürücüsü olarak ortaya çıkmaz. Tersine bu "yeni" hareket, hafızasını önceki on yıllardan özgürleştirebildiği oranda ilerleyebilmişe benzer.

Solun tarihi yalnızca dikey yolculuğunda kesintilerle malul değildir. Her bir dönemin farklı akımları veya kesimleri arasındaki ilişkiler, hiç de bunların bir bütünün parçası olduğunu göstermemektedir.

Kesiklilik, kopukluk ile aşma birbirinden farklı. Solun çok kesikli tarihinde güçlü aşma eylemlerine az rastlıyoruz. Bilinçli bir eylem anlamı barındıran "aşma", en fazla 1920 TKP'si ile 1960'ların TİP'ine yakın

düşer. Suphi'ler sosyal-demokrat İkinci Enternasyonal çağrışımlı erken Osmanlı sosyalizmini, bir anlamda, belli ölçülerde aşmışlardır. TİP liderleri de Üçüncü Enternasyonal'in en geri dengelerine yerleşen cepheci, aşamacı öncüllerini...

Ancak bunlar yine de "aşma"nın iyi örnekleri sayılamazlar. Bu deneylerde kanımca, hesaplaşmaktan ziyade unutmak ağır basmaktadır. Bizim entelektüel tarihimizin bütününde olduğu gibi...

1920'nin Bolşevik TKP'sinin "unuttuğu" erken Osmanlı sosyalizmi, kendi topraklarında yeniden üretilmiş, güncellenmiş bir Aydınlanma'nın ürünü olmadı. Türkiye'ye Marksizm klasik Alman felsefesinden, İngiliz siyasal iktisadından, Fransız sosyalizminden yoksun bir giriş yapmıştır. Bu toprakların Fransız Devrimi yoktur. Sonuç olarak sosyalizm de "yüzeyde" var olabildi, kökleri derine inmedi.

1920 komünizmi, öncesindeki sosyalist akımla derinlemesine bir hesaplaşmaya ne ihtiyaç duymuş, ne de buna zamanı olmuştur. Hal böyle olunca, yüzeyde yaşamak bu yeni hareketin de kaderi haline gelir. TKP bir süreliğine yaygınlaşır, siyasal etki sahibi olur. Ama parlama ve yayılma hızı ile geri çekilme ve sönme hızı birbirine eştir.

Solun egemen güçlerin acımasız saldırılarına maruz kaldığı da doğrudur. Tarihimizdeki kesintilerin önemli bir bölümü, "tevkifatlarla", darbelerle çakışır. Ancak, düzenin baskısı ve bununla çakışan kesintlilere ilişkin bir soruyu artık dürüstçe yanıtlamalıyız: Gerçek neden baskının kendisi midir, yoksa doğrusu, yüzeyde yaşayan ve kurumaya yüz tutan solun, baskıya direnç gösterememesi midir? Egemen güçlerin operasyonu başlı başına bir neden midir, yoksa operasyonlar harekette yaşanan bir siyasal tıkanmanın, gerilemenin sonucu olarak mı görülmelidir?

Bunun açıklığa kavuşturulması gerekiyor. Bunu yapmaya çalışırken, "gizli gerçekleri" keşfetme sevdasına kapılıp, olayın solun kendi içinde veya bir laboratuvarda değil sınıf mücadeleleri zemininde geçtiğini atlamamak da gerekiyor.

Derinliksiz, kesikli, aşmayı hedefleyen, atılım yapan, tıkanan, en ileri mevzileri zorlayan ve geri ortalamalara razı olan... doksan yıllık bir ömür!

Böyle bir resim, elde makas kesilmeye davetiye çıkartmaktadır. Hem

tümünü beğenmek veya reddetmek imkânsızdır, hem kesiklikler bizim irademizden bağımsız olarak mevcuttur, hem de zaten bu tarihi yapanların kendileri kesip biçmeye hayli yatkınlık göstermişlerdir. Bizim de tablonun bazı yerlerini beğenmemiz ve diğerlerini beğenmememiz kaçınılmaz. Ama bu "bizim tarihimiz"dir ve hangi niyetle olursa olsun eline makas alanlara karşı çıkılmalıdır.

Denememiz gereken, hataları kendi yanlışımız, başarıları kendi kazanımımız olarak yerli yerine yerleştirmek. Bunu yapabilmek için bir temel varsayıma ihtiyaç duyuyoruz: Tarihimizin bütünü, sahiplenilmeyi hak etmekte, ileriye yürüyüşümüzü besleyecek değerler barındırmaktadır. Bu, namuslu ve devrimci nitelik taşıyan bir tarihtir... Bu varsayım yoksa, hatası ve başarısıyla "bütünü" sahiplenmek boş laf olarak kalır.

Kitabın ikinci bölümünde, 1920 Atılımı'na odaklanacak ve bunlarla uğraşacağız. Mustafa Suphi'lerin net seçilebilmesinin önünde kendilerinden, geçmişlerinden, onları izleyenlerden ve yorumlayanlardan kaynaklanan bir dizi engel var. Artık hızlanalım...

Kaç parti?

Solun kesintili durumunu somut olarak gözden geçirerek başlamak istiyorum.

10 Eylül 1920'de Bakü'de birlik kongresi gerçekleştiği ve Türkiye Komünist Partisi'nin üç komünist kanalı birleştirerek kurulduğu "giriş dersi" olarak yerinde bir özettir. Suphi'nin Bolşevik Devrimi'nin içinde yetişmiş ve Osmanlı savaş esirleri içinde örgütlenmiş olan hareketi, Anadolu'yu saran ulusal kurtuluşçu Bolşevik akım ve İstanbul'da işçi sınıfı içinde örgütlenen Marksist aydın hareketi.

Ancak bu bir özettir. Bize başlama imkânı tanır. Özetle yetindiğimizde yukarıda önümüze koyduğumuz hedefe varmamız, olup biteni net olarak görebilmemiz mümkün olmayacaktır.

Bir kere, 1920 öncesinde adıyla veya içeriğiyle komünizme göndermede bulunan başka partiler de vardır. 1919'da İstanbul'da genel sekreter Şefik Hüsnü'nün adıyla anılan, başkanlığını ise sırayla (iktisat profesörü ve CHP milletvekili) Mehmet Vehbi ile (Güzel Sanatlar Akademisi başkanı ve ressam) Namık İsmail'in üstlendiği Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist

Fırkası, kadroları ve faaliyeti itibariyle Marksist bir parti sayılmak durumundadır. Hatta Şefik Hüsnü'nün bazı anlatımlarına bakarsak Bakü'de kurulacak olan fırka ihmal bile edilebilir:

> "1919 ortalarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduk. Genel Sekreter olarak başlangıcından itibaren yönettiğim bu parti Türkiye devrimci hareketinde büyük bir rol oynadı. 1920'de bu partinin içinde birkaç yoldaşla birlikte 3. Enternasyonal Grubu'nu [İstanbul Komünist Grubu] oluşturdum. Moskova'ya bir delegasyon göndererek Komünist Enternasyonal ile ilişkiye geçtik. K.E. tarafından tanınan bu grubun Ankara Halk İştirakiyun Fırkası'yla birleşmesinden, *başından itibaren Genel Sekreterliğini üstlendiğim Türkiye Komünist Fırkası doğdu.*"[21]

Hani Fırka 10 Eylül'de doğmuştu? Burada Suphi partisi yok... Suphi'nin partisinin öncülü "Teşkilat"ın Komintern'in kuruluş kongresine katılmışlığı da yok...

1920 baharında Bakü'de bir Komünist Fırkası kurulmuştur. Sadece adı komünist olanlar sınıfındandır bu parti. İsterseniz "Enver Partisi" diyelim ona da:

> "1920 yılı baharında Halil Paşa'nın grubu ve Dr. Fuat Sabit'in grubu olarak bilinen iki grup birlikte 'Türk Komünist Fırkası'nı kurmuşlardır. 'Bakü Gruppası' olarak da bilinen bu partinin birinci grubunda Halil Paşa, Küçük Talât, Baha Sait, ikincisinde Dr. Fuat Sabit, Süleyman Nuri, Yüzbaşı Yakup bulunmaktadır. Kızıl Ordu ile bir işbirliği içinde çalışan bu ekip, Suphi Bakü'ye gelinceye kadar Ankara hükümetinin Bolşeviklerle irtibat noktası olma iddiasını da taşımıştır."[22]

---

[21] Erden Akbulut (derleyen), *Dr. Şefik Hüsnü Deymer, Yaşam Öyküsü*, Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Şubat 2010, s. 25.

[22] Emel Akal, "Mustafa Suphi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c.8*, Sol, İletişim yayınları, 2. baskı İstanbul 2008, s. 152. Bir de o zamandan kalma anlatıma kulak kabartalım: *"Azerbaycan İnkılabı üzerine Suphi yoldaşın riyaseti altında Türkistan'dan yirmi iki komünist Bakü'ye gittiği zaman Bakü'de âzâsı yüzü mütecaviz Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Komitesi'ne tesadüf ediyoruz ki Riyasette: Doktor Fuat, Halil Paşa, Binbaşı Yakup, Salih Zeki, Süleyman Nuri, Küçük Talât, Bahattin Şakir bulunuyordu... Azerbaycan komünistlerinin tavsiyesiyle*

Ancak 10 Eylül/Suphi partisine buradan devrolan kadrolar vardır. Açıkçası Suphi'yi genel başkan seçen kongrenin sağladığı "birlik" içerisinde, son alıntıda sözü edilen "ikinci grup" da bulunur. İttihatçılardan oluşan ilki ise Suphi tarafından tasfiye edilmiştir.[23] İttihatçı-Komünist Fırka'sından gelenlerin elenmesine, sonra da devam edilecektir.

Anadolu, içinden çıkılması kolay olmayan bir karmaşa resmetmektedir aynı dönemde. Çeşitli gruplaşmaların Suphi'nin örgütüyle ilişkileri tartışmalı ve kesintilidir. Gruplaşmalar Enver ve/veya Mustafa Kemal'le bağlantılı çevrelerden İslam Bolşevizmi denebilecek bir akım oluşturmaya çalışanlara, Meclis'te kalabalık Halk Zümresi'nden Sovyet desteğini ve dostluğunu temin için solculaşmanın gereğine inananlara, halkçı-köylücü eğilimler taşıyan gruplaşmalardan samimi komünistlere kadar ilginç bir yaygınlık arz eder. Enver veya Kemal'den bağımsız bir kanal Haziran ayında gizli veya dönemin terimiyle "hafi" TKF olarak kuruluşunu ilan etmiştir.

10 Eylül kongresinden önce aynı kentte Doğu Halkları Kurultayı toplanır. En kalabalık delegasyon Türkiye'den katılanlardır. Bu 235 kişi ideolojik ve siyasi açıdan elbette türdeş değillerdir. Öyle ki, Doğu Şûrasını takiben düzenlenmesi öngörülen parti kuruluş kongresine 74 delege ve 51 konuk katılacaktır. Delegelerin de 32'si "kati", 42'si "istişari" oy hakkına sahiptir.

Bunları, gözlerini doğuya ve komünizme dikenlerin kendi içlerinde bir dizi kategoriye ayrıldıklarını, geniş bir yelpazeye yayıldıklarını anlatabilmek için aktardım.

Bakü'de örgütsel karmaşanın ne ölçüde giderildiğini saptamak kolay değil. Ancak kongre toplayan parti, Sovyetler ile Türkiye arasındaki siyasal alanı doldurmakta Enverci ve Kemalcilerden daha fazla şansa sa-

---

... *Doktor Fuat Sabit, Salih Zeki, Nedim Agâh, merhum Yakup, Süleyman Nuri yoldaşlar Fırka'ya kabul ve komünistlikleri tasdik olundular.*" (Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesin [derleyenler], *Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı*, Sosyal Tarih yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s.173)

[23] Doğrudan Suphi'nin anlatımı için "*Anadolu'dan gelen arkadaşlarla Rusya'da çalışanların burada buluşması ve yekdiğeriyle iyice anlaşmaları maksadının temini için bugünkü içtima akdedilmiştir.*" diye gerçekleştirilen "3 Eylül 920 İçtimaı"nın tutanaklarına bakılabilir: İşlet ve Kesin [der.], *Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı*, s. 102-110.

hiptir. Ekim Devrimi'nin doğuya açılan penceresinden gelen büyük otorite ve moral, Suphi'nin partisindedir. İstanbul'dan gelen delegelerden Ethem Nejat, Suphi'nin otoritesini en fazla paylaşan kişi konumuna gelerek genel sekreter, kâtib-i umumi olmuştur. Ama Hüsnü'nün TİÇSF'sinin Bakü partisine tam anlamıyla entegre olduğunu söylemenin önünde çeşitli engeller olduğu o zamandan sezilebilmektedir. En azından bir komünist kol sınır ötesinden Ankara'ya gelmeyi amaçlıyorken işgal altındaki İstanbul'daki bir başka kolun böyle bir yönelimi bulunmamaktadır.

Bu kadarla kalmaz. 18 Ekim 1920'de bu kez "resmi" denen TKF, Mustafa Kemal'in görevlendirmesiyle Ankara'da kurulur. Bakü TKF'si Anadolu'ya, Ankara'ya taşınma hazırlıklarına başlarken, sanki birileri "biz zaten buradayız" demektedir.

7 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası yasal kuruluşunu gerçekleştirir. Anadolu'daki bu en canlı komünist hareket, Suphi'lerle ilişkilidir ancak bu ilişkinin tam olarak tartılması zordur. THİF'nin kimi unsurları yukarıda kısaca resmedilen ideolojik karmaşayı temsil etmektedirler. Askeri baytar Salih Hacıoğlu ise, Suphi'lerin öldürülmesinden ve Bakü'de bir parti kalmamasından sonra, THİF ile TKP'nin özdeşleştiği ara dönemde Komintern'in resmen tanıdığı Parti genel sekreteri olacak, 1925'in ardından da Şefik Hüsnü liderliğinde merkezi sorumluluklarını sürdürecektir. Yine THİF'nin liderlerinden Tokat mebusu Nâzım Bey, kısa süre önce Mustafa Kemal'in adayını alt ederek TBMM'de İçişleri Bakanlığına seçilmiş, sonra büyük baskılarla istifaya zorlanmıştır (4 Eylül 1920). THİF ve genel olarak Anadolu-Ankara solu 1920'de hafife alınamayacak bir güçtür.

Bakü'de ise kimileri Suphi'nin ülkeye dönüş açılımını yeni duymuş gibi yapmakta, Parti Merkez Komitesi'nde muhalefet etmekte, ayak diremektedirler! Belgelere göre Dönüş'ün gündeme alındığı MK toplantısı 1 Ekim 1920'de yapılıyor. Gündemi Suphi açıklıyor. Daha sonra hizip haline gelecek olan İsmail Hakkı "bu bir tezdir" diyor ve gündem maddesinin ertesi güne bırakılmasını öneriyor. Devamına karar veriliyor.[24] İtiraz çok anlamsız görünüyor; çünkü Suphi'nin yolculuk niyetini bir strateji

[24] *Dönüş Belgeleri*, cilt 1, Tüstav yayınları, İstanbul, Mart 2004, s. 75

olarak, en azından *Plan*'ında yazdığını, toplantılarda kayda geçirdiğini biliyoruz. Örneğin 3 Eylül toplantı tutanağında *"İştirakiyûn Teşkilatı'nın... Türkiye'ye geçmesini de arzu ediyoruz... Programı kabul ettirmekle Türkiye Komünist Fırkası kanuni teşekkül edecek. Belki Merkez-i Umumisi'ni Türkiye'ye nakledecektir"* deniliyor.[25] Demek ki partide Suphi'nin ülkeye dönmek istediğini bilmeyen olma olasılığı yoktur. Suphi, belirli çatışmaları göze alarak Ankara yolculuğunu örgütlüyordu:

> "Şark Şûrasından gelen cevap Suphi yoldaş tarafından okundu. Bunlar Heyet-i Merkeziyenin yaptığı hesabatı gayet fazla gördükleri ve bu hususu iyi düşündükleri ve netice olarak İran inkılâbı gibi bir akıbete duçar olacak ve tehlike olduğunu bildirmekle netice olarak Heyet-i Merkeziyenin Türkiye'ye naklinin muvakkaten tevkifine ve Heyet-i Merkeziye ile Şûra'nın müşterek içtimaı hakkında yapılan mütalaanın tamim olunması hakkında yazılı idi."

Komintern ile TKP arasındaki halka olan Doğu Şûrası'nın birlikte toplanıp planı gözden geçirme önerisine bağlanan itirazları üstüne Hilmi oğlu Hakkı söz alıyor: *"Türkiye Komünist Fırkası'nın faaliyete geçmesi için Rusya'dan para şeklinde olacak yardımı şart-ı evvel olmadığı da ihsas edilmeli."*

Ethem Nejat sürdürüyor: *"Üçüncü Beynelmilelin hitapnamesi ile Şark Şûralarının aldığı vaziyet bir gaflet şeklinde."*[26]

Sadece iç çatışma değil, Sovyet otoriteleriyle de (en azından Doğu Şûrası) anlaşmazlık var. Parti MK'sında ise ayaklarını Türkiye'ye basan ve basmak isteyenlerle, daha ziyade Şûra görevlisi gibi davrananlar iki ayrı kanat halindedirler. Ağırlıklı olarak ikincilerden oluşan bir kadro topluluğu "Harici Büro", yani Dış Büro olarak Bakü'de kalacaktır. Yolculuğa katılan muhaliflerin bazıları ise şaibeli biçimde ve hastalık bahaneleriyle Trabzon katliamından önce heyetten ayrılacak, bunlar hain olarak damgalanacaklardı.[27] Bir anlamda, aslında Bakü'de de birden fazla

---

[25] Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesin (der.), *Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı*, s. 104

[26] *Dönüş Belgeleri* cilt 1, Tüstav yayınları, İstanbul, Mart 2004, s. 137 ve 139.

[27] Suphi heyetinden son anda ayrılan Mehmet Emin ve Süleyman Sami, yukarıda söylendiği

"parti" vardır.

Yolculuğun kanla sonlandığı tarihte THİF de (isterseniz Salih Hacıoğlu-Nâzım Bey partisi de diyebiliriz), İstanbul TİÇSF de (Şefik Hüsnü partisi) faaliyettedir.

Hacıoğlu 1922 Ankara THİF kongresini, Hüsnü de 1925 Akaretler TKP kongresini birer "kuruluş kongresi" olarak anarlar. THİF kongresi için düzenlenen Ankara il kongresinde Salih Hacıoğlu konuşuyor:

> "Yoldaşlar! Bütün Türkiye amelesinin en büyük bir bayramının arifesinde bulunuyor ve bu bayram için hazırlıklar yapıyoruz. Bu bayram TKP'nin birinci kongresidir..."[28]

Hüsnü'nün yaklaşımını daha önce örneklemiştim. Erden Akbulut'un şu değerlendirmesi yerinde görünüyor:

> "Bakü Kongresi'ne Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı'nın katılmış olmaları, başını Şefik Hüsnü'nün çektiği İstanbul Komünist Grubu'nun katılması anlamına gelmiyor. Nitekim Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı da aslında İstanbul'dan TKP'nin kuruluş kongresine değil, Komintern kongresine katılmak üzere yola çıkıyorlar. Dr. Şefik Hüsnü'ye göre TKP'nin kuruluş kongresi, kendisinin İstanbul Komünist Grubu Genel Sekreteri ve TKP Örgüt Sekreteri olarak yürüttüğü faaliyet sonucu 15 Şubat 1925 tarihinde İstanbul'da toplanmış olan kongredir."[29]

10 Eylül kongresinde kendilerini "sahib-i selâhiyet delege" olarak tanımlayan Nejat ve Hakkı, "Türkiye'de Komünist Teşkilatlarının

---

gibi Komünist Fırka kuran Enverci ekiptendir. Süleyman Sami, TKF öncesi yine Suphi'nin başkanlığında faaliyet yürüten Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı'nın Merkezi Heyetinde yer alır ve bu kurulun ilk toplantısında "Kıta-ı Askeriye"nin siyasi komiserliğini üstlenir. (İşlet ve Kesin [der.], *Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı*, s.13) Yola çıkmadan önce Türkiye gezisine çıkmış ve izlenimlerini rapor olarak partiye sunmuştur: "TKP MK'nin son zamanlarda Türkiye'de gelişen olaylarla ilgili raporu" bu izlenimler esas alınarak hazırlanmıştır. (Bak: *Dönüş Belgeleri*, cilt 1, s. 106)

[28] Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. basım Bilgi yayınları, Mayıs 1978, s. 507. Bu pasajdan Salih Hacıoğlu'nun TKF'yi inkâr ettiği çıkarılmamalıdır. Ama ortada bir "gelenek" sorunu var gibi görünmektedir.

[29] Akbulut, *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet*, Tüstav yayınları, İstanbul, Ekim 2002 içinde "İlk Söz", s. 12.

Birleşmesi Hakkında Bir Teklif" sunarak "*İstanbul Komünist grubunun Türkiye Komünist Fırkası ile birleşmeye âmâde olduğunu ilân ve diğer teşkilâtların da aynı veçhile hareket eylemelerini büyük gayemiz nâmına teklif ve rica ederiz*" ifadelerini kullanıyorlardı.[30] Dönüş hedefine ulaşsaydı, sonuç çok büyük bir olasılıkla bu olur, dağınıklık ortadan kalkardı. Kurtuluş Savaşı'nın verilmekte olduğu coğrafyada belirli bir Meclis grubuyla da ilişkilenen ve açık çalışma yürüten bir komünist partisi, doğal olarak THİF'yi kapsayacak, muhtemelen TİÇSF'yi işgal bölgesindeki kolu olarak yapılandıracaktır. Ama olmadı...

Kurtuluş Savaşında Kemalist hegemonya oluşturulurken Suphi'ler öldürüldü, THİF ve resmi TKF tatil, Çerkes Ethem hareketi tasfiye edildi. Geriye İstanbul kaldı.

1925 Şeyh Sait Ayaklanması ve Takrir-i Sükun uygulamaları ise ikinci tasfiye operasyonudur. Bunun ardından 1926 Viyana Konferansı'yla toparlanmaya çalışan TKP'nin yine birden fazla parti haline geldiği görülecektir.

Yurtiçindeki Merkez Komite sonradan Kemalizme iltihak ederek *Kadro* dergisini çıkartacak olan Vedat Nedim-Şevket Süreyya partisine dönüşmüştür. Başında Hüsnü'nün bulunduğu Dış Büro buna müdahale etmeye çalışacak, üçüncü tasfiye olan 1927 Tevkifatı'nın ardından bu kez içerde sol muhalefet kendi mekanizmalarıyla çalışmaya başlayacaktı. Bu da "Nâzım Hikmet partisi"dir. Üstelik Nedim-Süreyya sağda yer alır ve –en azından– atıl bir parti öngörürlerken, Nâzım partisi soldadır ve aktiftir.

Şefik Hüsnü'nün ipleri yeniden ele alması, Parti'nin ülke içinde etkisizleşmesiyle at başı gider. İçeride bir ara aktif unsurların neredeyse tamamını kucaklayan muhalefetin tasfiyesi küçük bir işlem değildir.

Bu arada Hikmet Kıvılcımlı Merkez Komitesi'ne hapishanede hazırladığı *Yol* çalışmasını sunar:

> "Mustafa Suphi bir anarşist miydi? Bu noktada elimizde yeterli belge yok. İleride bu nokta da işlenirse açıklaşır. Fakat her hare-

[30] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar - I (1908-1925)*, BDS yay., 2. baskı, İstanbul, Ağustos 2000, s. 309

keti dediğiyle değil, ettiğiyle ölçmek kaçınılmazsa, Mustafa Suphi hareketini ütopik sosyalizmden ve Bakuninizmden ayırdetmek oldukça güçleşir. (...)

Özetle: 1) Halk İştirakiyyun'da ve Ankara komünizminde gizlilik neden yoksuldu? Çünkü parti genel olarak tüzük bakımından, özel olarak üye bakımından yoksuldu. Parti üyece neden yoksuldu? Çünkü örgüt teorisi yoksuldu. 2) Halk İştirakiyyun'da Meclis kakavanlığı nedendi? Taktik boşluğundandı. Taktik boşluğu nedendi? Sınıf kaygısızlığındandı. Sınıf kaygısızlığı nedendi? Teori kofluğundandı... Böylece teorik sefalet Halk İştirakiyyunculuğu en berbat pratik sefalet ve bozguna düşürmüştü. (...) Türkiye'nin... Legal Marksizmi 'Aydınlık dönemi'dir."[31]

Kıvılcımlı bütün partiyi taramış, üç kökeni, sırasıyla ütopik ve anarşist, işçi sınıfına uzak ve teorisiz, legal Marksist olarak tasnif etmiş ve herkese notunu vermiş olduğuna göre, bir parti daha var diyebiliriz. Bu değerlendirmelerin bazılarını elimizin tersiyle itemeyiz ve tamamen hak vermesek bile dayanaklarını görebiliriz. Ancak çıkarttığınız sonuç böyle formüle edilirse, eski defteri kapatmak, bir yenisini açmak gerekir.

Özetle 1920 yılında Anadolu'da komünizm adı altında yükselen toz duman, on yılın sonlarında kitle hareketinden izole olan ve etkisizleşen bir kadro hareketinin içini basmıştır.

Sonra komünizm fiilen çok partili olmaya devam edecektir. 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi, önce TKP'nin içinde veya arkasında duracağı daha geniş ve esnek legal platform olarak tasarlanır. Ama eski TKP hizipleri tasfiye edilseler de buharlaşmamışlardır. TSP hızla farklı bir hat halini almaya başlar ve Hüsnü TKP'si bu sapmaya karşı Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi olarak ortaya çıkar.

1951'den sonra Zeki Baştımar ve Reşat Fuat Baraner partileri vardır artık. Her ikisi yakın geçmişte parti örgütünü yönetmiş bu kadroların ilki, faaliyetleri yurtdışına hapsolan ve içeriye esas olarak radyosuyla seslenebilen Dış TKP'nin lideri haline gelirken, Baraner 1960'larda MDD'ciler

[31] Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Parti'de Konaklar ve Konuklar*, Yol, Kitap 3, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Ekim 2009, (sırasıyla) s. 22, 47 ve 54.

tarafından duayen konumuna oturtulacaktır. Ama artık zaten TİP vardı ve parti sayısı en az üç olmuştu!

1973 Atılımı'yla geri dönense Bilen TKP'sidir. Bu arada Bilen'in yukarıda değindiğimiz tarihsel dönemlerden bazıları hakkındaki görüşleri şöyledir:

> "Bu Akaretler toplantısından sonra Şefik Hüsnü sekreterliğe, Ş. Süreyya Aydemir Politik Büroya kuruldu. Ve, daha sonra, 1926'da, Viyana Konferansı'nda, gene Şefik Hüsnü, kendisinin has adamı saydığı Vedat Nedim Tör'ü Merkez Komitesi sekreterliğine getirdi. Oportünistler, polis ajanları, küçük burjuva entrikacıları, Ş. S. Aydemir gibi eski ordu servisinden gelme pantürkistler el ele verdiler. Bunlar işçi sınıfına, onun savaşına yabancıydılar. Bunlar TKP'ye yabancıydılar..."[32]

Bu karmaşanın içinde herhangi bir süreklilik yoktur. Liderler sanki maddi olarak var olmayan sürekliliğin hayalinin bile kurulamaması için uğraş vermişlerdir.

1970'lerde artık komünist parti sayısını hesaplamak imkânsızdır. Geriye dönük olarak da birden fazla TKP tarihi yazılması kaçınılmaz olur.

Diyelim ki, bütün bunlar olabilir... Ancak bütün bu ayrışmalar ve saflaşmalarda işlenmiş, tartışılmış, hesaplaşmalara konu olmuş ideolojik, programatik başlıklar çok az yer tutmaktadır. Madem örgütsel alan bu kadar değişkendir, bu değişkenliğin politik bir arka planı olmalıdır. Oysa bu alan çok yoksuldur. Bu, çarpıcı bir çelişkidir.[33]

Komünizmin çıktığı sahne

Türkiye'de komünist hareket Osmanlı Türkiye'sinin tarihsel krizinin kararanına doğdu. Çağdaş düşünce bugün de Aydınlanma'nın tanımladığı bir düzlemde varlığını sürdürüyor. Bizim topraklarımızın bu gelenekle arasında bir mesafe olduğunu biliyoruz. Bu nedenle ve başka özgün-

---

[32] İsmail Bilen, *Kısa Biyografi*, Tüstavyay., İstanbul, Mart 2004, s. 28.

[33] İlk yıllara ilişkin bir özeti Tunçay'ın klasik çalışmasından okumak yararlı olabilir. Tunçay Anadolu'da üç gruplaşma ayırtediyor: Yeşil Ordu Cemiyeti, Resmi TKF, Yeşil Ordu'nun Nâzım Bey kolu – THİF ilk dönem, Gizli TKP – Suphi'nin teşkilatı ve THİF 2. dönem. (*Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)* 3. basım Bilgi yay. Mayıs 1978, s. 378)

lükler nedeniyle Osmanlı-Türkiye toplumunda ideolojileri besleyen değil öğüten özellikler ön plandadır. Osmanlı Türkiye'sinin tarihsel krizi bir yandan ideolojik arayışların önünü açmış, diğer yandan öğütücülük özelliğini şiddetlendirmiştir.

Osmanlı aydınları önceki on yıllar boyunca, toplumsal ve siyasal yıkıma çıkış yolu aramış, hızla bir seçenekten diğerine yönelmişlerdi. Genel olarak siyasal ideolojilerin içinde her zaman barınacak alan bulan pragmatizm, söz konusu dönemde çok belirgin hale gelir. İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük birbirinin alternatifi olmak yerine, öne çıkanın üstüne diğerlerinin yığıldığı, öne çıkanın da diğerlerinden tümden vazgeçemediği karmaşık bir birlik ve geçişkenlik gösterirler. Kemalist milliyetçilik bu öncüllerini aşamadığı ama yerlerini aldığı için güdüktür. Aydınlanma'nın burjuva devrimiyle bütünleştiği çağın yaklaşık yüz yıl sonrasında bizim topraklarımızda düşünsel süreçler, Aydınlanma dönemecini alıp almamak konusunda bile kararsız, kaotik bir haldedir.

Bu tablo üstyapılarla sınırlı tutulamaz. Kapitalizmle geç tanışan Osmanlı ülkesi, bu tanışmanın keyfini çıkartamamış, umutla örnek alınan kapitalist ilişkiler, kısa sayılacak süre içinde sömürgeleşme dinamikleri üretmiştir. Batı, güleryüzle ve baskıyla içine davet ettiği Osmanlı'yı, emperyalistler arası paylaşım kavgasının nesnesi olarak, "Doğu Sorunu" olarak görmüştür.

18. yüzyıl sonlarından başlayarak uluslararası rekabette göreli geriliğinin telafisini ileri Batıya benzemekte arayan bir egemen sınıf ve aydın topluluğu için, bağımlılık ilişkilerini reddedebilmenin olanağı yoktur. Osmanlı'ya bunalımdan çıkış arayan akımlar, ister sarayda ister orduda ister aydın çevrelerinde olsun, Batı yöneliminin dışına çıkmazlar. Üç büyük akımın her birinin teorik olarak doğucu veya otarşik yorumları mümkündür. Ancak pratikte bu tür yaklaşımlar ağırlık kazanamamıştır, İslamcı, Osmanlıcı ve Türkçü akımların merkezleri batıya, marjinal yorumları doğuya yönelmiştir.

Belki de bu noktada yapısal sınırı Asya'dan yaşanmış büyük göç ile Osmanlı'nın İstanbul'u başkent yaparak Üçüncü Roma stratejisini benimsemiş olması çiziyordu. Tarihsel arka plan, herkesi bu sınırların içinde

oynamaya zorluyordu. Osmanlı siyaseti bu arka planı terk ederek doğucu olamazdı. Abdülhamit'in Panislamizmi Batıya sırt çevirmek değil, pazarlık kozu geliştirmek anlamına gelmiştir.[34]

Osmanlı diplomasisi denge ustası kesilmişti. Lakin eğik düzlemde arzulanan denge bir türlü kurulamaz. Modernleşme sürecinin başından itibaren akımlar kendi içlerinde büyük devletlere yakınlıklarına göre tasnif oluyorlardı. Alman, İngiliz ve Rus yanlılığının doğal yaşamın parçası haline geldiği Osmanlı siyasetinde bağımsızlıkçı damar da gelişmedi. Anti-emperyalist bir kurtuluş savaşına önderlik ederek kendini kuran Kemalizmin tutarlı ve kararlı bir anti-emperyalist karakter kazanamamasının nedenleri burada aranmalıdır.

Özetle Osmanlı'da siyaset ideolojilerin üstüne çıkıyordu. İlerleme veya geride kalmama güdüsü, bağımsızlık gibi ideolojik temalarla çerçevelenmeye gelmiyordu.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlılar için bu pragmatizmin emperyalist paylaşım stratejisi karşısındaki iflasıdır. Yardıma koşan Rus Devrimi ise, siyasal gelenekler açısından belirli bir kırılma noktası olarak görülebilir:

> "Rus ihtilalini sevgiyle karşıladık. Rus milleti, Çarlığın yayılmacı hırsını terk edecek olursa Şark için yeni bir gelişme ve ilerleme devresine girilmiş olacaktır. Genç Türkiye de bir inkılâp çocuğudur. Şu bedbaht Şark'ın da muhtaç olduğu sükûn ve ıslahatı uygulamak için isteklidir. Şimdiye kadar iç işlerimizdeki iyileşmeleri, müdahaleleriyle önleyen Rus Çarlığı yerine, aynı insani ve yüce ülkülere sahip bir komşuya sahip olmak bizim için memnuniyet kaynağıdır."[35]

Sadrazam Talât Paşa bu değerlendirmeyi Şubat 1917 Devrimi'nin ar-

---

[34] Tevfik Çavdar, Abdülhamit'in İslamizmden gerçek bir güç devşirdiğini, ancak bunu emperyalizme karşı kullanmadığını belirtir. Verdiği örnek ise Osmanlıların Britanya'ya karşı mücadele eden Afgan Emirini "halifeyi desteklemek" adına ateşkese zorlamasıydı. (Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Gelenek yayınları, ikinci baskı, İstanbul, Haziran 2000, s. 49-51) Denge ustalığını, yine Çavdar aynı kaynakta betimliyor.

[35] Talât Paşa'dan aktaran: Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 63. (Pasaj Sadrazam Talât Paşa'nın 5 Nisan 1917'de *Tanin* gazetesine yaptığı açıklamalardan alınmıştır.)

dından yapıyor. Devrim Osmanlı aydınlarının ilgisini çekiyor. Doğrudan ideolojisiyle değil, Osmanlı'nın çaresizliğine açtığı pratik pencereyle.

Bazı kaynaklar Osmanlı aydınının Rus ilgisini 1905 Devrimi'ne kadar götürüyor:

> "Sovyet tarihçisi V. İ. Şpilkova, *Jön-Türk Devrimi 1908-1909 adlı* kitabının bir bölümünü 1905 Devrimi'nin Osmanlı toplumundaki etkilerini incelemeye ayırmıştır. Yazara göre, Potemkin olayı ve Rusya'daki diğer karışıklıklara ilişkin haberler konusunda Osmanlı basınında çok sıkı bir sansür yürürlükteydi. Buna rağmen illegal Jön Türk gazeteleri Rus Devrimi'ne ilişkin haberleri Anadolu'ya ulaştırmayı başarıyorlardı... Şpilkova'ya göre bu etkilerle 1905 ve izleyen yıllarda, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon, Sinop ve Kastamonu gibi yörelerde kitlesel halk hareketleri meydana gelmişti."[36]

Bütün modernleşme düşüncesinin ve Jön Türk-İttihat Terakki geleneğinin pragmatizmi ilke düzeyine çıkartığını düşünürsek, bu anlatımın gerçeklere çok uygun olmadığını hissederiz. Rus tarihçilerinin bir dönem Anadolu'nun dinamizmini abartmaları ayrıca tartışılmalıdır.

Jön Türk-İttihat Terakki geleneği genel kural olarak "*1905 Rus Devrimi ve İran meşrutiyet hareketi gibi ülke dışındaki devrimci hareketlere uzak*" kalmış, "*bu eylemleri doğuran düşünsel ve sosyo-ekonomik nedenler üzerinde hemen hemen hiç*" durmamıştır.[37] Onlar işin sonuçlarıyla ilgiliydiler, olsa olsa.

1905-1917 arasında Rusya'daki gelişmeler devrimci akımların Anadolu'ya doğrudan doğruya transferinden ziyade fırsatçılık biçiminde etkide bulunur. 1905 sonrası Rusya'dan Osmanlı Türkiye'sine asıl taşınan, ağırlıklı olarak Rusyalı Türk-Tatar aydınların imzasıyla Pantürkizm olmuştur. Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* eseri de 1904'te yayınlanır. Osmanlı'da Rusya'nın zayıflaması, ilk önce yayılmacılık yönünde tarihsel bir refleksle karşılanır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğ-

[36] Kocabaşoğlu ve Berge, *age*, s. 23. Aynı kaynak bu yorumu paylaşan başka tarihçiler olarak Jeltyakov, Petrosyan ve N. Zafer Karsı sayar. (s. 24)

[37] Tevfik Çavdar, *İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler*, Nâzım Kitaplığı, İstanbul, Ağustos 2005, s. 80

ru bu yayılmacılık geçersizleşti. Ülke parçalanma tehdidi altındayken, Rusya'yı yeniden düşman listesine iteleyecek bir bakış açısı pratikte tehlikeli hale gelecekti. Gerçekçi olan Anadolu merkezli bir milliyetçilikti artık.

Türkiye'de "gerçekçilik" dendiğinde akan sular durur. Öyle ki, Akçura da gerçekleştirilebilir olanı ararken, 1917 sonrasında yüzünü Anadolu'ya dönecek, Mustafa Kemal tarafından değerlendirilmek için ise 1930'ları bekleyecektir.[38] Nasılsa Misak-ı Milli ile sınırlanan bir milliyetçilik, Pantürkizmle bağlarını büsbütün kopartmayacak, hesaplaşmaksızın üstünden atladığı için, ara ara eskiye bir yaşam alanı sunacaktı.

Rusya'nın eski düzeni Osmanlı'dan Kafkaslar'ı, Balkanlar'ı ve Boğazlar'ı istiyordu. Yeni düzen barış hediye ediyor. 1917 yılıyla birlikte savaşın yıkımını soluyan Osmanlı'da yeni umut Rus işçi sınıfıdır. Egemen güçler kuşkusuz Rus işçi sınıfının sosyalizmine değil, Anadolu'ya sunacağı olanaklara bakarlar. Bu uğurda rol yapmaktan da kaçınmayacaklardır. Ama bu yönelimin reel politika alanına hapsedilmesi mümkün değildir. Rus devriminin Anadolu'da Türk-Osmanlı varoluşunun koşulu haline gelmesi, aynı zamanda genel bir solculaşma demektir. Egemen güçler pragmatizme devam ediyor olabilirler. Kesin olan, 1917'nin Osmanlı-Türkiye toprağını sola açtığıdır.

Türkiye'de komünizmin doğum ortamını böyle özetleyebiliriz. Doğuculuğun alternatif oluşturmadığı bir zeminde üç siyaset tarzı da tükenirken elde milliyetçilik kalır ve buna komünizm eklenir. Milliyetçilik Bolşevizmle dosttur, komünizm ulusal kurtuluş cephesinde soluk alıp vermektedir.

Daha önce adı geçen Ahmet Ferit Tek'in 1912'de kurduğu Milli Meşrutiyet Partisi'nde Mustafa Suphi'nin de yer alması, bu nesnel koşullar içinde artık rastlantı sayılmamalıdır. Partinin gazetesi *İfham*'ın (anlatmak, kanıtlamak, yüceltmek) yazı işleri müdürü olan Suphi, Ferit'le birlikte Sinop Cezaevi'ne gönderiliyor. Bilindiği gibi 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın suikast sonucu öldürülmesini taki-

[38] François Georgeon, "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 4 Milliyetçilik*, İletişim yayınları, İstanbul 2002, s. 509

ben İttihat Terakki muhalif hareketlerin toptan bastırılacağı bir döneme geçer.[39] Suphi 1915'te hapisten kaçıp Rusya'ya gidecek ve Türkçülükten Bolşevizme giden geçidi fark edecekti.

Sadece Suphi değil. 1920'de buluşmalarından sonra çok kısa süre içinde en yakın çalışma arkadaşı haline geldiği Ethem Nejat'ın da aynı ideolojik evrimi geçirmesinde de şaşılacak bir durum yoktur. 1917-1920 arasında ülkelerine çıkış kanalı arayan eğitimli Osmanlı aydınları için komünizm ciddi bir kapıdır. 1920 Eylül başında Komintern'in Doğu Halkları Kurultayı'nda somutlanan açılım ise, sadece Türkiye'den ibaret olmayan geniş bir azgelişmiş Müslüman ülkeler coğrafyasına sosyalizme çıkan bir merdiven sunmuştur. Bu merdiveni tırmanmak istemeyenlerin bile Büyük Ekim Devrimi'nin güvenliğine katkıda bulunacakları varsayılıyordu.

Türkiye'de komünizmin öncü kadroları, farklı solculaşma yollarından geçmiş olabilirler. Bunları birbirlerinin karşısına çıkartmak, bir yerden sonra verimli olmayacaktır. Komünizme Avrupa'dan giriş yapan Şefik Hüsnü'nün Suphi kanalıyla mutlak bir uyum içinde olması mümkün müdür? Suphi Anadolu'ya küçük bir Türk Kızıl Ordusu götürmeyi düşlerken, Hüsnü işçi sınıfının kalbinin attığı işgal İstanbul'undadır. Ancak Şefik Hüsnü de onun kadrosu da aynı ulusal kurtuluş tarafından kapsanacaklardır.

Komünizm-öncesi için not

Bir de bunun öncesi var.[40] Burada "doğuş" olarak sözünü ettiğim tablo, bugün ile bağı kurulabilir olan zemindir. Daha açık ifade edersem, bugün Türkiye'de komünist hareket, arada bir dizi kesinti, tasfiye ve kopuş barındırmakla birlikte doksan yıl önce ulusal kurtuluş problematiğine doğmuş olan harekettir.

Tarihin kavranmayı bekleyen bir nesnelliği vardır. Doksan yıl böyle bir nesnelliğin oluşması için yeterli bir süredir.

---

[39] Hatta Suphi bir yazısında İttihat Terakki yönetiminin cinayeti sezmesine rağmen göz yumarak tarihsel bir provokasyonu hayata geçirdiğini iddia eder. (Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, TTK Basımevi, Ankara, 1997, s. 12)

[40] Doğan Özlem'in "Azınlıkların (Gayrimüslimlerin) Solculuğu" ve "Osmanlı Solculuğu" başlıklarını açtığı, Marksist hareketi ikincinin sonuna eklediği anlatımı için bakınız: *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü*, Tüstav yayınları, İstanbul, Haziran 2005, s. 22-23.

Solun 1917-20 dönemecindeki biçimlenişinin öncesinde Osmanlı'da sol vardır. İmparatorluğun batı kentlerinde serpilen işçi sınıfı hareketi, sendikal ve siyasal örgütlenmeler, grev dalgaları bunun açık kanıtıdır. Bu ilk dönemin kısa yorumu için Çulhaoğlu'na başvurabiliriz:

> "İlk Osmanlı sosyalistlerinin İttihatçı düşmanlıklarında, öznel ya da kişisel nitelikli etmenlerin payı da olabilir. Gene de, bir eğilim olarak Osmanlı sosyalistlerinin bu anti-İttihatçılığının nesnel temelinin, bütünlüklü bir bilimsel sistemle ilk kez tanışılmasına özgü o aşırı kuralcı ve 'bilimci' yaklaşımda bulunduğunu sanıyorum. Toplumların gelişim yasalarını öğrenmiş, siyasal iktidarların hangi toplumsal temellere oturduklarını yeni de olsa bellemiş insanlar için İttihatçılar bir avuç gözü dönmüş iktidar düşkünü zorbadır. Hatta belki de 'volontarist' bir çetedir. İlk Osmanlı sosyalistlerinin İttihatçıları daha çok bu gözle değerlendirdiklerine ilişkin veri bulmak o kadar güç değil."[41]

Birinci kuşak Osmanlı sosyalizmi, işçi sınıfının toplumsal bir sınıf olarak gelişimine doğmuştur. İkinci Enternasyonal geleneğini sindirmiş olması anlamında olmasa da, uluslararası sosyal-demokrasiyle de uyumludur. Doğal olarak ülkenin en gelişkin coğrafyasını mesken edinmiştir, dolayısıyla Anadolu değil bir Balkanlar-İstanbul hareketidir. Etnik kompozisyon açısından Türk-Müslüman unsuru zayıftır.

Örneğin Türkiye'de ilk 1 Mayıs kutlamaları bu döneme denk gelir. Osmanlı Meclisi'nde sosyalist mebuslar yerlerini alırlar. Daha öncekiler bir yana, İştirakçi lakabıyla tanınan Hüseyin Hilmi'nin liderliğinde 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkası, 1919'da da Türkiye Sosyalist Fırkası kurulur. Hilmi de, başka muhaliflerin akıbetini paylaşmış ve Mahmut Şevket Paşa cinayetinin ardından Sinop sürgününe yollanmıştır. Hapisten kaçan Mustafa Suphi'nin yolu, Türkçülüğün beslendiği Rusya'ya yönelir. Mondros mütarekesiyle sürgün yaşamı son bulan Hilmi ise işgal altındaki İstanbul'a döner. İstanbul hem eski İmparatorluğun, hem de işçi sınıfının merkezidir.

---

[41] Çulhaoğlu, "Solun Tarihinde Akım ve Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* 6, Nisan 1987, s. 38-39

Osmanlı sosyalizminin ayağının altındaki işçi sınıfı zemini, Batı vilayetlerinin kaderinin Anadolu'dan ayrışması ile zayıflamıştır. İşgal gerçeği ise genç işçi sınıfının toplumsal gündemde ağırlığının artmasını sekteye uğratır. Emek-sermaye çelişkisinin Türkiye'nin gündemine doğrudan damga vurma olasılığı yoktur. Emperyalist paylaşım gündemi anlamında Doğu Sorunu'nun belirlediği bir ülkede yaşamaktadır işçi sınıfı.

Burada konumuz olmamakla birlikte, bu tür dolayımsız bir "sınıfçılığın", Türkiye'de kapitalizmin henüz çok geri olması ve ülkenin emperyalist saldırının açık hedefi olmasından kaynaklanan özgünlük dışında, özü itibariyle de sorunlu olduğunu not etmek durumundayız. Kapitalizm görece ileri ve işçi sınıfının doldurduğu sosyal hacim geniş olduğunda, sosyalizm mücadelesi, çıplak haliyle emek-sermaye çelişkisine konsantre olma "şansını" yakalamış olmaz. Sosyalizm dünya çapında kapitalizmin varlığını temel alır, ama gelişmiş toplumlara ait bir ayrıcalık değildir. Tersinden, çıplak emek-sermaye çelişkisinin dışında dolayımlar üstünden politika üretilmesi de, az gelişmiş ülke işçi sınıfları ve sosyalist hareketleri için bir mecburiyet sayılmamalıdır.

Sınıf mücadelesini toplumsal-siyasal gündemin dışında ayrı bir emek gündemine bağlamak her zaman her yerde geçersizdir. İlk işçi sınıfı iktidarı olarak Paris Komünü, Fransız proletaryası ve sosyalizminin, vatan savunmasına, bu göreve ihanet eden burjuvaziden devralarak el koyması değil midir? İkinci işçi sınıfı iktidarı olarak 1917 Rus Devrimi'nin özünde, işçi sınıfının savaş sorununa verdiği yanıt yok mudur? İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Doğu Avrupa'nın sosyalizme geçmesi faşizme ve işgale karşı bağımsızlık problematiğinin üstünde şekillenmemiş midir? Sanayinin gelişmesiyle paralel olarak büyüyüp yaygınlaşan modern proletaryanın saf sınıf gündemini izleyerek, gün gelip, toplumsal ağırlığını, ayaklanma, seçim veya genel grev yoluyla siyasete aksettirmesi, Marksist sınıf mücadelesi kurgusu değildir. Marx ve Engels daha *Alman İdeolojisi* çalışmalarından başlayarak, mücadele eden sınıfların kendi çıkarlarını toplumun genel çıkarları olarak sunmalarının zorunluluğundan söz ederler.

İşçi sınıfı ve onun temsilcisi olarak sosyalist hareket, toplumsal problematiğe yanıt üreterek siyasal mücadele verir. Ekonomik mücadelenin ge-

lişmesi yoluyla siyasal mücadeleye (iktidar mücadelesi) varılmaz. Bu, tam da Lenin'in ekonomizm olarak tanımladığı sapmadır. Siyasallaşmamış sınıf mücadeleleri, Lenin'e göre işçi sınıfı hareketinin burjuvalaşması anlamına gelecektir. *Ne Yapmalı*'nın katkısının odaklandığı başlıklardan biri de budur.

Bu söylenenlerin erken Osmanlı sosyalizminde tanımlı olduğunu iddia edemeyiz. Osmanlı sosyalizmi kendi II. Enternasyonal teorisyenlerini, sendikalarını, partilerini yetiştirmedi. Ancak işçi sınıfının emek eksenli örgütlülüğünden (sendikaların yanı sıra dernek ve parti örgütlenmeleri de bu çerçeveye alınabilir) toplumsal siyaset alanına geçilememesi, bir maddi gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. İlk dönemki sosyalizm uluslararası işçi sınıfı hareketinin iç hesaplaşmalarından geçerek değil, Osmanlı coğrafyasının fiilen daralmasıyla ve emperyalist işgalle birlikte boşa çıkmıştır.

Sadeleştirirsek; işçi sınıfının iktidarı hedefleyen örgütlenmesi yerine bir tür işçi lobiciliğini tercih eden eski yaklaşımın işgal kadar sıcak bir ortamda yaşamını sürdürmesi olanaksızdı. 1917-20 dönemecinde Türkiye'de komünizm, (işçi sınıfını temel alan) ulusal kurtuluşçu bir hareket olarak doğarken, bu problematiğe oturmayan Osmanlı sosyalizmi tükenmiştir. Bu, bizim solumuzun tarihindeki ilk derinlikli kesinti ve kopuş olarak görülebilir.

Türkiye'de Leninist/Komintern'ci komünizm, sosyal-demokrat/II. Enternasyonalci akımla çatışmamış, ikincisi Osmanlı'nın çözülüşüyle birlikte önemsizleşmiş, unutulmuştur.

Öte yandan, ilk dönemin komünizme herhangi bir şey devretmediği görüşünün yanlış olduğunu hissetmek için detayları bilmek bile gerekmiyor. İşçi sınıfı yönelimi bu devir işleminin temelini oluşturur. Somut olarak Hilmi'nin çok tartışmalı partisinden aktarılan kadrolar vardır komünizme. Şefik Hüsnü'nün TİÇSF'si de, daha sonra geleceğimiz gibi, işgal altındaki işçi sınıfı içinde örgütlenme çalışması yapmayı, Anadolu'ya geçip kendini işgale karşı mücadelede yeniden yapılandırmaya tercih etmiştir. Ama aynı hareket artık II. Enternasyonal çağrışımlı bir eski dönem sosyal-demokrasisi değil komünisttir.

Elinizdeki kitapta erken Osmanlı sosyalizmine bu ara başlık altında-

ki sayfalar kadar yer ayrılıyor. Daha fazla araştırılmaya ve tartışılmaya ihtiyaç olmadığı veya buna değmeyeceği için değil. Türkiye'nin bugün yaşayan solculuğunun kökenini değil, "tarih öncesini" temsil ettiği için... Yoksa bu ilk dönem, solun sonraki on yıllarını baskı altına alan, "işçi sınıfının varlığı ve yetenekleri" konusundaki tereddütlerin çok önemli kısmını boşa çıkartacak veriler barındırır. 1908 grevlerini kotaran bir işçi sınıfının 1960'lardaki torunlarının devrimci bir rollerinin olamayacağı tezi, arada kuşaktan kuşağa bir süreklilik olmasa bile yadırgatıcıdır. Yakın zamanlarda Türkiye'de işçi sınıfının bulunmadığını anlatan liberallerin karşısına çıkartacak bir eski tarihimiz vardır ve komünist hareketin de öncesine dayanan bu tarih bilinmeli, tartışılmalıdır.

Ancak Türkiye solunun gerçek, orijinal kökenini keşfetmek amacıyla çıkılacak yolculuklar bir cinnetle de son bulabiliyor. Solun tarihiyle ilgili insanların buluştuğu bir e-posta grubunda rast geldiğim ve bu haliyle kaynak gösterilmesine gerek ve olanak bulunmayan bir soruyu paylaşmak istiyorum:

> "TKP yönetiminin sahip çıkmaya çalıştığı geleneğin başlangıcına bakmak, sorunu anlamak ve yeni sorular sorabilmek için ilk adım olacaktır. Osmanlı'nın son dönemlerinde, Marksist enternasyonalizm 'azınlık' sosyalistlerce (Benaroya, Zahariadis, Parvus vb.) temsil edilirken, Türk 'sol' aydınları, İttihatçı ve Türkçü görüşlerini Sultan Galiyev'in milliyetçi komünizmi ile uyumlaştırarak bir tür 'Türk komünizmi' yaratmaya çalışıyorlardı. O yıllarda Meclis-i Mebusan'da temsil edilecek kadar etkin olan sosyalistler hakkında nedense hep çok az bilgimiz olmuştur. İşçi ve kadın hareketindeki sosyalist etkinlikten ise hiç söz edilmez olmuştu. O hareketin neden 15'ler hareketine eklemlenemediğini sormak hiç aklımıza gelmemiştir. Osmanlı sosyalist hareketi neden bir susuş kumpasına kurban gitmiştir?"

Olayın kendisi karışık değil, yazarın kafası karışık. Ülkenin etnik ayrışmasından toplumun bütünü zarar gördü. Ermeni, Rum ve Yahudi topluluklarının sosyal gelişkinliklerinin sökülüp çıkartılmasından yarar sağlayan biricik taraf, bu toplulukların servet ve sermayelerine el koyan yeni Türk

burjuvazisi oldu. Çok etnisiteli ve İslam dışı unsurların ağırlığındaki sermayenin bileşimi Türk-Müslüman olarak değişirken, işçi sınıfı saflarında da paralel bir gelişme yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde bugünkü Türkiye sınırları içinde yaşayan nüfusun beşte birini Hıristiyanlar oluştururken, mübadele ile bu oran kırkta bire iner. Eski sosyalist birikimin komünist harekete az şey devretmesinin nedeni "susuş kurnpası" değil, budur. Tarihe politik açıdan baktığımızda suçlayacak taraf bulmak, hatta karşıtlık aramak, kendimizi bir karşıtlık içinde tanımlamak yanlış olmayacaktır. Ancak burada suçluları egemen güçler arasında aramak gerekir. Tabii, hem Osmanlı ülkesini işgal ederek hem de diğer halkları yönetici Türk-Müslüman kesimine karşı kışkırtarak Türk egemen güçlerinin tasfiyeci bir milliyetçiliğe yönelmelerine vesile olan emperyalizmi atlamadan...

Doğrudur, Türkiye komünist hareketi, 1931-1956 arasında, Yunanistan iç savaşı gibi son derece kritik bir dönem dahil parti genel sekreterliği yapan Nikos Zahariadis'ten[42], Bulgar "Dar Sosyalistler"inin lideri Makedonya'lı Dimitar Blagoev'den, sosyalist Yugoslavya'nın yöneticilerinden Dimitar Vlahof'tan, Meclis-i Mebusan'ın sosyalist Ermenilerinden ve başkalarından, Sırplardan, Yahudilerden yoksun kalmıştır.

Bazı entelektüel damarların kaybı, belki kadro kaybından bile daha önemlidir. Önceleri liberal daha sonra Taşnak eğilimli Krikor Zohrab'ın 1915 tehcirinde katledilmesi, Ermeni toplumu ve İstanbul'un sosyal dokusu hakkındaki en önemli edebi kaynağı ortadan kaldırmıştır. Marksist edebiyatçı Dido Sotiriyu'yu da alıp götüren göç ve mübadele, Kurtuluş Savaşı'nı Anadolu Rumlarının gözünden görme olanağını Türkiye halkının elinden almıştır. William Saroyan, bu acı sürecin dünyanın başka köşelerine savurduğu aydınlardan biridir. Sosyalist olmamıştır; ama eserlerini göç ettiği Amerika'da değil de bizim ülkemizde üretmesinin Türkiye aydın ve ilerici hareketine neler katacağını tahmin etmek zor değildir. Gidenler arasında başka yerlerde iz bırakan sayısız insan vardır. Yeri gelmişken, sırf örnek olsun diye hatırlayalım; Fransız Direnişi'ni Manuşyan'sız yazmak mümkün müdür?[43]

[42] Zahariadis hakkında, *Büyük Kırılma*'da bir ara TKP İstanbul sekreterliğini yürüttüğü bilgisine rastlıyoruz. (Çeviren: Sinan Dervişoğlu, Tüstav yayınları, İstanbul, Mart 2007, s. 447)

[43] Aragon'un şiirleştirdiği, Léo Ferré'nin türküsünü söylediği "Kırmızı Afiş", Fransız Direniş

Bütün bunlar doğrudur. Ama çok etnisiteli Osmanlı'dan ulus devlet Türkiye'ye geçilirken yaşanan yoksullaştırıcı tasfiyenin suçunu solun içinde aramak saçmadır.

Çok dilli kitle toplantıları her dönemin komünist kadrolarına romantik bir enternasyonalizm duygusu yaşatacaktır. 1 Mayıs 1909'un Bulgar, Ladino, Yunan ve Türk dillerinde bildirilerle kutlanması son derece etkileyicidir. Ama bunların kapitalizmin gelişmesinin budadığı nice değerli filizin yanına konmasından başka bir çare de bulamıyorum.

Kimi okurlar yukarıdaki imzasız alıntının ne ölçüde bir eğilimi temsil ettiği konusunda tereddüt gösterebilirler. O halde bir de imzalısı geliyor:

> ".. Ardından, İstanbul ve İzmir'deki, Rum Sosyalist hareketleri gelir! İlk sosyalist merkez, İstanbul'dadır ve yayın organının adı da 'O Ergadis'dir (ırgatlar)... Rumca! İzmir'de yayımlanan bir başka sosyalist derginin adı, 'O Sosyalizmos'tur... Başyazarı da Trabzonlu bir Rum öğretmendir... Yunanistan Komünist Partisi'nin yayın organı, 'Rizospastis' de önce İstanbul'da yayınlanmıştı diyeceğim ama hafızam beni yanıltıyor mu diye endişeleniyorum. Yâni Türkiye Solu, Osmanlı azınlıkları içinde ortaya çıkmıştır! Benaroya Musevi, ötekiler Rum! Burada ilginç olan, 'Türk Solu' ile bunların hiçbir ilişkilerinin, bugüne kadar ortaya konabilmiş olmamasıdır. Tam tersine, Ethem Nejat ile Teşkilât-ı Mahsusa'nın, Mustafa Suphi ile de Yusuf Akçura'nın ilişkileri kurulabilmektedir ama! Ve bilindiği gibi, ilk TKP'nin fikir babası Mirseyit Sultan Galiev'dir ki Bolşevik Partisi MK üyesidir ama, (tartışılması bir yana) açıkça Turancı'dır! O zaman neden Benaroya yok? Niçin 'Türkiye Sosyalist Merkezi' ve 'O Ergadis' hiç konuşulmuyor? gibi sorular yanıtını bulur demekten de açıkçası o geleneğin bir insanı olarak, korkuyorum... Ama açıkça sormak gerek: Neden Selânik ve Benaroya yok, bizim sol tarihimizde? Ve Ecevit var? Ve hâlâ da var üstelik? Çağdaşlık arayışımızda bile var? Ve ötekiler de yok! Hâlâ yok! Tarihe baktığım zaman, sanki de 'Türk Solu'nun,

---

saflarındaki Fransız asıllı olmayan militanların öyküsü. İnternet ortamında "L'affiche rouge" ipucuyla birçok yorumuna ulaşmak mümkün. Manuşyan idam edilen bir direnişçi lideridir. (Mélinée Manouchian, *Manuşyan Bir Özgürlük Tutsağı*, yayına hazırlayan: Nivart Taşçı, Ardaşes Margosyan, Aras yayıncılık, İstanbul, Ekim 2009)

'Türkiye Solu' ile ayrışmak üzere, başlangıcından gelen bir özel ulusçu gayreti var gibi geliyor bana! Yâni 70'leri eleştirirken, bunun kökenlerinin taa ilk TKP'nin kuruluşuna kadar gittiği gibi bir kuşku, içimi kemiriyor. Anti-emperyalizm ile ulusçuluk arasındaki ince çizgi, beynimi meşgul edip, duruyor. İşgal İstanbul'u, İzmir'in işgali! 'O şartlarda örgütlenilince, ister istemez..' gibi savunmaları duyar gibiyim... Evet, tamam ama sol adına, 15'ler olayına rağmen, İttihatçılarla fikirsel olarak, uzun yıllar al takke ver külâh yaşandığı, o işgallere yol açan savaşa da İttihatçı hükümetin, Sivastopol'u bombardıman ederek kendisinin girdiği, hiç akla gelmiyor! Elbette önceki ve sonraki paylaşım hesaplarını biliyorum ama; gidip yanı başındaki bir 'dev'in şehirlerini bombardıman ederek savaşı başlatan bu 'mağduriyet'i anlamak, gerçekten çok zor! Ne yapacaktı emperyalizm? 'Elinize sağlık, biz sizi mağdur etmeyelim, kalsın' mı diyecekti? Tabii ki gelip başkentinizi işgal edecek, topraklarınızı da paylaşacaktı... Bunu yargılamadan, 'azınlık' sollarını, 'Türkiye solu' dışına atmaktır, dikkati çekmeye çalıştığım şey! Ki başlangıç da oralardadır, ararsak..."[44]

Ne tuhaf, günah Osmanlı'nın emperyalizmin de taraf olduğu bir süreç ve kapışma sonucunda çözülmesinde değil de, Türk solunun milliyetçi sapmasında aranıyor! Bu yaklaşımlarda solun bugününe ve tarihine yönelik şiddetli bir öfke kendini gösterir. Neyse ki, Mete Tunçay bu konuda yardıma çağırılabilmektedir:

1920'li yıllarda İstanbul'da gelişen TKP içinde, sosyalist enternasyonalizmi idealine uygun bir çoğulculuk gözlemlenebilmektedir."[45]

Tarih tartışmasını bir kenara bırakırsak, genel hatlarıyla Türkiye soluna, 1917 öncesi köklerini hatırlama önerisinde bulunan yorumcuların,

[44] Nazım Beratlı, "Türkiye'de Çağdaş Bir Sola Doğru", *Taraf* gazetesi, 16 Ocak 2010, http://www.taraf.com.tr/haber/turkiyede-cagdas-bir-sola-dogru.htm

[45] Gerçi Tunçay bu pasajın hemen devamında 1920 TKP'sinin milliyetçiliğinden şikâyet ediyor ama olsun.. Olsun diyorum, çünkü dipnotta, "1920'li yıllar" enternasyonalizmine 1921'de TKP'ye katılan Nikos Asimopulos'u örnek veriyor. [Tunçay, "Sonuç Yerine", Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (derleyenler), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, İletişim yayınları, İstanbul, 1995, s. 249-250]

birinci olarak II. Enternasyonal solculuğunu tercih ettikleri, ikinci olarak İttihatçı düşmanlığı konusunda herhangi bir tereddüt taşımadıkları, üçüncü olarak ulusal kurtuluşun masaya yatırılması gerektiğini savundukları, son olarak da 1920 solunu milliyetçi bir sapma olarak gördükleri, daha doğrusu ulusal kurtuluşu, bağımsızlığı savunmakla milliyetçilik arasında ayrım görmedikleri söylenebilir.

Belirli bir nesnellik kazanmış tarihselliği yok sayan bu tür yorumlar söz konusu olduğunda işçi sınıfı vurgusu yanıltıcı olmamalıdır. Bu örnekte sol-liberalizm işçi sınıfının arkasına saklanmıştır. İşçi sınıfı ise 20. yüzyılın başlarındaki zengin etnik kompozisyonuyla, kendisine bakanlara romantik enternasyonalizm nostaljisi yaşatan, gerçeklikte mevcut olmayan bir işçi sınıfıdır. Bir de, adı Türk veya Müslüman olmayan her solcu, enternasyonalist ve özgürlükçü sosyalist sanılmamalıdır. Kimilerinin hayalleri yıkılabilir; ama Zahariadis'e ülkesinde "küçük Stalin" deniyormuş! Troçki'nin dostu Parvus ise İttihatçılara danışmanlık yapmış. İttihatçı-Kemalist ve "Leninist-Stalinist" solun hasıraltı ettiği düşünülen Hilmi'nin ise, İslamla sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar olmadığını ilk iddia edenlerden biri olmanın yanı sıra enternasyonalizmi işgal yönetimine rapor vermek biçiminde kavramış olduğu rivayet edilir![46]

Bu ara bölümü iki tekrarla kapatacağım.

Bir: 1917-1920 öncesi Osmanlı sosyalizmi, cinnet dolu fantezilerde anlatılanlar nedeniyle değil, ülkemizde işçi sınıfının varlığının ve mücadelesinin derinliklerini gözler önüne serdiği için önemlidir.

İki: Bir an için 1920 sıçramasını/kopuşunu yok sayalım. Önceki gelenekten aktarılacak olan birikim, batıdaki beslenme kaynaklarının pek

[46] İştirakçi Hilmi'nin başkanı olduğu TSP'nin genel sekreteri Fazıl ile TKP bağlantı kuruyor. Fazıl, TKP'ye, yani Bakü'ye raporluyor: *"Hilmi'nin tramvay kumpanyasından para aldığı anlaşıldı. Katiyetle itham edemem, fakat bu zan var. Benim kanaat-i tammem var. Hilmi'nin son zamanlarda İngilizlerle münasebeti çok sıklaştı... İngilizlerin Hilmi'ye para vermesine sebep şu ki İngilizler böyle bir amele partisini ellerinde bulundurmak istiyorlardı."* (*Dönüş Belgeleri* 1, s. 44) Hilmi, başkalarından daha az pragmatik değildir ve İslami söyleme de sık sık başvurur. Şu değerlendirme ise siyasal zeminini özetliyor: *"... İştirak'te yayınlanan makaleler, TSF'nin sosyalizme geçiş sorununu, parlamenter mücadele ekseninde gelişen evrimci bir sürecin ürünü olarak gördüğünü ortaya koyar niteliktedir."* (Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, Ocak 2010, s. 61)

azına sahip, Aydınlanma felsefesinden ve sanayi devrimi görmüş modern emekçilerden yoksun olması nedeniyle, muhtemelen hayli güdük bir sosyal-demokrat sendikacılık olacaktır.

Talihsiz doğum

1917'deki nesnel sol açılım, kendi kadrolarını da yetiştirdi. Daha doğrusu sola açık nesnellik, üzerinde buna uygun öznelerin serpilip boy atması için elverişlilik demekti zaten.

Ne zamana kadar?

1921 başı, kış-bahar aylarındaki tasfiye operasyonu bir kavşak olarak karşımıza çıkıyor. Solun tüm kanatları, TKF, THİF, resmi TKF, Kuvvayı Seyyare, Meclis muhalefeti... tasfiyeden paylarını alırlar. Yine de iş burada bitmez. Sakarya Savaşı, Eylül 1921 ile Dumlupınar Meydan Muharebesi, Ağustos 1922 arasında sol ikinci bir canlanma yaşar. 1920'nin artçı dalgasıdır sanki bu canlanış. Ana dalga bir hegemonya mücadelesine sahne olmuştur. İkinci dalgada ise artık ipler Ankara'dadır.

Bu sürecin köşe taşlarını belirtmekle yetineceğim.

Bir: Ekim Devrimi'nin Rusya dışına yönelik devrimci çağrısı gelgitlidir. Devrim ilk günden itibaren, işçi sınıfının tarihsel kazanımı olarak kendisini korumak görev ve sorumluluğuyla da yüklenmiştir. Bu korunmacı strateji ile devrimci çağrı arasında örtüşmezlik sık sık karşımıza çıkar. 1918 başlarında Brest-Litovsk görüşmelerinde, o sıra sürmekte olan ve 1919 Ocak ayında kanla söndürülecek olan Alınan devriminde... Bolşeviklerin kendilerine özgü yaklaşımlarının ne olduğu bir yana, bu koşullarda uluslararası Marksist harekette Rus Devrimi'ni Batı Avrupa Devrimi'nin fitili sayan genel algılamadan, "Rusya merkezli bir devrimci dönem" kavrayışına geçilmesi kaçınılmazdır. 1919 Mart'ında Komintern'in kuruluşu bu kapsamda görülmelidir.

İki: Bolşevik iktidar bu süreci zorlu bir iç savaşla geçirmiştir. Dünya Savaşı yorgunu bir halkın, ondan daha da uzun bir süre emperyalist destekli iç savaşta hırpalandığı not edilmelidir.

Üç: Brest-Litovsk'tan başlayarak emperyalist saldırganlığı bertaraf etmek için diplomatik uğraş veren Bolşevikler, sınıf mücadelesi cephesinde batıdaki sıkışıklık karşısında pasif davranmamış ve kimi riskli deneme-

lerde de bulunmuşlardır. Bunlardan, zamanlaması itibariyle Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bir tanesi Kızıl Ordu'nun Polonya seferidir:

> "1920 Mayıs'ında Polonya'yla savaş çıkması ve beraberinde güneyde Wrangel'in liderliğini yaptığı 'beyaz' kuvvetlere karşı sürdürülen iç savaşın yeniden alevlenmesi, 1919'daki durumu daha küçük bir ölçekte yeniden ortaya çıkarttı. Kızıl Ordu eskisinden daha güçlü, ona karşı seferber olan askeri kuvvetler eskisinden daha güçsüzdü. Ama ülke tükenmiş, depolar boşalmış, ulaşım bütünüyle çökme noktasına gelmişti, o yüzden 1920 tehdidi de en az önceki yılki kadar ciddi görünüyordu. 1920'nin ilk aylarında batıyla daha yeni yeni kurulmaya başlayan rapprochement *(yakınlaşma-AG)* filizleri koparıldı ve bu da öncekiyle aynı sonuca, Sovyet dış politikasının esası olarak diplomatik temasların yerine devrimci propagandanın geçmesi sonucuna yol açtı."[47]

Kızıl Ordu'nun Varşova işçi sınıfı tarafından kurtarıcı olarak karşılanacağı beklentisi bu denemenin en önemli varsayımlarından biriydi. Ama Bolşevikler bu beklentide yanılırlar:

> "Varşova'daki Polonyalı işçiler ayaklanmayınca, hatta başkenti savunmak için ulusal orduya katılınca, her şey suya düştü. 1920 Ağustos'unda Varşova önlerinde bozguna uğrayan Kızıl Ordu değil, dünya devrimi davasıydı."[48]

Bu süreç Türkiye'de Kurtuluş Savaşı kurmaylarınca da dikkatle izlenir.[49] Ankara ve Moskova arasında emperyalizme karşı maddi bir çıkar

---

[47] Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 3, çev: Tuncay Birkan, Metis Yay., Birinci Basım, İstanbul, Eylül 2004, s. 159.

[48] Carr, *age*, s. 203-204. Carr, sosyalist ekonomik kuruluşta geçici bir geri adım anlamına gelen ve 1921'de uygulamaya konacak olan NEP'in de dış politikadaki bu momentle aşağı yukarı çakıştığını saptar. *"Yeni dış politika, Lenin'in NEP için kullandığı kelimelerle, 'cidden ve uzun bir süre için' benimsenmişti."* (s. 285) NEP 1921'in Mart'ında başlatılır.

[49] Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm* çalışmasında bir araya getirdiği belgelerle, Ankara direnişinin kurmaylarının kendi aralarında hafife alınmayacak derinlikte bir strateji tartışması yürüttüklerini sergiler. İleri, kanımca dış dinamiği biraz abartarak şu sonuca varmaktadır:

ortaklığı bulunmakla birlikte, ittifaka daha fazla ihtiyaç duyan, bu konjonktüre kadar Ankara iken, 1920 sonbaharından itibaren Moskova'dır. Kuzey dostunun içine girdiği yeni zorluk ve zorunlu olarak güçlenecek olan doğu yönelimi, Ankara'ya kendi solundan kurtulma olanağını hediye edecektir. Sınıf karakteri başından itibaren belli olan Türk Kurtuluş hareketinin Rus Devrimi'nin dostluğundan anladıkları arasında kendi solunu budamak da vardır.

Dört: 1920 baharında Lenin Batı soluna uyarılarını sertleştirir. *Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı* ile Bolşevik iktidar Avrupa komünist hareketini devrimci olmayan bir döneme uyum sağlamaya, "en gerici sendikalarda çalışma"ya çağırmaktadır. Polonya denemesinin akıbeti bu yönelime yerleşiklik kazandıracaktır.

Beş: Yaz aylarında Sovyetler'in doğu açılımı ete kemiğe kavuşmuş ve Eylül başındaki Doğu Halkları Kurultayı'yla somutlanmıştır. Ekim devrimi, işçi sınıfı dinamiğinin zayıf olduğu doğuya sosyalizm hedefiyle değil, bir ittifak gücü olarak "gerçekçi" bir yaklaşım geliştirmektedir. Dostluğun yeterlilik sınırı anti-emperyalizm ile çizilir.

Altı: 1920 güz-1921 bahar arasında Türkiye'de sol bütün kesimleriyle saldırıya uğrayacaktır. Mustafa Suphi'lerin Türkiye Komünist Fırkası'nın umutlu doğumu derin bir talihsizliğe denk gelir. TKF'nin Moskova ve Bakü (Doğu Şûrası) ile ilişkilerindeki sorunlar da bu kapsamda düşünülmelidir.

Yedi: Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin uluslararası komünist hareketle ilişkisinde gözlemlenen güvensizlik ise artık yerleşiklik kazanmıştır. İlk sosyalist ülkeyi dünya devriminin en ileri mevzisi olarak kollamanın haklı sorumluluğu, diğer ülkelerin sol hareketlerine sürekli çekidüzen vermeyi ön plana çıkartmıştır. Bu hareketlerin ne ölçüde güven verici oldukları ayrı bir tartışma konusudur. Ancak Sovyet etkisinin, en azından Türkiye'de, devrimci bir çağrı içermediği bir kenara not edilebilir.

"1919-1922 Türk Sosyal devrimi Türk komünizmini kurma olanaklarını Sakarya kıyılarında, Ankara'da değil Berlin'de, Varşova'da, Vistül kıyılarında kaybetmiştir." (İleri, *Atatürk ve Komünizm, Kurtuluş Savaşı Stratejisi*, Genişletilmiş 5. Baskı Scala yay., İstanbul, Mayıs 1999, s. 47-48.) Ayrıca benim "Atatürk ve Sınıf" makalelerine bakılabilir. (Aydemir Güler, "Atatürk ve Sınıf", *Gelenek* sayı 68, Ekim 2001)

Bu güvensizliğe uzun bir örnek verebilirim: Sovyet diplomatı Simon İvanoviç Aralov 18 Ocak 1923'te Ankara'dan Komintern Doğu Sekreterliği yetkilisi Safarov'a mektup yazıyor:

> Türkiye'de var olan bütün komünistler tutuklandı. Çünkü Türkiye'de teşkilatlı bir komünist partisi yoktu ve şimdi de yok. Ne köylü, ne işçi, ne de aydın çevrelerinde herhangi bir etkisi var... ben bu partiye hiçbir zaman büyük önem vermemiş, önceki MK terkibinin hiç de istenilecek nitelikte olmadığına, onların paraya düşkünlüğüne, partiyi tasfiye etmek gerektiğine işaret etmiş ve asıl olanın az-çok işçi yatağı olan bölgelerde küçük hücreler kurmak olan hazırlık çalışmasını ana görev olarak görmüş...
>
> Yoldaşlar, yani şimdi anlaşıldığına göre sayıları 50'yi geçmeyen yoldaşlar tutuklandığında, parti içinde düzgün bağlantı olmadığı görüldü. Tutuklular arasında para yüzünden kavgalar, birbirlerini ihbarlar başladı. Ve şimdi bunların hangisi provokatör, hangisi değil, bu konuda emin olamıyoruz.
>
> ... güçlü bir gizli aparat oluşturmak olanaklı değil. Çünkü bu iş için deneyimli Marksistlere ihtiyaç var. Burada böyle kişiler yok... Birer çocuk kadar acizler. Hatta çoğu kendini bizim memurumuz gibi görüyor ve bu yüzden onlara para vermemiz ve çalışmalarını yönetmemiz gerektiği kanısında...
>
> ... partinin yozlaşmasından endişe ediyorsunuz. Bu biraz safça. Zira yineliyorum, burada parti diye bir şey yok ve yoktu, dolayısıyla yozlaşacak bir şey de yok.
>
> ... hükümetin en küçük baskısı karşısında bile TKP dağılıp gidiyor. Çünkü işçiler onu destekleyemiyor, onlar güçsüz ve eğer Sovyet hükümeti şu ya da bu sebepten dolayı Türk hükümetiyle çatışmayı göze alamazsa TKP'nin hali ne olacak?
>
> ... G. Yoldaşın kendisine atfen işçi olduğunu söylediği Tekin'in [İsmail Hüsrev Tökin] aslında bir albayın oğlu olduğu ortaya çıktı. Tekin'in kendisi ise Yunanlıya karşı cepheye gitmemek için bir fabrikaya girdi (asker kaçağı oldu), belki de ulusal kurtuluş savaşına karşıydı. Bütün bunları annesi anlattı. Korkarım, işçi diye Rusya'ya giden diğer beş yoldaş da Tekin gibi kişiler çıkmasın.
>
> ... Bekir işin para yanıyla ilgilendiğini açıkça itiraf ediyor. "Kendisine çok güvenilen MK üyesi Abdülkadir çürük çıktı.

(...) Bütün bu örnekler kendilerine komünist diyen Türk aydınlarına karşı son derece titiz olmamızı gerektiriyor."[50]

Az önce değindiğim 1921-1922 aralığındaki canlanma sırasında Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Ankara'da kongre toplar. Bu canlanma, elbette komünist hareketin inadıyla, mücadeleciliğiyle ilintili, ama kısa ömürlü olur. Sol muhalefete sınırlandırılmış bir alanda izin verilmesi tamamen mümkünken, Ankara bu konjonktürü sanki karşı tarafın gücünü anlamak için bir laboratuvar çalışması olarak düşünmüşe benziyor. Cumhuriyet döneminde Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Cumhuriyet fırkaları sırasında burjuva muhalefete yapılan uygulamanın örneğidir sanki 1922 THİF Ağustos Kongresi. Açık olarak ve parti yayınlarına bakılırsa coşkulu ve yaygın bir hazırlıkla başlayan Kongre çalışmaları yasaklanır. Komintern gözlemcilerinin, yabancı komünist temsilci ve gazetecilerin katılımıyla "illegal" bir kongre Ankara'da toplanır.[51] Kasım ayında da tutuklamalar başlar.

Kurtuluş Savaşı bitmektedir. Komünist hareket anti-emperyalist mücadeleye katılmayı, tutunmayı denemiş ve başarılı olamamıştır. Devlet terörü bir siyasi hareket üstünde kuşkusuz çok ağır etkiler yaratabilir. Ancak asıl zafer de yenilgi de silahların karşısında değil, siyaset alanında gerçekleşir. Ulusal kurtuluşun burjuvazinin hegemonyasında gerçekleşmesi ve komünistlerin bu sürece ortak olamamaları, esas yenilgidir.

TKP'nin bu dönemeçte ortaya çıkacak olan krizi, ne derin yaralar açarsa açsın fiziki saldırıların sarsıcılığından daha boyutludur.

Mustafa Suphi rivayetleri

Mustafa Suphi'yi itibarsızlaştırmak için ilk uğraşanlar İttihatçılar ve Kemalistler olmuştur. Bu, anlaşılır bir durumdur, açık bir mücadeledir. Mustafa Kemal'in Suphi hakkında neden maceracı, ne idüğü belirsiz gibi sözler sarfettiği bellidir. Burada konumuz "açık olmayan" mücadele türleri.

---

[50] Erden Akbulut – Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, Sosyal Tarih Yay., İstanbul, 2007, s. 449-453

[51] İlgi çekici bir anlatım için bak: Magdelaine Marx, *1921-1922 İstanbul Ankara*, Makaleler - Anılar, Toplumsal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008.

Tez 1: Suphi ve arkadaşları Türkiye'nin gerçek durumunu hiç anlamadılar
Suphi'lerin memlekette ne olup bittiğini kavrayamadıkları iddia edilir. Aslında bu bir iddia değil de, yaygın ve bir anlamda sahipsiz kanıdır. Dolayısıyla kaynak göstermeden aktarabileceğim bir "tez".

Kanımca böyle bir sorun söz konusu değil. Mustafa Suphi, bir kere hareketin tabanındaki ve kendi çevresindeki kimi kadrolar gibi sıradan bir Osmanlı savaş esiri değildir. Rusya'ya geçtiğinde bir bilim insanı, hoca, araştırmacı, gazeteci ve siyasetçi olarak ciddi birikim sahibidir. Osmanlı-Türk ülkesinin kurtuluş yolunu arayan nitelikli aydınlardan birinden söz ediyoruz. Bu aydın kuşağının ideolojik angajman yanları zayıf, –yeter ki kurtuluşa hizmet etsin– pragmatik ve pratik yanları gelişkindir. Suphi, Rus Devrimi süresince sosyalizm mücadelesinin ve devrimci Marksizmin, Türkiye aydınının bu iç eşitsizliğine de deva olduğunu görmüş olsa gerek. Herhalde eski partisinin başkanının "deneyelim görelim, olmazsa elde kalanla idare ederiz" yolundaki pozisyonunun farkındadır... Sosyalizm ise ideolojik angajmana en fazla değecek akım olduğu gibi, gerçekleşebilir bir model de içermektedir. Pratik siyasal parametreler, Türkiye dahil mazlum doğunun Rus Devrimi'yle ortak çıkarlara sahip olduğunu olanca netliğiyle göstermektedir. Bunu algılamak için, yurtsever olmak yeter.

Ne anlama gelir Türkiye'yi tanımamak veya anlamamak? Veya anlayan kimdir?

1917-20 sürecinde Türkiye'yi Enver mi anlamıştır? Rusya'nın bölge mümessilliğini alıp Osmanlı'nın imparatorluk geçmişinden arta kalmış yayılmacı stratejileri punduna getirip uygulamaya sokmak nasıl bir anlayış olabilir!

Mustafa Kemal mi anlamıştır peki? Kemal'in bir pratisyen dehasına sahip olduğu kesindir. Her kesimle belirli ittifak veya tarafsızlaştırma denemelerine girmek, gerçek anlamda hegemonyasını tehdit etmese bile, bu olasılığı aklından geçiren herkesi tasfiye etmek. Evet bu bir başarı! Ama toplumsal, ideolojik, siyasal bir gelecek tasavvuru açısından bu pratisyenlik –savaş döneminden söz ediyorum– hiçbir şey söylemiyor. İşgale son vermek isteyen bir yurtseverlik. Pratikte yaptıkları da tutmuş... Peki neyi ne kadar anladığını nasıl yargılayacağız?

Başkalarına bakmaya gerek yok. Bu tartışma anlamlı değil. Son olarak Mustafa Suphi'nin entelektüel yetenekleri açısından alternatif liderlerden üstün olduğunu ekleyeyim.

Suphi için; bir: Ulusal kurtuluş problematiği merkezi yer tutar. İki: Sovyet desteği olmazsa olmazdır. Üç: Ulusal kurtuluşun sosyalizmin kuruluşuna bağlanması mümkündür.

Suphi'nin memleketi anlıyor sayılması için bunların hangisini geri çekmesi gerekir? Herhalde üçüncüsünü!

Tez 2: Mustafa Suphi'ler Türkiye'deki durum hakkında yanıltıldılar

Yukarıda bahsi geçen Enver TKP'sinden Suphi TKP'sine devrolan kadrolardan Süleyman Sami, Haziran 1920'de Türkiye'ye gidiyor: *"15 Haziran 1920'de Mithat Ali, Alaaddin yoldaşlarla Türkiye'ye gönderildim."*[52]

İzlenimlerin özünü anlamak için şunu okumak yetebilir:

> "Anadolu'yu boydan boya dolaşan ve sorumlu yoldaşlarımızdan Süleyman Sami, oradaki büyük düzensizlik ve kargaşa, eşkıya çetelerinin yoğun ve yaygın faaliyetleri, Anadolu'daki kamuoyu ve politik akımlar hakkında bilgi veriyor. Anadolu'da milli kuvvetlerin taraftarları, Pantürkistler, enternasyonalci İslamcılar, Yeşil Ordu taraftarları, sahte Bolşevikler ve sosyalistler, işçi ve çiftçi sosyalistleri ve komünist gruplar vardır.
>
> Anadolu'nun dört bir yanında bugün özellikle komünizme karşı büyük bir sempati ve sevgi var.
>
> İşçiler ve emekçi halk, hatta alt düzey subay ve memurlar Bolşevizme karşı çok derin sempati duyuyor. Yürüttüğümüz propaganda ve ajitasyon sayesinde değişik sosyalist ve komünist gruplar, TKP etrafında toplanıp birleşiyor. İşçi Köylü Sosyalist Partisi de temsilcilerini gönderip bizimle birleşti. Kuşkusuz, bizler emekçi halkın Bolşevizme olan sempati ve sevgisi sayesinde Anadolu'da sosyal devrimin zaferinin eşiğinde bulunuyoruz."[53]

---

[52] *Dönüş Belgeleri*, cilt 1, s. 47

[53] *Dönüş Belgeleri*, cilt 1, "Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Son Zamanlarda Türkiye'de Gelişen Olaylarla İlgili Raporu", s. 111-112

Bu çıkarsamanın abartılı olduğu açıktır. Süleyman Sami ve beraberindekiler fazla heyecanlı olabilirler, gördüklerini anlamıyor olabilirler veya belki de kötü niyetliler. Burada kötü niyet seçeneği, Mustafa Suphi'yi bir an önce Anadolu'ya gitmeye teşvik etmek ve bilinen sonunu hazırlamak anlamına gelir. Sami heyecan veya bilgisizlikten gördüğünü anlamayan biri midir, yoksa Suphi'yi ve diğerlerini parmağında oynatacak, dilediği gibi yönlendirebilecek kapasite ve beceride bir ajan mıdır?

Sami'yi bilmiyorum ve bir yerden sonra ilgilenmiyorum. Ancak Mustafa Suphi'nin bazı konularda aldatılmasının mümkün olmadığını rahatlıkla görebiliriz. "İşçi Köylü Sosyalist Partisi" denen TİÇSF olmak gerektiğine göre, çok değil Eylül başında, sonuç olarak yolculuğa çıkmadan hayli zaman önce Ethem Nejat'la birlikte çalışma olanağı bulacak ve bu "birleşme" öyküsünün bütün içyüzünü öğrenecektir Suphi. Bu öykünün içyüzüne bugün bizim hâlâ vâkıf olmamamız bir şey değiştirmez. Sami uydurmuşsa, yalancının mumu Doğu Kurultayı'na kadar yanabilir sadece.

İnceleme heyetinde Sami (ve Salih Zeki) Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir ile ayrı ayrı görüşüyorlar. Sami'nin raporunda, Kemal ve Karabekir'in "ülke içinde örgütlenmeyin" vurgusu aktarılıyor, Ankara'daki komünist faaliyeti Meclis eliyle kısıtlama çabaları saptanıyor, solun sadece canlı olduğu değil hayli karışık olduğu da söyleniyor; ve son olarak Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesinin eşraf ve mütegallibenin, yani yerel toprak ve sermaye sahiplerinin denetiminde olduğu analiz ediliyor. Suphi'nin gelişmeler hakkında ne ölçüde ve hangi kanallardan bilgilendiği konusunda elde kaynak da vardır:

Kâzım Karabekir: *"Alt tabakalardan faaliyete başlayan teşkilat ve hareketlere ülkede kesinlikle tahammül edilemez. Çünkü bu hareket ordu içinde intizamın bozulmasına ve ülkenin dış düşmanlar tarafından işgal edilmesine yol açacaktır."*[54]

Mustafa Kemal için: *"Teşkilatın Anadolu'da legal faaliyette bulunmasına izin verilip verilmeyeceği konusundaki sorulara, Paşa olumlu yanıt vermedi."*[55]

---

[54] İşlet ve Kesim (der.), *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı*, s. 117.
[55] *Age*, s. 114.

Bu aktarımlar Karabekir'in başka bir yerde bizzat söylediğiyle de tutarlıdır:

> "Eğer komünizm kabul edilmek lâzımsa bunu ancak Millet Meclisi kabul edebilir. Birtakım talepler ve ihtilâllerle olamaz. Bunu Bakû'ya da bildirdim ve başka türlü bir şey yapmalarına meydan verilmeyeceğini anlattım. Onlar kabul ve Ankara'ya adam gönderdiler. Mustafa Suphi de Ankara'ya gitmek için Millet Meclisinden müsaade istedi ve kabul olundu. Bununla beraber bazı menfaatperest veya ... kimselerin habersizce memleketimizde ve bilhassa ordumuzda teşkilâta kalkışmaları muhtemel olup bu da vatanımız için felâketi mucip olacağından pek basiretkâr bulunmaklığımız lazımdır."[56]

Yanıltarak dönüşe teşvik, böyle mi yapılır?

Karabekir reel ve potansiyel gücünden endişe ettiği solu belli bir etkisizleştirme yoluna sokmayı deniyor. Suphi'lerin bunu görmemeleri, bana kalırsa mümkün değildir. Salih Zeki'nin gözlemlerinin aynı Merkez Komite raporuna nasıl yansıdığına da bakalım:

> "Trabzon ve Erzurum bölgelerinden dönen Salih Zeki yoldaş, oradaki burjuvazinin komünizme ve dolayısıyla Mustafa Suphi ve diğer yoldaşlara karşı yoğun propaganda yürüttüğünü bildiriyor. Çıkarlarının sarsıldığını hisseden zenginler kimi gruplar kurup, halkı aldatmak için provokasyonlar uyduruyor. Onlar, Mustafa Suphi yoldaşın Türkiye'de yüksek ve şerefli makam sahibi olma hevesiyle ve eski ve ezeli düşmanı burjuvaziden öç almak için ülkeyi Rusya'ya sattığını iddia edip, açık ve gizli kışkırtmalarda bulunuyor."[57]

Suphiler hazırlanan provokasyonun da işaretlerini alıyor ve raporlarına yazıyorlar. Bu gözlem de tutarlıdır. Bir yoruma göre dönem hem solun hem de anti-komünizmin serpilmesine sahne olmaktadır:

---

[56] Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye yayınevi, İstanbul, 1969, s. 782

[57] *Dönüş*... c. 1, s. 119

> "1918 yılında, Bolşevizme karşı olanlar, sonraki yıllarda görüleceği türden bir anti-Bolşevizme (anti-komünizm) başvurmamışlardır. Anti-Bolşevizm silahı, 1919 yılının ortalarından itibaren, 'Anadolu İhtilali' gündeme geldikten sonra, dinsel temalarla da takviye edilerek yaygın ve yoğun olarak kullanılmaya başlanacaktır."[58]

Türkiye'nin sola açılımına bir de karşı eğilimin eşlik etmemesi mümkün müdür? Suphi'nin, bırakalım bunu kavrayacak entelektüel birikimi, elinde veriler de var.

Peki hangi konuda yanılıyorlar veya yanıltılıyorlar? Bir süre sonra Mustafa Kemal'in sahte ve resmi TKF'sine başkan yapılacak olan solcu Hakkı Behiç Bey'in bir ara içişleri bakanı olması, vekâleten içişleri bakanlığını devralan sağlık bakanı Doktor Adnan'ın sol popülist Türk Millet Partisi'nin eski lideri olması ve Halk Zümresi'nin programını yazan kişi olduğunun söylenmesi, Halk Zümresi grubunun Nâzım Bey'in içişlerine adaylığıyla Kemal'e meydan okuması, 1920 yazında iktisat bakanı ve dışişleri bakanının Moskova'ya gitmeleri... bunların bir kısmı biliniyor, bir kısmı yakında olacak ve duyulacak... Ama bu verilerin arasında bir tanesi bile Türkiye'de siyasal durumun kötü olduğu yolunda yorumlanamaz. Ortada bir "solculuk yarışı" var. Kimse dışında kalamıyor. Eee... Peki, kim hangi yönde aldatmış olabilir, Suphi'yi, Nejat'ı, Hilmi oğlu Hakkı'yı?

> "Komünist Fırka, içtimai inkılâbı anlayan ve ona bütün varlığı ile bel bağlayan işçi ve rençperlerin bir siyasi teşkilâtıdır. Memlekette mazlum ve işçi, fakir ve işsizler çokluk teşkil etseler de, sanayiin iptidai bir halde olması itibariyle, amelenin proleter teşkilâtına malik ve toplanmış olmamaları, komünistlerin ekaliyette kalmalarını icabetmektedir. Ve yine bu itibarladır ki, Komünist Fırka, halühazırda inkılâbı yapacak ve idareyi ele alacak büyük bir hükümet fırkası şekil ve mahiyetinde ortaya atılamaz. Komünist Fırkası memleketin içinde ekalliyeti temsil eden bir fırka halinde teşekkül ile beraber, Üçüncü Enternasyonal'in bir uzvu olarak yeryüzündeki içtimai inkılâbın bir rüknü ve bir amilidir."

---

[58] Kocabaşoğlu ve Berge, *age*, s. 176

Temsil ettiği Partiyi uluslararası toplumsal devrimin parçası, önde gelen unsurlarından ve yapıcılarından biri olarak nitelemeyi ihmal etmeyen Suphi, bana kalırsa, Ankara'ya pozisyonunu bir komüniste en yakışan dille, bir somut durum analiziyle iletiyor bu pasajda. Herhangi bir güvence verme çiğliğine düşmeksizin şöyle devam ediyor:

"Münevver ve inkılâpçı gençlerimiz, beyaz yakalı frenk gömleklerini ve parlak kılınçlarını omuzlarından atarak eli nasırlı mazlum halkımız arasına girerler ve Komünist Fırkası saflarında bütün hayat ve mevcudiyetlerini biçare bahtsız işçi ve çiftçilerimizin açlık, karanlık ve kulluktan kurtulmaları yolunda feda ederlerse, halkımız hakiki ve içtimai inkılâba doğru yükselecek..." Suphi, Ankara hükümetinin önlerini kesmeye çalışmasının anlamsızlığını anlatıyor. *"Yukarıda gösterdiğimiz esaslara mugayir olarak büyük teşebbüsler peşinde, hegemonyal işler görmek ve hazıra konmak isteyen herhangi bir komünist, mensup olduğu fırkanın takip ettiği yoldan çıkan ve binaenaleyh fırkaya itaat etmeyen bir derbederdir."*[59]

Aynı anda hem böyle söylemesi, hem de devrimi çantada keklik sayması mümkün mü? Bu bir siyasal mücadele değil de, çocuk kandırmaca olsa belki...

Eski İttihatçı yoldaşlar pembe tablo çizmiyor, Karabekir ve Kemal "öldürürüz" demiyorlar, ama açık konuşuyorlar. Hâlâ, Suphi nasıl ve kim tarafından aldatılıyor?

Acaba Suphi'yi yanıltan kuvvetle, Britanya emperyalizmini şaşırtan aynı odak mıdır? Çünkü İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalma Örgütü'nün 12 Ağustos 1920 tarihiyle kayıtlı raporu *"Anadolu'da bugün en önemli gelişme, hiç kuşkusuz, Bolşevikliğe yönelen harekettir"* diye başlar.

> "Şimdi Bolşevik davasına kazanılmış aşağı yukarı yüz milletvekili vardır ve bu parti durmadan kuvvet kazanmaktadır.. Söz konusu Parti'nin Avrupa'da 'İslam Bolşevikliğinin baş savunucusu olan ...Talât'la sürekli olarak haberleşmekte...' olduğunu kaydeden Rapor'un yazarı, Ankara ve Anadolu dışındaki fraksiyonların durumlarını değerlendirdiği bir yerde, 'gerek Sultanın sarayında

[59] *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, çevrimyazı: Burhan Tuğsavul, Dördüncü basım Tüstav yayınları, İstanbul, Kasım 2004, s. 87 ve 88.

> gerekse Veliahdın maiyetinde Milliyetçileri destekleyen güçlü bir grubun bulunduğu'ndan bahisle şöyle devam eder: 'Böyle olmakla birlikte, Mustafa Kemal'in durumu hiç de güvenli sayılmaz ve Bolşevikler söz konusu olduğu ölçüde, onun atlatılacağı kesin gibidir."[60]

Peki, Suphi'yi Anadolu'da komünist hareketin nasıl bir örgütsel güce dayandığı ve ideolojik zemin konusunda yanıltmış olabilirler mi?

Ama tersine, faaliyet raporları, örgütlenme potansiyeli var olmakla birlikte verili durumun zayıf olduğunu gösteriyor.

> "1920'de Bakû Kongresi sırasında Zinovyev, kendisine 'liberal' diyen bir Türk politikacısına (...) Türk köylüsünün Bolşevik kelimesinden ne anladığını sorduğunda şu cevabı aldığını zikreder: 'Biz genellikle bu kelimeyi İngiltere'ye karşı mücadele etmek ve bize de yardım etmek isteyen kişiler için kullanırız'. Zinovyev devamla, Türkiye'deki köylülerin Bolşeviklerin yalnızca İngilizlere karşı değil hatta Türk zenginlerine karşı da mücadele edişiyle ilgili düşüncelerinin ne olduğunu sorduğunda ise bir cevap alamadığını belirtir."[61]

Suphi de, Zinovyev'le aynı trende gelmiştir. O da Bakü'dedir. Herhalde o da konuşmuştur gelenlerle...

İstanbul'da ne olup bittiğine dair yanıl(tıl)mış olabilir mi? Yoo; raporlar, bilgiler geliyor. Hiçbir şey olmasa, Suphi ve ekibi yayın çıkartıyor. *Yeni Dünya* gazetesi Türkiye içine 2000 adet gidiyor. Bu, hafife alınmaması gereken bir sayıdır.[62]

TİÇSF ile ilişkinin çok zayıf olduğu görülüyor; Suphi'lerin gündemine başkentten sadece İştirakçi Hilmi'nin TSF'si giriyor, orada da tek olumlu değerlendirme partinin genel sekreterine ilişkin yapılıyor.[63]

---

[60] Kocabaşoğlu ve Berge, age, s. 269.

[61] *Age*, s. 230

[62] "Türkiye Komünist Teşkilâtı Merkezi Heyeti'nin Faaliyeti Hakkında Bakû Kongresi'nde Mustafa Suphi Yoldaş'ın Layihası", *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, s. 99.

[63] Şefik Hüsnü'nün TİÇSF veya İstanbul Komünist Teşkilatı'ndan Bakû'ya katılan Hilmioğlu

TKF'nin –muhtemelen hem ülkelerine geri dönmeyi arzulayan, hem Rus Devrimi'nden etkilenen, hem de yurtsever duygularla Kurtuluş Savaşı'na omuz vermek isteyen– eski Osmanlı savaş esirlerinden oluşturduğu Kızıl Alay'ın kapasitesi hakkında da bir sorun görülmüyor. Askeri gücü artırmak mümkün, ancak Ankara'nın soğuk durması karşısında ısrarlı olunamayacağı kabul ediliyor.[64]

Suphi siyasetin aritmetik hesapla yapılmayacağını da bilecek biri. Ancak aritmetik hesap yapmamak da mümkün değil. Örneğin "Türkiye'deki gizli teşkilatın harcırahı olarak, 400 kişiye" para tahsis edildiği biliniyor.[65] Anadolu'da alt eşik olarak 400 militan az bir sayı değildir. Ortada ne teorik bakışta, ne somut durum analizinde, ne örgütsel verilerde, ne beklentilerde ben bir tuhaflık göremiyorum. Son olarak, bir değerlendirme daha aktarmak istiyorum:

Hakkı da Türkiye Sosyalist Fırkası kökenli. TSF'nin *"içinden bir komünist grubu olarak çıkan grubun başında Hakkı yoldaş vardı."* Bak: Rüstem Aziz (derleyen), *Mustafa Suphi'ler*, (Sosyal Tarih yayınları, İstanbul, Ocak 2009) içinde: *"KUTV'da Değerlendirme Toplantısı"*, s. 32. (Değerlendirme toplantısı Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi, KUTV'da Şefik Hüsnü'nün başkanlığında katliamın dokuzuncu yıldönümünde gerçekleştiriliyor.)

[64] *"Birinci Alay'ın toplamı az zamanda artarak 700'e yakın bir hale geldiği ve seferberlik başarıyla devam ettiği sıralarda, Moskova'daki Anadolu Elçiliği'nin vekili olan İbrahim Tali, bugün 11. Ordu Kumandanı ve Merkezi Heyet ile görüşmesinde 'Türkiye'nin adama ihtiyacı yoktur, ancak silah ve cephaneye ihtiyacı vardır', yolundaki ifadesi üzerine, Ordu Kumandanlığı tarafından seferberliğin durdurulması konusundaki düşünceye tarafımızdan uygun cevabı verilerek seferberlik durdurulmuştur. Böylece 15-20 bin kişilik silahlı bir kuvvetin istilacılara karşı gönderilmesinden –böylelikle Anadolu ayaklanmacıları ile arada bir yanlış anlaşılma meydana getirmemek amacıyla– vazgeçilmiş ve önemli bir fırsat elden kaçırılmıştır. Şimdiki durumda toplamı bine yaklaşan alayın iki haftaya kadar Anadolu'ya gönderilmesi hazırlıklarıyla uğraşılmaktadır. Bundan başka askeri şube yanında bir de Esirler Şubesi açılmış ve Rusya'nın muhtelif yerlerinden gelen esirlerden askerliğe gidemeyenler arasında isteklendirme işlerine büyük gayret edilerek, bir taraftan da geçimleri sağlanmış ve şimdiye kadar Bakü'ye gelen 1099 esirden 349 kişilik iki kafile Türkiye'ye gönderilmiştir."* ("Türkiye Komünist Örgütü Merkez Komitesi'nin Faaliyeti Hakkında, Bakü Kongresi'nde Mustafa Suphi Yoldaş'ın Raporu"; Ertan Göksu (yayına hazırlayan), *Komintern Üyesi TKP: Üstü Örtülen Geleneğimiz*, Tohum Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2003, s. 80-81) *"Dönüş kararının alınmasıyla birlikte TKF Anadolu'ya 750 kişilik bir Kızıl Birlik göndermiştir. Bu birlik Nahçıvan üzerinden Türkiye'ye doğru yola çıktığında Ermenilerle savaşmış, birliğin mevcudu 350'ye inmiştir. Bu birlik Kasım sonunda Anadolu'ya girerek Türk ordusuna katılmış, birlik mevcudu Karabekir tarafından silahsızlandırılmış ve askerler de yurdun çeşitli yerlerindeki birliklere dağıtılmıştır."* (Emel Akal, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 8 Sol*, "Mustafa Suphi", s. 157)

[65] Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası...*, s. 94.

"*Yeni Gün* Gazetesi komünist olduğunu iddia ediyor. Bu gazete bir taraftan tekâmülcü komünistlikten bahs ettiği halde diğer taraftan saltanattan, padişahtan bahs eyliyor ve ahirette gitmiş olan Sultan Osman ve Fatih Sultan Mehmet gibi padişahların ruhaniyetinden meded umuyor ve resimlerini gazeteleriyle neşr eyliyor."[66]

Ülkenizde önüne gelen solculuk yarışına girecek ve böyle bir şafağın sökeceğini en az bir yıl önce sezip "Bizim Planımız"ı yazan komünistler sınırın ötesinde kalacak, Sovyet devrimine omuz vermekle yetinecekler, öyle mi!

Dönüş meselesini dönüp dönüp tartışmaktan kurtulamıyoruz. Geçerken marjinal bir başlığa ve bağlantılı bir teze daha değinmek istiyorum: Açıktan mı gizlice mi dönülecek?

"Ülkeye açıktan dönme konusunda, aslında Mustafa Suphi dahil, birçok TKP yöneticisinin tereddüdü vardı. Ne var ki, bu tereddütler açıktan dönme kararının uygulanmasına engel olmamıştır. Açıktan dönme konusunda tereddütlü olanlardan biri de, daha önce İstanbul ve Anadolu'da komünist örgütlenme görevleri üstlenen enternasyonalist-devrimci Şerif Manatov'dur. Ş. Manatov, Mustafa Suphi'yi Türkiye'ye dönmemesi konusunda uyarır. Zaten Mustafa Suphi'nin de bazı tereddütleri vardır. Manatov, 1920 sonbaharında yapılan bu görüşmeyi şöyle aktarıyor:

Suphi, Türkiye'ye gitmek fikriyle hastalanmış, fakat bir parça tereddüt ediyordu. Kemal tarafından benim mevkuffiyatım ve Türkiye'den nefi olunmam meselesi onun tereddütünü daha arttırdı. *(Manatov'un ülkeye giriş yasağı var. Zaten Suphi heyetine ancak sınıra kadar eşlik edebiliyor - AG)*

'Fakat ben Kâzım Karabekir Paşa ile muhabere ediyorum. O beni davet ediyor' diyordu.

Türk Paşalarını siz bilmiyor değilsiniz. Onların sözüne inanmaya gelmez. Onlar eski kurtturlar diye benim tarafımdan edilen itirazdan sonra, 'O halde bir parça bekleyelim' dedi."[67]

---

[66] *Age*, s. 314

[67] Göksu (yayına haz.), *Komintern Üyesi TKP...*, s. 20 (dipnot). Bu pasaj yayınevi imzalı Sunuş'ta geçiyor.

Suphi'ye atfedilen tereddüt için iki olasılık akla geliyor: Bir; asılsız olabilir. İki; Suphi baskılardan ve/veya aklındaki açılımı yıllardır yakınlarındaki bazı kişilere anlatamamaktan bıkmış ve "düşünürüz" demiştir!

Şefik Hüsnü de geliş biçimini eleştirir:

> "Bu arkadaşların fikirleri o derece kavi *(güçlü, sağlam -AG)* olmadığından demokrasi meselesine başka bir ehemmiyet veriyorlardı. Onlar Anadolu'ya geçerek, Kemalistler fırkasıyla bir müddet çalışarak, harekâta bir kıpırtı vermek istiyorlardı ki bunların hataları idi. Fakat bu hataları saymak da artık mühim değildir.
>
> Onların, teknik olarak, gitmeleri vakıası da yine hatalı olmuştur. Gizli olarak gitmeliydiler."

Bu sözler 1929'da dile getiriliyor. Gerçekten de o tarihte "artık mühim değil"dir. Aynı toplantıda tersi görüşlere de rastlanır. [68]

Ama yeri gelmişken, "açıktan dönmemek" seçeneğinin büsbütün geçersiz olduğunu da söylemeliyim. Türkiye, sınırlarından içeriye girilmesi imkânsız bir yer değil ki! Tartışma konusu olan şey, zaten Parti'nin göstere göstere, ilan ederek, yani siyasi bir açılım olarak Ankara'ya gelmesi.

Dolayısıyla gizli dönüş tezi bu siyasi açılıma karşı çıkmakla eşdeğerdir.[69] Gizlice geldiği Ankara'da kiralık daire arayan bir KP başkanı düşünebiliyor musunuz? Bu komünizmi ileri mi taşırdı, yoksa bulunduğu yerden daha geriye mi düşürürdü?

Tez 3: Suphi'ler sırtlarını Moskova'ya dayamışlardı

TKF Merkez Komitesi'nin ağırlığını oluşturan ekip Şark Şûrası'yla çeşitli konularda anlaşmazlığa düşüyor.

Birincisi, para konusu. Tarih 14 Ekim. Suphi:

> "Netice olarak benim anladığıma göre iki şey vardır, birincisi benim şahsım etrafında cereyan eden mesele, diğeri mücevheratın bir suretle alınması. Velhasıl Rusya Komünist Fırkası tarafından

[68] Aziz (der.), *Mustafa Suphi'ler*, s. 32.

[69] Kaldı ki, ülkeye dönüşe itiraz eden MK üyelerinden biri olan Süleyman Nuri bunu Suphi'lerin katlinden sonra da dile getirir. (*Dönüş Belgeleri* cilt 2, Tüstav yayınları, İstanbul, 2004, s. 134)

> Türkiye inkılâp işlerinde kullanılmak üzere verilmiş paradır, bunu alamazlar. Sonra bütçe meselesinin müzakeresi onları tetkikten sonraya ve yarın saat on ikideki içtimaa terk edildi. Maahaza öyle anlaşılıyor ki bize az bir şey vermek istiyorlar."[70]

İkinci olarak TKP ile Azerbaycan KP arasında, içerik ve kapsamını tam olarak bilemediğimiz bir tartışma yaşanır. 1920 Ekim başlarında Azerbaycan KP Merkez Komitesi TKP yayın organı *Yeni Dünya*'da gazeteyi "nüfuzdan düşüren malûmatlar" yayınlandığı gerekçesiyle "redaksiya üyeleri" hakkında bilgi talep eder. Mustafa Suphi imzalı yanıtta dergi kurulunda kimlerin çalıştığı belirtilmekle birlikte "gazetenin itibarını düşüren herhangi bir şey bulunmadığı" resmi bir üslupla bildirilir.[71]

Üç; ülkeye dönüş, 24 Ekim 1920 Merkez Komite toplantısında gündeme geliyor. Hilmioğlu Hakkı'nın kimsenin parasına ihtiyacımız yok demeye getirecek kadar sinirlendiği anlaşılıyor. Nejat lafını hiç sakınmıyor ve gaflet sözcüğü kayıtlara geçiyor!

TKF'nin Ankara yolculuğuna, sırtını Moskova'ya dayayarak hazırlandığını kim söyleyebilir? Hele dönemin Merkez Komite toplantılarının tutanakları artık kitapçılarda bulunabilecek haldeyken.

Üçüncü tezin "anti"si de var. Suphi'nin Sultan Galiyev çizgisinde bir sapmayı temsil ettiği ve bu nedenle Lenin ve Stalin'in dahliyle öldürüldüğü rivayetinin ciddiye alınacak yanı yoktur.

Tez 4: Suphi Ankara'ya yönelik olarak kariyerizm ölçüsünde iyimserdi

İlle sırtımızı dayayacağız ya. Moskova olmazsa Ankara!

Bence bu tez ampirik olarak çökeli daha fazla zaman geçti. Mustafa Kemal'in Mustafa Suphi'lerin heyet olarak gelişlerini reddettiği, bunun yerine "bir temsilci gönderilmesini" istediği mektubu biliyoruz. Fransız araştırmacı Paul Dumont da 13 Eylül 1920 tarihli bu belgeyi *"açık bir*

---

[70] *Age*, s. 121. TKF heyetinin Anadolu'ya beraberlerinde yüklü miktarda bir "parti hazinesi" ile gelmeleri de eleştiri konusu edilmektedir. Böylesi pratik bir konuyu değerlendirmek kolay değildir. Ancak Suphi'lerin partinin varlığını geride bırakmak istememeleri bu durumda çok anlaşılır oluyor.

[71] *Age*, s. 111.

ret" olarak yorumluyor.[72] Mustafa Kemal'in kendi siyasal kimlikleriyle mücadeleye katılmak isteyen komünistlere, sadece temsilci yollamaları yanıtını vermesi, başka türlü okunamaz gibi geliyor insana...

Mete Tunçay ise farklı düşünüyor ve farklılığı kendisi ortaya koyuyor. Araştırmacı Yavuz Aslan'ın da dikkatini çeken bu 180 derecelik farkla, Tunçay, Suphi'lerin davet edildiğini çıkarsıyor.[73]

Az sonra değineceğimiz Yalçın Küçük ise, *Türkiye Üzerine Tezler*'de Mustafa Kemal'in "bir temsilci göndermenizi..." mesajını alan Suphi'yi şöyle resmediyor: "*Mustafa Suphi bu mektup üzerine, sevinçle gidiyor.*"[74] Küçük, ya tamamen ya da en azından "sevinçle" ekini fena halde uyduruyor...

Böyle bir anlaşmazlık olduğunda, araştırmacıların öznel ve dolayısıyla yanılma payı barındıran algılamalarını kenara çekip dönemin siyasi analizine yönelmeleri ve kişileri bu analizin içine yerleştirmelerini beklemez misiniz?

O sıra uluslararası konjonktür devrimi körüklemeyi kesmiştir. Eşzamanlı olarak Ankara solculuk yarışından çekiliyor. Solculuk yapmaksızın, tersine solunu budayarak da Sovyetler'den destek göreceğini kavrıyor. Mustafa Kemal'in mektubu bu ortamda yazılıyor. Suphi mektubu bu ortamda okuyor.

Buradan ille katliam çıkmayabilirdi. Ama komünistlere bakanlık tahsis edilmesi; o hiç çıkmazdı...

> "... bir kere o dönemde Mustafa Kemal'in solu bir araya getirmek için kurdurduğu resmi TKF'ye gireceklerini, ikincisi aralarından belki üç tane bakan çıkaracaklarını düşünüyorum. Bu bakanlar da, muhtemelen üç tane yetenekli adam: Suphi'nin kendisi, Ethem Nejat ve Arap İsmail Hakkı olacaktı. Bunlar doktoralı, yurt dışında okumuş ve İttihatçı olmayan, İttihatçılar'a karşı kişiler, Ankara BMM İttihatçılar'ın çok hâkim olduğu ve bu imajdan da rahatsızlık duyan bir yapıdaydı. Aralarında bir tane İttihatçılar'a karşı adam vardı, Rıza Nur gelmişti, onu da hemen bakan yaptılar, en mühim işlere getirdiler. Çünkü Ankara, 'bizimki bir İttihatçı hareketi değildir', imajını vermek istiyordu. Mustafa Kemal

[72] Paul Dumont, "Bolşevizm ve Doğu: Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi 1918-1921", *Birikim*, no. 61, Mart 1980, s. 65

[73] Yavuz Aslan, *age*, s. 288, dipnot 62.

[74] Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* cilt 2, Tekin yayınları, İstanbul 1979, s. 658

> Paşa'nın çağrı sayılabilecek mektubunda şartlar çok açık. 'Gelin, başında Hakkı Behiç'in olduğu resmi fırkaya katılın, bunun dışında da faaliyet göstermeyin', diyor, onlar da geliyor. Bu, şartları kabul ettiklerini gösterir. Yani milliyetçilik bir ortak payda olarak onların işbirliği yapmalarına yol açabilirdi..."[75]

"Komünistlik gerekiyorsa kendi adamlarımıza yaptırırız" mesajını bakanlık daveti olarak yorumlamak için Mete Tunçay'ın yaşamını tarihçiliğe vermesi gerekmiş! Diyelim ki, Mustafa Kemal'e "solu bir araya getirme" amacını atfetmek, sol tarihçiliğin "hocası"nın dil sürçmesi olsun. Peki; Mustafa Kemal'in, İttihatçı olmadığını kanıtlamak için komünist olduğunu göstermek yoluna gireceği, Suphi'yi Rıza Nur ile karşılaştırmak nasıl bir teoridir? En ayıbı da, yukarda yerini kolaylıkla bulabileceğimiz "onlar da geliyor" ifadesi. Suphi'ler geliyorlar; yalan değil. Evet, ama ölüme! Enayi değiller ve muhtemelen öldürülme olasılığını bilerek geliyorlar! Ne kariyerizm ama...

Ve sonuncu olarak, Tunçay'a göre Kemal de Suphi de milliyetçi. Ortak paydaları var. Sol tarihçiliğimizin duayeni sayılan kişinin böyle boşboğazlık etmesi üzücü tabii ki. Bu sözlerin düşüncesizce sarf edildiği çok belli. Milliyetçilik o çağda sanıldığından çok daha geniş, neredeyse sınırsız yayılmıştır. Fazla yaygın bir ideoloji, siyasal işbirlikleri için ortak payda işlevini üstlenemez. Düşünsenize İslamcılar, Turancılar, solcular, Kemalistler, Enverciler ve başkaları, belki padişahcılar hep birlikte milliyetçi olmuş. Neye yarar, bundan ne çıkar?

Suphi'nin milliyetçiliği ise ayrıca ele alınması gereken bir tezdir. Ama ona geçmeden önce Yalçın Küçük'ü ihmal etmemek durumundayım:

"Mustafa Suphi Mustafa Kemal'in 'resmî' TKF'nı Mustafa Kemal

---

[75] "Mete Tunçay: Mustafa Suphi öldürülmeseydi muhtemelen bakan olurdu", Levent Cinemre, Ruşen Çakır, *Sol Kemalizme Bakıyor*, Metis yayınları, İstanbul, 1991, s. 17. Yazar başka yerlerde bu spekülasyonu sürdürdü. Buna göre Suphi İktisat, Hilmioğlu "Arap" İsmail Hakkı Dahiliye ve Ethem Nejad Maarif vekilliğine uygun görülüyorlar. (Bak. Tunçay, "1920'lerde Sol Hareket", *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü*, Tüstav yayınları, İstanbul, Haziran 2005, s. 35) Aynı kaynakta Tunçay, Suphi'nin ve Nâzım beyin mason olduklarını söyler. (s. 33) Bütün bunları söyler; ama Ataol Behramoğlu'nun, adlı adınca edebi, dolayısıyla çok daha meşru bir *kurgusunda* Suphi'nin çevirdiği *Komünist Parti Manifestosu*'ndan söz etmesini düzeltir! Çünkü çeviri tamamlanmamış ve yayınlanmamıştır! (s. 35)

düşmanı İttihat Terakki taraftarlarının bir hazırlığı sayıyor ve Mustafa Kemal'in yardımına koşuyor.

Çok büyük bir ihtimalle Ankara'da kurulan 'resmî' Türkiye Komünist Fırkası'nı Anadolu'da Enver'in kurmayı planladığı Halk Şûra Fırkası sanıyor. Acele etmesi bu yüzden. İttihat ve Terakki'ye karşı Mustafa Kemal ile bir 'ittifak' kuracağını düşünüyor, olmalı. O yüzden çok sayıda bir delegasyon ve sevgili karısı ile birlikte yola çıkıyor. Bütün uyarılara ve ters işaretlere rağmen seyahatten vazgeçmemesi, aynı özden gelen İttihat ve Terakki ile Heyet-i Temsiliye Hareketi arasındaki ayrılıkları abartmasına dayanıyor. Burjuvazinin iç ayrılıklarını abartmak ölümcül seyahatlere yol açabiliyor."[76]

Bunu da yetmiş yıl sonra bir tek Yalçın Küçük akıl ediyor! Sadece akıl ediyor. Sıfır dayanak. Carr'ın aklına böyle bir tarihçiliğin de olmayacağını söylemek, herhalde hiç gelmemiştir! Olguları tarihçi konuşturur; kabul. İyi de, olgu yoksa tarihçi dilediği şarkıyı söyleyebilir mi?

Yine de bu noktadan hemen uzaklaşmamalıyız. Küçük'ü, sıfır veriyle Suphi'yi Kemal'in yardımına yollara düşürmesinin arkasındaki görünür tez burjuvazinin iç ayrılıklarının önemsenmesine ilişkin. Tezin kendisi doğrudur; ama Suphi'ye atfedilmesi için veri yoktur. Türkiye komünist hareketinde defalarca su yüzüne çıktığı doğru olsa bile...

İkinci bir tez daha vardır: *"Türkiye'de sosyalizm anti-İttihatçı doğmuştur."*[77] Bu, ciddi bir tezdir, ancak uygulanacağı kişiler ve dönemler konusunda biraz titiz olunması gerekir.

Mustafa Suphi'nin anti-İttihatçılığı Sinop'a hapsedilmesiyle, komünist adının gaspına karşı kavgaya tutuşmasıyla mı bağlantılı? Yoksa anti-İttihatçılık belli başlı İttihat ve Terakki liderleriyle arası bozuk olmak mıdır?

Bizim solun tarihini anlamamızda yararlı bir unsur olan anti-İttihatçılığın,

---

[76] Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* cilt 2, s. 116 ve 676.

[77] Küçük daha sonraları sosyalizm eğilimlerin İttihat Terakki içinde barındığına değinecekti (*Aydın Üzerine Tezler* cilt 3, Tekin yayınları, İstanbul, 1986, s. 57) Çulhaoğlu'nun eleştirisini de aktaracağım: *"Bir genel eğilim olarak bu görüşü doğru saymak mümkün görünmüyor. Küçük Türkiye solunun zamanla giderek yabancılaştığı 'iktidarcı' bir kökene sahip olduğunu vurgulama amacıyla 'çubuk bükmüş' olabilir."* (Çulhaoğlu, "Solun Tarihinde Atılım ve Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* no. 6, İstanbul, Nisan 1987, s. 52)

İttihat ve Terakki partisi ve liderleriyle mesafeyle değil, daha teorik bir çerçevede düşünülmesi gerekmez mi? Anti-İttihatçılık, solda genel olarak siyasi müdahalecilik ve –bununla bağlantılı– siyasi iktidar perspektifine uzaklıkla paraleldir. İttihatçılık bunlarla özdeşleştirildiği için... Solda iradeye, müdahaleye ve iktidara mesafe, kural olarak bilimci, pozitivist bir yoruma dayanır. Sınıfın mücadelesi ile maddi varlığı arasındaki ikilemde tercih maddi varlıktan yana yapılır ve siyasal alan daraltılır. Sosyalist siyaset işçi sınıfının maddi varoluş verilerinin bir fonksiyonuna indirgendiğinde, aynı zamanda esas olarak "emek sorunları" çevresinde yapılandırılmış olacaktır. Marx ve Engels, Birinci Enternasyonal'de siyasi mücadeleyi işçi sınıfı partisinin toplumun bütününe yönelik eylemi olarak tanımlarken, nesnelciliğin önde gelen savunucusu olan anarşistleri "siyasete kayıtsızlık"la suçlarlar. İkinci Enternasyonal'de "emek sorunları" merkezli anlayış yeniden doğmuş, ancak kitlesel sosyal-demokrat sendika ve partilerin varlığı bu anlayışın siyasal alanı daraltığını bir süre gölgelemiştir. Başka yerlerde anti-jakobenizm, anti-narodnizm biçimlerini alan bu öz, bizde anti-İttihatçılık olarak tezahür etmiş ve daha yukarıda ele aldığımız erken dönem Osmanlı sosyalizminde kendini göstermiştir.

Yalçın Küçük bundan değil, en fazla Mustafa Suphi'nin Enver'e yönelik nefretinden söz ediyor olabilir. Suphi, Jöntürk geleneğinin bütün unsurlarının dışında ve karşısında olmasını, esas olarak sınıfsal tercihine borçludur. Yoksa Suphi, kimilerinin maceracılıkla suçlayacağı ölçüde iradecidir ve zaten Türkiye'de sınıf siyasetini emek sorunlarına indirgemek, emperyalist işgal ve Yunan çıkartması sonrasında büsbütün olanaksız hale gelmiştir.

"Kemal'in yardımına koşan Suphi" resmine inanacaksak, bu kişinin formasyonu hakkında tüm bildiklerimizi bir kenara koymak ve son derece bireysel güdülerle, intikam duygularıyla hareket eden bir tipolojiye de ikna olmamız gerekecektir.

Öte yandan İletişim yayınlarının Siyasal Düşünce dizisinin Sol derlemesinde solun doğrudan doğruya İttihatçılıktan çıktığı yolunda şaşırtıcı bir tez boy gösterebilmiştir:

> "Böyle bir oluşum *(yani İttihat Terakki çizgisinden çıkarak oluşmak- AG)* sol düşüncede iki türlü iz bırakmıştır: İçinden geldiği

> akımların izlerini taşımak ve solun kendi tabiatı gereği olan uluslararası ilişkileri kuramayıp güdükleşmek."[78]

Burada bir "editör sorunu" olduğuna inanmak isterdim. İletişim yayınlarında Sol başlığını taşıyan bir derlemede yer alacak yazıyı okuyacak kimse yok mudur? Yoksa Sol başlığının zaten yeterli satış garantisi içermesi editör emeğini gereksizleştirir mi?

Ama durun! Son alaycı cümlelerimi unutun gitsin. Alıntı yaptığım yazının başlığı "Sunuş"muş...

"İçinden çıktığı akımların izlerini taşımak" diye ifade edilen bir "iz"i nasıl yorumlamak gerektiğini bilmiyorum. Daha doğrusu bu boş laftır; onu biliyorum.

Üstelik de yanlıştır. Kimdir İttihatçılıktan gelen? Osmanlı Sosyalist Fırkası yani İştirakçi Hilmi mi? Balkanlar ve İstanbul'daki işçi hareketi mi? Kurtuluş grubu mu, Bakü oluşumu mu?

Elde sadece Anadolu solculuğunun bir bölümü kalacaktır. Klasik şemaya göre 10 Eylül 1920 birliği üç kanalı birleştirmiştir (İstanbul, Bakü, Anadolu) ve bunların sonuncusunda kayda değer ölçülerde, ikincisinde bir miktar, birincisinde muhtemelen pek az İttihatçılık bulabilirsiniz. Ama ne olmuş? "İçinden çıktığı akımın izini taşımak" bir iz olmuş!

İkinci olarak ise "İttihatçılıktan gelme" solun enternasyonal ilişki kurmakta zaaf gösterdiği ve bu nedenle gelişmediği söyleniyor. Burada bir anlaşılma sorunu bulunmuyor. Ama yine yanlış, yine yanlış.

İstanbul partisi, TİÇSF "kitaba" en yakın kadrolaşmadır ve bunlar Avrupa'da eğitim görmüş, ciddi entelektüellerdir. Bakü'nün enternasyonal ilişki kurma önceliği ortadan kalktıktan sonra Şefik Hüsnü bu açıdan hiç de güdüklüğe neden olmamıştır. Uzatmaya gerek yok; TKP "solun doğasının

---

[78] Murat Gültekingil, "Sunuş", *Modern Türkiye'de...*, s. 14. Murat bey Sunuş yazısında başka şakalar da yapıyor: "*Bu cilltteki birikimin tek eksik yanı, sol düşünce dünyasındaki portrelerde Murat Belge ile Ömer Laçiner'in olmamasıdır. Bu edisyonun yayın kurulunda olmaları bu eksikliğe neden oldu.*" (s. 18) Oysa bu kitabın düzgün yanı içerdiği birkaç düzgün yazıdan ibarettir. Ergun Aydınoğlu, *Sol* derlemesinin akıllara durgunluk verecek bir savrukluk örneği olduğunu eleştirel çalışmasında göstermiş bulunuyor. Yer yer bunlara ve Aydınoğlu'nun ihmal ettiklerine ben de değineceğim. (Ergun Aydınoğlu, "*Sol Hakkında Her Şey*" *mi? Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol üzerine bir değerlendirme*, Versus yayınları, İstanbul, 2008)

gereği olan uluslararası ilişkileri" kurmuştur. Doğası gereği Komintern'le!

Acaba kast edilen 1936'da partiye faaliyet durdurma tavsiyesinde bulunulması mıdır? Ama Komintern'in böyle bir karar alması bile, TKP'nin uluslararası ailenin bir unsuru olduğu anlamına gelir.

Acaba kast edilen bunların dışında bir ilişki türü müdür? Acaba fantezinin sonu yok mudur? Acaba TKP liderlerinin Troçki ile Büyükada'da kadeh tokuşturmaları veya İspanyol İç Savaşı'na Türk kızıl tugayıyla katılmaları gerekiyordur da, yazarımızın eli bu kadarına gitmemiş midir?

Gayrı ciddi satırlar İletişim yayınlarının tekelinde değil kuşkusuz.

İşleri kördüğüm haline getirenler de var. Ben rastladıklarımdan bir tanesini paylaşacağım:

> "Mustafa Suphi'nin partisinden aylar önce, 5 Nisan 1336'dan (1920) daha önce, (...) yine Bakû'da, Mütareke'den sonra Türkiye'den kaçan İttihatçıların önde gelenlerinden Halil Paşa, Salih Zeki, Küçük Talât gibi isimler tarafından kurulmuş Türkiye Komünist Fırkası'nın (...) kuruluş tarihi ve önderlerinden neden hiç söz edilmez, anlaşılır değildir. Bilindiği gibi, Mustafa Suphi de, TKP'nın önder kadrosunun önemli bir bölümü de, eski birer İttihatçıdır."[79]

Birilerinden söz edilmemesinde anlaşılmayacak ne var? Adı geçenlerin hiçbiri komünist değil de ondan... Hadi diyelim ki, bütün komünistler İttihatçılıktan geliyor. İyi de bundan bütün İttihatçıların komünist olduğu sonucuna nasıl varılıyor? Bazılarının, istedikleri kadar bu iddiada olsalar da, komünist olmamaları olasılığı yok mudur? Anlaşılan, yazarın temel varsayımlarından biri, İttihatçıların her söylediklerine inanmak!

Ancak nedense kimse Suphi'nin komünistliğini beğenmiyor! Bu tartışmada Suphi'nin eski İttihatçılığı ve İttihatçı düşmanlığı arasında gidip geliyoruz. Tabii yazarların bize tezlerini kanıtlamalarını beklemiyoruz. 1908 ve buna yakın yıllarda ülke İttihatçılara doymuştur. Bu dönem, "İttihat Terakki tezgâhından geçmek" olağan bir durumdur. Yine *Toplum ve Bilim*

[79] Süha Ünsal, "Türkiye'de Komünist Düşüncenin Kaynaklarından Biri Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı", *Toplum ve Bilim* no. 78, Güz 1998, s. 113-114

dergisinin en azından 1998 güzünde bir redaktörü olmadığını anlıyoruz.

Tez 5: Suphi milliyetçiydi (Zaten eskiden de öyleydi)

Ne demiştik? Suphi, Hakkı Behiç Bey'in başkanı olduğu resmi partiye mi girecekti?

> "TKF, tıpkı Rusya'da olduğu gibi, Amele ve Rençper için bir ay, diğer mensuplar için üç ay namzetlik müddeti kabul etmiştir. Binaenaleyh, Mustafa Suphi Kafilesinin her önüne geleni fırkaya intisap ettirerek serserilerden mürekkep manasız ve mahiyetsiz kitleler vücuda getirmiş olması, bizim için mucib-i ibret olmak lazımdır. Bizim hakiki Komünist fırkamız müteşekkildir. Fırka halinde toplanıp kimsenin buraya gelmesine ne lüzum, ne de ihtiyaç vardır."[80]

Mustafa Kemal'den komünist vekâletini alan Behiç Bey bu satırları Fuat Sabit'e yazıyor. Kısaca Fuat Sabit, Halil Paşa'nın eski danışmanıdır. Moskova'ya gönderilen ilk Türk delegesidir. Envercilerin komünist fırkasına girmiş ve Suphi tarafından tasfiye edilmiştir. Yazdığı raporları hem Moskova'ya hem Kâzım Karabekir'e gönderdiği söylenir...

Bunların bu noktada bir önemi yok. Ama kimsenin Suphi'leri milliyetçi ortak payda adına kucak açıp beklememesi... işte bu önemlidir.

Bakın "serserilerden mürekkep" Suphi'nin partisinde neler oluyor:

> "Siyasi Kurslar: 17 Haziran'da bir de siyasi fırka mektebi açılmıştır. 50 talebe. 4 Eylül'de 40 genç komünist şahadetnamesini almış. Dersler: uygarlık tarihi, toplumsal devrim tarihi, ekonomi, ekonomi politik, komünist programı, Türkiye devrim tarihi, Sovyet Anayasası, kooperasyonlar, parti örgüt ve kuruluşu, genel tarih, müzik."[81]

Bildiğiniz gibi, manasız ve mahiyetsiz kitlelerin oluşturduğu milliyetçi partilerde müzik dersi falan düzenlenir!

---

[80] İsmet Bozdağ, *Mustafa Suphi'yi Kim Öldürttü*, Emre Yayınları, İstanbul, 1992, s. 195'den aktaran Emel Akal, *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, ikinci baskı Tüstav yayınları, İstanbul, Haziran 2006, s. 345-346.

[81] *Dönüş Belgeleri* cilt 1, s. 100 ve Aslan, age, s. 112-115.

Nasıl şekillendiğini konuştuğumuz Türkiye komünist hareketinin "milliyetçi sapmaya açık damarlar" barındırmasında herhangi bir anormallik yoktur. Ortalık kendisini Bolşevik addeden veya öyle pazarlayan milliyetçilerle doludur zaten.

Öte yandan Rusya'daki Türk komünist hareketi burjuva milliyetçiliğine karşı tarihsel olarak donanımlı Rus Devrimi'nin açtığı doğu kanalından ilerlemektedir. Lenin'in ve diğer Bolşevik önderlerinin uyarılarının Türk komünistlerine ulaşmadığını düşünmek son derece temelsiz. Rus Bolşevizmi az gelişmiş doğuda milliyetçiliği dünya kapitalizmine karşı bir ittifak unsuru sayıyordu. Türkiyeli komünistler Moskova'nın ittifak unsuru değil, aynı uluslararası yapılanmanın organik parçasıydı. Ulusal kurtuluş problematiğinin olası sakıncası, yalnızca hareketin milliyetçi sapmalara bağışıklığının düşük olması değildir. Kurtuluş savaşının sonu itibariyle, çok değil 1922 sonbaharından başlayarak ulusal kurtuluş burjuvazi tarafından temellük edildiğinde, komünist hareket ne yapacaktır? Asıl sorun kanımca budur.

Mete Tunçay'a dönersek... Tunçay komünist olmamakta da milliyetçiliğe şiddetle karşı durmakta da özgürdür. Ne bu ideolojik konumlanışa itiraz edebiliriz, ne de komünist olmayanların komünistlerin tarihi üstüne çalışmasına. Burada devreye giren ve böyle tarih yazılmaz diyecek olan Carr'dır. "Hayal gücü yoluyla anlayış" kriterini unutmadık...

Tunçay bunun ötesinde, sanki inadına anlamamakta, araştırma nesnesine şiddetli bir nefret beslemektedir.

Tunçay'ın görüşleriyle biraz daha devam edelim. Zira Suphi'nin milliyetçiliğinin "kanıtları" burada bitmiyor.

Suphi, Doğu Şûrası'nda birlikte çalıştığı Sultan Galiyev gibi milliyetçi sayılıyor. Yalçın Küçük'ün de bir çalışmasında ele aldığı Zeki Velidî olayı var. Velidî Sovyetler'de tasfiye edilecek ve o zamana kadar Doğucu-Bolşevik olarak süren kariyerini Türkçü olarak tamamlayacak. Tunçay Velidî'den aktarıyor:

> "Bakû'da Mustafa Suphi'nin evinde kaldım. Onu Moskova'dan tanıyordum. O Komünist ise de Rusların Şark siyasetini beğenmiyordu, bilhassa harp esiri olan Türkiyelilerden bazılarını 'hakiki

> Komünist' sayıp kendisini kenara bırakmak istemelerinden dolayı Stalin ve arkadaşlarına küskündü."

Araya gireyim. Bu anlatımın gerçeklikle bağı olan bölümünden, Suphi'nin milliyetçi sapması çıkmaz. Suphi, Sovyetler'in doğuda –organik parçası olan komünistler yerine– anti-emperyalist milliyetçi akımlarla yakınlığı tercih etmesinden rahatsızlık duymuş olabilir. Buraya kadarı mantıklıdır. Yukarıda Moskova ile TKF arasında şekillenen bu açıyı tarihsel bir talihsizlik olarak nitelemiştim.

Tunçay'ın yorumuyla devam edelim:

> "... bundan Mustafa Suphi'nin bir karşı-devrimciye yataklık ettiği sonucunu çıkartmamak gerekir. Çünkü Zeki Velidî, o tarihte henüz parti üyesidir, fakat milliyetçi bir doğrultuda muhalefet yapmaktadır. Mustafa Suphi ise açıkça muhalif diye ortaya çıkmış olmamakla birlikte, onun da Sultan Galiev gibi bir milliyetçiliğe eğilim duyduğu anlaşılmaktadır."[82]

Oysa Tunçay kitabına aldığı belgelere daha dikkatli bakabilirdi. TKP yöneticilerinden Ahmet Cevat program hakkında konuşuyor:

> "Şimdiki hükümetimizden hiçbir şey beklenilemez... Biz ancak hükûmeti tufeyli sınıfların ve eşhasın elinden kurtarıp amele ve rençber sınıflarının ellerine teslim ettikten sonra, içtimai ve medeni bir inkişafa mazhar olabileceğiz. Onlar 'vatan, vatan' diye bizi Anadolu'nun içerisinde küçük bir muhit dahilinde sıkıştırdılar. Hükûmeti biz zahmetkeşler, kanlarını döken askerler, rençberler elimize almalıyız. Memleketimizde hakiki inkılâbı biz yapmalıyız."[83]

Suphi milliyetçilikle suçlanır da. 1918'de Müslüman Komünistleri Kurultayı'nda kendisine yönelik sosyal-şoven eleştirilerinin arkasında Osmanlı Büyükelçiliği'nin olduğunu düşünmektedir. Şimdilik son sözü Suphi'ye bırakalım:

---

[82] Tunçay, *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler*, s. 52 ve 53.
[83] Tunçay, *age*, s. 112 ve 113.

"Yoldaşlar ben cenubun feyyaz bir Türk Ocağı'nda ihtimal ki bir 'Şovenist' olarak doğdum. Avrupa kapitalinin zulm ve zallarını altında 'Şovenist' olmayan Türk de bulamazsınız. Fakat bu taassup, bu şovenizm bende Avrupa zulmüne, Avrupa kapitaline karşı... Yoksa Rusya muhit-i inkılâbında tecelli eden o ulvi kardeşliğe bir uzv olmaktan başka bir sözüm veya bir hareketim yoktur. Fikirlerim, yazılarım, sözlerim buna şahit, ben bunları her vakit müdafaaya hazırım."[84]

Tez 6: Sosyalist maceracılık

Yeni doğmuş Türkiye komünist hareketi hakkında cin olmadan çarpmaya kalktığı söylenmiştir. Yukarıda dağınık olarak tartıştıklarım bu iddianın değişik versiyonlarına denk düşüyor. Moskova'nın prestijine yaslanarak, mümessillik yarışını önde tamamlayıp kısa yoldan iktidara ortak olmak. Kemalistlerin Moskova desteğine muhtaç olmalarını istismar ederek ve milliyetçilik ortak paydasının üstünde yükselerek, icabında bakan bile çıkartmak...

Kurdukları iktidar "hayalinin" bir ayağı da, Anadolu'daki sol yükselişi, kapitalizmin ve işçi sınıfının geri düzeyini görmezden gelme pahasına abartmak. Hepsi maceracılığa çıkıyor.

Sonuncu seçenek, yine İletişim'in *Sol* cildinde dile getirilmiş. Örneğin Murat Belge, *"Türkiye'de Sosyalizm tarihinin ana çizgileri"* başlıklı katkısında solun özelliklerini sıralarken, benim seçebildiğim kadarıyla dış ilişkiler, tarihsel arka plan, uluslararası boyut, solda şiddet kullanımı, milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, kültürsüzlük, illegalite gibi maddeler sıralıyor. Defteri de *"Böyle bir ortamda sosyalizmin gelişmesi imkânsız değilse de çok zor olmalıdır"* sonucuyla kapatıyor.[85]

Suphi'nin Anadolu yolculuğu için de böyle bir zorluk veya çaresizlik tanımı yapılabilir.

Ergun Aydınoğlu, İletişim ansiklopedisine yönelik eleştirilerini başlı başına bir kitap haline getirmişti. Bir dipnotta Mete Tunçay'ın spekülasyonuyla ilgileniyor:

---

[84] Aktaran Aslan, *age*, s. 67.

[85] Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", *Modern Türkiye'de...*, s. 48.

> "Aslında cevabı verilemeyecek olan, 'Türkiye tarihinde ne değişirdi' sorusu değildir. Şu nedenle ki, Suphi ve arkadaşlarının, hiçbir sosyal hareket dinamizmi taşımayan 'köylü' Anadolu'ya gelerek Türkiye tarihinin yönelişini değiştirecek bir işlev göreceklerini düşünmek için gerçekten çok fazla hayal gücü gerekmekte. Bu anlamda Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara'ya ulaşmalarının 'Türkiye tarihi' açısından değil, olsa olsa Suphi ve arkadaşlarının kişisel biyografileri açısından neleri değiştirebileceği sorusu anlamlı olabilir. Bunun cevabı ise sadece spekülasyon alanıdır. Ancak Mustafa Suphi'yi, Cumhuriyet'in ilanından birkaç yıl sonra kararlı bir Kemalist olarak görmek herhalde olanaksız değildi."[86]

Yazar spekülasyondan korkmamayı tercih ederek ve sözlerini kuşkusuz Tunçay'a göre çok daha özenli seçerek bitiriyor bu notu. Cumhuriyet'in ilanından birkaç yıl sonra komünistlerin arasından kararlı Kemalistler çıktığını biliyoruz. 1927'de Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın başını çektiği transferler, peşi sıra *Kadro* dergisini çıkartacaklardı. Kimsenin bağışıklığı yoktur ve bu ekipte Suphi'nin veya Hüsnü'nün veya Hacıoğlu'nun da yer alabilecekleri yolunda spekülasyonlar yapılabilir. Bilimsel bir akıl yürütmeye dayanmadığı için adına spekülasyon denen bu yönteme, olsa olsa karşı-spekülasyonla yanıt verilebilir: Bence değil... diyebilirim, örneğin.

Fazla önemli değil. Daha fazla ilgi çekmesi gereken nokta, Aydınoğlu'nun da dönemin komünistlerini –bu terimi kullanmaksızın– maceracı ilan etmesi. Köylü Anadolu'da Kemalistlik dışında izlenecek ve mesafe kat edilebilecek bir yol bulunmuyor, buna göre.

Yazar bu yaklaşımda ısrarlıdır ve bir başka vesileyle daha tekrar edecektir. Başka bir *Ansiklopedi* katkıcısını eleştirirken, "*TKP'nin Sovyet dış politikasında piyon olacak kadar önem kazanmadığını*" söyler.[87]

Türkiye'nin sosyalizm için elverişli olmadığı, akla yatkın bir tez gibi görünüyor. Evet ortada sanayi yoktur, sermaye birikiminin ve burjuvazinin önemli bir bölümü Türk-Müslüman olmaması nedeniyle silinmiş, berabe-

[86] Ergun Aydınoğlu, *age*, s. 40
[87] Aydınoğlu, *age*, s. 54-55

rinde ülkenin görece gelişkin coğrafyası ve işçi sınıfı da gitmiştir. Geriye kalan, devletin önayak olmasıyla geliştirilmeye çalışılan bir sermaye sınıfı ve köylülüktür. Solcular için gerçekçi olan, hiç olmazsa biricik tarihsel ilerlemeye omuz vermek. Bunu yapmayacaklarsa, kendilerine gelişkin bir kapitalizm ve işçi sınıfı bulacakları kutsal toprak saptayıp, göç edebilirlerdi.

TKP arada işaret ettiğim gibi Kurtuluş Savaşı sonrası, düzenin oturma evresine doğumundaki problematikle girdi ve tarihsel bir tıkanma yaşadı. Şimdi kimileri bunun kaçınılmaz olduğunu, komünizmin bizim ülkemizde çıkışsız olduğunu ileri sürüyor.

Açıkçası bu sorun, içinden kolayca çıkılacak gibi değil. Belki başka kimi sorular ön açıcı olabilir.

Komünist ve devrimci bir hareket, strateji geliştirirken, kendini nasıl bir gerçekçilik testine tabi tutmalıdır? Örneğin, bu bölümün başındaki *Suphi Planı*, ulusal kurtuluş düzleminden sosyalist devrime bir bağlantı yolu açılabileceğini iddia ediyordu. Böyle bir denemenin gerçekçi olmadığı duygusuna kapılan bir partinin, verili koşullarda maddi olarak ortada duran ve her şeyi belirleyen temel konunun –burada ulusal kurtuluş– etrafından dolanması mümkün müdür? Diyelim, Ankara merkezli bir Kurtuluş Savaşı verilmekteyken, proletarya arayışında İstanbul ve batısına doğru bir yolculuğa çıkmak gerçekçi midir? Nasılsa öncü ve temsilci partisine "nereye gidiyorsun" diyecek bir proletaryaya savaş coğrafyasında rastlanmamaktadır! Belki bu tür tercihler yaşamsal risklere neden olmayacaktır, ama maceracılığı siyasette "ölüme atılmak" biçiminde daraltmak yerine gerçekçilikten uzaklıkla ölçmeyi denersek, olmayan proletaryayı stratejinin merkezine yerleştirmek de bir tür maceracılık olmaz mı?

Soruları çoğaltabiliriz. Yanıtları kovaladıkça tanım kümesini belirginleştirecek ilkelere ihtiyaç duyarız. Örneğin diyebiliriz ki –ve demeliyiz ki– işçi sınıfını temsil eden bir parti, burjuvaziyi, hiç olmazsa strateji düzeyinde desteklememelidir... Benzer bir negatif ilkeyi emperyalizmle ilişkilere uyarlayabiliriz vb.

Okur, bütün iyi niyetimiz ve sınıf güdülerimizle, nereye gitmekte oldu-

ğumuzu herhalde sezmiştir. Bu yol aşılmaz bir duvarla son bulacaktır. Herhangi bir şansınızın olmadığı ulusal kurtuluş problematiğinin içindesiniz.

Peki o halde, yeni bir soru: Siyasi mücadelede "başarı" ölçütü nereye konmalıdır? Başarı olasılığı görmediğiniz bir yol üstünde siyasi mücadele verilir mi? Bunun yanıtını açıkça yazalım: Siyasi mücadele, varolanı değiştirmek, değiştirebilmek için iktidarı almaya çalışmaktır. Başlangıç noktası budur. Bunun yapılamayacağını vaaz eden yanıtlar ve stratejilerle tek bir adım atılamaz.

İyi de, ya maddi koşullar komünistlerin siyasi iktidarına elvermiyorsa... Başa dönüyoruz. Belki de, birileri siyasi mücadeleyi garanti belgeli bir alışverişle karıştırıyorlardır! Beğenmezsen iade ediyorsun...

İşin içinden çıkmak için radikal bir adım atmak gerekiyor:

> "Devrim stratejisi üzerinde tartışmalarda ve devrim perspektifinin geliştirilmesinde nesnel tahlillerden öznelliğe geçiş önemli bir niteliksel sıçramayı gösterir. Her tartışmada nesnelliğin saptanmasından sonra, tartışmanın ekseni öznelliğe kayar ve bu bir ilerlemedir.[88]

Sosyalist devrim teorisiyle bağlantılı olarak yapılan bu saptama büyük bir kurtarıcıdır. Ama o ölçüde bir "Gelenekçi icadı" da değildir. Sosyalizme geçiş, aynı anlama gelmek üzere komünistlerin iktidarı için 1848 Kıta Avrupa'sının maddi olarak çok elverişli olduğunu kim iddia edebilir? Prusya ordularının tehdidi ve egemen güçlerin işbirlikçiliğine isyan ederek kurulan Paris Komünü, sosyalist kuruluş yönünde kararlı adımlar atmadığı için eleştirilir, Marksistler tarafından. Kimse de çıkıp, Marksizm adına, Fransız işçi sınıfının o sıra vatan savunmasıyla ilgilendiğini, bu nedenle sosyalist kuruluşla uğraşamadığını söylememiştir.

Benzer bir tartışma, dev bir ülkenin birkaç kentine sıkışmış sınırlı işçi sınıfıyla ve barış ilanı, açlığa çare bulunması gibi konularla ilgilenen Birinci Dünya Savaşı Rusya'sı için de tasarlanabilir. Söylenmiştir de üstelik. Batıda ve Rusya'da farklı yönelimlerde bir dizi Marksist Bolşevik

[88] Cemal Hekimoğlu (Kemal Okuyan), "Bir Tartışmada Yeni Ufuklar", *Gelenek* no. 15, Şubat 1988, s. 57

Parti'yi nesnelliğe meydan okumakla, Rus Devrimi'ni zamansız yapılmakla eleştirmişlerdir. Nesnelliğe meydan okumak bir zorunluluk ve bir kurtarıcıdır oysa!

Kanımca genç komünist hareketin, daha yeni Marksist, olmuş kurucu kadrolarından birinin kalemi eline alıp "üçe ayıralım" diye yaptığı kurguyu hayalcilikle mahkûm ederek, kendi kendimizi çıkmaz sokağa sokmamalıyız. Siyasi mücadelede garanti belgesi aranmaz. Dünyada sosyalizm hedefinde birden fazla kere başarıya ulaşan bir ülke ise yok. Buna karşılık belli başlı bütün komünist partiler yenilgiyi tatmıştır. Suphi'lerin ve bizim büyük talihsizliğimiz, sahte komünistlerin, başka bir mercekten bakan Sovyet komünistlerinin ve sayısız komünizm talebesinin doluştuğu bir hazırlık sürecinden henüz gerçek mücadeleye adım atarken yenilginin gelmesidir.

Sosyalist maceracılık olmaz mı? Olur tabii ki. Ama onunla eşzamanlı, değiştirmeye ve iktidara daha yakın, bu anlamda daha gerçekçi bir başka sosyalizm stratejisinin varolması koşuluyla. Suphi TKP'si ulusal kurtuluştan emekçi halkın hegemonyası aracılığıyla sosyalizme giden bir yol tasarlarken, Türkiye'de daha gerçekçi bir strateji var mıydı? Suphi'nin neyi denemek istediği bellidir. Yorumcularımız "zaten olmazdı" dışında ne söylüyorlar?

7. Tez yerine bir soru: Değer mi?

"Dönüş" için düşündüklerimi yazmış oldum. Elde bu vardır. Suphi'nin 1919 Planını ve 1920 yolculuğunu devrimci ve saygın buluyorum. Başarı güvencesi aranamayacağının yanına başarı şansının az olduğunu da ekleyebiliriz. Belki yeri bir kez daha gelmişken, makul bir yorumu buraya katabiliriz de:

> "Suphi'nin, ne Atatürk, ne de bir başkası için 'uysal bir muavin' rolüyle yetinmeyeceğini gösteren yeterince kanıt vardır ve gerekirse bunlara tek tek girebiliriz; ancak bu rolü benimsese dahi Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve onun için kanını dökmüş bir KP (Atatürk'ün liderliği altında ya da değil) gerçek olabilseydi; aşağıda göstereceğimiz gibi, bambaşka bir tarihsel manzara ile karşı

karşıya olabilirdik. Suphi'nin Anadolu hareketine karşı tavrının özü budur ve bu öz tamamiyle doğru olup, o dönemde Türkiye'de sosyalist düşüncenin ve sınıf mücadelesinin önünü açabilecek tek anlamlı yolu tarif etmektedir."[89]

Öyle değil de şöyle yapılsaydı yolundaki spekülasyon yöntemiyle bile fazla yol alınmış değildir. Bu konuda Türkiye Komünist Fırkası'ndan ziyade Şark Şûrası'na yatkın oldukları sezilen kadroların temkinlilik adına ayak sürümelerinden alternatif bir yol çıkmıyordu: Gitmeyelim, risk almayalım, Kemalistleri izleyelim...

Bir de Şefik Hüsnü konusu var. Hüsnü'nün İstanbul'da işçi sınıfı içinde çalışma yürütmeye öncelik verdiği ve Anadolu'ya geçmeye rezervli yaklaştığı konusunda belli bir mutabakat bulunuyor. Bu mutabakatı sorgulamak için bir neden görmüyorum.

Mihri Belli şöyle aktarıyor:

"Bir soru akla gelebilir: Milli Kurtuluş Savaşımız, bütün vatan düzeyinde verilmekle birlikte, düşmana kesin darbeler Anadolu'da indirilmekteydi. Ve milli mücadele Türkiye'sinin merkezi Anadolu'nun göbeğinde Ankara'daydı. Bu durumda İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın da merkezi Ankara olmamalı mıydı? Şefik Hüsnü'nün Ankara'ya geçip devrimci eylemini orada yürütmesi, en doğru davranış değil miydi? Bir sosyalist partinin gelişme olanakları, Milli Kurtuluş Savaşı şartlarında, İstanbul'a kıyasla Anadolu'da daha büyük olmaz mıydı?

Bu satırların yazarı bu soruyu Şefik Hüsnü'ye sormuştur. Cevabı özet olarak şu oldu: Proletaryanın yoğun olarak bulunduğu tek merkez İstanbul'du. Biz 'nerede proletarya, orada biz' diye düşündük. Önümüzde Sovyet Devrimi örneği vardı. Rusya'da devrim şehirlerde başlamış, köylere sonra yayılmıştı. Ve Rus devriminde tek temel güç işçi sınıfıydı. Bu düşüncelerle İstanbul'da kaldık. Biz, o zamanlar, böyle düşünüyorduk. Ama ben kendi hesabıma, şimdi başka türlü düşünüyorum. Ankara'ya gitmemiz doğru bir davranış olacaktı. Mustafa Kemal ile, hiç değilse ilk yıl-

[89] S. Dervişoğlu, "TÜSTAV Sempozyumu Üzerine Notlar: Mustafa Suphi'nin Tarihteki Yeri ve Anlamı", *Fabrika* dergisi, no: 2, Şubat 2005.

> larda, daha geniş bir güçbirliği sağlanabilirdi. Üstelik kendisiyle hemşehriydik. Birçok müşterek dostlarımız vardı. Bizde bu gibi kişisel bağlar, kısa vadede de olsa, etkili olabilir..."[90]

Son cümleleri, benim burada yürüttüğüm tartışmayla doğrudan ilgili olmamakla birlikte, kaynağa sadık kalmak adına aktardım. Nitelikli bir Marksist olan Hüsnü'nün hemşehrilik ilişkilerinin sınıfsal tercih ve içgüdülere galebe çalabileceğini düşünmesi, bana inandırıcı gelmedi. Ama yine de, kaynaktaki anlatımdan çıkartamadığım belli ve dar bir bağlamda (herhangi bir bağlamın bu yaklaşımı "saf" sayılmaktan kurtaracağını da zannetmemekle birlikte) böyle düşünmüş olabilir. Tabii hafızası Mihri Belli'yi aldatmadıysa... Her durumda, İstanbul-Ankara tartışmasında iki Selanikli'nin, Hüsnü-Kemal hemşehriliğinin anlamlı bir yeri olamaz.

Konumuza dönersek, Şefik Hüsnü'nün, üstünden belli bir süre geçtikten sonra böyle bir noktaya gelmiş olmasında da fazla yadırganacak bir yan bence yok. Hele aynı Hüsnü'nün Bakü ve Anadolu ekollerinden gelen kadrolarla uzun süre çalışmış olduğu düşünülürse.

Öte yandan az önce bir alıntı yaptığım Dervişoğlu'nun Hüsnü'nün –varsa– "özeleştirisini" kabul etmeyeceği anlaşılıyor:

> "Şefik Hüsnü'nün tavrı da bilinmektedir: Yıllar sonra yaptığı gerek yazılı, gerekse sözlü açıklamalarda bu tavır şöyle formüle edilmektedir: 'İstanbul'daki hareket (kendisinin önderliğindeki 'Aydınlık' çevresi) işçi merkezleri işgal altında olduğu ve işçi hareketi içindeki mevzileri bırakamadığı için aktif katılamamıştır.' Bu gerekçe kadar anlamsız, gülünç ve Marksizmle uzaktan yakından alakası olmayan bir argümana dünya sol hareketi tarihinde rastlamak mümkün değildir; bu anlamda bizim için pek de gurur verici olmayan bir 'ilk'tir. Bu argümanların analizi, Marksizmden çok mizahın konusu olabilir. 'İşçi sınıfını bırakıp gelemedik' gerekçesi, 'çocukları bırakıp gelemedim' bahanesi kadar zavallıcadır. 'İşgal altında olduğu için gelemedik' gerekçesi ise işgal ve Anadolu'ya geçme arasında bir bağlantı kurmaya çalışan bizlerde

[90] Mihri Belli, "Önsöz", (Ş. H. Deymer, *Seçme Yazılar*, Aydınlık yayınları, Ankara, Mart 1971'den aktaran: Erden Akbulut (derleyen), *Şefik Hüsnü Deymer*, Yaşam Öyküsü..., s. 120)

'nasıl yani?' sorusunu gündeme getirmektedir: Şehir hatları vapurları mı çalışmadığı için, yoksa otobüs terminalleri mi kapalı olduğu için İstanbullu Marksistler Anadolu'ya geçememiştir?! Argümanlar tamamiyle çocukçadır."[91]

Bu yaklaşımda da Hüsnü'ye yönelik bir zalimlik hissediliyor. Dervişoğlu iki tarihsel lider arasında bir "horoz dövüşü"nden yana olmadığını söyledikten sonra Hüsnü'yü ağır biçimde alaya alıyor. Oysa ortaya çıkan sonuçta verili kadroların tercihlerini aşan ve hatta –belirlemese de– koşullandıran başka faktörler yok mudur? Farklı komünist odaklar arasında diyalog eksikliği gibi. Ortamın kimin samimi kimin sahtekâr olduğunu bile belirsiz kılacak kadar puslu olması gibi...[92]

Tarihsel kişileri değerlendirirken bizi bu açılardan sıkıntıdan kurtaracak ek kimi kriterler bulabilir miyiz?

Bence, bulabiliriz. Somut olarak "Dönüş"e ve hatta böyle bir doğuşa "değmezdi" diyenler vardır; ve örneğin değer mi-değmez mi sorusu, bana kalırsa hayli ayrıştırıcı rol üstlenebilir.

Bütün örnekleri buraya yığmam mümkün ve anlamlı olmaz. Kaldı ki bazılarından yukarda farklı bağlamlarda söz etmiş bulunuyorum. Burada konumuzla ilgili olarak pek az üretmiş olan sol-liberallerle yer doldurmak yerine, Türkiye sol tarihine kimi haklı kaygılarla yaklaşan, hatta zamanında sosyalist iktidar perspektifi ve sosyalist devrimci açılımlar için güçlendirici bir doğrultu gösteren bir yorumcuyla yetineceğim: Yalçın Küçük.

---

[91] Dervişoğlu, *age.* (dergide yayınlanan makaleye elektronik ortamda ulaştığım için sayfa numarası belirtemiyorum)

[92] *"...bize çok pahalıya mal olan yanlışlar yapılmıştır. İlk olarak, bizim yasal bir parti olarak çalışabileceğimizi olanaklı gören Mustafa Suphi şehit düştü."* (Hüsnü'nün Komintern 5. Kongresinde yaptığı konuşmadan [1 Temmuz 1924] aktaran Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, 3. basım, Bilgi Yayınları, İstanbul, Mayıs 1978, s. 354) Hüsnü diline dikkat ediyor. Bilindiği gibi, Hüsnü yasallaşma girişimlerinde düşülen hatalara en çok örnek gösterilen liderler arasındadır. Hem 1924'te parti aygıtını yasallaştırarak Takrir-i Sükun baskınına kolay yakalanmasına neden olduğu iddia edilir (Erden Akbulut bana ilettiği notlarında 1924'te bir parti aygıtından söz edilemeyeceğini belirtiyor), hem de 1946'da TSEKP'yi TKP'nin legalizasyonu olarak örgütlediği söylenir (burada kaynağım Şefik Hüsnü'yle bu konuyu bizzat görüşen Rasih Nuri İleri'dir.)

> "TKP'nin kuruluşuna katılanların çok büyük bir çoğunluğu, komünist ideolojiyi benimsedikleri için değil, Türkiye'yi içine düştüğü onur kırıcı durumdan kurtarmak, Türkiye'ye 'batı topluluğu içinde onurlu bir yer sağlamak' için TKP'nin kuruluşuna katıldılar.[93]

"Çok büyük çoğunluk" içine Türk Kızıl askerleri de giriyorsa, Küçük bu iddiasının bir kısmında haklıdır. Ancak söz "Batı topluluğu"na gelince iş karışır. Has Kemalist bir güdü tarif edilmiştir burada. Oysa Kemalizme alenen iltihak eden TKP kökenlilerin, kaynaklarına yabancılaşmadıkları ölçüde batıcılıktan ziyade doğuculuğa eğilim gösterdiklerini düşünmek daha yerinde olacaktır. Açık söyleyeyim; komünist hareketin ulusal kurtuluş platformuna doğmasından hiç gocunmam. Ama çoğunluğu, yukarıda söylendiği gibi ise, dertleri Türkiye'nin kapitalist Batı içinde nasıl onurlu bir yer tutacağıyla ilgileniyorlar idiyse, oyumu "değer mi" sorusunun gündeme alınmasından yana kullanırdım!

Alıntıda bir kalem sürçmesi yoktur:

> "... girilir, sonra komünist olunur. TKP'de dram: kurucu ve yöneticilerin 'önemli bir bölümü' hiç komünist olmadı."[94]

Hangi partide, sonradan ve nasıl sıkı komünist olunmuştur? Örneğin son derece dramatik bir tarihsel süreç yaşayarak kadrolarını defalarca yenileyen Bolşevikleri veya SBKP'yi bu açıdan nasıl tartışabiliriz? Ülkeden ülkeye komünistliğe nasıl not vereceğiz? Avrupa komünizmi Leninistlere uzak düşebilir. Ama o partilerin yöneticilerinin hiç komünist olmadığını söylemek kimin haddine!

Yukardaki "tez" betimlemeyle işin içinden çıkılamayacak bir alanda betimleme kullanımına tipik örnektir ve boştur.

Kanımca Küçük 1970'lerin sonlarında bu sert değerlendirmeleri yazarken aklında başka bir güncel sorun vardır. O dönem sosyalist devrimci bir programa sahip Türkiye İşçi Partisi, ileri demokrasinin ötesine geç-

---

[93] Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* 2, s. 73
[94] *Age*, s. 75

meyi yasaklayan Türkiye Komünist Partisi'ne yakınlaşıyordu ve bu süreçte Yalçın Hoca'ya yer yoktu. Asıl mesele gerçekten de bu olabilir!

Böyle düşününce, Küçük'ü de "hayal gücü ile anlayabiliyorum". Ama ancak bir yere kadar. Zira yazarın bazı vargıları doğrudan doğruya komünizmi itibarsızlaştırmaya yönelik görünüyor.

> "İttihat Terakki ile sorunu olunca, ünlü Sinop Kalesi'nde kalebentliğe ve Lenin ve arkadaşları ile anlaşmazlık çıkınca, Karadeniz'de ölüme; böyle düşünmek gerekiyor mu ve daha önemlisi, gerçekten böyle bir anlaşmazlık var mı? Daha da araştırılması gerekiyor; ancak yine de, hemen aynı zamanlarda toplanan, Bakû'deki 'Doğu Halkları Kurultayı' esnasında, Suphi'nin ve Türkiye Komünist Partisi'nin pek silik bir durumda olması, Suphi'nin bu iddiasının gerçek olması ihtimalini arttırmaktadır."[95]

Dikkatli okur bu konunun tam da bu bölümde daha önce gündeme geldiğini hatırlayacaktır. Velidî Togan Bolşevik liderlikle ilişkisi sorunlu hale geldiği bir momentte, ancak henüz parti üyesiyken Suphi'nin evinde veya TKF'nin binasında misafir olur. "Saklandığı" düşüncesinin ne kadar dayanaklı olduğunu bilmiyorum ve önemsemiyorum. Bana kalsa bu ilgi çekici olayın üstüne fazla yüksek binalar kurmazdım. Hem Mete Tunçay'ın işaret ettiği gibi o sıra Togan Bolşevik parti üyesidir, hem de hayatta böyle şeyler pekâlâ olabilir. Togan veya Suphi hayatlarının o momentini kitaba, tüzüğe vb tam uygun biçimde yaşamamış olamazlar mı? Bazen pipo yalnızca bir pipo olamaz mı?

Yalçın Küçük ise Velidî'nin aktardığı bilgiye hemen inanır. Velidî'nin iddiasına göre Suphi Stalin tarafından tasfiye edileceğine inanmaktadır. Küçük'te, *iddia* Velidî'nin olmaktan çıkar, *Suphi'nin iddiası* haline gelir. Artık Velidî, Suphi'ye bir iddia atfetmiyor. Velidî aradan çekiliyor ve Küçük bize Suphi'nin iddiasından söz ediyor!

Bence olmuyor! Küçük neden Velidî ile "hayal gücü yoluyla anlama" ilişkisi kuruyor, onu da anlamıyorum. Ancak Suphi'nin Doğu Halkları Kurultayı'nda silik kaldığını kuşkuyla karşılamak gerektiğini biliyorum:

---

[95] Küçük, *Sırlar*, s. 63-64

> "...Bakû Kurultayı'ndan sonra, Enver Paşa çevresinden iki eski İttihat ve Terakki önderi, Küçük Talât [Muşkara] ve Nail Beyler 22 Ekim 1920 günü Şark Cephesi karargâhına gelerek Kâzım Karabekir Paşa'ya, Enver ve Halil Paşalar'dan 7 ve 17 Eylül tarihlerini taşıyan birer tavsiye mektubuyla birlikte, B..M..M ve Kuvva-yı İcraiyye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne hitaben yazdıkları bir raporun suretini sunmuşlardır... 'Türkiye Sovyetleşecekse, bunun Rus Komünist Fırkası Merkez-i Umumisinin güvendiği Türkiye İştirakiyun Fırkası (Mustafa Suphi'nin partisi) eliyle yapılmasına çalışılacağı besbellidir..."[96]

Bu veriler Küçük tarafından dikkate alınmaz.[97] Ama sağcı bir araştırmacı bile Suphi'lerin Sovyetler nezdinde silik olduklarını iddia etmeye kalkmamıştır:

> "Türk Kızıl Alayı Bakü'de resmi geçit yapıyor. Orada Azerbaycan Savaş Komiseri, adı Karayev. Diyor ki, 'Türkiye'de inkılabı yapacak kuvvet budur.' İbrahim Tali buna büyük tepki gösteriyor."[98]

Küçük ise kurmaya devam eder:

> "... Suphi'nin, Türkiye sol edebiyatında pek öyle ileri sürüldüğü kadar, 'pek komünist' olmadığını düşündürürken ve diğer yandan da, her açıdan çok tedbirsiz saydığımız bu çocukça Anadolu seferinin de, zorlama sonucu olabileceği ihtimali belirmektedir."[99]

Buna göre, "Dönüş" çocukçadır ve ihtimaldir ki, Suphi buna Sovyet partisi tarafından zorlanmıştır.

Çocukluk yaklaşımına katılmadığımı daha önce açıkladım. Zorlanma

---

[96] Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. basım, Bilgi yay. 1978, s. 112.

[97] Yukarıda atıfta bulunduğum İşlet ve Kesim derlemesi, 1920 Haziran ve Eylül ayları arasında Suphi ve arkadaşlarının yürüttükleri çalışmaları sergiliyor. Gerek parti öncesi "Teşkilat"ın Merkez Komite toplantıları, gerekse "Mustafa Suphi'ye Mektuplar ve Raporlar" bölümleri, hiç de silik bir görüntü vermiyor.

[98] *1920-21'ler Türkiyesi...*, Yavuz Aslan, s. 169

[99] Küçük, *Sırlar*, s. 63

tezi ise sadece desteksiz değil, eldeki belgeler uyarınca asılsızdır. Yalçın Küçük bu olgulardan bu sesi çıkartamaz. Sovyet partisi Türk partisinin gitmesini istememiştir. Bu, artık bir maddi veri.

Kaldı ki, yeniden "yöntem"e dönersek, tarih genellikle fantastik yollardan geçmez. Örneğin Bolşevik liderlik Suphi'yi tasfiye etmek istese, oturup neden TKF'nin Doğu Kurultayı'nı takip eden günlerde etkili bir kongre toplamasını, bu kongreden Suphi'nin enternasyonal hareketin hiyerarşisine tabi de olsa, ayrı bir siyasi partinin lideri olarak çıkmasını seyretsin? Hem, sonunda etkisizleşme olasılığı bulunan bir yola iteklemek karışık ve riskli bir tasfiye yolu olmaz mı? Üstelik TKF'nin Türkiye'deki mücadelede kullanacağı "hazinesi"ni Sovyet topraklarında ve Sovyet partisinin en azından yardımıyla derlediği de açıktır. Küçük'ün fantezisi gerçekten kötü bir kurgudur.

2001'de yayınlanan ve dolayısıyla benim için 1970'lerin sonlarındaki kadar "anlayış" çabası göstermemi hiç hak etmeyen *Sırlar* kitabı, 1917'nin açtığı yolda komünist hareketin doğu coğrafyasında yeniden biçimlenme sürecine ilişkin değerlendirmeler içeriyor. Kitabın son sayfasını çevirdiğinizde etrafınızda, bizim bildiğimiz, Türkiye'ye yakıştırdığımız, hatta tüm dünyada geçerliliğini savunduğumuz Marksizmin yerine, bu Marksizmle ve bu komünizmle bağlantısı hayli karmaşık ve pragmatik, yarı maceracı yarı kahraman birilerinin dolaştığını hissediyorsunuz. Yazar onu mu istiyor, bilmiyorum. Ama "değer mi" sorusunu sormak kaçınılmaz oluyor.

Bu soru yanlıştır. Birkaç sayfa önce araladığım tartışmaya dönersem, Şefik Hüsnü böyle bir soru sormamıştır. Hüsnü'nün 19. yüzyıl klasik Marksizmiyle, Avrupa soluyla tanışarak, Suphi'nin ise 20. yüzyıl Leninizminden hareketle komünist olduklarını biliyoruz. Bu iki farklı kaynak kimi ayrımlara kaynaklık etmiş olabilirler. Aşağıda Hüsnü'ye daha yakından baktığımızda bunları göreceğiz de. Ancak Hüsnü 19. yüzyılda takılıp kalmış biri olsaydı, sosyal-demokrat bir reformist olurdu. O aralar sosyal-demokrasinin sağ ve sol kanatları ayrışıyor, komünist partiler tarih sahnesine çıkıyordu. Avrupa solundan gelen Hüsnü, başından beri Komintern'cidir.[100] Sol tarihe bakarken sık düşülen hatalardan biri

[100] Bir tez çalışmasında Hüsnü'nün görüşlerinin Komintern içinde Lenin'e muhalefet gösteren

de, kimi ipuçlarına sistematik bütünlük ve tutarlılık atfederek gerçekte hiç var olmamış resimler çizmektir.

Tez 8: Suphi ayaklarını ülkeye basmıyordu

Ya da "özgücülüğe giriş" diyebiliriz. Suphi'lerin Rusya'da örgütlenmeleri, Kemalistler tarafından sık sık suçlama konusu yapılmıştır. Ama bu kaynağı geçiyorum. Eleştiri solun içinden de gelebilmiştir. Eksantrik birinden ama olsun:

> "TKP'nin en büyük hatası iç kuvvetlere dayanmamış olmasıdır. Bir matek'tir (yabancı), yani ithal bir teşkilat kurmuştur. TKP Türkiye'deki sosyalist akımın kendi iç kuvvetlerine dayanarak ortaya çıkmamıştır."[101]

Böyle bir eleştirinin komünist hareket için ne Türkiye'de ne başka yerde geçerliliği vardır. Buna göre Marx ve Engels'in kendileri de, çoğunlukla ithal ürünlerdir! Komintern sömürgeci ülke partilerinin önüne sömürgelerde kardeş partilerin kurulması görevini koyarken kim "metek" kim yerli diye bakmamıştır.

İlginç bir not. Benzer bir tartışmayı Suphi TKF'sinden dışlanma aşamasında Doktor Fuat Sabit de açmış:

> "Her memleketin komünistleri kendi memleketinde doğmak lazımdır... Türkiye'nin haricinde kalmış şahısların ekseriyeti avantüriye niyetinde olduğunu, teşkilâtın propaganda teşkilâtı namı altında Anadolu'ya gidip orada çalışmasını teklif ettim."

Doktor Fuat Türkiye'de siyasi mücadele değil, fikir propagandası yapılsın diyor. Suphi belli ki kızıyor: *"Teşkilata hürmetle idare-i kelâm olun-*

Serrati'ye yakın durduğu öne sürülmektedir. (Neslişah Leman Başaran, *The Evaluations of Şefik Hüsnü on the 'National Question' and on the Revolution in Turkey between 1919-1925"*, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005, s. 39) Serrati de olsa, zemin Komintern zeminidir.

[101] Abidin Nesimi, aktaran Atilla Akar, *"Eski Tüfek" Sosyalistler*, İletişim yayıncılık, İstanbul 1989, s. 150

sun." Başkan "saygılı konuş" derken "Anadolu'dan gelen İsmail Hakkı" *Manifesto* Almanya dışında yazıldı, Lenin ve diğerleri de yabancı ülkelerde çalışıp başarıya ulaştılar diyerek müdahale ediyor.[102]

Nesimi eleştirisi başka bir doğruyla karıştırılmamalı. Hedeflenmesi gereken ve daha sağlıklı olan, hiç kuşkusuz "memlekette" olmaktır. Bakü Partisi Anadolu Partisi haline gelmeye çalıştığı için *de* değerlidir. Hüsnü gerektiğinde çizmeleri takıp içerdeki örgütün başına geçtiği için *de* saygın bir liderdir. Boran "ne işim var Amerikalarda" diye direttiği için *de* yücelmiştir. Bilen TKP'yi Türkiye'de atılıma kaldırdığı için adı unutulacak bir mülteci olmamıştır. Baskı dönemlerinin ardından solda yayılan ve kendi kültürünü yaratan mültecilik, ilk ağızda birkaçını saydığım komünist liderlerin yaklaşımıyla terstir ve yozlaştırıcı bir kaynaktır.

Bir başka karıştırılmaması gereken nokta, Komintern-Sovyet geleneğinin en son sahiplenilecek parçasının partiler arasındaki ilişki olduğu gerçeği. İşçi sınıfı hareketinin ve komünizmin, tartışmasız benimsediğim 20. yüzyıl doğrultusunun bu kadar tuhaf biçimde örgütlenmesi –biraz mübalağayla söylersem– akıl alır gibi değildir. Buna ayrıca geleceğim.

Öte yandan en yerli malların çürük çıkma olasılığı aslında daha fazladır. Yerlilik-yabancılık tartışması, genellikle "biz bize benzeriz"le ifadesini bulan bir özgücülüğe kayar. Marksizm evrensel ve evrenselcidir oysa.

Tez 9: Suphi partisinin mayasında etnik ayrımcılık var

Türk-Müslüman unsurların dışındaki toplulukların tasfiyesinin, bu kesimlerin Türkiye Cumhuriyeti ulus-devleti içinde siyasal yaşamdan kopmalarının pratik bir sonucu, Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli politik kadro sayısının ve oranının düşmesi olmuştur. Herhangi bir araştırmaya dayanmamakla birlikte, bana açık gelen bir gözlemimi paylaşmak istiyorum. Azınlıkların burjuva siyasetine katılımlarındaki düşüş, komünist harekete katılımlarındaki düşüşten daha yüksek orandadır. Yani TKP'nin Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli kadro *oranının* düzen partilerininkinden fazla olduğu söylenebilir. Bu, elbette doğal bir durumdur, böyle olması gerekir. Söz konusu veri, bu toplulukların kendilerini solda ifade etme-

[102] İşlet ve Kesim, *age*, s.104, 105ve 106

leri veya toplumsal tasfiyenin siyasal sonuçlarına solda konumlanarak direnmeleri yolunda bir çıkarsamaya yetmiyorsa, bu, TKP'nin Türkiye genelindeki marjinalliğiyle ilgilidir.

TKP'nin Kemalist milliyetçiliği kendi kültüründe yeniden üreten bir "beyaz Türk" grubu olarak görülmesi, son zamanların temelsiz ve avam bir suçlamasından ibarettir. Komünist hareketin itibarsızlaştırılması hedefi tuhaf sorularla da gündeme getirilebiliyor. Kaynak vermediğim (kumpastan söz eden) benzer bir soruyu daha önce, Osmanlı sosyalistleri ara başlığı altında aktarmıştım.

Bir tane daha:

> "Neden, örneğin Almanya'da azınlıkların solcuları, ana bünye içinde yer bulurken, Osmanlı'da böyle bir şey olmadı? Niçin Blagoev Bulgar; Zahariadis Yunan komünist partilerinin başlarına geçtiler de Türk komünist hareketine eklemlenemediler? Niçin Ermeniler Taşnak Partisi olarak ayrı örgütlendiler? Niçin Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının sosyalist milletvekilleri Sivas, Kozan, Van ve Selânik'ten gelen Ermeni ve Bulgarlar? Almanya'da bunun tam tersi oldu..."

Soru yanıtını da içeriyor. Tarihin belli bir evresinde, en azından çok etnisiteli bir komünist hareket olmayışımızın güncel bir üzüntü konusu olduğu anlaşılıyor. İyi de, Türkiye'nin genelinde Bulgar, Yunan veya Ermeni kimlikleri yok olmuşken, üzüleceğimiz nokta komünist partinin etnik kompozisyonu olabilir mi? Söz konusu toplulukların hızla on binli, binli sayılara indiği bir Türkiye'de komünist partisi bir azınlıklar hareketi haline gelseydi, sosyalizm mücadelesi açısından daha mı iyi olurdu? Öte yandan ulusal meselelerde Almanya'nın pozitif örnek olarak gösterilmesinin çağrıştırdığı sorunlara ise hiç girmiyorum.

Bir başka soru:

> "Süleyman Nuri'nin ve bizim ismini bilmediğimiz, daha sonra TKP'li olan bir sürü insanın o dönemde, 1915'lerde ve 16'larda Ermeni ve Rum katliamlarına karşı ne yaptığını merak ediyorum. Bu Ermeni ve Rum katliamlarına katıldılar mı, rol aldı-

lar mı? Neden bu soruyu sordum? İkinci soru geliyor. Mustafa Suphi'nin yanında bulunan bol miktarda paradan, altından, kıymetli taştan bahsediliyor. Acaba bunun kaynağı nedir? Katledilen Ermenilerden alınan paralar olabilir mi?"

TKP'nin İttihatçı kökleri hakkındaki rivayetlerden, bakın nerelere gidilebiliyormuş. Zaten daha sonra da Stalinist olmadılar mı, yaparlar mı yaparlar!

Çıkartabileceğimiz daha iyi bir sonuç şu olabilir: Demek "soru sormak" sanılandan çok daha önemli bir şeymiş. Liberal itibarsızlaştırma operasyonunun mezesi soruları bir kenara bırakıyorum.[103] Meraklı sorguculara Ermenilerden yağmalanan servetin izini holding arşivlerinde arayarak faydalı işler yapmalarını önerebilirim.[104]

Sınır tanımayan bir başkası, bir internet sitesinde Atılım dönemi dahil uzun süre TKP Politbüro üyeliği yapan Aram Pehlivanyan'ın ayrı bir parti ismi kullanmasını (Ahmet Saydan) Ermeni kimliğinin üstünün örtülmesine yorabilmekte, Bilen'e "onca günahına" ek olarak, bir de milli zulüm suçu yükleyebilmektedir. Buna da kaynak göstermeyeceğim.

Etnik tartışmanın milatla bağlantılandırıldığı durumlar vardır. Türkiye solunun komünist öncesi kökenlerine dönerek, milliyetçi, Kemalist ve İttihatçı sapmalarından arındırılabileceği düşünülüyor olabilir. Ne de olsa, bu sapmalardan darbecilik, "meteklik" gibi belalardan başkası çıkmadı!

Diyelim ki, Osmanlı sosyalizmi dönemine döndük ve solun doğumunu oraya taşıdık... O zamanla bugün arasında kalan tarih dilimini ne yapacağımızı da herhalde söyleyen çıkar! Zannediyorum, arasını İttihatçı, milli-

---

[103] Emel Akal TKP'nin parti hazinesini Taşkent'te teslim aldığını yazıyor. (1920-21'ler Türkiyesi..., s.167.) Sağcı tarihçi Yavuz Aslan da suçlayıcı bir tonlamayla TKP'nin Rusya ve Azerbaycan Komünist Partileri tarafından finanse edildiğini ifade ediyor. (Aslan, *age*, s. 92-93; "TKT'nin Mali Kaynakları" ara başlığı)

[104] Çağlar Keyder, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, 3. baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 2005. Keyder bu çalışmasında Türkiye'de cumhuriyet dönemi burjuvazisinin kökenlerini de ele alır. Özellikle bak: 6. bölüm, "Mısır deneyimi ışığında Türk burjuvazisinin kökeni". Keyder'den kısa bir aktarım: 1) *"eski burjuvazinin yok olmasıyla ekonomik açıdan meydan boş kaldığı için, bu dönem bir fırsatlar dönemi sayılabilir."* 2) *"Devlet personeli, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Müslüman işadamlarına kol kanat germiş görevlilerden oluşuyordu."* 3) *"varlıklı Müslümanların her biri (...), Rum ve Ermenilerin bıraktıklarından bir miktar servet elde etmiş(ti)"* (s. 162, 163)

yetçi, Kemalist, darbeci ve Ergenekoncu sayıp üstüne kocaman bir çizik atmak gerekecek... Peki elimizde sol diye bir şey kalacak mı?

3. Bölüm
Arayış veya Restorasyon, Hüsnü ve Diğerleri

Her kopuştan sonra sol, kendine özgü bir iç restorasyon yaşıyor...
Yaşanan bu restorasyon sonucundadır ki,
1925-60 solu, aradaki kopuş dinamikli yıllara karşın,
aşırı nesnelci Osmanlı solculuğu ile akrabalığını sürdürebiliyor.
Aynı biçimde, 1960-70 dönemi canlılığına karşın,
1970'lerden günümüze uzanan sol gelenek,
1925-60 döneminin belirgin ve egemen çizgisine
daha çok yaklaşabiliyor.
Metin Çulhaoğlu[105]

Yerel örgüt çalışmalarında da kusurlar olabilir.
Kimi kararlarda da.
Parti'nin üst kurullarına başvurmadılar mı?
- Anımsamıyorum. Küstü sanıyorum gençler.
Kızardı Doktor,
-Parti'ye küsülmez, dedi.
Vedat Türkali[106]

---

[105] Çulhaoğlu, "Solun Tarihinde Atılım ve Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* 6, Nisan 1987, s. 38. Burada Çulhaoğlu "günümüze uzanan" derken 1980'lerin ikinci yarısını kast ediyor.
[106] Vedat Türkali, *Güven* cilt 2, Gendaş Kültür, İstanbul, 1999, s. 219.

Doğuşu ve Mustafa Suphi'yi yeterince tartıştığımızı umuyorum. Genel hatlarıyla amaca ulaştıysak eğer, iki dönemi birbirinden ayıran temel soruyla devam edebiliriz.

1920'nin ulusal kurtuluş problematiğine sosyalist iktidar perspektifini yerleştirme girişimi, 1925 sonrasında geçerli olabilir miydi? Önceki bölümde bu soruya, geçerken verdiğim yanıt olumsuzdu. Türkiye komünist hareketinin ve kapitalizmin dönemlemeleri, doğal olarak çakışır. 1922 (Kurtuluş Savaşı'nın Kemalizm önderliğinde kazanılması) ve 1923 (Cumhuriyetin ilanı), komünist hareketin de yolunu "yeniden tanımlamasını" gerektirecekti.

Yeniden tanımlanma yalnızca teorik bir işlem olarak düşünülmesin. Teoriye, siyasal program ve stratejinin, onlara da örgütün eşlik etmesi gerekir. Suphi liderliğindeki oluşum bu boyutları olgunlaştırmış değilse de, geliştirmeye yönelik belli bir dinamizm içinde olmuştu. 1925-1960 arasına denk düşen 35 yıllık süre ise bu açıdan güçlü bir yeni açılıma sahne olamadı. Bu dönemin yaklaşık ilk on yılında arayışçı bir Şefik Hüsnü görüyoruz. Bu arayışların bir bölümünde Hüsnü'nün yüzü sola dönüktür. Denge noktası, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki cephe taktikleriyle bulunmuştur ve bu açıkça yüzü sağa dönük bir Hüsnü anlamına gelmiştir. 1946'da parti ve sendika ilginç bir toplumsal hareketliliği ve ciddi potansiyelleri açığa çıkarır. Son on yıl ise tevkifat ve çözülüştür. Dramatik yıllardan söz ediyoruz...

Keşke mesele ulusal kurtuluş problematiğinin red veya terk edilmesi kadar basit olabilseydi. Sorun dönemsel bir politik açılım kadar sade olsaydı, hareket bu tür bir değişim yoluna gidebilirdi. Oysa ulusal kurtuluş komünist hareketin "tanım kümesi"dir. Hareket tepeden tırnağa, bütün dokularına kadar bu küme içinde şekillenmiştir. Ve bu şekillendirmede Mustafa Suphi'nin tartışmasız güçlü imzası vardır.

İmzanın da ötesinde bu bir nesnelliktir. Dünyanın her yerinde tanım gereği aydınlanmanın çocuğu olarak şekillenen sosyalizm, Türkiye özgüllüğünde ulusal kurtuluşun çocuğu olarak doğdu. İsterseniz Osmanlı sosyalizmini ihmal etmemek için, ikinci doğum da diyebiliriz.

Böyle bir tanımlayıcı çerçeve modifiye edilebilir, düzeltilebilir, radikal

gözden geçirmelere tabi tutulabilir, farklılaşan koşullara uyarlanabilir. Ama terk edilemez.

Elbette burada bireylerden değil, toplumsal hareketlerden, akımlardan söz ediyorum. Toplumsal hareketlerin tanım kümelerini terk etmelerinin koşulu, eski problematiğin tarihsel olarak aşılmış, büsbütün geçersizleşmiş olmasıdır. Öncekinin yerine bir yenisinin üretilmesi ve bununla birlikte ilgili hareketin de baştan aşağı yeniden tanımlanması görev olarak çıkar karşımıza.

Türkiye komünist hareketinin doğuştan edindiği özellikleri var. Bağımsızlıkçılık/yurtseverlik, ilericilik/aydınlanmacılık, işçi sınıfı/halkçılık, Ekim Devrimi bağlantılı enternasyonalizm... Bunların her zaman her yerde komünistler için mutlak ve tek biçimli bir geçerliliğe sahip olması gerektiği iddia edilemez. Türkiye'nin 1920 sonrasında gelişkin bir kapitalist ülkeye dönüştüğünü veya emperyal geçmişini restore ettiğini varsayın. Bağımsızlıkçı/yurtsever konum anlamını yitirmez, en azından kökten değiştirilmesi gerekmez miydi?

Türkiye'de kapitalizm laisist bir rotaya oturmuş, ama bu arada modern laik devlet, geçici periyotlar dışında dinci gericiliği kendi cephaneliği içine yerleştirip İslamcıları kadroya almış, dinsel akımların aydınlanma ve modernizm karşıtı pozisyonlarını kontrollü bir burjuva muhalefet olarak konumlandırmıştır. Oysa birçok Müslüman toplumda din faktörü yoksul halk kitlelerinin ezilmişliğe gösterdikleri yarı kendiliğinden tepkinin platformunu belirleyebilmektedir. Bu anlamda Türkiye'de bir "halk İslamı" olmamıştır. Eğer var olsaydı, halkçı bir dinsellik, komünist hareketin tanım kümesini pekâlâ farklılaştırabilirdi.

Türkiye, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetle birlikte orta ölçekte bir bağımsız ülke haline gelirken, siyasi coğrafyası nedeniyle sahip olduğu stratejik önemini korumuş, geçmişten gelen belirli gelişkinlikte siyaset ve devlet geleneklerini restore etmiştir. Bu gerçekleşmeyebilir ve Türkiye azgelişmiş dünyada sık rastlanan bir dar ölçeğe, önemsizliğe ve siyasal, kurumsal yüzeyselliğe mahkûm olabilirdi. Bu ortam işçi sınıfına ve halk faktörüne pek az yer bırakan bir siyasal denklemin kurulması anlamına gelebilir ve siyasal mücadeleler, sömürgecilik sonrası birçok

ülkede görüldüğü gibi sınıflar zeminine yayılmak yerine devlet, bürokrasi, aydınlar ve elitler katına sıkışabilirdi. Böyle bir durumda komünist hareketin kendini tanımlarken başvuracağı işçi sınıfı ve halk kategorileri daha soyut veya etik değerler olurdu.

Yine Ekim Devrimi'nin kendisi veya Türk-Sovyet ilişkileri bambaşka kanallardan akabilir, bu durumda solun kimlik kartında ilgili bölme farklı biçimde doldurulabilirdi...

Özetle, 1917-1920 dönemecinde edinilen karakteristik özelliklerin temelden eleştirisini gerektiren bir maddi değişim yaşanmamış, tersine belli açılardan bunlar konsolide olmuştur. Ancak ulusal kurtuluş sorununa sosyalist değil burjuva Kemalist bir çözümün hayata geçirilmesiyle ulusal kurtuluşa nasıl ulaşılacağı tartışması esas itibariyle bitti. Bu sorunun üst belirlenimi altında edinilmiş karakter özelliklerinin çok daha incelikli bir biçimde değiştirilmesi ve yeni bir politik strateji geliştirilmesi gerekiyordu.

Ekim Devrimi tarihine aşina okurların gözlerinin önüne *Nisan Tezleri* geldi mi, acaba?

Lenin 1917 baharında Rusya'ya dönerken partinin demokratik devrimci stratejisini sosyalist devrim stratejisine dönüştürür. Bunun için kimi alışkanlıkları, örgütsel muhafazakârlıkları alt etmesi gerekmiştir. Ama bu, Bolşevik hareketin varoluşunu belirleyen tanım kümesiyle ilgili olacak ölçüde köktenci bir müdahale sayılamaz. Zira, Lenin ve partisi, en başından itibaren, beklenen Rus Devrimi'nde işçi sınıfının öncülüğünü temel almışlardı. 1917 Nisan dönüşümü ciddi bir stratejik yenilenme olmakla birlikte mevcut yapının üstüne çıkılan bir kat olarak görülebilir.

Hangi koşulların değişmesi, bir siyasi hareketin ne ölçüde yenilenmesini gerektirecektir? Yukarıda kısaca değindiğimiz kurgusal olasılıklar, gerçek hayatta hiç tartışılmamış değil. Örneğin solda hatırı sayılır sayıda yorumcu TKP'nin parçası olduğu enternasyonalizm yorumunu reddetmiştir. Solun İslamla ilişkisine başka tanımlar getirmeyi 1930 ve 1940'larda Hikmet Kıvılcımlı ve Kerim Sadi, 1950'lerde yine Kıvılcımlı, 1980'lerde ünlü 163. madde tartışmalarında geleneksel sol, daha yakın zamanlarda üniversitede türban tartışmasında devrimci-demokratlar ve liberal sol

kesimler denemiştir. Bugün ya Kürt ulusalcılığının ya da Avrupa Birliği yanlısı burjuva demokratlığının çekim gücüne bağlı olarak, solda bağımsızlıkçılık/yurtseverlik temalarının önemsizleştirilmesi veya bırakılmasını savunanlar olduğunu da biliyoruz. 1960'larda MDD hareketinin, 1990'larda Perinçek liderliğindeki İşçi Partisi'nin stratejilerinde işçi sınıfı ve halk katındaki mücadelelerin bürokrasinin özellikle asker kanadından ilerici beklentiler adına geri çekildiğini de hatırlarız...

Özetle, benim az önce gezindiğim alan kurgusal olmakla birlikte, solda 1917-20'nin tanım kümesini kökten revize etme önerileri sık görülmüştür. Bu tür eğilimler ve başkaları, kuşkusuz var olabilir, hatta çeşitli nedenlerle güç de kazanabilirler. Ancak bu güçlenme tarihsel olarak ortaya konmuş bir tanım kümesinin sorgulanması, esnetilmesi ve deforme edilmesinin ötesinde yok edilmesi sonucunu veremez. Böyle bir sonuç, öznel müdahalelerden ziyade, nesnel zeminin maddi değişiminden kaynaklanacaktır. Yani zemin değişir ve yeni bir solun kurulması gerekir; bu kadar basit.

Ama zemin değişmemişse, tarihsel karakter özelliklerinin etkisi, bunları kabul eden ve bunlar doğrultusunda örgütlenerek mücadele edenlerin sayısı farklılaşsa da, hareket varlık nedenlerini korur.

1925-60 dönemine gidersek, Türkiye Komünist Partisi'nin, burjuvazinin siyasal iktidarını konsolide etmesiyle belirlenen değişimden doğan stratejik açılım gereksinimine tatminkâr bir yanıt üretemediğini kabul etmemiz gerekiyor. Kitabın üçüncü bölümü bu cümleyle özetlenebilir.

Bu özetin etrafını ise üç katman sarmaktadır.

Bir: uluslararası bağlam.

İki: burjuva Kemalist konsolidasyonun etkisi.

Üç: öncü kadroların ve örgütün etkisi.

Yazı planı bu üç katmanı sıraya dizmiyor. Farklı açılardan ve momentlerden bakacak ve buralara gelmeye çalışacağım.

Miras: Suphi'den Hüsnü'ye

Türkiye'nin düşünsel serüveni derinlikli hesaplaşmalarla değil, yarım kalmış muhasebelerin birbiri üstüne yığılması biçiminde yaşandıysa, bundan en olumsuz etkilenen sosyalizmdir. Başka ideolojiler bu duruma

uyum sağlayabilirler ve yığılma olgusu işlerini kolaylaştırabilir. Her milliyetçilik biraz İslamcı, her İslamcılık biraz devletçi, her devletçilik biraz liberal olduğunda sorun çıkmıyor...

Sosyalizm toplumda yer etmiş temaları kendi ideolojik sisteminin içine dahil eder. Marksist-Leninist öğretiden, belirli zaman ve mekan koordinatlarında tanımlı bir sosyalist ideolojiye başka türlü geçilemez. Öğreti ile pratik politik mücadele arasında kalan alanın sosyalist ideolojiyle doldurulması gerekir. Sosyalizm dendiğinde bu işlemin fonunu, diğer ideolojilerle hesaplaşmaların oluşturması tercih edilecektir.

Bu tercih bizde yapısal olarak sınırlı bir karşılık bulur.

> "Batı'da, 1914 yılının 'sosyal şovenizm' tartışmalarına ve daha sonraki temel ayrışmaya kadar ortada bütünlüklü ve kalın bir 'Marksist çizgi' vardır; Batı'da Marksizm 'sosyal şovenizm' tartışmasına ve 1917'nin getirdiği ayrışmaya doğmamıştır. Türkiye'de ise Marksizm ciddi bir ön birikime ve deneyime hiç sahip olmadan, doğrudan doğruya Bolşevizme ve Komintern'e (III. Enternasyonal) doğmuştur. Bolşevizmin ve Komintern'in çok yönlü ve derinlikli düşünceyi peşinen kovacağı söylenemez; ama birikimi yetersiz aydınları (daha doğrusu yarı aydınları) siyasete, pragmatizme ve konjonktüre kilitleyebileceği açıktır."[107]

Bu sade anlatım Türkiye komünist hareketinin handikaplı mirasının temel karakteristiklerinden birini ortaya koyuyor. Doğuş döneminden, Çulhaoğlu'nun tanımıyla "restorasyon"a geçerken aynı doğrultuda bir "katkı" daha eklenir.

Mustafa Suphi'nin adı çevresinde dönen ve önceki bölümde değindiğim tartışmaların önemli bölümü tamamıyla, bir bölümü de belli açılardan o yıllarda ortaya atılmış, zihinleri meşgul etmişti. Suphi ve arkadaşlarının tam olarak ne yapmak istedikleri bilinçli çarpıtma ve karalamalara, yüzeysel yorumlara, işine geldiği gibi algılamalara konu olmuştur. Bu tuhaf zemin yüzünden solda her zaman birbirine taban tabana zıt tezler

[107] Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Marksizm, Yapılabilecek Olup da Yapılmayan Nedir?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 8, Sol*, İletişim yay., 2. baskı 2008, İstanbul, s. 69

gündeme getirilebiliyor. Suphi'nin İttihatçı ve anti-İttihatçı, devrimci ve uzlaşmacı, Kemalizmin yandaşı ve düşmanı, doğucu-İslamcı ve modernist olduğu savunulabiliyor. Aynı olguya bakıp bu ölçüde farklı yorumlara varılabilmesini, herhalde düşünce özgürlüğüyle açıklayamayız. Bu sağlıksızlığın bir kısmı yorumculardan, bir kısmı da yorum nesnesinden ve onu çevreleyen ortamdan kaynaklanıyor.

Şefik Hüsnü'nün, Bakü açılımına kuşkulu yaklaşmasının tek ve yeterli nedeni, kanımca ulusal kurtuluş problematiğinin yerine işçi sınıfı içinde örgütlenme odaklı bir başkasını koyması (ve bunun Lenin öncesi Avrupa sosyal-demokrasisi kokması) değildir. Hüsnü'nün batılı formasyonu ve İstanbul'da buluşarak müdahale ettiği (erken Osmanlı sosyalizminden gelen) sınıf örgütlerinden bu yönde bir eğilim çıkabileceğini yadsımıyorum. Sadece, ulusal kurtuluş problematiğinin işçi sınıfına yönelik bir konsantrasyonu dışladığını düşünmek mümkün değildir. Şefik Hüsnü'nün ilgi alanlarında "işçi sınıfı merkezli bir ulusal kurtuluş" başat hale gelmemiş olabilir. Ancak Hüsnü'nün buna yabancı durduğunu söylemek doğru olmaz. Hüsnü'nün Bakü hareketine karşı taşıdığı rezervin nedenlerinden önemli bir tanesi, Suphi hareketini kuşatan sis olmalıdır.

Birkaç yıl öncesine kadar hepsi başka ideolojik eğilimlere ve siyasal projelere angaje kadroların birbirlerine ve ortama kuşkuyla yaklaşmaları normaldir. Şefik Hüsnü, Suphi'yi sınırlı da olsa, kişisel olarak tanımıştı. Sonrasında saygıda kusur etmemekle birlikte, bu tanışıklıktan pürüzlü izlenimler kalmıştır:

> "... Paris'e 1907'de geldi. O dönemde, idari unvanların ve nişanların parıltısı onun üzerinde büyük bir etki yapıyordu. Ancak idrakinde bürokratik hiyerarşiye saygısı ile kaynayan enerjisi çoğu zaman çatışıyor ve elverişli şartlarda ve ortamda Suphi'nin seçkin bir devrimci haline gelebileceği görülüyordu. Kendisinden çok yaş küçük olduğumdan, *(Oysa aralarında 4-5 yaş fark var. Suphi 1883 –kimi kaynaklara göre 1882– Hüsnü 1887 doğumlu... Yine de arada çok yaş farkı varmış gibi bir algılama olabilir – AG)* bütün çevresinin onu ittiği idarecilik kariyeri batağından onu çekip çıkarmaya katkıda bulunamadım. Sultan'ın devlet memurlarının liyakatine karşılık verdiği nişanlara Suphi'nin atfettiği önemin

ve Türkiye'yi sadece taşrada iyi bir idare ile ayağa kaldırmanın olanaklı olduğu yönünde koruduğu inancın gülünçlüğünü göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordum.

Kendisine böyle karşı çıkıldığında çok rahatsız oluyordu."

Şefik Hüsnü, Suphi'nin Meşrutiyet devrimi sırasında İttihatçılara katıldığını, sonra bu partinin "kendi programına sadakatsizliğini" ve entrikacılığını görerek gericilerle işbirliği içine girdiğini anlatıyor. Geçerken not ediyor: "*... tüm eksikliklerine ve hatalarına rağmen, tarihsel bakımdan, devrimci cephe İttihatçılardan yanaydı.*"

Sıra Suphi'nin Rusya'da komünizmi benimsemesine geldikten sonra ise şöyle diyor:

"Suphi'nin teşkilatının kelimenin tam anlamıyla bir parti haline gelmesine engel olan, ülkeyle bağların ve bu dağınık ve hiçbir siyasi hazırlığı bulunmayan bütün bu unsurlara ideolojik bir bütünlük kazandırmaya yetenekli yardımcıların eksikliğiydi.

Azerbaycan Türk Partisi üyelerinin ezici çoğunluğu, doğdukları ülkeyle bağları yıllardır kopmuş küçük burjuvazinin ve köylülüğün deklase unsurlarından (birtakım subaylardan, askerlerden ve küçük tüccarlardan) oluşuyordu.

Bu Marksist aydın eksikliği, bir ölçüde, İstanbul Komünist Teşkilatı tarafından gönderilmiş iyi hazırlıklı iki militan tarafından kapatılıyordu. Bunlar da özlemle andığımız Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı yoldaşlarımızdır."[108]

Hüsnü, Suphi'yi böyle tanıyor. Saygısızlık etmemekle birlikte, ne teorik ve ideolojik, ne pratik, ne örgütsel olarak, Bakü çıkışından politik bir miras türetmeye istekli olmadığını, gerekçeleriyle birlikte görebiliyoruz. Sadece etik miras olmaz...

Kuşkuları, Suphi stratejisinin daha somut, daha programatik bir biçim-

[108] Rüstem Aziz (derleyen), *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih yayınları, İstanbul, Ocak 2009 içinde: "Dr. Şefik Hüsnü'nün Notları" (Tüstav Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 29, Klasör No: 2_8, Belge No: 124-131 [Fransızca], çeviri: Erden Akbulut.); s. 28 ve 29. Hüsnü başka bir yerde söz konusu açığın kapatılamadığını da ifade eder. (*age* içinde "KUTV'da Değerlendirme Toplantısı", s. 32)

de ifade edilmesi ve siyasal mücadele içinde pratik testlerden geçmesi giderebilirdi. Kimsenin buna zamanı olmadı! Tabii, zaman bulmuş olsalar, Suphi ile Hüsnü'nün aynı komünist partide buluşup buluşamayacaklarını iddiayla söylemek de kolay olmazdı. İki liderin çekecekleri uyum zorlukları ile Ekim Devrimi'ne bağlılığın komünist grupları birleştirici etkisini birlikte düşünmek gerekir.

Suphi Türkiye'ye dönük faaliyetinde örgütsel hazırlıklar safhasının ötesine çok az geçmiş, geçtiği kadarıyla da stratejisine yeterli bir açıklık kazandırmamıştır. Suphi'nin bir Bolşevik olarak faaliyetleri devrimci kişiliğini ve çizgisini kanıtlamaya yeter. Ancak bilindiği gibi, 1920 yılında Kafkaslar'ın Bolşevikleştirilmesine katkıda bulunmak veya Moskova'nın iç savaşta galebe çalmasına yardımcı olmak için ille komünist olmak gerekmiyordu. İttihatçı ve Kemalistler de bu doğrultuda samimi çabalar içinde olmuşlardır.

Bunun simetriği olarak Doğu Halkları Kurultayı ve 10 Eylül Kongresi'nde sergilenen Sovyet desteği de hareketin ideolojik koordinatlarından güçlü bir miras çıkarsamak için yeterli dayanak oluşturmaz.

Sonuç olarak Suphi'nin ulusal kurtuluş çerçeveli sosyalist devrim perspektifi teorik ve pratik olarak olgunlaştırılmış bir stratejiden ziyade bir "yönelim" sayılmalıdır.

Türkiye komünist hareketinin doğum izinin yaygın biçimde algılanamadığını not etmeliyiz. Suphi'nin mirası gölgelidir. Bugün ulaşılabilen yeni kaynakların ağırlığının mektup, rapor, tutanak düzeyinde olduğunu, teorik ve politik değerlendirme, polemik gibi daha hızlı geliştirecek ve netlik kazandıracak çalışmalara pek rast gelinmediğini biliyoruz. TKF'nin periyodik yayınları bu açıdan bir derinlik sunmamaktadır. Program var kuşkusuz ve ileride geleceğim. Şimdilik pratik göstergelerin ne ölçüde açıklayıcı olduğuna kısaca bakabiliriz.

Yukarıda Kızıl Alay'ın kaderini geçerken not etmiştik. Alay Karabekir'e teslim edilir ve ayrı bir askeri güç olarak buharlaşır.

Peki Kafkaslar'daki örgüt veya Dış Büro ne olmuştur?

> "... Mustafa Suphi'den sonra, Rusya'da kalan Türk komünistleri, TKF Harici Bürosu Başkanı İsmail Hakkı liderliğinde, Türkiye'ye

> propagandacılar göndermek, bu propagandacılar sayesinde Türkiye'de gizli teşkilatlar kurarak, komünist inkılâba zemin hazırlamak şeklinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir."

Düşük profilli bir faaliyettir bu. Muhaliflerinin ve son zamanlarda Doğu Şûrası'nın Suphi'ye kabul ettirmek istedikleri çalışma tarzı da böyle bir şeydi.

Ama bir boyutu daha vardır:

> "Ancak bu sırada, 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile Türkiye arasında Moskova'da yapılan ve 13 Ekim 1921'de Sovyet Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile Türkiye arasında Kars'ta yapılan dostluk antlaşmaları gereği olarak, Harici Bürosu vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürmeye çalışan TKF'nın kapatıldığı anlaşılmaktadır. Süleyman Nuri hatıralarında TKF'nın kapatılması konusunda şöyle demektedir:
> "Moskova ve Kars Antlaşmalarındaki, her iki taraf kendi mıntıkasında mevcut ve diğeri aleyhine çalışan teşkilatların lağvı hususundaki maddelere uyularak, merkezi Bakû'da bulunan TKP Teşkilat Bürosu kendini ilga kararı aldı."[109]

Moskova anlaşmasında 8, Kars anlaşmasında 10. madde olarak yer alan hükmün günümüz Türkçesine çevrilmiş hali şöyle: *"Bağıtlı Taraflar, toprakları üzerinde karşı Taraf ülkesinin veya ona bağlı topraklardan birinin Hükûmeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını veya yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı mücadele amacında olan grupların yerleşmesini hiçbir zaman kabul etmemeyi taahhüt ederler..."*

Mirasın izlerini Anadolu'da aramak gerekir. Anadolu ise ideoloji ve program açılarından çok daha kaypak bir zemin sunuyordu.

"Efsane üretimi" bu açıdan boşluğu doldurmak amacıyla denenmiş olabilir. Taa 1974'ten, yani İsmail Bilen döneminden bir örnek:

> "TKP, Komünist çetelerin kurtardığı bölgelerde toprak reformu ile birlikte daha birçok demokratik reformları uyguluyordu.

---

[109] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, s. 374.

> Emekçi halk bundan ötürü Kemalistlerin saflarında gönül rızası ile savaşmıyor, ama TKP'nin kurduğu silahlı birliklerde canla başla savaşıyordu."[110]

Yorum yapmaya bile gerek yok. Bilen tarihi doğru yansıtmak kaygısıyla değil, başka bir amaçla, örneğin kendi liderliğindeki yeni hamleye tarihsel kökler tanımlayabilmek için yazmış olmalıdır bu satırları.

Suphi hareketinin kendinden hemen sonra gelenlere bıraktığı mirası kurcalayacaksak, parti programının en sağlam kaynaklardan biri olabileceğini düşünebiliriz. Bakalım:

> "... bir taraftan emperyalistlere karşı tevcih edilen bu mübarezenin (kavga) devamı, diğer taraftan bilhassa içtimâî inkılâbın Avrupa'da intişarı (yayılması), sınıfi iz'anın (sınıfsal yaklaşım) tekemmül ve inkişafı üzerine mühim tesirler icra ederek, Türkiye'deki hareketlerin içtimâî mahiyet almasına yardım etmekte ve sosyalizm esasında amele ve rençber şûrâlar cumhuriyeti tesisatına müsait şartları ihzar eylemektedir (hazırlamaktadır)."[111]

Ulusal kurtuluştan sosyalizme geçiş veya Ekim Devrimi'nin dünya devrimi çağrısının doğuya tercümesi. Devrimci Rusya'dan çıkan bu Leninist yaklaşıma, bir de komünist olmayan, anti-emperyalist ulusal-demokratik hareketlere yönelik çağrı eşlik eder. Ekim Devrimi, sosyalizme yönelmek gibi bir gündemi olmayan, azgelişmiş doğu halklarına da el uzatmalıydı.

Bir: 1920 TKP programı ileri bir programdır; iki: Ekim Devrimi'nin rüzgârına tutunmanın daha sağ programları da olabilir ve Sovyetler Birliği bunlara dostluk elini uzatır. Samimi veya sahtekâr, Marksist olmayan Anadolu "Bolşeviklerinin", örneğin Hakkı Behiç'in çeşitli ifadeleri bu çerçeveye oturur.

1917 son derece ileri bir eylem olduğu ölçüde 1920 programı da ileri nitelik kazanmıştır. TKP programı Türkiye'de sınıf mücadelelerinin henüz

---

[110] *Atılım*, "Cephe Sorunu", Temmuz 1974, *http://tustav.org/dosya/SureliYayinlar/atilim/1974_07_Temmuz.pdf*

[111] *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, Ürün yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s. 14.

yeni yeni gelişmekte olduğunu saptamakta, ancak sosyalizme geçiş için uygun koşulların mevcut olduğunu iddia etmektedir. Her devrimci program, bilimsel saptamalarla uyumlu olmak koşuluyla ama bu boyutundan daha fazla "devrimci iddia" barındırmalı, devrimcilerin kendilerine biçtikleri misyona işaret etmelidir.

Peki, bu devrimci nitelik, burada tartıştığımız miras bırakma/gelenek oluşturma açısından nasıl bir girdi sağlayabilirdi?

Bakü programının ömrünün birkaç ayla sınırlı kalması bu sorunun dramatik yanıtını veriyor. Program "teori" değildir. Program teorinin pratiğe uzanan köprüsüdür. Dolayısıyla iç tutarlılığı, teorik yetkinliği vb açılara ek olarak, pratikle de değerlendirilmek durumundadır. 1920 Eylül başında kabul edilen 1921 Ocak sonunda arşive kalkan bir program, nasıl bir miras bırakabilirdi ki?

Üstelik, dönemin komünist kadrolarının yazılı materyalle, teoriyle ne ölçüde ilgili oldukları tahmin edilebilir. "Hareket ağır bir yenilgiye uğradı. Peki, programı nasılmış?" sorgulamasının hem genel olarak, ama özellikle o dönem fazla kişinin aklına gelmeyeceği açık. Öyle ki, bu belgeden on yıllar sonra, 1960'larda Türkiye'de işçi sınıfının varlığının solda kuşkuyla karşılanmasına alışılmış, sosyalizm sloganları neredeyse maceracı bulunmuştur.

TKP'nin 1960'lardaki lideri Zeki Baştımar, partisinin pozisyonunu şöyle ifade edecekti:

> "İşte Türkiye Komünist Partisi, bugün Türkiye'de bu çeşit bir idare, antiemperyalist, antifeodal bir halk idaresi uğrunda savaşıyor."[112]

1960'larda yurtiçindeki TKP kadrolarının oluşturduğu diğer öbeğin lideri konumunda bulunan Mihri Belli ise, temel görüşlerini "*senin vatanın Amerikan vesayeti altında iken, senin hakkın yoktur Sosyalist Türkiye*

[112] Erden Akbulut (derleyen), "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler" (Yakub Demir'in Mart 1963 tarihli raporu) *İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, Tüstav yayınları, İstanbul, Ekim 2003, s. 21

sloganı atmaya"[113] diye açıklar. Baştımar ve Belli, bunları Türkiye İşçi Partisi'ni eleştirirken dile getiriyorlardı ve sürdürücüsü olduklarını iddia ettikleri partinin 1920 programında işgale karşı mücadelenin, emperyalizme ve feodalizme karşı mücadelenin sosyalizmle bütünleştirilmiş olduğunu çoktan unutmuşlardı.

Onlar unuttu diye, 1920 programı değerini tümden yitirir mi? Tabii ki hayır. Ama burada kendinde değerini değil, ne devrettiğini konuşuyoruz.

Artık, aşağıda aktaracağım türden yorumları abartılı bulduğumu söyleyebilirim:

> "1920 yılında kabul edilen TKP'nin ilk programına Mustafa Suphi çizgisinin ağırlıkla damga vurduğu görülür. TKP'nin en özgün yanlarından birini partinin programatik yapısı oluşturur. TKP programının hazırlanışı III. Enternasyonal'in kuruluş günlerine denk düşer; II. Enternasyonal'le hesaplaşmanın bu en sıcak günlerinde III. Enternasyonal'e hâkim olan 'enternasyonalist devrimci sınıf siyaseti' rüzgârının bütün coşkusunu ve kararlılığını TKP Programında görmek olasıdır. Bu coşku içinde hazırlanan ve kabul edilen programın sunuş konuşmasını yapan Mustafa Suphi, burjuvaziye dayanarak geliştirilen herhangi bir hareketin, Doğu'nun zavallı millet ve memleketlerini kurtarma yeteneğini kaybettiğini ileri sürer. (...)
>
> TKP, sosyalizmin kuruluşunu bir dünya devrimi genel sorunsalı içinde ele almaktadır; sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki devrimle sanayileşmiş ülkelerdeki devrimi tek bir proleter dünya devriminin parçası olarak görmektedir; geri ülkelerin sömürgecilik karşıtı mücadelesinde burjuvazinin temsilcilerine güvenilemeyeceğini ve inisiyatifi komünistlerin ele alması gerektiğini belirtmektedir."[114]

Yazar programı yorumlarken, sadece Suphi'ye ait olmayan bir dille 1920 yaklaşımını formüle etmekle yetinseydi, hep birlikte bunda bir sakınca olmadığını düşünebilirdik. Ancak 1920'ye bu ölçüde gelişkin bir

[113] Gökhan Atılgan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul 2007, s. 409

[114] Ertan Gölsu (yayına hazırlayan), *Üstü Örtülen Geleneğimiz*, s. 61

teorik-politik yetkinlik atfedildiğinde, bunun nasıl yitirildiğini açıklamak da ayrıca gerekecektir. Yolun nereye varacağını kestirebiliriz: Faturanın bir kısmı "burjuvaziyi destekleyen, Kemalizme teslim olan" Hüsnü'ye, bir kısmı da bu politikanın arkasında heyula gibi yükselen ve Türk komünistlerini Kemalist burjuvaziyi desteklemeye zorlayan Komintern'e, daha doğrusu Stalin'e çıkartılır. Az önce yorumunu aktardığım kaynak, neredeyse Leninist Suphi-Stalinist Hüsnü ikilemini önümüze sürer.

Bu Troçkizan yaklaşıma göre daha klasik sayabileceğimiz İsmail Bilen yorumunda, Suphi'nin devrimci mirasını yok sayan bürokrat bir Hüsnü ve onun *Kadro*'yu çıkartacak olan adamları resmedilecektir...

Yeni bir toparlamanın zamanıdır.

Bir: Kuşkusuz Mustafa Suphi ve daha önce adları geçen Ethem Nejat ile Hilmioğlu Hakkı birikimli aydınlar, nitelikli devrimcilerdir. Ancak Suphi hareketinin teorik-politik yetkinlik derecesine ilişkin elimizdeki veriler sınırlıdır. Ortada çok gelişkin bir düzey olsaydı, bunun kabına sığmayacağını söylemek yanlış olmaz... Ekim Devrimi'nin dersleri yetkinliği yukarıya itmektedir. Kadroların Marksizmle tanışmalarının tarihinin kısa olması ve Türkiye'de üstünde yükseldikleri entelektüel birikim ve ortam ise ters yönde. O günlerde –hele Doğuda– ortam Marksist olmadan Bolşevik olmaya elvermektedir. Çulhaoğlu'nu hatırlayalım; Türkiye'de Marksizm doğrudan doğruya Bolşevizme doğmuştur. Bunun bir maliyeti vardır ve devrimci hareketin teorik-politik yetkinliği abartılmamalıdır.

İki: Suphi hareketinin birkaç önder kadro tarafından temsil edilen ve diğerlerine ne ölçüde mal olduğunu bilemeyeceğimiz özgün sosyalist iktidar perspektifi, sınırlı sayıda ürüne yansımıştır. Az sayıda belgenin, okuyan kadro sayısının da düşük olduğunu tahmin edebileceğimiz aşırı ısınmış bir politik iklimde ve topu topu birkaç ay içinde güçlü bir gelenek oluşturması mümkün olmaz.

Üç: Komünist hareketi, Karadeniz katliamının sonrasında taşıyacak olan diğer öncü kadroların ise Suphi hareketiyle irtibatları sınırlıdır; en iyilerinin de kişisel rezervlerini korudukları anlaşılmaktadır.

Dört: Bu koşullarda hareketin ikinci dönemine sadece 15'lerin fiziki imhası ve partinin bir dağılma yaşaması anlamında değil, perspektif düze-

yinde de bir kopuklukla girilmiştir. Şimdi Doktor Şefik Hüsnü Deymer'in önünde bağımsızlık savaşının burjuvazinin hegemonyasının tesisi ile sonuçlanması, aynı burjuvazinin nesnel olarak bir tarihsel ilerlemeye denk düşmesi, solun uğradığı demoralizasyon, dışarıda dünya devrim dalgasının geri çekilmesi ve içerideki siyasal baskı koşullarında yeni bir perspektif inşa etme görevi vardır.

Kuşkusuz Şefik Hüsnü de birikimli bir entelektüel, nitelikli bir devrimcidir.

İktidar perspektifinden nereye?

> "Esasen bizde Marx'ın devrim için gerekli gördüğü maddi koşullar da henüz gerçekleşmemiştir. Buna dayanarak, Türkiye'nin başlı başına bir sosyalist devrim yapmasını mümkün saymak ve bunu önermek olsa olsa bir cinnet eseri veya ham hayalcilik olur. Bir sosyalist toplum mutlaka bir büyük sanayi gerektirir. Ve bizde bu yoktur. (...) Bu noktayı kaydedip muhtemel itirazların önüne geçtikten sonra iddia edeceğiz ki, Türkiye bu koşulların oluşmasını beklemeden, yalnızca halk sınıflarının toplumsal şartlarına güvenerek, pek yakın bir gelecekte devrimini yapmak zorundadır, değilse bir sömürge halkı derecesine düşmeye razı demektir."[115]

Şefik Hüsnü 1921 sonbaharında, yakın gelecekte devrimin gerektiğini söylüyor. Hüsnü'nün daha önce, Osmanlı ülkesinin kapitalistleşme sürecine daha fazla bel bağladığı, yaklaşımındaki bu değişimin teorik olarak Leninizmle, pratik olarak Komintern'le tanışması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Kapitalizmin gelişmesini sosyalizm stratejisinin başat unsuru olarak yerleştirirseniz, devrim taktiklerinin değil kitle eğitim ve örgütlenme çabalarının peşine düşersiniz. Şefik Hüsnü'de bunun da izleri vardır:

> "Bu devirde münevverlerin konferanslar, dersler vermek, kitaplar yazmak suretiyle vaki olan faaliyetleri azim fâideler temin eder. Bu adeta tarlaya tohum serpmek kadar velud (doğurgan, verimli) bir

[115] Şefik Hüsnü Deymer, *Seçme Yazılar*, Aydınlık Yay. İstanbul Mart 1971, s. 58-59 ("Türkiye'de Devrim Gereği", *Aydınlık*, sayı 4, 1 Ekim 1921)

iştir. Ve semereleri iktitaf edildikçe (meyveleri toplandıkça) ondan büyük bir zevk-i manevi temin edeceği bedihidir... (açıktır)."

Hüsnü diğerlerinin geçici, yani önemsiz olduğunu düşünmektedir:

"Bugün memleketimizin meşgul olduğu tarzda büyük hayat ve memat harbleri esnasında, herkesin kendi davasını muvakkaten (geçici olarak) ihlal etmesi mümkündür. Fakat bunlar geçici fırtınalardır. Yeni sebeplerin hudusunda (ortaya çıkmasıyla) tekrar başlamak üzere, mübeddil-i sükun olurlar (sessiz beklerler). Ve bu, böylece, içtimai inkılâba kadar, devam eder. Fakat cemiyetler içinde sınıflar baki kaldıkça, mağdurların teneffulara (ezilenlerin sömürücülere) karşı olan mücadelesi, fasılasız devam eder."[116]

Dikkat edilirse Şefik Hüsnü politik mücadelelerin başka mecralar açmasının olası olduğunu kaydetmekle birlikte, devrimci etkinliğin sınıf'tan türetileceği konusunda ısrarlıdır. Daha doğrusu sınıf ısrarı, devrimci arayışa verdiği yanıttır.

Hüsnü'nün 1921 itibariyle değişen ve devrimi yakın bir tarihe çekmeyi amaçlayan yaklaşımı, Suphi'deki kadar bile strateji bağlamına sahip olamamıştır. *Aydınlık* dergisinin bir sonraki sayısında bu kez *"Türkiye'de Devrimin Şekli"* başlığını taşıyan ve öncekinin devamı olarak okunabilen yazı, daha ziyade genel teorik bir çalışma olarak kalır:

"Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere biz sınırlarımız içinde kendi kendisine yeten bir bütün olarak değil, ekonomik dünyadan bir parça olarak, sosyal durumumuzu incelemek zorundayız. Sosyal devrimimizi yapmak için kapitalist düzen altında burjuvazinin büyük sanayii geliştirmesini, devrimin ekonomik koşullarını hazırlamasını bekleyecek olursak işçi ve çiftçilerimizi –yani bütün ulusu– bugüne kadar tarihin kaydettiğinden on kat daha kötü bir sonuca bırakmış oluruz. Zira doğuda ücretli iş köleliğinin batıda göründüğünden daha pek çetin olacağını anlamak için dünyanın

[116] "İçtimai inkılâp ve kadınlarımız", *Aydınlık*, 2 – 1 Temmuz 1921. Aktaran: Neslişah Leman Başaran, *The Evaluations of Şefik Hüsnü on the 'National Question'* Yüksek Lisans tezi, BÜ, 2005, s. 44.

> gidişatına sadece bir göz gezdirmek yeter. Bize yüklenmek istenilen ağır göreve göre –batı işçisinin işçisi olmak görevi– harekete geçmekte gecikmemiz, uzun süre dünya devrimini geri bırakabilir. Oysaki Doğu Avrupa'nın özel durumuna dayanarak, işçi ve çiftçi sınıflarımızın 'sınıfları, özel mülkiyeti ve ücretli iş sömürüsünü' kaldırması, Avrupa burjuvazisinin son kozunu da elinden almak demektir. Dünya devriminde bu olay büyük bir adım olacaktır."[117]

Şefik Hüsnü, Türkiye somutluğuna en çok yaklaştığı pasajlardan birini, bağımlı ülkelerde devrimin Batıdaki statükoya etkisine bağlamaktadır. Ne de olsa, sosyalizm için elverişli yer, sınıf zemininin en güçlü olduğu yer orasıdır.

Yazının devamında devrimlerin amaca ulaşmak için geçecekleri "en az üç büyük devre" formüle edilir. İlki, "İktidara el koyma, devrimci tedbirler ve şiddet devresi" ile siyasal devrim anlatılmaktadır. Karşı devrimi önlemeye konsantre olunan ikinci evre, –sosyalizm söz konusu olduğunda– proletarya diktatörlüğüne denk düşmektedir. Son olarak Hüsnü'nün *"asıl amaç edinilen toplum düzeninin ve ülkünün uygulanma devresi"*ni de toplumsal devrim kavramıyla (her ne kadar Hüsnü sosyal devrim ile sürecin tamamını kucaklasa da) karşılayabileceğimizi söyleyebiliriz.

TKP liderine göre *"Birinci devre için usül ve kural tesbiti mümkün değildir."*

İkinci devre *"en önemli ve en uzun sürmeye aday"* olandır. Burada yazar "gerçekçi" olmaya çaba gösterdiği bir sosyalizm programı tarif eder. Kimi küçük ve orta mülk sahibi üreticilerin üretim araçlarına neden el koymamak gerektiği, sanayinin geliştirilmesi ve *"hükümetin elinde toplanması"*... Ve *"son aşamasında sosyal devrim sorunu bir ve her ülkede aynıdır. Değişiklik ona götüren yoldadır, arada geçen aşamalardadır. Ve bunların hepsi ortak mülkiyete ve üretim temeline dayalı sınıfsız, hükümetsiz, özgür bir sosyal kuruluşa ulaşır."*[118]

---

[117] Deymer, *age* içinde, s. 65-66 ("Türkiye'de Devrimin Şekli", *Aydınlık*, sayı 5, 1 Teşrinisani [Kasım] 1921)

[118] *Age*, s. 70.

Varılan bu sonucun değeri, Türkiye'nin evrensel yasalara tabi olduğu tezinden kaynaklanıyor. Doğrudur ve Marksistler "özgücülüğe", "biz bize benzeriz"ciliğe karşıdır. Güzel; ama biz "strateji" arıyorduk...

Kasım 1921'den Şubat 1923'e atlıyorum. İktisat Kongresi arifesi:

> "Eğer gerçekten ekonomimizi geliştirmek, sanayimizi yükseltmek, dışardan mamûl eşya ithal etmek ihtiyacından kurtulacak derecede geniş üretim yapmak istiyorsak, bu muazzam teşebbüslere, elimizde topraklarımızın sakladığı doğal kaynaklar ile, halkımızın yeteneğinden başka hiçbir şey bulunmadan girişmek zorunda olduğumuzu bir an bile hatırdan çıkarmamalıyız. Ülkemizi modernleştirmek, bayındırlığa kavuşturmak için uluslararası sermaye ile öyle bir ortaklık kurmak zorundayız ki onda biz hemen yalnız emeği temsil etmeliyiz. Yeteri kadar tedbirli davranmazsak ve bu görüşten hareket etmezsek, imzalayacağımız anlaşmalarda, farkına varmaksızın, ulusu yabancı kapitalistlere satmak tehlikesine maruz kalacağız. Bu düşüncelerden ötürüdür ki, biz öteden beri Türk devletinin bir emek devleti olması gerektiğinde ısrar etmekteyiz."[119]

Komünistlerin ne istediğini biliyoruz. Sansür nedeniyle derginin diline dikkat etmek gerektiğini de tahmin edebiliriz... Ama yine de, Hüsnü'de ucunu bırakmamaya çalıştığı iktidar perspektifini bir strateji olarak bulmakta zorluk çekiyoruz.

Birkaç ay daha saralım.

> "Zaten bu ülkede bundan sonra üç türlü siyasal akım düşünülebilir: 1) Bugünkü devrimi yapan ve yaşatmaya uğraşanların temsil ettiği siyasal akım. 2) Derebeylik kalıntısı olan geleneklere ve Osmanoğlu Hanedanına bağlı olanları çevresinde toplayan karşı devrimci akım. 3) Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar lehine devrimimizi derinleştirmek, geliştirmek ve onu kollektif mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle sonuçlandırmak amacını güden sosyalist akım. Kazanılmış hakları eylem ve uygulama

[119] *Age* içinde "İktisat Kongresinde İşçi ve Köylü Sınıflarının Yeri", s. 123-124 (*Aydınlık* sayı: 13, 10 Şubat 1923)

> alanına aktarmak için birinci ve üçüncü siyaset uzun süre el ele hareket edebilecek; ve herhangi bir fırsattan yararlanarak karşı devrimin tehdit edici bir hal aldığı zamanlarda siyasal ve toplumsal devrim taraftarları, ulusun büyük çoğunluğu ile beraber, bir tek vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaklardır."[120]

Burada bir ipucuna ulaşmış bulunuyoruz. Sosyalizm (burada "*siyasal ve toplumsal devrim taraftarları*"), Türkiye'de o güne dek (Kemalist) burjuvazinin önderliğinde yola devam etmiş tarihsel ilerlemenin önünü açmak için hamlesini yapacaktır. Bu yaklaşım mantıklı ve tutarlıdır. Gerçekten de, burjuvazinin az gelişmiş olduğu, üstelik dünya kapitalizmiyle arasının bozuk olduğu, karşı-devrimin kurumsal ve toplumsal altyapısının hayli güçlü olduğu, üstelik Sovyet ittifakı nedeniyle de emperyalizmin hedef tahtasında oturmaya devam edecek olan bir Türkiye'de burjuva ilericiliğinin sınırları vardır. Kapitalist gelişmenin açığa çıkartacağı kriz türlerinin henüz bilinmediği, işçi sınıfının nesnel ve öznel (örgütlü) gücünün kısıtlı olduğu bir çağda, sosyalizme böyle bir gelecek tasarlamak akla yatkın görünüyor. Doğrudur, burjuva devrimi tıkanmaya mahkûmdur ve tarihsel ilerlemenin biricik öznesi işçi sınıfı, tek gerçekçi programı da sosyalizmdir...

Yine de, sosyalizmin yapacağı hamlenin bir sosyalist devrim anlamına mı geleceği, yani ne ölçüde bir iktidar perspektifini barındırdığı, yoksa ilerici Kemalist burjuvaziyle ortaklıkla mı sınırlı kalacağı belli değildir.

Şefik Hüsnü, bu aşamada Kemalist hareketin nasıl bir siyasal rejime önayak olacağı konusunun da bağlanmadığını yazmaktadır. "Yazmaktadır" diyorum, zira "*Meclis'in çoğunluğu, işçi ve köylü geniş halk kitlelerine dayanarak mı, yoksa bazı imtiyazlı zümre çıkarları adına mı faaliyette bulunmak niyetinde olduğunu gösterecektir. Biz bu iki şıktan birincisinin gerçekleşeceği kanısındayız, ve toplumun selameti adına böyle olmasını bütün varlığımızla temenni ediyoruz.*"[121] ifadeleri samimi düşünceleri olduğu gibi yansıtan değil, politik bir yön gösteren/ima eden bir dilin parçası da olabilir.

---

[120] *Age*, "Seçim ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar, s. 144-145 (*Aydınlık* sayı: 15, 15 Mayıs 1923)
[121] *Age*, "Yeni Millet Meclisinden Halk Ne Bekliyor", s. 164 (*Aydınlık* sayı: 16, 16 Ağustos 1923)

Sonuç olarak, 1921 tasfiyesi, 1922 THİF Kongresi'nin yasaklanması, devam eden komünist kovuşturmaları gibi saldırılar hatırlanırsa, Şefik Hüsnü'nün Kemalizm konusunda bir noktanın ötesinde pozitif beklentilere sahip olması, saflık olur. Doktor, daha ziyade bir üslup aramakta, daha doğrusu hareketin siyasal konumlanışı olarak, adeta aynı safta yer aldığı bir merkezin muhalefeti gibi konuşmaktadır: *"Bir işçi ulusunun yerleşik bulunduğu ülkemizde, bu ulusun bağrından doğan hükümetin iş hakkının savunucusu olarak hareket etmesi ve..."*[122]

Hayli zorlama gibi duran işçi ulusu ve emek devleti kavramlarının tümden temelsiz bırakıldıklarını sanmayın:

> "Türkiye'de sınıflar ve bir sınıf mücadelesi yok değildir. Yalnız sermayedar burjuvazi sınıfı pek küçük ve zayıf bir ekalliyet ve işçi ve köylü sınıfı ise muazzam bir ekseriyet teşkil ettiği cihetle sınıf mücadelesi, yabancı sermayedarlar ve bunların peykler vaziyetinde kalan yerli eşraf ve ashabı servet (servet sahipleri) arasında cereyan eder ve ekser ahvalde (çoğu durumda) bir milli mücadele şeklini alır."[123]

Hüsnü, kapitalizmin arzu edilen hızda gelişmemesine, ulus-devlet öncesi şekillenen eski burjuvazi ve proletaryanın tasfiyesinin eklendiğini bilmektedir. Buna karşı geliştirdiği önlem, Marksist işçi sınıfı kavramını abartılı biçimde genişletmek oluyor.[124]

Her durumda devrimci bir strateji, yani komünist partiye siyasal iktidar perspektifi kazandıran bir yaklaşım giderek belirsiz hale gelmektedir. Eğer, Şefik Hüsnü'nün, mirasından etik dışında yararlanmadığı Bakü stratejisinin yerine bir yenisini koyma sorumluluğu varsa ve gerçekten yazıları bu yönde bir uğraşı da içeriyorsa, aradan geçen birkaç yıllık sürenin, bu açıdan yeterince verimli olmadığını saptayabiliriz.

Aydınlık dergisinin sayılarını izlediğimizde ise 1924 yılında işin ren-

---

[122] *Age*, "Devrim Esaslarının Değiştirilmesi", s. 187 (*Aydınlık* sayı: 18, Ekim 1923)

[123] "Sosyalizm Cereyanları ve Türkiye"

[124] Başaran bununla Kemalizmin sınıfsız Türk toplumu tezi arasında bir yakınlık olduğu görüşünde. (s. 45)

ginin değişmeye başladığını görürüz. Makalenin başlığı *"Toplumsal Düzenleme Konusu"*:

> "Boş yere bulutlar arkasında koşmak istemiyorsak son sistem aletlere sarılarak önce madde üzerinde iş görmeye, doğayı yenmeye çabalamalıyız. İlerlemenin en kestirme yolu buradan geçer. İlk ve son başvurulacak yol budur."

İlerleme ile sosyalizm arasında bağ kurmasını diliyorsunuz değil mi? Lakin:

> "Bugünkü medeniyet âlemini kapitalizmin evrimi gıpta ile baktığımız hale getirmiştir. Gözümüzün önünde duran bu örnekten ders alalım. Bizim de ilk işimiz üretimimizi çağdaş vasıtalarla artırarak büyük sermayeler biriktirmek olmalıdır. Çabalarımızın ağırlık merkezini bu ekonomik alana aktarmak zorundayız. Diğer her işte başarımız burda elde edeceğimiz olumlu sonuçlara bağlıdır."[125]

Burada söylenenin adını koymadan devam edemeyiz: Ekim Devrimi esintisi dinmektedir. Bu yaklaşım emperyalist-kapitalist sistemi şeytanın vatanı olarak resmeden Bolşevizme ait değildir. Burada, Çulhaoğlu'nun analiziyle, II. Enternasyonal solculuğunun restorasyonu vardır.

> "Türkiye solu, ilki 1920'lerin ilk yarısı, ikincisi ise 1960-70 dönemi olmak üzere iki gelenekten ayrıklaşma (ya da boyutlanma) dönemi yaşamıştır. İlk bakışta, bu iki sıçrama doğrudan doğruya 'kesiklilik' kavramını çağırmakta, ağırlığı ondan yana kaydırmaktadır. Başka deyişle ilk bakışta,1920'lerin başı, Anti-İttihatçı olduğu ölçüde aşırı nesnelci ve II. Enternasyonal eğilimli Osmanlı solculuğunun, 1960'lar ise iktidarı hiç düşünmeyen 'baskı grubu' anlayışlı 1925-60 solunun inkarıdır.
>
> Ancak, soruna daha yakından bakıldığında, bu kesiklilik ya da kopuş görüntüsü ilk çekiciliğini yitiriyor. Her kopuştan sonra sol, kendine özgü bir iç restorasyon yaşıyor çünkü. Yaşanan bu res-

[125] *Age*, "Toplumsal Düzenleme Konusu", s. 211 (*Aydınlık* sayı 20, Şubat 1924)

torasyon sonucundadır ki, 1925-60 solu, aradaki kopuş dinamikli yıllara karşın, aşırı nesnelci Osmanlı solculuğu ile akrabalığını sürdürebiliyor. Aynı biçimde, 1960-70 dönemi canlılığına karşın, 1970'lerden günümüze uzanan sol gelenek, 1925-60 döneminin belirgin ve egemen çizgisine daha çok yaklaşabiliyor. Ortaya çıkan, süreklilik ile kesikliliğin Türkiye'ye özgü bir sentezi oluyor. Kuşkusuz, bu sentezin ülkedeki somutlanışında, dış dinamikler de önemli rol oynuyor."[126]

Şefik Hüsnü restorasyonunun Marksizm içi bir zeminde kalması, Bolşevizm aşısını doğucu giysiler içinde alan başkalarının ise Türkiye'nin kendine özgülüğü, batıya benzemezliği, giderek sınıfsız-imtiyazsız bir toplum olduğu yolunda ilerlemeleri, önemsiz değil ama ayrı bir konudur. Bu boyuta, Çulhaoğlu, az önce hatırladığımız makalesinde belli ölçülerde giriyordu. Ben başka bir bağlamda, devrimci demokrasi adını verdiğimiz hareketlerle ilgili olarak daha sonra değineceğim...

Çulhaoğlu'nun açıklama gücüne başka bir ek yapmaya gerek duymuyor ve Hüsnü'nün kaldığımız yazısına dönüyorum:

"Ekonomik bakımdan yükselmek için ne yapmalıyız? Bunun için iki yol vardır: Ya eskiden beri yapıldığı gibi özel teşebbüsün teşviki ve desteklenmesi ile yetinilir, devlet iyiliksever bir gözlemci durumunda kalır. Ve köhne ekonomi kurallarına dayanarak Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi kendi kendine kapitalizmin gelişmesi beklenir. Bu takdirde çoğunlukla cılız kuvvetlerimiz kısa zamanda rekabet mücadelesinde, gürbüz yabancı sermayeye karşı zebun olacağından, (güçsüz, takatsiz kalacağından ve/veya –alışverişte– aldanacağından) yabancı tröstler serbestçe gelir, ülkemizi bir sömürge gibi sömürür ve halkımızı bağımsızlığından eder. Yahut verimli bir devrim yoluna girmişken köklü işlere atılmaktan korkmayız. Hızla ilerlemek ihtiyacı, yerli kapitalizmin tek tek çabalarıyla amaca ermenin imkansızlığını bize anlatır. Üretim alanında az zamanda çok iş çıkarmanın tek yolu, ulusal çabalarımızı ortak ve belirli bir amaca doğru bizzat devletin yöneltmesi-

[126] Metin Çulhaoğlu, "Solun Tarihinde Atılım ve Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* sayı 6, Nisan 1987, s. 38

dir. Özel deyimiyle vakit geçirmeden bir devlet sermayedarlığı yapmaya koyulmalıyız. Çıkar yol budur.

Biz bugün sosyalist olarak yalnız bunu temenni ediyoruz. Çünkü iktisaden yükseleceksek, ancak devlet sermayedarlığı ile bu istenen sonuca varacağımıza, duruma hangi yönden bakarsak bakalım, kanaat getirmişizdir. Aksi taktirde yerimizde sayacağız ve toplumumuz gittikçe bir çöküntüye yüz tutacaktır."[127]

Bu yaklaşım TKP'yi iktidar perspektifinden uzaklaştırır. Daha önce iktidar perspektifi odaklı denemelerin ne ölçüde başarılı, kapsayıcı, etkili, iz bırakıcı oldukları tartışmalı olabilir. Ancak bu yönde Suphi'nin denemesi, Hüsnü'nün arayışı kesinlikle vardı. Şimdi buradan geri düşülüyor.

Lenin'in tekelci devlet kapitalizmi ile sosyalizmi ayıracak herhangi bir ara evrenin mevcut olmadığı yolundaki tezine benzeyen bir egzersiz ise, geri düşüşü telafi edecek güçte değildir:

"Biz henüz memleketimizde hakimiyetini elde tutan orta sınıflardan; büyük ferdi sermayenin türemesine ve ecnebi sermayesinin vaziyete hakim olmasına mani olmak için, inhisarcılığı en geniş manasından alarak, iktisadiyatımızın en can alacak kısımlarına vaziyet etmelerini ve bunları bir fabrikatör bir tüccar zihniyetiyle işletmeğe ve inkişaf ettirmeğe gayret etmelerini, talep ediyoruz. Servet menbaalarımız, milletin müşterek-i mali olarak devlet tarafından işletildiği takdirde, bu suretle Avrupa sermayedarlığının istila ihtiyaçlarına karşı sed çekildikten maada; geniş halk kitlelerinin dahili menfaatleri de kısmen tatmin edilmiş olacaktır. Çünkü devlet inhisarı, izah ettiğimiz üzere, tütün, ispirto vesaire gibi mevadda münhasır (maddelerle sınırlı) kalmayıp, şimendiferlere, orman ve maden işletmelerine, ticaret-i hariciyeye ilh... teşmil edileceği (yayılacağı)' cihetle, yerli burjuvazimizin büyük sermayedar vaziyetine erişmesi imkanları tedricen, gereği gibi azalacaktır. İnkişaf ettiği ve teşkilatlandığı nisbette, fiili hakimiyetini tesis etmeğe temayül edecek olan çalışan halk kitleleri, bu iktisadi şerait tahakkuk edecek olursa, karşılarında, ferdi sermayedarlardan değil, devlet iktisadiyatını elinde tutan anasırdan mü-

[127] *Age*, "Toplumsal Düzenleme Konusu", s. 211-212 (*Aydınlık* sayı 20, Şubat 1924)

> rekkep (unsurlardan oluşan) bir burjuvazi sınıfı bulacaktır. Ve biz bununla hesaplaşmanın daha kolay olacağını zannediyoruz."[128]

Gerçekten yetmez. Lenin, kapitalizmin ilerlemesinin sosyalizm dışı alternatifleri gündeme getirmekte olduğu yolundaki görüşlere karşı, tersine tekelleşme dahil bu tür süreçlerin sosyalizmi daha da olanaklı ve kaçınılmaz hale getirdiğini öne sürüyordu. Şefik Hüsnü'nün, Lenin'i hatırlatan bu yaklaşımı, belki devleti gerilemelerin temel öznesi sayan liberal yaklaşımlara karşı bir argüman olarak işe yarayabilir. Ama burada Cumhuriyet Türkiye'sini kapitalizmle sosyalizm arasında bir yere yerleştirme çabası göze çarpmaktadır.

Komünist hareket önce ulusal kurtuluşa ulaşmak için sosyalizmin *zorunlu* olduğunu öne sürdü. Sonra yıkılmamak için sosyalizme *muhtaç* olunduğunu. Bu yolculuk, Türkiye'nin ilerlemesi, çökmemesi için bir süre sosyalizmden *uzak durmanın* kabullenilmesine varmışa benziyor!

Ancak daha önce başka bir vesile ile uyardığım gibi, solun tarihinde bazı ham verilere sistematik tutarlılık atfetmek ise bizi hem yanlışa, hem solun geçmişini hafifsemeye götürür. Hafifsemeye bir yerden başlarsanız, sonra ayağınızı basacak zemin bulamayabilirsiniz!

Aşağıda bunun örneklerine bakacağız.

Bir: TKP ve Şefik Hüsnü, arayış sürecinde iktidar perspektifinden uzak düşmüşlerse, bunu dümdüz bir uzlaşmacılığa, teslimiyetçiliğe ve Kemalizme bağlamak doğru değildir.

İki: Yine bu durumu, Moskova etkisi ile açıklamak da ucuz olur.

Üç: Hal böyle diye, Hüsnü dönemi değersizleşmez, "Değer mi" sorusunu da hak etmez.

İktidar perspektifinin yitirilmesi ve TKP'nin bir muhalefet gücü olarak konumlandırılması, ancak 1960'lı yıllarda, yine esasen TKP kökenli olan ve çeşitli mücadelelerde sorumluluk üstlenmiş aydın kadroların Türkiye İşçi Partisi eliyle değişecektir.

Buna ancak bir sonraki bölümde geleceğiz.

Şefik Hüsnü rivayetleri

---

[128] Hüsnü, "Devlet İnhisarına Neden Taraftarız?" *Aydınlık* no. 25, Eylül 1924, Aydınlık Külliyatı s. 643'ten aktaran Başaran, *age*, s. 84.

Daha önce geçerken değindiğim rivayetleri tekrar gündeme getirmeyeceğim. Selanikli Hüsnü'nün Yahudi kökeni türünden konuları, İslamcı ve ırkçıların elinden almaya kalkan solcuları da kendi hallerine bırakıyorum... Burada hemen üstte saydığım üç boyutu tartışacağım.

Tez 1: Suç Şefik Hüsnü'nün Kemalistliğinde

Şefik Hüsnü TKP'sinin yeni bir problematik geliştirme, sosyalist devrim yaklaşımını yenileme ve iktidar perspektifini koruma uğraşında başarılı olamadığını saptamak başka şeydir, Hüsnü'nün Kemalist olduğu veya Kemalizmle uzlaşmayı amaçlaması başka.

Yukarıda belli bir tarihe kadar geldik. Suphi'lerin Kemalistlerle belli bir diyalog içinde olmayı amaçlamalarına ve bu diyaloğa da girmelerinden sonra ilk şok Karadeniz katliamıdır. Katil kim oyununu hiç sevmediğim için, TKP liderliğinin tasfiyesinin artık nafile bir uğraş içindeki İttihatçılardan çok, aynı süreçte hegemonyalarını sağlamlaştıran Kemalistlere yaradığını ve dolayısıyla da yakıştığını söyleyip geçeceğim. Bu konuda farklı tarihçi yaklaşımları veri karanlığında kendilerine yeterince gerekçe bulabilmektedirler. Ben siyasal akıl yürütmenin tarihçi yaklaşımlarına ışık tutmasını öneririm.

Nâzım Hikmet de, daha 1923'te öyle yapmış ve ünlü şiirini yazmıştır:

(...) trabzondan bir motor açılıyor
sa-hil-de-ka-la-ba-lık!
motoru taşlıyorlar
son perdeye başlıyorlar!
burjuva kemal'in omuzuna binmiş
kemal kumandanın kordonuna
kumandan kahyanın cebine inmiş
kahya adamlarının donuna
uluyorlar
hav... hav... hak... tü
yoldaş unutma bunu burjuvazi
ne zaman aldatsa bizi

böyle haykırır:
- hav...hav...hak...tü (...)

Politik ağırlığı sınırlı kalan bu şiirin komünistlerin katliama verdikleri ilk tepkiyi temsil ettiğini düşünebiliriz. Tarihsel ilerleme olarak Kemalizmle dayanışma gösterilecek, sınıf düşmanı olarak Kemalizm ile mücadele edilecek... Bu denklemin içinden kâğıt üstünde çıkmak mümkündür. Ama kolektif bir organizma ve toplumsal bir akım olarak komünizm, işlerini kâğıt üzerinde görmüyor.

Birinci etken şiirde temsil olan devrimci, öfkeli tepkidir.

İkinci etken Suphi'nin geride bıraktığı kadroya ve Sovyetler'e bakarak anlaşılabilir:

> "Krasin: Suphi ve sairenin... karşı icraat lazım. Bu yolda bir mani var. Resmen Kemal'e bir şey yapamayız. Bizim kafi materyalimiz de çok (?) Diplomatik münasebata da tesiri olabilir. İttifaka falan. Ölenler hep Türk tebaası. Kemal'den soramazlar. Kemal'in ajanları tevkif... Diğer bir mesele: Türkiye'de TKF var. Onlara muhalefet doğru olamaz. Oraya gönderip işe başlamak icap etmez. –Başka teşkilat varsa onlar bu itlafa karşı itiraz, şikayet ve dava –Mustafa Kemal aleyhinde değil, katiller aleyhinde – Bir de meseleyi B. Millet Meclisinde kaldırmalı."[129]

Olay Suphilerin katledilmesinden iki buçuk ay sonra 11-12 Nisan 1921'de geçiyor. TKF Harici Büro, yani Bakü merkezli organizasyonun kalan en üst ve tek merkez organı, Sovyet temsilcisinin katılımıyla toplanıyor. Alıntı toplantı tutanaklarından. Kesik kesik de olsa notlardan anlam çıkıyor. Sovyet temsilci bir şey yapılmamasından yanadır. Moskova-Ankara ittifakından ve önceki bölümde analiz etmeye çalıştığım, dünya devriminin geri çekilişi ile birlikte Moskova'nın Ankara'ya muhtaç hale gelmesinden TKP'nin payına bu düşüyor.

Sovyetler "bir şey yapılmamalı" diyor. Dış Büro'nun zaten bir şey yapa-

[129] *Dönüş Belgeleri – 2*, s. 136. Toplantıya İsmail Hakkı, Süleyman Nuri, Ahmet Cevat ve Krasin katılıyor.

cak hali de, yapmaya niyeti de yok görünüyor.

Nasıl olsun ki? Aynı kadro Şubat ayı başında, Çerkez Ethem'in "anarşik çıkışını" lanetlemiştir.[130] Suphi'den geriye kalan ve Ethem kuvvetlerinin ezilerek dağıtılmasını siyasi anlamda okuma yeteneğine sahip olmayan yapı, bileşenlerinin üstündeki Kemalist etkiden bağımsız olarak, bir Türkiye örgütü değil, Sovyet partisinin parçasıdır. Sovyetler Kemalistleri müttefik saydıkları için de, zaten daha sonra devletler arası anlaşmalar uyarınca, parti diyemeyeceğimiz bu kurum feshedilir!

Üçüncü etken, komünistlerin kısa süreli salınımlar dışında baskı altında tutulmaları durumudur. Baskı altına alınan komünist, refleks olarak Kemalizmi burjuva diktatörlüğü olarak tanımlamıştır. Nâzım'ın şiirindeki gibi... Ancak buradan yeni bir şey çıkmaz.

Yenilik, savaşı kazanan, cumhuriyeti kuran ve Batıyla ilişkilerini alenen restore etmeye yönelen Ankara'ya Moskova'nın tepki duymasından gelecektir. Bir bakıma Şefik Hüsnü'nün burjuva devriminin tıkanacağını öngörürken sıraladığı gerekçeler tersinden teyit olmakta, Kemalist önderlik eski düşmanlarıyla barışma yolu aramaktadır. Komintern'in 1924'te toplanan Beşinci Kongresinde Sovyet partisi bu doğrultuda bir ayar yapar. Manuilski konuşuyor:

> "Türk yoldaşlarımız bu oldukça açık durumda taktik açıdan vahim hatalar işlediler. Örneğin Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organı olan 'Aydınlık'ta, Komünist Partisi'nin yabancı sermayeye karşı milli sermayenin gelişmesini desteklemesini öneren bir dizi makale yayınlandı. Burada Türk yoldaşların vaktiyle Rusya'da işçi sınıfını kapitalizmin gelişmesini teşvike çağıran Bay Struve'nin legal Marksizmiyle aynı eğilimi taşıdıklarını görüyoruz. Tıpkı Rus Struveciliği gibi, bazı Türk yoldaşlarımız da başlangıçta, ülkedeki üretici güçlerin gelişmesinin çıkarlarıyla sermayenin gelişmesi-

---

130 *"İsmail Hakkı yoldaşın raporunu DİNLEDİKTEN sonra, aşağıdaki KARARI aldık: Bizler Ethem'in ve yandaşlarının Batı Cephesinde, Anadolu Cephesi'nde devrimci Anadolu hükümetine karşı çılgınca, anarşik çıkışını lanetliyoruz. Anadolu'daki devrimci hareketin destekçileri olarak bizlerin bu gibi şahıslarla hiçbir ilişkisi ve hiçbir ortak yanı olmamıştır ve olamaz..."* "Türkiye Komünist Partisi, Dış Büro Parti Hücresi, Türk Alayı ve Parti Okulu Öğrencileri Parti Hücresi, 6 Şubat 1921 Toplantısı- Protokol", *age*, s. 41

nin çıkarlarını birbirine karıştırma eğilimindeydiler... 'Aydınlık' dergisinde Türk yoldaşlarımızın görüşü bu kategoriye girmektedir. Onlar gerçekten de, proletaryanın burjuvaziyle sınıf işbirliğinden yana çıkmışlardır."[131]

Eleştiriyi TKP adına göğüsleyen Vanlı Kâzım olur:

"Ulusal devrim sınırlarına ulaşmamıştır, ama bu sınırlar görülebilir ve köktenci burjuvazi bile bu sınırları aşamaz. Bunu ancak proletarya yapabilir ve emperyalist boyunduruktan ulusal kurtuluşun ve devrimin tamamlanması için savaşmak ve feodal yapının ve ortaçağ kurumlarının bütün kalıntılarını kesinlikle ortadan kaldırmak gerekir. Proletarya bunu ulusçu açıdan yapmamalıdır; uzlaşmaz milliyetçiler koşullara boyun eğse ve yabancı sermaye ve iç gericilikle uzlaşsa bile, yapmamalıdır; salt proletarya açısından yapmalıdır.

Proletarya devrimci milliyetçilikle yalnız yıkma konusunda işbirliği yapabilir. Nitekim burjuvazi bir kurma işine girişince, bunu yalnız kendi çıkarları için yapar; bu yüzden sınıf kavgası zorunludur.

Komünist Partinin görevi, proletaryayı ve çalışan kitleleri örgütlemek ve burjuvazi hangi demokratik biçimi alırsa alsın, ona karşı savaşta yol göstermektir."[132]

TKP'ye yöneltilen legal Marksizm eleştirisine verilen bu soğukkanlı yanıtı Lenin'in partisi karşısında boyun eğme olarak görmüyorum. Hüsnü döneminde parti böyle bir çağrıya yabancı değildi. Ama önemli olan şu ki, "sınıfa karşı sınıf" formülü de, önceki ve sonraki "Kemalizmle ortak

---

[131] *Türkiye Komünist İşçi Hareketi*, Çev: Fatma Bursalı, Aydınlık Yay. İst. 1979, s. 120. Çulhaoğlu, Manuilski'nin eleştirisinin içeriğindeki sertlik ile taktik hata adlandırması arasındaki çelişkiye işaret eder: *"Manuilski'nin en sert dilli eleştirisinde bile, ileriye yönelik bir yeşil ışık görmek mümkün."* (Çulhaoğlu, "Solun Tarihinde Atılım ve Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* no: 6, s. 44) Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın da birkaç yıl sonra *Aydınlık*'ı değerlendirirken Manuilski'den feyz almış olması mümkündür.

[132] Aktaran: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. basım Bilgi yayınları, Mayıs 1978, s. 352. Elinizdeki kitabın birinci baskısında burada ciddi bir maddi yanlışa düşmüş ve toplantıda konuşanın Şefik Hüsnü olduğunu yazmışım. Tahmin edileceği gibi beni uyaran Erden Akbulut oldu. Düzeltiyor, özür diliyorum.

payda" tezi de, TKP'nin ulusal kurtuluş sonrasında sosyalizm mücadelesini nasıl bir stratejiye oturtacağı sorusuna yanıt vermiyordu.

Dördüncü etken, işte değindiğimiz, Sovyetler'in sola çekici 1924 müdahalesidir.

Kısa süre sonra bu da geçecek, cephe yılları başlayacaktır. Bu sonuncudan, siyasal yelpazenin hayli dar olduğu Türkiye'de komünistlerin payına Kemalizme yakınlaşmadan başka bir şey çıkmaz.

SBKP için kesin görünen bir şey varsa, o da, Moskova'dan Karadeniz'in güneyine bakıldığında, güvenilir bir komünist özne bulunmadığıdır. Bence tarihe damga vuran bu yaklaşımı Radek'ten dinleyelim:

> "Türk Komünistlerine, partiyi kurduktan sonra ilk ödevlerinin milli kurtuluş hareketini desteklemek olduğunu söylediğimizden ötürü bir an pişman olmadık. Şimdi bile, bu baskılara rağmen, Türk yoldaşlarımıza diyoruz ki, içinde bulunduğunuz zaman, sizi yakın geleceğe karşı kör etmesin. Kendinizi, size baskı yapanlara karşı koruyun... fakat unutmayın ki, kesin savaşa başlayacağınız tarihi an gelmemiştir; daha çok yolunuz var." [133]

Sovyet etkisi istisnalar dışında sağa çekicidir. TKP bu çekimi nötralize etmeye çalışmış, ama ortaya sistematik ve bütünlüklü bir politika çıkmamıştır.

İstanbul'a dönersek, Batı Marksizminden öğrendiği işçi sınıfına, devrimci siyaseti eklemekte zorluk çektiği öne sürülen Hüsnü'nün, böyle bir ilk sapma döneminin hemen ardından işçi sınıfının üstüne çizik atıp sınıf uzlaşmacı kesildiğini düşünmek mümkündür, ama bunun biraz zor olduğu da açıktır. Bana kalırsa, Hüsnü'nün adlı adınca Kemalist bir sapma içine girdiği tezi, Mustafa Kemal'in *Hakimiyet-i Milliye*'de, "*Komünizm ile Rus dostluğu esasatı arasında bir münasebet var mıdır?*" sorusuna verdiği yanıtın son cümlesine inanmakla eşdeğerdir:

> "Memleketimizin hali, içtimai şeraiti, dini ve milli ananelerimizin

[133] E. Akbulut – M. Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, Sosyal Tarih yayınları, İstanbul 2007, s. 178

> kuvveti Rusya'daki Komünizmin bizce tatbikine müsaid olmadığını teyit eder bir mahiyette... Türkiye'de kurulmuş olan komünist fırkalar da bu durumu idrak edip tatil-i faaliyet ettiler."[134]

Sadece bir rastlantı: TKF Bakü Dış Bürosunun Ethem'i lanetlediği gün, Kemal de partinin çalışmalarını kendiliğinden durdurduğunu söylüyor. Tarih, 6 Şubat 1921. Tarih buna rastlantı demez elbette!

1922 THİF Kongresi dağınıklığı gidermemişti. Hatta Türkiye'de Sovyet temsilcileri memlekette düzgün bir komünist örgütün kalmadığını rapor edip duruyorlardı. 1925 TKP Kongresi yeni bir toparlanma girişimidir ve Salih Hacıoğlu liderliğindeki kısa geçiş döneminden Şefik Hüsnü'nün yaklaşık otuz yıllık liderliğine geçilecektir. Üstlendiği görevler farklılaşsa da, uzun süre Komintern'de görev yapsa da, partide örgütsel sorumluluk almadığı uzun zamanlar olsa da "rehber"dir.

Ancak 1925 Şeyh Sait isyanı, İttihatçılar için Mahmut Şevket Paşa suikastı ne işlev gördüyse, Kemalistler tarafından da aynı biçimde değerlendirilir. Bütün muhalefet baskı altına alınır, parti örgütü bir kez daha yarı felç olur. Takrir-i Sükun; yetmedi Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı (1926 Haziran) ve sonrasında yine baskılar...

1920-22'nin coşkulu partisine bir türlü geri dönülememektedir. Hüsnü'nün ikinci toparlama girişimi 1926 Mayıs Viyana Konferansı'dır. Konferansın dönüşünde Vedat Nedim Tör - Şevket Süreyya Aydemir ekibi Şefik Hüsnü'den uzaklaşırlar, 1927 Tevkifatı patlak verir.

Döneme damga vuran teorik-programatik sorun olduğu yerde durmaktadır. Örgütsel olarak çok zayıf düşen, sınıf mücadelesi ile burjuva karakterde bir tarihsel ilerlemeyi telif etmeye uğraşan bir partide olası bir sapmanın mücadeleyi değil burjuvaziyi işaret etmesi, sol değil sağ sapma olması çok anlaşılır bir durumdur.

Uzun süre bu durumu bütünlüklü bir analize konu eden biricik araştırmacı Yalçın Küçük olmuştur. 1978-1979 tarihli *Türkiye Üzerine Tezler*'in ana varsayımı partinin yurtiçindeki Merkez Komitesi'nin sekreteri Vedat Nedim ve partinin genç parlak aydını Şevket Süreyya'nın yönelimleri ile

[134] Kocabaşoğlu – Berge, *age*, s. 323.

resmi görevi Dış Büro sekreterliği olan Şefik Hüsnü arasında üstünde durulmaya değecek bir ideolojik ayrım bulunmadığıdır.

> "Burada kullanacağım kaynakların, belgelerin, istatistiklerin ve tabloların toptan yanlış olduğu gösterilmedikçe; ileri sürdüğüm tezler, yeni çalışmalarla çürütülmedikçe, Türkiye tarihi üzerine şimdiye kadar söylenmiş ve yazılmış olanların çok büyük bir bölümünü unutmak gerekecek."[135]

Olan oldu ve Küçük'ün verileri yanlışlandı; tezlerinin TKP'ye yönelik olanlarının neredeyse tamamı çöktü. Ancak ilginç biçimde, Tezler'in "ruhu" bu enkazın arasında yükselmeye devam etmektedir. Küçük Türkiye'de düzenin oturması ve aynı anlama gelmek üzere her alanda ilerici karakterini terk etmesiyle birlikte komünizmin de tasfiye edildiğini çözümler. Söz konusu olan, küçük hatalar, telafisi bazı önlemlerle mümkün yanılgılar değildir. Daha 1920'lerden 30'lara dönerken cumhuriyetin gerici sınıf karakteri belirginlik kazanmışken, 1970'lerin sonlarında Türkiye burjuvazisinin şu veya bu kesimine hayırhah bakan solculuk türünün iler tutar tarafının olmadığı görülmektedir. Tezlerin ruhundan sola düşen hisse, Yalçın Küçük'ün kendisi tarafından bile ilerleyen yıllarda defalarca öksüz bırakılacak olsa da, budur. İşin özü, onu çevreleyen destekleyici tezlerin önemli bir bölümü yolda kalmış olsa da, değerini korumaktadır.

Küçük, 1926 Viyana Konferansı'nı değerlendirirken *"Komintern ile TKP ve Şefik Hüsnü ile Vedat Nedim arasında hiçbir ciddi ihtilaf"* olmadığını öne sürer.[136] Mete Tunçay'ın partinin çizgisine ilişkin şu yorumunu alır, *"Viyana'da Takrir-i Sükun Kanunuyla birlikte memleketin tuttuğu yeni yön değerlendirilmiş, iktidarla uzun vadeli bir mücadeleye girişme gereği üstünde anlaşılmış, ancak kısa dönemde bir darbeye kalkışmak yerine, işçiler arasında örgütlenme ve eğitim çalışmaları yapmak yoluna gidilmesi kararlaştırılmıştır"*[137] ve yukardaki sonucu çıkartır.

---

[135] Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1, 1908-1978*, 3. basım Mart 1980, Tekin yayınevi (birinci baskı 1978), s. 7

[136] Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 2*, 1908-1978, s. 60

[137] *Age*, s. 63

Hayata gözlerini birkaç yıl önce açan, peşi sıra katliam ve sayısız polis operasyonu ve davadan geçen TKP'nin 350 üyeyle ne yapması gerektiğini bilmiyoruz. "Kısa dönemde darbeye kalkışmak" ile "işçiler arasında örgütlenme ve eğitim çalışması" yürütmek seçenekleri biçiminde tarif edilen olası anlaşmazlığı ise, ben anlamakta zorlanıyorum. İşçi sınıfı vurgusu, TKP'yi Kemalist burjuvazi karşısında açmazdan kurtaracak zemindir. İşçi sınıfı çalışması uzlaşmacılık ve teslimiyetin kod adı olabilir mi?

Bazen olabilir. Ama 1926-1927 yıllarında olan bu değildir. Hüsnü'nün belirlediği parti perspektifinde işçi sınıfı içinde çalışmak olumlu bir sabitdir.

Şimdi bir süre, dönem hakkında ikinci sistematik çalışmanın sahibi olan, Viyana Konferansı belgelerini de çevirerek yayına hazırlayan Sinan Derviş'i izleyeceğiz.

Kemalizmle ilgili bakışı şöyle özetleyebiliyoruz:

Bir:

> "Halk Fırkası'nın, bizzat kapitalizm yolunda hızla ilerleyen milliyetçi burjuvazinin menfaatlerini gitgide daha da münhasıran müdafaa ettiği için, emekçi kütlelerin ve orta sınıfların ızdırabını dindirmek için elle tutulur hiçbir şey yapabilmesi mümkün değildir... Milliyetçiliğin büyük radikal reformlar safhası 1924'ün sonunda kapandı. O günden beri Kemalistler tüm gayretlerini bir diktatörlük rejimi lehine kendi iktisadi hakimiyetlerini tesis vazifesine teksif ettiler."[138]

İki; düzenin iç dinamiklerine bırakıldığında bu süreç şu yönde işleyecektir:

> "1926 Ekim başında yayınlanan resmi bir tebliğ, hükümet çevrelerinin daha önceki açıklamalarıyla çelişerek, Türkiye Cumhuriyetinin sonsuza dek medeni milletler ailesinin dışında kalamayacağını, Müslüman milletler arasındaki imtiyazlı mevkiinin tartışmasız şekilde nat ettirdiği (anlattığı, ortaya koyduğu) daimi bir sandalye tahsisi teminatını alır almaz, Milletler

[138] "TKF'nin Faaliyet Programına Giriş", *TKP 1926 Viyana Konferansı*, çeviren: Sinan Dervişoğlu, Tüstav yayınları, İstanbul, Ocak 2004, s. 196.

Cemiyeti'nin davetine icabet etmeye ve kabulünü talep etmeye hazır olduğunu ilan ediyor.

Bu dil, Kemalistlerin emperyalizm karşısında orta yolcu tavırlarının yalnızca muvakkat (geçici) olduğunu göstermektedir. Her şey gösteriyor ki, yakın bir gelecekte, halen oldukça çekindikleri güçlerle nihayetinde her noktada anlaşacaklar. Zaten bu neticeye, yalnızca siyasi ihtiyaçlar dolayısıyla değil, aynı zamanda –yukarda gösterdiğimiz gibi– iktisadi zaruretler dolayısıyla da sürükleniyorlar."[139]

Konferans belgelerine damgasını vuran ve bu değerlendirmenin sahibi, hiç kuşkusuz Şefik Hüsnü'dür.

Üç; o halde CHP'ye karşı nasıl bir çizgi izlenecektir?

"Bu şartlarda Halk Fırkası'nın bağrında yeni bir cereyanın tebellur (kristalize olma) imkanı yoktur (...) Konferans delegelerinin zikrettiği karakteristik misallerden çıkmaktadır ki, Halk Fırkası'nda kitlelerin memnuniyetsizliğine iştirak eden yeterince yüksek sayıda geri planda aza mevcuttur. Bu, asgari siyasi terbiyeye sahip olan bu unsurların yardımıyla, emekçi sınıflardan bir eylem öngörüsünü akla yakın kılıyor. Zira, bizzat fırkanın dahilinde hareket ederek dahi, en ufak bir netice elde etmek mevzubahis değildir. Dolayısıyla Konferans (...) fırka (TKF kastediliyor - SD) mensuplarını buraya girmeye sevketme fikrini tamamiyle faydasız bularak reddetmiştir. Çok daha müessir olmak üzere, yarı-kanuni faaliyet komiteleri tesis etmek için, TKF militanlarının bu hayal kırıklığına uğramış milliyetçilerle işbirliğini vaz etmiştir. Bu işbirliğinin hedefi, Kemalistleri radikal içtimai reformlarla / feodallerin mülksüzleştirilmesi, toprakların paylaşımı, iş kanununun çıkması, işçiler ve köylüler için demokrasi.. vs/ burjuva inkılabını tamamlamaya mecbur etmektir."[140]

---

[139] "Türkiye Siyasi ve İktisadi Vaziyet", *TKP 1926 Viyana Konferansı*, s. 137. Yukarıdaki alıntıda bir hata olduğunu yine Erden sayesinde not edebiliyorum. Mayıs sonunda toplanan Viyana Konferansında Ekim başındaki bir belgeden söz edilmesi mümkün değildir. Ya basım hatası, ya Hüsnü'nün dil sürçmesi..

[140] *Age*, s. 172 ve 173.

TKP'ye çoğunlukla kısa yoldan atfedilen "CHP'yi ileri itmekten ibaret politika izlediği" değerlendirmesi buradan çıkmaktadır.[141] En azından 1926 itibariyle, Şefik Hüsnü, birkaç yıl önce devrim yapmış bir burjuva milliyetçi akımı baskı altında tutmayı önermektedir. CHP'nin halkın talep ve özlemlerinden kopuş sürecinde olması ise komünizmin güç kazanması için olanak anlamına yorumlanıyor.

Dört; Vedat Nedim *"tabandan atılacak şiarlarla Kemalizmi ileriye götürme"*nin hayal olduğu düşüncesindedir. Oysa Dervişoğlu'nun da işaret ettiği gibi Hüsnü sayesinde Faaliyet Programına damga vuran yaklaşım *"Kemalizmi alttan zorlamak ve onu emperyalizm karşısında tutarlı olmaya mecbur kılmak"*[142] olarak özetlenebilir. Burada Nedim, Hüsnü'nün solunda falan değildir. Zira Nedim Kemalizmi ileriye götürmenin mümkün olmadığı koşullarda partiyi tamamen rölantiye almayı, fiilen ortadan kaldırmayı tasarlamaktadır. Bu tasarıya uygun olarak da Şevket Süreyya partinin hücre/birim örgütlenmesinin yerine "noktalama" adını verdiği bir gevşetme önerisini gündeme getirir.

Hüsnü ise Kemalizmin geleceği konusunda hayal kurmamakta, ama güçlü bir TKP'nin bu süreci farklılaştırabileceğini savunmaktadır. Bu noktada Moskova-Ankara dostluğu ile içerdeki sınıf mücadelesinin bağdaştırılması için ciddi bir uğraş verildiği dikkatlerden kaçmamalıdır.

Beşinci olarak işçi sınıfının konumuna geliyoruz:

---

[141] Son yılların titiz, değerli ürünler çıkaran sol tarih araştırmacılarından Gökhan Atılgan, belki de olayı özetlemek istediği için bu dediğime bir örnek oluşturuyor: *"Fırkaya düşen... küçük burjuvazinin ve orta köylülüğün dağılmakta olan tabakalarını, yapacakları tazyikle hükümeti reformlar ve anti-emperyalist mücadeleler yoluyla ilerlemeye mecbur kılmak amacıyla, ihtilalci şiarlar etrafında toparlamaktır.' (...) Her ne kadar, TKP'nin 1926 Çalışma Programı'nın üçüncü maddesine 'Kemalist Halk Partisine karşı mücadele... emperyalizme karşı mücadeleden ayrılmaz' denilse ve on ikinci maddede, bu mücadelenin 'en emin vasıtası olarak amele ve köylülerin silahlandırılması' görülse bile (...) TKP'nin ikinci dönemindeki fiili anti-emperyalizm tavrı, yukarıda anlatılan paragrafta saklıydı (...) TKP'nin bu döneminde, iktidarı almak, emekçi kitleleri kendi iktidarları için seferber etmek gibi bir yönelimi yoktu. TKP, ihtilalci şiarlar altında etrafında toplayacağı orta sınıfların baskısıyla Kemalizme anti-emperyalist adımlar attırmak peşindeydi."* (Atılgan, "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c8, Sol*, s. 665-666) Çok da büyük olmayan bu yanlışın, solun geçmişindeki bazı figürlere gerçekte olanın ötesinde bir sistematiklik, tutarlılık atfetmekle ilgili olduğunu sanıyorum.

[142] *TKP 1926 Viyana Konferansı*, s. 14 ve 15.

Asım (Vedat Nedim'in parti adı): *"Türkiye'de şuurlu amele hareketi denildiği zaman bu komünistlerin doğurduğu hareket demektir. (...)*

Ferdi (Şefik Hüsnü'nün parti adı): *"Türkiye'deki amele sınıfı hakkında Asım yoldaşın sarf ettiği sözleri TKF rehberi sıfatıyla reddediyorum."*

Son söz: *"Amele kuvvetini ne suzestime ne de sürestime etmeliyiz"*[143]

İşçi sınıfının gücünü küçümsememeli ve abartmamalıyız. Hüsnü yurtiçi Merkez Komite'nin "en büyük kabahati"nin işçi sınıfını küçümsemek olduğu kanısındadır. Partinin pasif kalmasının, yeni bir hamleye girişememesinin nedenlerini rejimin baskılarında değil bu hatada aramak gerektiğini savunur. Bu aşamada tercih ettiği sıfat, koymak istediği ağırlığı, meseleyi ne ölçüde önemsediğini yansıtır: Parti rehberi...

Konferansın benimsediği tutum, doğrudan ve açıktan Kemalizme karşı mücadeleyi yükseltmek olmamıştır. TKP, daha önce de dillendirildiği gibi karşı-devrimi hedef tahtasına oturtmakta ve Kemalizmin yapamayacağı işi üstlenmeye, devrimi ilerletmeye aday olmaktadır: Türkiye Komünist Fırkası, sağ burjuva muhalefete *"karşı enerjik biçimde mücadele etmelidir (...) genç milliyetçi burjuvazinin hayati menfaatleri, Halk Fırkası'nın hâlâ oldukça uzun bir devir boyunca emperyalist sermayeye karşı kıskanç bir kuşku göstermesini zaruri kılmaktadır."*[144]

Bu çerçevede etkin bir merkez yayın organı yayınlanmasına da karar verir. Hüsnü TKP'yi atılıma kaldırma gayretindedir. Yurtiçi Merkez Komite ayak direr.

Dervişoğlu bu konuyu hafifseme eğilimindedir.

Partinin iki kanadından biri Kemalizm yandaşı diğeri karşıtı değildir. Biri işçi sınıfçı, diğeri başka bir şeyci de değildir. Tartışmalar konferansta Hüsnü'nün belirlediği bir uzlaşmayla bağlanır. Kararlar alınır, yola devam edilecektir. Ancak içerdeki parti düpedüz pasifizm direnişine girer. İlerleyen haftalar ve aylarda yerinde duramayan, içeriyi sürekli sıkıştıran bir Şefik Hüsnü görürüz. Partinin göz göre göre pasifize edilmesine, yani likide edilmesine izin vermemekte kararlıdır. Hüsnü'nün, MK eğiliminin Komintern'in Türkiye'de müttefik bir burjuva iktidarla yetinme ve komü-

[143] *Sırasıyla age, s. 74, 76-77 ve 104.*
[144] *Age*, s. 176.

nist birlikime yönelik güvensizlik besleme tutumundan güç almasından endişe ettiğini tahmin edebiliriz. MK sekreterinin tutumuna bakın:

> "Mühim bir noktada, M.K. kendini konferans kararlarına riayet etme zorunda hissetmedi. Fırkanın mevcudiyetinin işa'asından (ışık vermesinden, kendini hissettirmesinden) bahsediyoruz. Bu talimat mevcut vaziyette bize son derece tehlikeli gözüküyor. Memlekette öylesine ciddi bir terör vardır ki, herhangi bir atölye veya işletmede, T.K.F.'nin mahalli bir şubesinin imzasını taşıyan bir beyanname dağıtılsa, komünist faaliyetleri ile tanınan herkes anında hapse atılır ve teşkilatımız fiilen münfesih hale gelirdi. Şüpheli bir fayda uğruna, bütün fırkamızı feda etmiş olurduk. Esas olana, fırkanın mevcudiyetinin ilanına karşı değiliz..."[145]

Bir şey yapmayan bir partinin varlığının nasıl ilan edileceğini söylemez Vedat Nedim!

Bazen de işi dostluğa vurur: *"Canım yavrum, burada iş görmek deveye hendek atlatmaktan, iğne ile kuyu kazmaktan daha güç..."*[146]

Dostluk başka; ama Şevket Süreyya'nın, Nedim'in siyasal pasifizmine denk gelen örgütsel önerisi şudur: *"Merkez etrafında ve muhitte içtima günleri gayr-i muayyen olan, klasik şekilde 'hücre'lerden ziyade, daha mülâyim bir 'noktalama' şekliyle komünist anasırı toplamaya ve şahsiyetlerini muhafazaya çalışmak."*[147]

Birim toplantısı yapmaksızın komünist unsurları toplamak ve korunmak. Biraz örgüt nosyonu olan herkes bunun likidasyona çıktığını görecektir. İç MK, daha doğrusu kısa süre sonra *Kadro* dergisini çıkarta-

---

145 S. Dervişoğlu (çeviren), *Büyük Kırılma*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mart 2007, s. 181.

146 *Age*, s. 112. Vedat Nedim daha sonraları bir başka yazışmada sevecenliği bir kenara bırakır: *"Bazı işsiz arkadaşlara yardım meselesi hakkında Tayfur (Şefik Hüsnü) yoldaşın mütalaatı pek haysiyet-şikendir* (onur kırıcı) *Uzun boylu komünist fırkalarının 'insaniyetperver teavün* (yardımlaşma) *cemiyetleri' olmadığını izah, ancak fazla bir zamanın mahsulu olabilir."* Bu noktada Vedat Nedim edebi niteliği inkâr edilemeyecek bir dille, Hüsnü'nün fazla zamanı olduğunu söylemekte, bir biçimde "işsiz güçsüz" demiş olmaktadır. *"İşsiz kalan arkadaşlar komünist olmaları yüzünden işsiz kalmışlardır. Kendilerine Sovyet müessesatından iş istedik, hâlâ vermediler. Profesyonellerin ilgası parti dahilinde muhakkak bir anarşiyi tevlid edecektir.* (doğuracaktır)" SeKa içtimaı, 26 Mayıs 1927, *Age*, s. 333

147 Aydemir'in Mektubu, *age*, s. 159.

cak olan ekip TKP'nin işlevinin bittiği, yolun sonuna geldiği kanısındadır.

Bu ihtilaf önemsiz sayılabilir mi? Kanımca burada iki tarafın arasından bir sınıf çizgisi geçer! Önemsiz ise Şevket Süreyya'nın Kemalizmi olumlamaktan Hüsnü'nün mektuplu müdahalesi üzerine vazgeçtiğine inanmamız gerekecektir. Nedim, Hüsnü'ye yazıyor: *"Aydemir'e mektubun harika, M.K. celsesinde okundu ve iyi bir tesir hasıl etti. Ama vaziyet senin sandığın kadar tehlikeli değil. Aydemir hakikatı anladı."*[148]

Dervişoğlu, benim bilmediğim bir gerekçeyle Vedat Nedim'e inanmamızı tavsiye etmiş oluyor.[149] Ben inanmıyorum!

Sonraları Vedat Nedim Tör sorunu şöyle hatırlayıp nakledecektir. Mete Tunçay aktarıyor:

> "14 Mayıs 1965 tarihinde Sayın Vedat Nedim Tör'ü İstanbul'da Kuledibi'ndeki Yapı ve Kredi Bankası şubesinin üstünde bulunan kültür işleri bürosunda ziyaret ettiğim zaman, bana anlattıkları...
>
> Viyana buluşmasından sonra, Vedat Nedim Bey İstanbul'da Türkiye Komünist Partisi'ni yönetirken, Şefik Hüsnü Bey ona takma adlı mektuplarla yurtdışından direktifler gönderirmiş. Aralarının açılmasının başlıca nedeni, Şefik Hüsnü Beyin bu mektuplarında Komintern'in emridir diyerek, Tramvay amelesine v.b. grevler yaptırılmasını ısrarla istemesi olmuş (...) Şefik Hüsnü Beyse, parti disiplini adına onu sıkıştırmaya devam etmiş. Vedat Nedim Bey, Şefik Hüsnü Beyin Komintern'e vereceği faaliyet raporlarında çok iş yapmış olarak göze girmek gibi amaçlarla, Türkiye'deki partinin çıkarlarına aldırış etmediğinden kuşkulanmaya başlamış."[150]

Türkiye'deki partinin çıkarlarını pek gözeten genel sekreter de, bu baş ağrıtıcı "rehber"in memlekete dönüp işlere el koymaya kalkması karşısında bilgi ve belgeleriyle polisin kapısını çalar!

Peki Nedim uyduruyorsa da, Hüsnü'nün faaliyet planı ve eylemci ısrarı gerçeklere uygun mudur?

---

[148] *Age*, s. 243

[149] "... Vedat Nedim 'atacağımız şiarlarla Kemalizmi ileri sevk etmeyi düşünmenin bir illüzyon olduğunu' net bir biçimde belirtmiştir." Dervişoğlu, "Önsöz", age, s. 14.

[150] Tunçay, "Sunuş", Türkiye'de Sol Akımlar II, 1925-1935, BDS Yayınları, s. 49.

Faaliyet planının en azından bir teorik altyapısı var: Burjuva devrimi tıkanmış ve tamamlanmıştır. Teorik olarak, "Kemalist termidor"a karşı devrimden yeni çıkmış halk kitlelerinde bir tepkinin birikiyor olması gerekir. Burada Türk devriminde jakoben ve termidor diktatörlüklerinin her ikisinde de aynı liderin başta olması gibi bir sorun vardır. Bu nedenle, Hüsnü'yü biraz fazla iyimser bulabiliriz. Ancak, daha önce Anadolu'ya dönmeyi "kafasına takan" Suphi için söylediğimi altı yıl sonra Hüsnü'ye uyarlayabilirim. Yeni bir devrimci strateji geliştirmek için uğraşan, partiyi toparlama evresinden çıkıp yeni bir atağa geçmeyi özleyen, nereye baksa emekçi halkın burjuva hegemonyasından kopacağı momenti görmeyi arzulayan devrimci Hüsnü, iyimser olmayacak da ne yapacaktı? Devrimcilik "gerçekçiler"in mi işidir, yoksa koşulları zorlayanların mı? Hüsnü'nün partinin yönetici kadrolarının önemli bir bölümünü ikna edemediği hülyasını saygıdeğer buluyorum. Vedat Nedim ise yoldaşlarına, 1926 Konferansına göre koşulların değiştiğini anlatmakta, "*liberal zamanlardan kalma illüzyonlarınızı atın*" demektedir.[151]

Hüsnü'nün eylemci çizgisinin pratik bazı dayanakları da yok değildir. Birkaç yıl önce gün ışığına çıkan bir kaynak, İsmail Bilen'e (Kasım) bağlı partili bir öncü işçinin liderliğinde örgütlenen Adana Demiryolu Greviyle bizi tanıştırıyor. Tarih 1927'dir.[152] Memleket o kadar çorak değildir.

Yalçın Küçük, tarihsel TKP'nin genlerindeki temel sorunun aşamacılık olduğunu göstermeye çalışırken haklıdır. İyi de bu haklılık, aşamacılığın her türünün aynı sepete konması ve denize atılmasıyla mı sonuçlanmalıdır? Bunu yaptığınızda geriye fazla bir şey kalmayacak, o kadar emeğe, gerçekten de "değmeyecektir".

Taraflar arasındaki düşünsel mesafeyi azımsayan Dervişoğlu, ideolojik değil örgütsel karakterde bir soruna parmak basar:

> "Bu sürece damgasını vuran ise, kanımızca, daha çok uluslararası komünist harekette yer yer rastlanan ve gerek kişisel, gerek grupsal sübjektivizmlerin harekete geçirdiği bir başka olgudur: SeKa

[151] Dervişoğlu, "Önsöz", *Büyük Kırılma*, s. 17.

[152] Şeyda Oğuz (derleyen), *1927 Adana Demiryolu Grevi*, Tüstav yayınları, İstanbul, Mayıs 2005.

ve Harici Büro şeklinde kristalize olan İç Parti-Dış Parti çatışması."

İllegal çalışmak zorunda kalan partiler yurtiçinde, Rusçadan türetme kısaltmasıyla SeKa denen Merkez Komitelerini oluşturuyorlar. Hareketin sürekliliği, lojistik destekler ve Komintern'in yapısı gereği çok önemli olan uluslararası bağlar ise Dış Bürolarca üstleniliyor. Dış Büro sekreterleri *"fiilen MK içinde yer almasalar dahi, hareket üzerinde en yüksek otorite sahibi unsurlardır. İkincisi, bulunulan yer Komintern'in yanı başıdır. Komintern'in tüm dünya partileri Merkez Komiteleri üzerindeki otoritesi mutlaktır; ancak Komintern'in karar organlarıyla direkt temas eden M.K.'lar değil, Dış Bürolardır. (...) Bu çatışmanın mutlaka yıkıcı sonuçlara varması kaçınılmaz değildir (...) Ancak hareketin tıkandığı ya da ağır ağır geliştiği, kamuoyuna yansıyacak hiçbir başarının, hatta hiçbir eylemliliğin söz konusu olmadığı, kadrolar arasında da derin sübjektif çatışmaların olduğu TKP örneğinde, sonuç kolektif yıkım olmuştur."*[153]

Kanımca burada ampirik düzeyin öncesinde yöntemsel bir hata var. Olayları sıcağı sıcağına yaşayanlar yüzeydeki görüngüleri gerçek neden sayabilirler. X kişisi kariyeristlik yapmıştır, Y illegalite kurallarını hafife almıştır... Kuşkusuz burada daha boyutlu, uluslararası bağlamı olan, yapısal özellikler içeren bir sorundan söz edilmektedir. Solda uzun yıllar 1927 Tevkifatı ihanetle açıklanmıştı: Vedat Nedim'in ihanetine dayandırılan ve bence de yetersiz olan çöküş açıklamasından, örgüt modelinde telafi edilmez yarılmalara neden olabilen bir "yanlış uygulama" saptamasına geçildiğinde, yöntemsel olarak bir adım ileri gitmediğimiz kanısındayım. Bir partinin genel sekreterinin ihanetini mümkün kılan koşullar nasıl ortaya çıkmıştır veya bir kurumsal açık neden partinin bölünmesiyle son bulmuştur? Bu sorgulamayı, aynı düzlemde yer alan gerekçelerle tatmin edemeyiz. Yanıt daha kapsayıcı bir düzlemden türetilmelidir. Noktanın konmasına vesile olan ve rastlantı kokan somut ve basit olay, başlı başına bir neden değil, sonucun önemli bir parçası olabilir...

Dervişoğlu'nun modelini kurtarmak için onun yapmadığı bazı eklere ihtiyaç duyulacaktır. Örneğin Dış Büroların içeriyi yeterince anlama-

[153] Dervişoğlu, *age, s. 16.*

ma eğilimi, bir açıklama argümanı olarak devreye sokulabilir. Buradan Komintern'in somut durumun somut bilgisine sahip olmaksızın, bütünüyle Sovyet çıkarlarına dayanarak Dış Bürolar aracılığıyla etrafa talimat yağdıran bir çılgınlık örneği olarak resmedilmesine geçilir. Bunların hiç yapılmadığını kim gönül rahatlığıyla iddia edebilir? Ama filmin bu tür nedenlerle koptuğu yazılıp çiziliyorsa sorun vardır!

Yine "yöntem" diyeceğim. Türkiye, sözünü ettiğimiz dönemde de, iç dinamikleri hafife alınmaması gereken bir ülkedir. Dönemin görece küçük, ama önemsiz olmayan[154] bir partisinin de bütünüyle dış dinamikler ekseninde anlaşılmak istenmesi, yöntemsel bir hata olur.

Dış dinamiğe dayalı açıklama birkaç numara büyük, örgütsel açıklama ise birkaç numara küçük gelir.

Ben, birinci olarak, teori-siyasal strateji düzlemini, ikinci olarak da mücadele kavramını (sınıf mücadelesi, siyasal mücadele) öneririm.

Salih Hacıoğlu'nun geçiş dönemini de katarsak, 1921-1927 periyodundaki yeni strateji geliştirme uğraşı eklektik bir sonuç üretmiştir. TKP Kemalizmle mi, yoksa onun yenilgiye uğratmakta olduğu veya kurtuluş ve cumhuriyetle yenilgiye uğrattığı karşı-devrimle mi mücadele edecektir? Öncelikli hedef karşı-devrim olsa da, Kemalizmle nasıl bir ilişki sürdürülecektir? Kemalizmin totaliter, siyasal denkleme başka öznelerin yerleşmesine izin vermeyen "alan kapama" ilkesi, aynı anda –sağa ve emperyalizme mi, sola mı yöneldiğine bağlı olarak– hem devrimci hem karşı-devrimci anlam taşıyabilmektedir. Komünizmi engellese de bir tarihsel ilerlemenin temsilcisi olan yeni siyasal rejimin karşısında, komünistlerin işçi sınıfının bağrına çekilmeleri de yeterli olmamaktadır...

Bunun, teorikleştirilmesi hayli güç bir tablo olduğunu kabul etmeliyiz. Bu teorik-politik görev ortada dururken, neredeyse aralıksız biçimde polisiye baskıya maruz kalan TKP'nin tutarlı bir davranış kalıbı olamamıştır.

---

[154] Küçük partinin önemi şu analizdedir: "*Halk Fırkası ile T.K.P. arasında mutavassıt* (aracı) *bir inkılapçı fırkaya yer olmadığı gibi, bunun vücud bulmasına imkan da yoktur. Küçük burjuvaziye ve fakir köylü kitlelerinin siyasi mücadelelerini sevk ve idare etmek ve kendilerini amele sınıfının hegemonisi altında muzafferiyete isal etmek* (ulaştırmak) *vazifesini tarih T.K.P.'ye yüklemiştir.*" ("Harici Büro'nun Parti'ye İlişkin Perspektifleri, TKP Faaliyeti Hakkında Karar Projesi", *Age*, s. 248.)

Siyasette düşünsel bir sorunun yalnızca teorinin dünyasında, kapalı devre bir mekanizmayla çözülmesinin mümkün olmadığını biliyoruz. Teori standartları itibariyle tutarlı ve istikrarlı bir sistem oluşturmayan bir yaklaşımın zaafı doğrudan mücadele ile giderilebilir. Örneğin güçlü bir TKP, Kemalizmin salınımları karşısında yerinde hamlelerle ağırlık koyabilir, koyduğu ağırlık siyasal akışı etkileyebilir ve süreç içinde tutarlı bir bütünsellik oluşturabilirdi.

Tutarlı davranış kalıbı dediğimizde, burada siyah-beyaz ayrımı arayamayız. Elbette burjuva devriminin tarihsel ilerlemelerine pozitif, sömürücü sınıf karakterine ve gerici uzlaşmacılığına negatif tavır alacaktır komünistler. Sorun bu noktadan sonra baş göstermektedir.

Cılız TKP'nin pozisyonları ise işçi sınıfının bazı kesitleri ve aydınlar arasında, hazırlık kabilinden etkiler dışında karşılık bulmamıştır. Rejim kendini oturtma yolunda, her momentte solu biçmiş ve TKP "ilerici adımları destekleriz, gerici önlemlere karşı mücadele ederiz" ezberini tekrarlamaktan öteye gidememiştir. Tekrar ediyorum, bu yalnızca teorik-stratejik bir eksiklik, bir tasarım sorunu değildir. Şefik Hüsnü ezberlerle yetinmeyen nitelikli bir Marksisttir. Ancak teorisiyle, pratiğiyle ortaya çıkan politik bütünlük, sürekli itilip kakılan, eve sokulmayan eşin, karşı tarafa iyi dileklerde bulunmasını andırmaktadır. Karşı taraf hiçbir zaman ne camının çerçevesinin indiğine tanık olmuş, ne de ev işlerinin yürümesi için eşine muhtaç olduğunu hissetmiştir. Belki de gereken bunlardır.

> "Halk Fırkası'nın siyaseti iki türlü inkişaf edebilir. Ya sağ ve sola karşı terörü teşdid etmek (şiddetlendirmek) veyahut kendisine soldan muavenet aramak yani amele teşkilatını tutmak ve bize karşı biraz müsamahakâr davranmak... Biz nasıl ki bir zamanlar anti-emperyalist cephede müşterek mücadele ettikse anti-reaksiyoner cephede de beraberiz!"[155]

Komünistlerin Kemalistlerle ortak mücadele verdiklerine ilişkin hatıra,- Suphi'nin temsilcilerinin Kemal'le görüşmesi, Meclisteki

[155] "Kâtibi Umumi Asım, SeKa İçtimaı, 29 Haziran 1926", *Age*, s. 40

İştirakiyuncuların faaliyeti gibi örnekler dışında hayal. Ne zaman nerede kurulmuş sözü edilen cephe!

Burada Vedat Nedim'den yansıyan tuhaf ruh hali, muhalefeti ve merkeziyle, devrimcisi ve bürokratıyla, işçisi ve aydınıyla bütün TKP'yi bağlar. Tekrar ediyorum, çözümü salt sözel değildir. TKP'nin öncelikle teoride betimlenen cephede fiilen varlığını hissettirmesi, içine girdiğinde cephenin güçlenmesi, çıktığında ise sarsılması gerekir. Bunların hiçbiri olmamıştır.

Şu yaklaşımda fazla ince elemez, genel olarak bakarsak, itiraz edecek bir şey bulamayız:

> "Teşkilatların tazyiki olmazsa ne derebeylik meselesinin iktisadi tasfiyesine yanaşılacak, ne küçük burjuvaziye ve amele sınıfına, Avrupa demokrasilerinde olduğu gibi halkçılık teşkilat ve faaliyet hürriyetleri verilecek, ne meclis-i milliye geniş halk kitlelerinin bilfiil iştirakını bir dereceye kadar temin eden intihap usulleri tesis olunacak, ne de yoksul müstehlik (tüketici) kitlelerinin vergi yükü altında ezilmesine nihayet verilecektir. Çünkü teşekkül etmekte olan burjuvazinin menfaatleri gittikçe büyük emlâk sahiplerinin menfaatleri ile birleşmekte ve gittikçe müstahsil kuvvetlerin daha ziyade istismar edilmesini, soyulmasını ve iktidar cihazlarından uzak teşkilatsız bir halde bulundurulmasını istilzam etmektedir (gerekli kılmaktadır). Hükûmeti ve Halk Fırkası'nı inkılâbı itmam etmeye (tamamlamaya) icbar edebilecek (zorlayabilecek) yegâne inkılâbî teşkilat, yoksul köy ve şehir küçük burjuvazisini de arkasından sürüklemeye uğraşmak mecburiyetinde olan proletarya sınıfının müstesna (?) teşkilatı komünist fırkasıdır. Komünist fırkası bugün ihmal edilecek derecede zayıf bir kuvvet bile olsa bu tarihi vazifesini oynayabilmek (?) için her şeyden evvel kendisini müstahsil kitlelere ve bilhassa amele sınıfına tanıtması icap eder. Yoksa bütün faaliyetimiz şahsi propagandalara ve bazı eşhasın büyük bir itibar kazanmasına müncer (ile sonuçlanır) olur."[156]

Hüsnü, sosyalizme giden yolu, örgütlü işçi sınıfına dayanarak fitili sön-

[156] Şefik Hüsnü, *age*, s. 196.

mekte olan burjuva devriminin üstüne çıkmak olarak resmediyor. İşçi sınıfının ve solun daha ileri hedeflerle ağırlık koyabildiği bir tablonun değişeceği doğrudur. Bu değişim –içerde burjuvazinin zayıflığı, dışarda emperyalizmin düşmanca tutumu ve Sovyet faktörüyle– devrimin derinlik kazanması yönünde olursa, solun işine gelecek, emekçi kitlelerin önü açılacaktır. Zira tıkanmamak, bu yola giren burjuvazinin elinde değildir.

Burjuvazinin saf sınıf refleksleriyle davranarak gericileşmesi durumunda ise, o momente kadar güç biriktiren solun kendi göbeğini kesmesi mümkün olacaktır.

Lakin 1926-1927 momentine gelindiğinde bunun öznel altyapısı oluşmuş olmaktan uzaktır; daha da önemlisi içerdeki Merkez Komitesi dahil, partide önemli bir kesim, umudunu yitirmiş, belki daha da kötüsü komünist etkinlikten Kemalizme kaydırmıştır!

Vedat Nedim-Şevket Süreyya ve birkaç yıl içinde *Kadro*'yu çıkartacak olan ekip komünizm mücadelesini gerçekçi saymamakta, emeklerinin bir karşılık yaratmasını arzu etmekte, bir anlamda "şu hayatta dikili bir ağacım olsun" sevdasına kapılmaktadır. Burjuva devriminin solu bu yönde asimile edici bir basınç altına alması anlaşılır durumdur. Türkiye'nin solcuları arasından, bizimki kadar titrek, müteredditbir burjuvazinin bile basıncına teslim olanların, tarihsel nedenlerle, çok çıktığı görülmektedir. Dikili ağacı, varolan düzenin bahçesine veya bir bankanın üst katına dikmek daha kolaydır.

TKP'nin teorik-ideolojik konumlanışının burjuva devrimiyle pozitif bir ilişkiyi içerdiğini atlamamak durumundayız. İster 19. yüzyıl çağrışımlı evrimci, "sınıfçı" arka planla, ister Bolşevik "doğu" açılımıyla irtibatlı olsun, Türkiye komünizminde böyle bir renk güçlüdür. Bir yerden sonra bu, gecikmiş kapitalistleşme sürecinin komünistlere zorlu bir armağanıdır.

Bu kaynaktan uzlaşmacılık ve umutsuzluk türememesi için başka önlemlere gerek var. Muhtemelen Hüsnü'nün atılım denemeleri partiyi güçlendirerek uzlaşmacı-umutsuz tonları baskılamayı da içeriyordu. Yukarıdaki pasajın sonundaki, kişileri değil partiyi güçlendirme vurgusunu ben böyle yorumluyorum. Hüsnü'nün komünist harekete en önemli katkısı da galiba buradadır...

1927 Tevkifatı büyük bir kırılma mıdır?

Kanımca, bu darbe, ulusal kurtuluş sonrası kendini yeniden kuramayan TKP'ye kesilmiş cezadır. Neden değil, sonuçtur. TKP bunun öncesinde etkisizdir; sonrasında da etkisizdir...

Tez 2: Suç Hüsnü'nün Stalinistliğinde

Moskovacılık mı?

Sovyet partisinin Türkiye partisi ile, sanılanın aksine uyumlu olmadığı konjonktürleri ben ne keşfetmiş, ne icat etmiş bulunuyorum. Konuyla ilgili herkesle birlikte aynı kaynakları okuyoruz, ama kimileri –Moskova'nın dünya komünist hareketinde bir kadiri mutlak olduğu ve bunun büyük zararlara yol açtığını vaaz eden– modellerine uymayan verileri atlamayı tercih ediyorlar. Veya bu model bazı verileri algılamayı engelliyor.

İlk uyumsuzluk 1920-21 Ankara yolculuğunun Sovyet yaklaşımlarına ters düşmek pahasına yapılmasıydı.

İkincisi 1923'te, yani THİF Kongresi'nden sonraki dönemde Büyükelçi Aralov'un Komintern'e yolladığı raporlardı. Aralov, Türkiye'de ciddiye alınacak bir parti olmadığı görüşünü son derece sert ve acımasız bir dille savunuyordu. O sırada TKP toparlanmaya, Ankara ile İstanbul'daki iki yakasını bir araya getirmeye çalışıyordu.

Üçüncüsü 1924'te Manuilski'nin TKP'yi legalizmle, uzlaşmacılıkla suçlamasıydı. O sırada Şefik Hüsnü anti-emperyalist burjuva devrimine gereken önemi vermediği, bunun üstünde yükselen rejimin Sovyet dostluğunu riske ettiği, hatta belli ölçülerde maceracı eğilimler sergilediği iddia edilen yakın geçmişten, işçi sınıfını merkeze koymayı sürdüren yeni bir strateji doğrultma uğraşındaydı. Sonuncusu bir istisnadır. 1924'teki sol eleştiri Sovyet komünistlerinin Türkiye'ye genel bakışını temsil etmez. Sovyetler Türkiye'yi bir eğilim olarak hep doğulu azgelişmiş ülke olarak görmüş, sosyalist devrimin riskli patikasına yönelinmesinden hoşlanmamış, düzeni belirli bir dostluk dengesinde tutacak politikalar peşinde olmuştur. Türkiye söz konusu olduğunda Sovyetler'in sol vurgusunda kast edilen balans ayarından ibarettir.[157]

[157] Tekrar olacak; Çulhaoğlu tartışmaya şu yorumu getirmişti: *"Manuilski'nin en sert dilli eleştirisinde bile, ileriye yönelik bir yeşil ışık görmek mümkün."* ("Solun Tarihinde Aklın ve

Bu koşullarda Komintern'in partiyi aktif hale getirmek isteyen Dış Büro'dan ziyade, bir şey yapmayalımcı MK'ya sempati duyması gerekmez mi? Moskova'nın Türk-Sovyet dostluğuna katkıda bulunmak üzere Kemalistleri destekleyecek bir KP istediği görüşü[158] bana mantıklı gelmiyor. Ankara'nın, destekçi bile olsa komünist istemediğini herkesin algılamış olduğunu sanıyorum. Komintern'in üye partilere Sovyetler Birliği merceğinden baktığı doğrudur, ancak burada devlet politikasının dümdüz izdüşümünün arandığını söylemek abartılı olur... 1927'de Hüsnü Türkiye'ye dönüp partiye müdahale etmeye niyetlendiğinde yazılan bir rapor, bu niyeti destekler niteliktedir:

> "Yeni bir Maks (MK) gerek, çünkü bu çocuklarla bir şey yapılamaz ve bu Maks (MK) işbaşında oldukça Klimohin'in (Doğu Şubesi) hiçbir direktifi gerçekleştirilemez. Bunları ben iki aylık deneyimime dayanarak tamamen inanarak yazıyorum. Eğer Ferdi (Ş. Hüsnü) gelirse, çok iyi olur. Belki onunla birlikte gerçek devrimcileri bir araya getirmeyi, onlarla faal ve yetenekli, yeni bir aile kurmayı başarabiliriz... Gerçi ben itiraf etmeliyim ki, böyle birilerini pek göremiyorum. Burada onlar yok denecek kadar az."[159]

"Aralov güvensizliği" sürüyor. Ancak demek ki, kısa yoldan doğru sonuçlara ulaşılması her zaman mümkün olmuyor. Türkiye'de komünist partinin aktivitesini aşağı çekmesinden yana olan SBKP, bununla uyumlu kadrolar yerine tam tersini amaçladığını ilan eden tarafa yakın durmaktadır.

Bir yıl sonra ise Komintern'in 6. Kongresinde bu kez de Kuusinen Türkiye'yi sömürge ve yarı-sömürge ülkeler grubuna katıverir. Türk temsilcisi Ali Cevdet, ülkesinin söylendiği gibi "Dördüncü" değil "İkinci" grupta olduğunu anlatarak itiraz eder.[160] Kolaylıkla gözümüzün önüne getirebileceğimiz gibi, sosyo-ekonomik yapı analiziyle ilgisi bulunmayan

---

Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* no: 6, s. 44)

[158] Tunçay'a göre 1926'da Komintern TKP'den "bağımsız varlığının güçlenmesini istemekle birlikte, Kemalist reformların ve (antiemperyalist + Sovyet yanlısı) dış politikanın desteklenmesi"ni de istiyordu. (*Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, BDS yayınları, s. 31)

[159] Palya'dan Komintern'e, 19 Mayıs 1927; Tunçay, *age*, s. 317.

[160] *Age*, s. 163.

bu tür bir anlaşmazlığın halli mümkün değildir. Artık anlaşmazlıkları saymayı bırakıyorum...

> "Ve unutmamalıyız ki, bütün dünyadaki KP'ler gibi Komintern'in bir seksiyonu olan T.K.P.'deki gelişmelerin anahtarı, gerek Komintern'deki, gerekse Komintern'in bir seksiyonu olan Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi'ndeki gelişmelerle doğrudan doğruya bağımlı idi. Sovyetler Birliği'nde 1923-1926'da Trotsky'ye karşı oluşan Zinovyev-Kamenev-Stalin grubu ile 1926'da Stalin'e karşı oluşan Zinovyev-Kamenev-Trotsky birleşik muhalefetinin 1927 yenilgisi ve ihraçları, yedi yıl süre ile Komintern'e Başkanlık eden Zinovyev'in bu mevkiden uzaklaşması ve yerine Buharin'in geçmesi ile aynı dönemde oluşan 'Tek Ülkede Sosyalizm' teorisi bütün dünya partilerini etkilemiştir.
>
> Bu nedenlerle Türkiye Komünist Partisi'nde aynı dönemde yaşanan dram, 1926 Viyana Konferansı'nda Şefik Hüsnü-Vedat Nedim-Nâzım Hikmet ve yoldaşları arasındaki görüşmeler ve kararlar, 1927'deki bölünme, Şefik Hüsnü-Vedat Nedim arasındaki kırılma aslında Türkiye Komünist Partisi'ne özgü olaylar olmayıp herhalde, Komintern ve Sovyetler Birliği'ndeki tarihsel dönüşümlerden kaynaklandığı unutulmamalıdır."[161]

Bu değerlendirmeye Sinan Dervişoğlu'ndan bir karşı yanıt bulabiliyoruz. Yazara göre Komintern'de gelişen ve Bolşevik liderler arasında kıyasıya bir mücadele biçimini alan *"Bu çatışma TKP'ye ulaşmış değildir. TKP'de gerek SeKa, gerekse Harici Büro'nun Komintern'le ilişkilerinde görece başına buyruk bir tutum izlediğini görüyoruz."* Dervişoğlu, paylaştığım bu görüşünü, verdiği örneklerle zayıf düşürecektir. Yazar bir kez daha, geniş bir politik düzleme ait olan konuyu, hızla dar gündelik ve örgütsel düzlemle iç içe sokmakta, karıştırmaktadır. Bu detayı meraklısı için dipnota bırakıyorum.[162] Daha önceki siyasal anlaşmazlık başlıkları,

---

[161] Rasih Nuri İleri (Derleyen ve Yazan), *Kurtuluş* "Yeni Basıma Önsöz", Tüstav yayınları, İstanbul, Şubat 2007, s.12 (dipnot)

[162] *"Harici Büro, TKP'nin iç işlerine karışan ve problem haline gelen Alimof'un Şark Darülfünunu'ndan (KUTV) uzaklaştırılmasını önermektedir; bu talepleri yerine getirilmediği takdirde KUTV'ya öğrenci yollamayacaklarını ileri sürmektedir. Aynı şekilde SeKa,*

yeni örnek aramamızı gereksiz kılıyor. TKP'deki süreçlerin, kural olarak Sovyet faktörüyle açıklanabileceği yolundaki yaklaşım, kanıtlanmaya muhtaç bir iddiadır. Komintern ve sonrası reel sosyalizm döneminde uluslararası komünist hareket SBKP merkezli yapılanmıştır. Ancak bu durumu efendi-köleler ilişkisi olarak resmetmek yanlıştır. TKP örneğinde daha sonraları Merkez Komitelerinin ağabey veya ev sahibi parti temsilcisinin katılımıyla toplanmasının en azından pratikte kural haline geleceğini biliyoruz. Bu uygulama da kuşkusuz sağlıksızdır. Yine de, bir sınırı vardır.

Tartıştığımız dönem TKP'nin Sovyet reçeteleriyle yaşamını sürdürdüğü tezini kabul etmek için, Komintern'in Temmuz 1926 tarihli mektubunun –başkası değil, bizzat– Şefik Hüsnü tarafından kabul edildiğine inandırılmak isterim:

> "KEYK Doğu Seksiyonları Sekretaryası,
> Moskova, 1 Temmuz 1926
>
> TKP Merkez Komitesine
>
> Şimdi, İngiliz emperyalizminin baskısı ve İngiltere'nin desteklediği Türk gericilerinin gizli çalışmaları karşısında, Türkiye Hükûmeti büyük olasılıkla Komünist Partisine karşı eski aşırı baskı yapma, Komünist ve Komsomol (gençlik) örgütlerini parçalama taktiklerini sürdürmeyecektir. En azından, Kemalist Hükûmet, Ankara'daki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği temsilcilerine bu yolda *belli güvenceler* verdi.
>
> Türkiye Hükûmeti, TKP yasal bir parti olursa, hükûmete karşı, devrimci yöntemlerle şiddetli bir mücadele açacağından korkmuştur ve hâlâ da korkmaktadır. Bugünlerde, Komünist Enternasyonal'in sömürgeler konusundaki programını ve Komünist partinin ulusal devrimci hareketteki rolünü bir ölçüde öğrenmiş olmakla, TKP'nin çalışmalarını daha doğru değerlendirmek eğilimindedir.

---

cezalandırmayı düşündüğü bir üyenin, Sait'in, Komintern görevlisi Haygits'le görüşmesini ve Haygits'in Sait'e hak verir tarzda yorumlar yapmasını 'yetkisini aşıyor' diye sert biçimde eleştirmektedir." (Dervişoğlu, *Büyük Kırılma*, s. 12) Bunlar meseleyi can evinden yakalayan örnekler olarnamaktadır. Yazarın vardığı sonucu ise paylaşıyorum.

Böyle olmakla birlikte, Genç Türkiye'nin en devrimci çevrelerini, Kemalist Harekete karşı yapılan komplolar ve Türkiye Komünistlerine atfedilen terörist eylemler hakkında *ikna etmek açısından* TKP Merkez Komitesi'ne çok şeyler düşmektedir. KEYK (Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu), Türkiye Hükûmetine dış politikalarını tamamıyla desteklediklerini ve İngiliz emperyalizmine ve başka bütün emperyalizmlere karşı mücadelede onları desteklemeye hazır oldukları güvencesini vermelerini TKP MK'ne öğütler.

TKP kendi programını değiştirmeden, sadece, *küçük burjuva fikirler beslediği* doğru olmakla birlikte, *devrimci işçilerden oluşan* şimdiki Türkiye Hükûmetinin yapmakta bulunduğu –Marxist açıdan bile kabul edilebilecek nitelikteki– iç reformlara karşı doğrudan ve keskin bir savaşıma girmeyi yadsıyarak, Türkiye'nin en güçlü siyasal gruplarından biri haline gelebilir."[163]

Sorumlu sekreter, [M.N.] Roy, C. Pyatnitsky imzalarını taşıyan bu mektup tek kelimeyle korkunçtur. Komintern sorumlu sekreterlerinin Marksizm-Leninizm konusunun cahili olmadıklarını unutmazsak, geriye, Türkiye'yi küçük burjuva fikirli devrimci işçilerin kapitalizm koşullarında iktidara gelebileceği bir tuhaf muz cumhuriyeti saydıkları, böyle bir ülkede kimsenin komünist olamayacağına emin oldukları, kendilerini komünist sayanların da komünistlik yapmalarına gerek görmedikleri kalır. SBKP ağır biçimde yanılmaktadır.

SBKP'nin yanılgısı, dünya devrimci sürecinin en ileri, dolayısıyla ne pahasına olursa olsun korunmayı hak eden mevzisinden bakmalarından kaynaklanmaktadır. Bu kaynak, bu ölçüde büyük yanılgılara bile bir tarihsel meşruiyet kazandırır. Ve elbette meşru bakış noktasının her defasında bu tür garabetler üretmesi diye bir kural da olamaz. Öte yandan haklarında yalan yanlış şeyler yazılan ülkelerin komünistleri ise ne yapacaklarında özgürdürler. Kuşkusuz Sovyet-Ekim Devrimi meşruiyetini yadsımayan, verili uluslararası ailenin bir üyesi olarak varlığın sürdüğü bir özgürlük tanımıdır burada yapılması gereken.

TKP'nin ilk iki önderliğinin bu tanımlı çerçevenin içinde kalarak, ken-

[163] Tunçay, *age*, s. 33.

di kararlarını kendilerinin vermeye çalıştıklarını düşünmek gerekir. Hüsnü'nün, partiyi ölmeye yatıranlara karşı apar topar ülkeye koşarken bu Komintern mektubundaki çizgiyi ciddiye aldığını düşünemeyiz. Zaten hem bu mektubu ciddiye almak, hem de partiyi toparlamaya çalışmak yan yana gelebilecek şeyler değildir!

Komintern cephesinde TKP'nin Kemalistlere karşı herhangi bir şey yapmadan güçleneceği tezinden sapılması için fazla zaman geçmeyecektir.

Akla takılmasın diye eklemeliyim. Şefik Hüsnü'nün, Kemalizmin karşı-devrime dayanıksızlığı ve komünist hareketin karşı-devrimi hedef tahtasına oturtarak siyasal gelişme kanalı bulacağı yolundaki yaklaşımını, emperyalist savaş olasılığına da uyarlayabiliriz. O olasılık emperyalizmin Türkiye'yi hazmedemeyeceği ve Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında ikinci kez savaşta ortaklığın kurulmasını kapsıyor... Ancak akla o an *28 Kânunusani'yi Unutma* gelmeyecek midir?

Yalçın Küçük'ün sağlam doğrultusundan söz etmiştim. Türkiye tarihinde düzenin dış politikada Sovyetler'e oynarken, içerde komünistleri tasfiyesinin neredeyse şaşmaz bir eşitsizlik yasası olduğu Küçük'ün saptamasıdır.

Desantralizasyon neden mi sonuç mu?

Nedim'in ihanetinden sonra Nâzım muhalefeti çıkacaktır. Parti otoritesindeki ve bundan daha önemlisi devrimci etkinliğindeki gerilemenin bu tür ürünler vermesi, bir noktadan sonra kaçınılmaz olmaktadır. Ancak muhalefet, yurtiçindeki kadroların büsbütün Kemalizme iltihaktan yana olmadıklarını gösteren bir pratiktir aynı zamanda. İçerdeki çalışmaların büyük ölçüde muhalefet kadrolarınca yönlendirildiği bir dönemin ardından parti yeniden konsolide olur.

Şefik Hüsnü liderliği veya rehberliği altında, dağılma belirtileri gösteren partinin toplandığının mı, yoksa içerde büyük çoğunlukla, –muhalefetin kongre topladığı yerden kalkarak "Pavli Adası Partisi" veya orada genel sekreter seçilen kişiden kalkarak "Nâzım Partisi" haline dönüşmüş– gerçek TKP'nin dağıtıldığının mı doğru olduğu tartışmalıdır.

Bu teze tek kaynakla iki kişiyi örnek vermek mümkün:

> "Komintern Yürütme Kurulu müdahale ediyor; Nâzım 'troçkist' ilan edilip partiden çıkarılıyor. Komintern temsilcileri başka ve 'resmi' de denilen bir parti kuruyorlar. Komintern devreye girince akan sular duruyor; çoğunluk bu partiye geçiyor."[164]

Bu pasajın az yukarısında Haluk Yurtsever, H. Erdal'ın (Aydın Meriç) benzer düşündüğünü söylemiş oluyor.

Bu betimlemenin tam anlamıyla gerçeği anlattığını kabul edebilmenin ise bir koşulu var. Nâzım Partisi'nin Hüsnü Partisi'nden ayrıldığı noktaları kim biliyor? Ama tahmin, rivayet, verisiz çıkarsama ile değil, daha sağlam dayanaklarla... Hatta kişisel ve örgütsel düzleme ait ve bazı anlatımlardan edinilen verilerle de değil. İdeolojik, politik, programatik, stratejik... Her neyse, ama daha önemli, rastlantılara, yanlış anlamalara veya anlatmalara kurban gitmeyecek ciddiyette dayanaklar... Bunlar vardı da, ortaya mı çıkmamış, belgelenmemiş olabilir mi? İyi de, önemli bir siyasal sorunun izine hiç rastlanmamacasına üstünün örtülmesi mümkün müdür? Ben, ilk sorunun yanıtının evet çıkmasının, ikinciye hayır çıkma olasılığıyla karşılaştırılamayacağına inanırım. Ortada mızrak olsa çuvala sığmazdı.

"Mızrak"sız parti kurmaya veya mevcut parti otoritesine meydan okumaya kalkışılır mı? Bu, olabilir. Siyasette başarı, örneğin böyle bir noktada önemli bir ölçüt haline gelir. Kanıtlanmamış bir donanımla yola çıkanlar süreç içinde "kazanırlar" ise, kalkıştıkları işe meşruiyet de yaratmış olacaklardır.

Nâzım Partisi ise kısa ömürlüdür. Muhalefetin içindeki isimler ciddidir, partiyi aktif hale getirme yönündeki istekleri samimidir, bir süre örgütü kontrol ettikleri doğrudur; ama bir bütün olarak bu hareketi ciddiye almak zordur.

Kanımca haklı olan Yalçın Küçük'tür.

> "Türkiye işçi sınıfının siyasal hareketinin tarihinde, önde gelen ve bilinen kişiler arasında, bu ikisi kadar çalışkanı ve Nâzım kadar üretkeni az bulunur."[165]

---

[164] "Haluk Yurtsever ile Söyleşi" *Gelenek* 67, Eylül 2001.

[165] Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 2*, s. 61.

Sözü edilen iki kişi Hüsnü ve Hikmet'tir. Aralarındaki sorunun gerçek kaynağı bu olabilir. İdeolojik, politik, programatik vb veri çıkana kadar bu görüşümü koruyacağımı sanıyorum.

Ancak Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının içe dönük mücadeleye onca enerji akıttıktan sonra ortaya buna değer ne çıktığı sorulursa, bu haklı bir soru olur. Şefik Hüsnü'nün Komintern'de görev yaptığı, partinin yeni bir atak denemesinde bulunamadığı, iç mücadelenin kurutucu hale geldiği tatsız bir dönem başlamıştır. Nâzım Hikmet ise solcu bir aydın olarak önem kazanmıştır ve adeta tek başına partiden fazla toplumsal etki yaratmaktadır.

Yukarıda yürüttüğümüz Kemalist etki tartışması, bu dönemde daha açıklık kazanır. 1930'ların ikinci yarısına etkisiz biçimde girecek olan partinin, buna paralel biçimde, ideolojik açıdan teslimiyet noktasında olduğu sanılmamalıdır.

1925 Kongresi'nde ana hatları çizilen, 1926 Konferansı'nda düzeltilen, Komintern onayına sunulan ve 1930 tarihini taşıyan parti programı "Amele ve Köylü Hükûmeti"nden söz eder:

> "Esas vazifesi amele ve yoksul köylüleri teşkilatlandırmak ve onların iktisadi ve siyasi sınıf mücadelelerini sevkü idare etmek olan kommunist fırkası, bundan maada şehirlerin ve köylerin muztarip geniş kütlelerini de inkilabi şiarlar etrafından toplamak, ve ayni zamanda hem imperyalisme hem de halk fırkasına karşı mücadeleye sevketmek vazifelerile de mükelleftir. Onun rehberliği altında, bu inkılabi hareketler ve mücadeleler, tedricen genişliyerek ve derinleşerek, amele ve köylü tarafından iktidarın zaptedilmesine müncer olacaktır. (zaptedilmesiyle sonuçlanacaktır)
> *"Kahrolsun burjuvazi hakimiyeti ve imperyalism ile anlaşan halk fırkası!..*
> Yaşasın Türkiye amele ve köylü soviyet hükûmeti ve kommunist fırkası!"[166]

Parti, ülkesine biçilmek istenen gerilik konumunu reddetmektedir:

> Türkiye, iktisaden geri, bir ziraat memleketidir. Fakat o ne büsbütün sanayiden mahrumdur, ne de şark aleminin ekser memle-

[166] Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II...*, BDS yayınları, 1992, s. 252

> ketleri derecesinde geridir. Onun içtimai-iktisadi seviyesi başlıca Balkan memleketlerininkine kıyas edilebilir."[167]

1927 Tevkifatı ile 1930 programı arasında bu kapsamda anılmayı hak eden bir açıklama da, Mustafa Kemal'in Eskişehir'de yaptığı antikomünist konuşmaya Merkez Komite'nin yanıtıdır:

> "TKP, Türkiye burjuvazisinin reisi, Türkiye amele, köylü ve esnafının en büyük düşmanı olan M. Kemal Paşanın resmi harp ilanını, büyük bir soğukkanlılıkla karşılar ve mücadelesine devam eder."[168]

Etkisiz TKP, işçi sınıfı ve sosyalizm demektedir.

Peki defalarca dile getirdiğim temel strateji problematiğine yanıt bulunmuş mudur? Hayır.

Yapısal aşamacılık aşılmış mıdır? Hayır...

Ama karşımızda devrimci bir TKP vardır. Bu TKP'yi Kemalist olarak nitelemek dayanaksızdır.

Desantralizasyona konu olan, işte politik pozisyonu böyle bir partidir. Aynı partinin politik etkisi ihmal edilebilir boyutlardadır. Öncelikle bu kararın yaşayan, toplumsal ve siyasal düzeyde anlamlı bir işçi sınıfı partisiyle değil, hayli yorgun ve ölgün bir toplulukla ilgili olduğu not edilmelidir.

Ne düşündüğüm sanırım şimdiden anlaşıldı. Komintern'in TKP'ye ilişkin aldığı kararın TKP ve Türkiye siyaseti için özel bir önemi olmamıştır. Sakil bir karardır, Türkiye'deki sınıf mücadelelerini dikkate almayan tek boyutlu bir karardır.

Ama boş laf değildir, 1917'nin ve Sovyet sosyalizminin meşruiyetine dayanır ve bunun ötesinde savaş ve faşizm tehlikesini gözetir. Bir de, Rus/Sovyet komünistlerinin kendilerinin dışındaki partilere yönelik tarihsel güvensizliklerini bir kez daha kuvvetle hissettiren bir karardır.

Ancak, yeni bir kırılma olarak görülemez. "Desantralize" edilen TKP, zaten yeniden inşa edilmesi gereken bir kadro topluluğu durumunda-

---

[167] *Age*, s. 248.
[168] *Age*, s. 168.

dır. 1923 sonrası yıllar, yanıtlanamayan sorularla geçmişken, 1930'larda Türkiye'de kapitalist düzen yerleşiklik kazanma doğrultusunda köklü ve büyük adımlar atmış, TKP hepten pusulasız kalmıştı.

Kapitalizmin yerleştiği, ancak işçi sınıfı ve solun çok hırpalandığı, emperyalizme karşı belli bir özerkliğini korumakta direnen Türkiye'de, komünistler ne yapacaklardır? Bizzat komünistlerin kendilerini kuşatılmış hissettikleri bir ortamda bunun yanıtı verilememektedir. Desantralize edilse de edilmese de durum budur.

> "Eski TKP'lilerden biri, bana 1936'da bir Komintern temsilcisinin parti MK üyelerine hitaben, konuşmasına şu sözlerle başladığını anlatmıştı: 'Söylediklerimi işitince, beni Mustafa Kemal'in casusu sanacaksınız, ama değilim!' Temsilcinin getirdiği direktif, Türk partisinin dağıtılması anlamına geliyordu. TC hükûmetinin resmî dış politikası, Sovyet yanlısı olduğu için, şimdi işçi hakları gibi konularda bu hükûmeti zorlamanın sırası değildi. Komünistler demokrasiyi (yani Sovyet çıkarlarını) savunmak için legale çıkmalı, CHP gibi siyasal örgütlere girmeli, yasal basında yer almalı idiler. Türkiye'de Faşizm şimdilik yasak olmakla birlikte, ileride taraftarları faaliyet gösterebilirlerdi. Komünistler bu gibi olasılıklara karşı hazırlıklı olmalıydılar. Bu çalışmaların eşgüdümünü sağlamak için, Komintern'den ayrı, bir iskelet örgüt korunabilirdi. TKP'ne verilen bu direktif, hiç kuşkusuz, geçen yılki Yedinci Kongrede benimsenen her ülkede Anti-Faşist Halk Cepheleri kurma politikasının Türkiye koşullarına uyarlanmasıyla ilgiliydi."[169]

Halk Cephesi politikaları genel olarak faşizm ve savaş tehdidi karşısında bir gerileme taktiğidir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna eşlik eden devrimci dalganın 1920'lerin başında geri çekilmesinden sonra SBKP'nin dünya solunu maceracılığa karşı uyaran çizgisi yeni bir aşamaya gelmiş bulunuyordu. Ancak cephe bir dizi ülkede komünist partiler için –ideolojik içerikte değil ama siyasal pratikte– atılım biçimini alabilmiştir. Türkiye'de ise likidasyon!

"Merkezden ayırma", ademi merkezileştirme veya diğer adıyla separat yani sadece "ayırma" adlandırması, Sovyetler Birliği'nin zamanında

[169] Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, BDS yayınları, 1992, s. 126.

Bakü Harici Bürosunun sonunu getiren anlaşma maddeleri gibi, kapitalist Türkiye'nin devlet olarak dostluğunu, sosyalist Türkiye mücadelesine yeğlediğini Ankara'ya göstermesi anlamına geliyordu. SBKP ve Komintern, TKP'nin ileri bir atılımı üstlenebileceğine güvenmemektedirler. Bu güvensizliğin haksız olduğunu kim söyleyebilir?

Ancak TKP "değmez" yaklaşımını reddetmek, kendi yolunu çizmek, yeniden ve yeniden denemek durumundadır. Başka türlüsünün kabul edilebilir olduğunu kim söyleyebilir?

Bu iki açıyı birlikte görebilecek kadar soğukkanlı olabileceğimizi umuyorum.

Neler söylendi peki?

Mihri Belli'ye göre karar "*İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulanamaz olmuştur.*"[170]

Ergun Aydınoğlu'na göre ise "'*Desantralizasyon Kararı' olarak bilinen ve partinin fiilen dağıtılarak CHP'nin desteklenmesi anlamına gelen bu ilginç kararın, o dönem TKP'sinin çok küçük bir örgütlenme olması nedeniyle rahatlıkla uygulamaya konulduğu söylenebilir.*"[171]

İki zıt yorumun da kanımca ayakları havada. TKP'nin CHP'yi desteklememe yönünde aktif, anlamlı sonuçlar yaratacak bir çalışması olmamıştır ve olamazdı. Savaş başladığı için değil, TKP durmakta olduğu için. Sadece TKP çok küçük olduğundan değil, CHP komünistleri içine almayacağından ve komünistler de o kadar kişiliksiz olmadıklarından.[172]

Rasih Nuri İleri'ye göre "*1933 yılında Hitler iktidara gelince ve bir dünya savaşı gündeme girince, Komintern tedbir olarak 1936 yılında Polonya, Türkiye gibi komşu ülkelerdeki komünist partilerini kapatma durumuna geldi. Biz buna 'separat kararı' diyoruz, böylece TKP merkezi yönetimi askıya aldı. II. Dünya Savaşı başlangıcında Türk komünistleri*

---

[170] Mihri Belli, "Türkiye Komünist Partisi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 6, s. 1934.

[171] Ergun Aydınoğlu, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus yay., İstanbul Mayıs 2007, s. 40-41.

[172] Parti programına ve anti-kemalist pozisyonlara örnek vermiştim. Bir tane daha: "*Türkiye burjuvazisi mürtecidir. Çünkü: anti emperyalist mahiyetini kaybediyor, derebeylikle anlaşıyor. 'KÖMÜNİST FIRKASI'na karşı terörle hareket ediyor.*" (Kommunist dergisinden (1929) aktaran Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II* ..., 1992, s.174 ve 179)

bu durumda idiler, ancak savaş başlayıp ve hele 1941 yılında Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırınca partide kımıldamalar oldu."[173]

Yine İleri'ye göre *"Komintern'in Türk partisini büsbütün tasfiye etmek istemesine karşılık, TKP ileri gelenleri (...) ona Separat çalışma uzlaşmasını kabul"* ettiriyorlar.[174]

Bu konuda taban tabana zıt iki adet de Zeki Baştımar var! Birinci Baştımar'a göre Komintern'in VII. Kongresi *"partimize yeni bir faaliyet devri açacak anahtarı verdi. Parti kendine yeni bir savaş yolu tayin etti. O zamanki İsmet İnönü hükümetinin, memleketin bağımsızlığına, sosyal gelişmesine hizmet eden, memleketin ve halkın yararına olan bütün icraatında aktif olarak desteklenmesine karar verdi. Partiye bağlı gizli işçi sendikaları ve gizli Komünist Gençlik Teşkilatı kaldırılarak üyeleri legal işçi ve gençlik teşkilatlarına girmekle görevlendirildi. Sekterlikle mücadelenin olumlu sonuçları gerek işçi, gerekse gençlik hareketinde çok geçmeden kendini gösterdi. Sendika hareketinde sola doğru bariz bir kayma oldu. Legal solcu sendikalar ve sendika önderleri Türkiye işçi hareketinde önemli bir rol oynamaya başladılar. Gençlik hareketi canlandı. Gençliğin, özellikle üniversite gençliğinin inisiyatifi arttı. Evvelce aşırı nasyonalist çevrelerin etkisi altında olan bu hareketin yönü değişti. İlerici gençliğin sesi daha gür çıkmağa başladı.*

Harbe karşı mücadelede, geniş kitlelerle bağları zayıf olan partimiz gizli parti yayınlarıyla yetinemezdi. Legal imkanlardan faydalanmağa ve sesini geniş kitlelere duyurmağa çalıştı. İlerici basında faşizme ve harbe karşı fiili ve kendi ölçümüze göre kuvvetli bir cephe meydana geldi. Yurtsever aydınlar bu mücadelede önemli rol oynadılar."[175]

İkinci Baştımar'a göre,

> "Parti tarihimizde yer almış uğursuz bir kelime var: Desantralizasyon.

---

[173] İleri (derleyen), "Önsöz", *Kırklı Yıllar – 2, 1944 TKP Davası*, Tüstav yayınları, İstanbul, Mayıs 2003, s. 10.

[174] Aktaran Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II* .., 1992, s. 126

[175] Erden Akbulut (derleyen), "Komünist Enternasyonalinin VII. Kongresi'nin 30. Yıldönümü Kutlama Toplantısı. TKP Birinci Sekreteri Yakub Demir Yoldaşın Konuşması", *Zeki Baştımar, Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Haziran 2009, s. 107.

> Bu terim burada 1937 yıllarında sorumsuz bazı kimselerin Komintern'de Türkiye için ileri sürdükleri anti-Leninist bir teklifi ifade eder. Teklif, Parti Merkez Komitesi'nin idareci rolünü hiçe indiriyor, her vilayete bağımsız hareket etme serbestisi tanıyordu. Bu teklif daha o zaman Dimitrov tarafından reddedilmiş, fakat o sıralarda Parti Sekreteri diye memlekete dönen zatın anlattığına göre, vilayetlerin daha bağımsız hareket etmeleri lüzumu da kabul edilmişti.
>
> Ortada teşkilatı az çok tamamlanmış bir vilayet, hatta teşkilât denebilecek bir şey yoktu. Teşkilatlı bir parti faaliyeti de yoktu. Bazı vilayetlerde mevcut parti gruplarıyla ve dağınık partili arkadaşlarla olan irtibat kesildi. İstanbul'daki parti grupları, dağınık ve başıboş bir haldeydi. Merkez Komitesi toplanmıyor, çalışmıyordu. Sekreter, Parti işleri ve Parti hayatıyla ilgili görünmüyordu. Desantralizasyon reddedilmişti ama, tam bir dezorganizasyon, likidasyon başladı ve bu, uzun müddet böyle devam etti."[176]

Komintern 7. Kongresinin 30. yıldönümünde, 1965'te yapılan değerlendirmenin bir kenara atılması gerekir. 1962 Konferansındaki değerlendirme çok daha makul. Buraya aldığım pasajda güdülen amaçlardan birinin, Şefik Hüsnü'yü suçlamak olduğunu anlıyoruz. Ama Baştımar zaten dağınık durumdaki partide kararın uygulanmadığını, dağınıklığın ise artarak sürdüğünü söylüyor. Bu anlatı gerçeğe yakın görünüyor.

Romanını belgelere dayanarak yazdığını sık sık dillendiren Vedat Türkali'ye göre ise, "*Bu karar Türkiye seksiyonuna ilk kez Polonyalı Valeski'ce getirilip bildirilince, orada olan Emin Sekun, bunun TKP'yi kapatma kararı olduğu, böyle bir kararın burada değil ancak Türkiye'deki TKP Merkez Komitesi'nce alınabileceği savıyla karşı çıktıklarını söyledi. Tornacı Emin'in dediği gibi yapıldıysa bile bu çıkışın, hamamın namusunu kurtarma gösterisi bile sayılamayacak homurdanmadan öteye*

[176] Zeki Baştımar, "Zeki Baştımar'ın Raporu, 2. IV. 1962", *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, Tüstav yayınları, İstanbul, Kasım 2002, s. 67-68. (Bir başka yerde Dimitrov'a ilişkin şu bilgi verilir: "*7. Kongrenin önemli şahsiyeti Dimitrov bununla, Komintern seksiyonlarına, yani üye partilere daha fazla otonomi sağlanmasının kast edildiğini söyler.*" [Ergun Aydınoğlu, "*Sol Hakkında Her Şey*" *mi? Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, Versus yayınları, İstanbul, 2008, s. 38.] Baştımar, Dimitrov'un bu yorumuna dayanıyor olabilir.)

gidemediği bellidir. Kendi toprağına yerleşmiş, Türkiye'de ağırlığı olan Merkez Komiteli bir TKP için böyle bir karara gerek mi kalırdı ki?"[177]

Yalçın Küçük'e göre TKP kendini fesh etmiştir.[178] Küçük'ün tezini destekleyecek herhangi bir veri yoktur.

Bu kadarı yeterli. TKP yöneticilerinin 1936 hakkında az söz söylemiş olmaları dikkat çekicidir gerçekten. Hüsnü'nün sorumluluğunu vurgulamak için fırsat bulanlar bile kısa geçmeyi tercih ediyorlar. Bu, dönemin parti açısından yüz karası olmasından mı kaynaklanmıştır? Yoksa emir büyük yerdendir ve biat kaçınılmaz mıdır? Peki Komintern'in aldığı bir kararın bağlı parti tarafından deforme edilmesi, sonra uygulanıp uygulanmadığı konusunun bile tam olarak anlaşılamaması nasıl iştir?

Burada, benim yorumum, TKP'yi veya herhangi bir yöneticisini aklama amacı taşımıyor. Benim sezdiğim kadarıyla, partinin 1930'ların ikinci yarısında nasıl bir çalışma yürüteceğinin, yürütüp yürütmemesinin pek bir önemi bulunmuyor. Tıkanma çok derindir. Hizip travmaları atlatılamamış, kadroların verimi çok düşmüş olabilir. Muhtemelen hizipler gündemi, partiyi aydın çevreler içinde güç duruma düşürmüş, izole etmiştir. Politik olarak *Kadro* hizbine ve polisiye baskılara tepkiyle de sivrilen anti-Kemalist vurguların pratikte hakkının verilmesi mümkün değildir ve parti etkisiz bir keskinlik sergilemektedir.

Öte yandan 1930 programı Sovyetler Birliği'nin savaşa hazırlığı merkeze yerleştiren cephe açılımlarına uymaz. Ulusal kurtuluş problematiğini geliştiremeyen / yenileyemeyen / aşamayan Hüsnü TKP'sinde sorunlar çözülmeden üst üste yığılmış, parti neredeyse felç olmuştur.

Bu koşullarda en temelsiz separat yorumu şimdi aktaracağım olabilir:

"1930'lu yılların ikinci yarısı ise devletin sanayileşme yönünde

---

[177] Vedat Türkali, *Komünist*, Gendaş Kültür, İstanbul, 2001, s. 47.

[178] Yalçın Küçük, *"1940 yıllarında, İkinci Savaş yıllarında Amerika Birleşik Devletleri Komünist Partisi'nin Roosevelt'i desteklemesi için kendi kendisini tasfiye etmesi var. 1960 yıllarında Mısır Komünist Partisi'nin Nasır'ı desteklemek için kendi kendisini tasfiye etmesi var. 1970 başında Sudan Komünist Partisi'nin Numeyri'yi desteklemek için tasfiye kararı dolayısıyla parçalanması ve tasfiyeyi kabul etmeyenlerin hunharca öldürülmesi var."* (*Türkiye Üzerine Tezler 2*, s. 8.)

> önemli çabalarının olduğu bir dönemdir, ülkenin farklı bölgelerinde büyük ölçekli fabrikalar kurulmaya ve işletilmeye başlanmıştır. Böylesi bir süreçte, TKP'nin işçi sınıfına önderlik edeceği ve işçi sınıfında kök salma olanağının geliştiği bir dönemde partinin Komintern kararı ile 'dağıtılması' talihsiz bir tesadüf olmasa gerek."[179]

Yazar çok yanılmaktadır. 1930'lu yılların ikinci yarısında TKP'nin işçi sınıfına öncülük edecek enerjisi bulunmuyordu. Türkiye partisinin güçlenmesinden endişeye kapılan Sovyet partisi fotoğrafı, ciddiye alınmak ne kelime, spekülasyon bile sayılamaz. Kaldı ki, artık, SBKP'nin güçlenen bir TKP'ye faaliyetlerini askıya almasını veya durdurmasını değil, Halk Cephesi'ne yönelmesini tavsiye etmesi beklenirdi. Tartışılmaya değecek bir spekülasyon bu olabilir. Güçlenen bir TKP'ye Halk Cephesi'nin tavsiye edilip edilmeyeceği, Türkiye'yi iç dinamikleri itibariyle "muz cumhuriyeti" derecesine yerleştiren Sovyet bakış açısının ne kadar değişebileceğiyle ilgilidir. Daha sonra göreceğimiz gibi bu yaklaşım 1970'lerde bile tam değişmiş sayılamaz.

Sovyet faktörünün baş suçlu ilan edildiği bir tarih okuması çok çeşitli nedenlerle gerçek değildir. Ne Şefik Hüsnü gözü kapalı bir Stalin'cidir, ne TKP tarihi Sovyet/Komintern politikalarıyla uyumun tarihi olmuştur. Dolayısıyla ne de, sanıldığı gibi, Moskova dünya komünist hareketinde, başkalarının günahlarının ve başka kategorilerden hataların, külliyen üstüne yıkılabileceği bir günah keçisi olmayı hak eder.

Şefik Hüsnü ve TKP için, tartıştığımız dönemin politik strateji açısından özeti başarısızlıktır. 1936 Desantralizasyonu dokuz yıl önce şiddetle reddedilen Nedim-Süreyya önerisi "noktalama"dan farklı bir sonuç olmamıştır. Hatta daha da eski, Aralov'un "buradan bir şey çıkmaz" diyen raporları doğrulanmıştır. Bu acı bir durumdur. Ve öyle bir başarısızlık ki, burada suç başkalarına atılamamakta, kişilere indirgenememekte, ne geçmiş ne de sonraki kuşaklar bağışık tutulabilmektedir. Bu tablo, sanılandan daha ağırdır.

---

[179] Yüksel Akkaya, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 8, Sol*, İletişim yay., 2. baskı 2008, İstanbul, s. 796.

Tez 3: Bürokrat ve kariyerist olarak Şefik Hüsnü

İki parti

İkinci Dünya Savaşı bitiminde TKP legal ve kitlesel alana giriş yapmak için bir konjonktür daha yakalar. 1946 yılı 26 yıl sonra komünizmin yakaladığı en anlamlı kitleselliktir. Türkiye işçi sendikalarına bürünür. Ama bu iş bir değil iki partiyle yapılır.

Şefik Hüsnü'nün "bir bürokrat ve kariyerist olarak portresi" sadece 1946 fonunda çizilmez. Diğerlerine kısmen başka yerlerde değindik. Burada Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi deneyimi ile sınırlı kalalım.

TSEKP, Türkiye Sosyalist Partisi'nden istenen sonucun alınamayacağı kanaati üzerine, TSP'den hemen sonra kuruldu. Hüsnü başlangıçta legal partiyi bir cephe örgütü olarak veya cephe mantığına uygun biçimde oluşturmayı amaçlamış, bu paralelde de partisiz aydınlara kurucu liderlik önerisi götürmüştü. Partisiz Esat Adil, Şefik Hüsnü'den gelen öneriye "onur duyarım" yanıtı vererek öne çıkmıştır.

Türkiye Sosyalist Partisi'nin programı peşi sıra gelecek TSEKP'ninki kadar renksiz olsa da, yer yer daha ileri tınlamalar bile yapabiliyordu:

> "Madde 7 – Vatandaşın iş ve çalışma hakkı mutlaktır. Milli ekonomi, bütün halk kitlelerinin istihsal kudretlerini yükseltmeğe, işsizliği ortadan kaldırmağa, çalışmadan yaşamak fırsatı veren şartları izale etmeğe (gidermeye), fertlerin maddi ve manevi kabiliyetlerini değerlendiren bir iş ve çalışma adâleti yaratmağa elverişli bir hale getirilecektir.
>
> Madde 8 – Vatandaşın şahsi emeğiyle meydana gelen hususî mülkiyet hakkı mutlaktır. Ancak millî servetin muayyen bir zümrenin inhisarı altında bulunmasına ve ısrafına sebep olan, umumî refahı zorlaştıran büyük istihsal vasıtaları, büyük arazi, fabrika, banka, umumî nakil vasıtaları, madenler ve saire gibiler, derece derece kamulaştırılarak millet namına işletilecektir."

> "Ve 42. madde içinde: "Her türlü büyük istihsal ve aşırı kazanç vasıtası olan mali, zirai, ticari, sınai iş şubelerini kamulaştırarak millet namına işletmek ve bunların dışında kalan şahsi ve hususi

teşebbüsleri tamamiyle serbest bırakmak."[180]

TSP'nin ardından bizzat Hüsnü'nün başkanlığı altında TSEKP'nin kurulmasının altında şu basit neden yatıyor: "*1946 yılının ortalarında önce Dr. Şefik Hüsnü'nün önerisiyle sabıkasızlardan oluşacak olan Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi girişimi başlarken, TKP'den ihraç edilmiş eski işçi muhalefetinden Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof ve diğerleri Esat Adil'i etkileyerek onun liderliğini önerirler, yani TKP'den kopuşunu sağlarlar.*"[181]

1930 hizip savaşlarının laneti 1946 açılımını çelmeler! TSEKP'nin işyeri, TSP'nin işkolu bazlı sendikal örgütlenmeyi savunmaları[182] veya az önce örneklediğim programatik nüanslar önemli olmamıştır. İki deneyim birlikte, birkaç aylık kısa ömürleri süresince işçi sınıfı örgütlenmesinde beklenmedik bir sıçramaya imza atarlar.

İki parti, solda önemli bir bölünme midir? Esat Adil solun, yukarıda tartışmayı denediğim "Kemalist" ve "Stalinist" ana kolunun mağdurlarından biri midir? Ve Şefik Hüsnü, iplerin kendi kontrolünde olmasını ilke sayan bir kariyerist midir?

Bu sorulara evet diyenler az değildir...

> "Bu Türkiye Sosyalist hareketinin ilk örgütsel bölünmesi idi. Bunun nedenini 'kariyerizm' ile açıklıyor Nesimi, özellikle 'Şefik Hüsnü'nün kariyerizmi' ile. Bir olay anlatıyor: 'Size bir vak'a anlatayım. Şefik Hüsnü, Tünel'de Münir Selim'e rastlıyor, bir parti

---

[180] İleri (derleyen), *Kırklı Yıllar – 4, 1947 TKP Davası*, Tüstav yayınları, İstanbul, Aralık 2003, s. 44 ve 49-50. TSEKP 1946'da demokrasici, yani geri bir programla atak yapar. 1973 Atılımı da İleri Demokrasi başlığını taşıyan yine geri bir programa sahip olacaktır. Bu benzerlik ayrıca irdelenmeye değer.

[181] İleri (derleyen), *Kırklı Yıllar—2*, 1944 TKP Davası, Tüstav yayınları, İstanbul, Mayıs 2003, s. 17

[182] Sendikal örgütlenme modeli açısından 20. yüzyıl deneyimi işkolu temelli örgütlenmenin doğruluğunu kanıtlar nitelikte**dir**. İşyeri sendikalarının patron tarafından kuşatılması veya bizzat kurdurulması daha olasıdır. Sınıf çapında bir örgütlülük için, sınıfın sendikal birliğinin temini için işkolunun işlevsel bir düzlem olduğu görülmüştür. Ancak 1946 sendikaları açısından tartışılacaksa, bu noktada sınıfın birliğini sağlayan bir diğer faktör de gözetilmelidir. İşçi sınıfının partisi ile sendikal alan arasındaki doğrudan bağ, sendikanın sınıfı birleştirici gücünü takviye eder. Özetle konu, teknik düzeye indirilebilecek bir model tartışmasıyla sınırlanmamalıdır.

> kurma teşebbüsüne geçeceğini söylüyor. Münir Selim de ona, yahu doktor Türkiye Amerika'nın peyki olma yolunda, bu durumda senin kuracağın partiyi derhal kapatırlar, diyor. O da, biliyorum ama ne yapayım ki Esat Adil partiyi kurdu, benim kadrom nereden bakarsan otuz, kırk kişi. Onlar da Esat Adil'in partisine giderlerse benim hayat-ı siyasiyem tükenir, diye cevaplıyor. Bence de Şefik Hüsnü, ikinci partiyi siyasi hayatının tükenmemesi için kurdu."[183]

Esat Adil'e partiyi Hüsnü'nün kurdurtmuş olması bu öyküyü boşa çıkartır. Zaten ne tanıdığımız Hüsnü budur, ne de bir siyasetçi sokakta rastladığı arkadaşına siyasi yaşamını sürdürmek adına tuhaflıklar yapacağını deklare eder!

Öte yandan TSEKP'nin aşağı yukarı TKP'nin legale çıkması biçiminde örgütlenmesi ve başka tanıklıklar Şefik Hüsnü'nün 1946 demokrasisinin sürekliliğine veya uzun süreliliğine güven beslediğini gösterir. Öyle ki, İleri durumu şöyle resmetmiştir:

> "Nitekim yıllar sonra Madam Şefik Hüsnü ile yaptığım konuşmalarda ve yazışmalarda, Dr.'un düşüncelerini daha iyi anladım. Dr. Şefik Hüsnü bir gün eşine 'otur, hayatımı bildiğin kadarıyla yaz, bilmediğin tarafları ben eklerim' demiş, Bunun üzerine eşi 'Komintern ve illegalitedekileri de mi yazayım?' diye sorunca, 'evet hepsini yazacaksın' yanıtını almış. Madam'ın 'bu dönemde tehlikeli olmaz mı' sorusuna karşı, Doktor artık dönem değişti, her şeyi yazabilirsin diye konuyu kapatmış."[184]

Hüsnü İkinci Dünya Savaşının sonundaki barış, demokrasi havasını, sosyalizm ve kapitalizm arasındaki yakınsamayı abartmış, sınıf kavgasını yadsımasa da, özgürlüğün bağımlı ve geçici karakterini ihmal etmiş, Soğuk Savaşı öngörememiş ve Türkiye'de onlarca yıllık baskıcı rejimin kapılarının örüleceğini düşünmüş olmalıdır. 1940'lardaki siyasal gerile-

---

[183] Atilla Akar, *"Eski Tüfek" Sosyalistler*, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1989, s. 150 (Elinizdeki kitabın birinci baskısında bu alıntıyı ikinci kaynaktan yapmıştım: Özgür Gökmen, "Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi", *Toplum ve Bilim*, no. 78, Güz 1998, s. 172.

[184] İleri, "Sunu", *Kırklı Yıllar – 4, 1947 TKP Davası*, Tüstav yayınları, s. 21.

me ile bu analiz hatası arasında bağlantı olduğunu da biz ekleyelim...

İki parti konusuna dönersek, Hüsnü'nün partisinin kapatılacağı yolunda bir beklentisi olmadığını not edelim.

Esat Adil Müstecaplı değerli bir aydın olabilir, bir ilerici olabilir. Ancak komünist gelenek tarafından dışlandı diye, Adil'de cevher bulmanın da âlemi yoktur.

> "TSP'ye göre, işçi sınıfı toplumsal mücadelelerin itici gücü olacaktır ve bu ancak sınıfın sendikalar altında örgütlenmesi ile mümkündür. Sınıfın ileri kadroları Türkiye'nin köylü davasını idrak etmeye zorunludur. Bu zorunluluk da işçi sınıfı ile köylüler arasında bir düşünce ve mücadele bağının kurulması gerekliliğine işaret etmektedir. Bunun da ötesinde, işçi sınıfı kendi meselesini köylülerin kurtuluş ve kalkınma davası ile birleştirmek zorundadır. Sınıfın devrimci ve ideolojik partisi, aynı zamanda köylülerin de biricik partisi olduğunu kanıtlamak zorundadır. Köylülüğün sorunlarını çözebilecek biricik güç işçi sınıfıdır. Ne var ki liderler tek başlarına sorunu çözmeye muktedir değildirler. Köylülerin varlığını ve büyük gücünü ihmal edenler, toplumsal ve devrimci mücadelelerinde yenilgiye mahkumdurlar."[185]

Alıntı yaptığım TKP muhalifi yazar da, Adil'de ancak bu kadarını bulabilmiş! Öte yandan bu değerli ilerici aydın –önceki yılları bilmiyoruz ama en azından– 1946'dan sonra başka bir özelliğini dışa vurmuştur:

> "Türkiye'nin son otuz yıllık (1920-1950) sol cenah hareketinin bilançosu ancak birkaç kelimeden ibarettir: Kendi kendini yemek, çürütmek ve hiçbir şeyin örgütlenmesine, yayılmasına ve kökleşmesine meydan vermemek. ... Aczini, iktidarsızlığını, cahilliğini, tamamen demode olmuş, köstebek sistemi ile kamufle etmekten başka bir şey bilmeyen bu şebeke... halkı ve işçi sınıfını kendi öz davasına düşman etmiş olan bu örümcek kafalı, bozguncu, Troçkist ve anarşist beyinli şebekenin gelmiş ve geçmişteki bütün foyalarını açıklamak zamanı gelmiştir... bundan böyle, bozucu, bozguncu, kalpazan, milli ve enternasyonal realite düşmanı her türlü goşist faaliyet paydos."

---

[185] Gökmen, *age*, s.179.

> "Biz... Demokratik inkılapçıların fikir ve eylem yardımcıları ve sosyalizm idealistleriyiz. Türkiye'de komünizm heveskârları ile panturanizm arasında zerre kadar fark yoktur."[166]

Müstecaplı'nın bu öfkeli ruh haline sürüklenmesinde 1946 gerilimi rol oynamış, Hüsnü ile girdiği umutsuz mücadele nedeniyle hırçınlaşmış ve uzaklaşmış olabilir. Ancak mazereti ne olursa olsun, 1950'de artık hiddet dolu bir anti-komünist vardır karşımızda.

Esat Adil'in kendisi bu noktadadır. Peki "otuz yıllık bilanço" hakkında söylediklerinde gerçek payı yok mudur? Solculuk ve sol tarihçilik açısından meşru yol, bu soruya yanıt ararken "kendini yerine koyma", anlayış ve sevgi bağlarını TKP geleneğiyle kurmaktan geçer. Önce anti-komünizme açılan kapı örtülsün ki, geçmişimizin sıkıntılarını gönül rahatlığıyla tartışabilelim.

Bu kayıtla birlikte Adil'in ve başkalarının yanlış açıdan çektikleri otuz yıl fotoğrafında gerçek payı olduğunu itiraf etmek durumundayız. Yanlış açıdan çekim yapanlar, genellikle bu payın telafisini, kariyerizmden kopmak türü insancıl, örgüt modelini değiştirmek türü teknik düzeylerde arar, giderek bunların arkasında Stalin'i, bir adım sonra Lenin'i, –kimse durdurmazsa– Marx'ı keşfeder ve reddederler. Oysa telafi mekanizması siyasal mücadelenin içinden türetilebilir yalnızca. Binbir acılı olaya sahne olan bir partinin, bunları önemsizleştirmesi, bazen barışık hale gelebilmesi ancak, belirli siyasal başarılara ulaşıldığında mümkün olacaktır.

TKP işçi sınıfı içindeki birikiminden, işçi sınıfını kitlesel olarak solculaştırma başarısını çıkartamamıştır. TKP tıkanan burjuva devrimini halkçı ve demokratik bir doğrultuda derinleştirmeyi (belki buradan sosyalizme yaklaşmayı) hedeflemiş ve mesafe alamamıştır. TKP Türkiye'nin kalburüstü ve dürüst aydınlarının doğrudan veya dolaylı okulu olmuş, ama devrimci, ilerici bir aydın hareketini kurumsallaştıramamıştır...

Kastettiğim "belirli" başarılar bunlar olabilirdi. Bunlar yoksa, geriye kişiselllik dozajı yüksek ama düzeyi düşük atışmalar veya kimi etik değerler kalır.

---

[166] Esat Adil'den (haftalık *Gerçek* dergisi, sayı 4 ve sayı 1 -1950) aktaran İleri, *Kırklı Yıllar -4, 1947 TKP Davası*, s. 281. (İleri'nin bu kitaba koyduğu ve aktarmaların yapıldığı makalesinin ilk yayınlandığı yer: *Görüş dergisi*, sayı 23, Ekim 1988.)

Müstecaplı bu tabloya mı isyan etmektedir, bu isyana hakkı var mıdır, bu sorular ayrı... TSP güdük kalmıştır, geçmişe sağlam kökler atamamış, geleceğe anlamlı uçlar verememiştir. Ancak bu kısıtlara karşın, TSP, kaçınılmaz biçimde, geriye doğru Osmanlı sosyalizmini, ileriye doğru da, on beş yıl sonranın Türkiye İşçi Partisi'ni çağrıştırır. TİP'in aydınları da TKP tezgâhından yetişmişlerdir. Ama TKP'nin kısırlıklarına, dar bir çevrenin dışında, kısıtlı bir zaman diliminin ötesinde anlam taşımayan tartışma ve sürtüşme başlıklarına karşı bıkkınlık biriktiren insanlardır bunlar. TSP'liler 1930'ların, TİP'liler 1950'lerin hizip kavgalarından bıkmışlardı.

İştirakçi Hilmi, Esat Adil ve Mehmet Ali Aybar arasında, abartılmaya gelmez ince bir bağ vardır. Bu üçlü hakkında bugünden bakıp güzelleme düzmek sorunlu bir yaklaşım olur. Tarihsel TKP, iz bırakan siyasal sıçramalara imza atmamış olabilir. Ancak üstünde yükseldiği zemin veya siyasette kapladığı alan, Türkiye solculuğunun nesnel coğrafyasıdır. İşçi sınıfı, aydın kimliği, gericilik ve emperyalizm karşıtlığı, devrimci inat, enternasyonalizm bu coğrafyanın koordinatlarını betimler. Bunun dışında solculuk mümkündür. Ama bu koordinatların bazılarının ayağı boşta kalmak koşuluyla... Orada da "geleneksel sol"un sınırlarına gelinmiş olacaktır.

4. Tez yerine aynı soru: Değer mi?

Zaten biliyorsunuz, vereceğim yanıtı... Sonunu beklemeden baştan söyleyeyim o halde: Değer!

Karalayıcı rivayetlerin yerine yüceltici efsanelerin geçirilmesine hayır. Savunduğum bedelsiz bir sahiplenme değildir. Bu sahiplenme "bir şeylere rağmen"dir.

Aşamacılık

> "Türkiye solunda aşamacılık, genellikle 1961-71 döneminin MDD'si ile özdeşleştirilir. Oysa, aşamacılık, Türkiye sosyalist hareketinin 80 yıllık tarihinin özüdür. Üstelik, stratejik tercih yanılgısının çok ötesinde, doğrudan doğruya kuramsal ve yöntemsel yoksullukla ilgilidir. Çünkü Türkiye solu, bu yoksulluk sonucunda 80 yıl boyunca dolayım ve ilişkilendirme kavramlarını

sözlüğünden silinmiş, bunların yerine aşamaları ve konjonktürü geçirmiştir. Bu anlamda Türkiye solu çelişki çeşitliliğini, dolayımlar aracılığıyla belirli bir eksende bütünleştirilecek bir olgu saymamış, özel çözümler bağlamında sıralandırılacak (aşamalandırılacak) bir ön liste olarak görmüştür. Kabaca özetleyecek olursak, Türkiye solu, emek-sermaye çelişkisini temel çelişki saymaya hazırdır; ama, bu temel çelişki, elbette her zaman birtakım baş, esas ya da daha konjonktürel çelişkilerle örtülüdür (başka türlü olması mümkün mü?). Türkiye solu, baş, esas ya da konjonktürel çelişkileri temel çelişki ile dolayımlamayı, böylece ortaya bütüncü bir sistemle çıkmayı pek sevememiştir. Bunun yerine, şu ya da bu çelişkiyi, şu ya da bu güçlerle ittifak yaparak çözmeyi, böylece habire çelişki çözerek ufukta bekleyen temel çelişkiye doğru yol almayı daha akla yakın bulmuştur."[187]

Komünist hareketin iki elin parmakları kadar az sayıda özgün lider ve aydını, bu sorunun etrafında dönmüş, kimi denemelerde bulunmuşlardır. Bir sistem geliştirmeye elverecek birikim ise bireysel bir konu sanılmamalıdır.

Biliriz; polemik ilerleticidir. Ama yine polemik, sığ sularda yapıldığında, gelişimin sınırını da çizer.

İkincisi, düşünsel arka plan eksikliğinin ancak toplumsal boyutta, ısrarlı, kendi geleneğini yaratan hamlelerle telafi edilmesi mümkündür.

Üçüncüsü, burada, siyasal stratejilere, değerlendirmelere ve bunlar doğrultusunda politik pratiğe açılacak entelektüel çabalardan söz ediyoruz. Bu çabalar, bütün basamakları teker teker geçtikten sonra politik pratik düzeyiyle buluşmayacak, başından sonuna pratik boyutlarıyla da sınıf mücadelesinin alanına yerleşeceklerdir. Bu durumda sınıf mücadelesinin, doğrudan doğruya düşman sınıflar ve diğer öznelerle ilgili girdileri de solun aklına etkide bulunur. Solun yetkin kadroları, sıkıştırılmış bir zaman ve kuşatılmış bir mekân içinde üretmek zorundadırlar. Burada daha detaylı olarak üstünde durmaya çalıştığım Suphi ve Hüsnü, aşağıda geleceğim Behice Boran, buradaki bağlama giremeyen Hikmet

[187] Metin Çulhaoğlu, *Bin Yılın Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, YGS Yayınları, İstanbul, 2002, s. 54.

Kıvılcımlı[188] ve Nâzım Hikmet, Türkiye Marksizminin yetkin isimleridir. Bu aydın ve liderlerin her biri, farklı bir konjonktürde, farklı varyantlar üstünden ama illaki, yukarıda Metin Çulhaoğlu'nun çizdiği resme dahil olmuşlardır.

"Değer" yanıtı, işte buna rağmen verilmelidir.

Ve hemen ardından değmezcilerle uğraşmamız gerekir.

Ucuz yorum ticareti

> "(...) 1936'daki Separat ya da 'Desantralizasyon' kararına kadar, TKP'nin yürüttüğü siyasal savaşımın başarısızlık nedenleri arasında gördüğüm birkaç noktaya değinmek istiyorum:
> - Bir kere, Türkiye'de komünistler 19. yüzyıl başlarından beri yürütülen Batıcı çağdaşlaşma projesinin hedeflerinin çoğunu paylaşıyor, siyaset bilimi yazınına 'savunmacı modernleşme' diye geçmiş olan, özünde tutucu anlayışın niteliklerini de taşıyorlardı.
> - Bu akıma girenler, kendilerini 'halk kitlelerini adam etmek' misyonunu taşıyan bir seçkin grubunun üyeleri diye görüyorlardı. Demokrat değillerdi. Halka yaklaşmaları güçtü. İşçi sınıfının partisi olmak istiyor, ama işçilere kendilerini kabul ettiremiyorlardı.
> - Komünizmin bir parçası olduğu hümanist felsefeyle ilgilenmemişler, daha çok millileşmeler gibi birtakım araçsal yöntemler kullanmak istemişlerdi. Bu bakımdan CHP yönetiminin gerek ülkeye laikliği zorlama gerekse devlet işletmeleri kurma yolundaki başarılarını desteklemişlerdi.
> - Dış ülkelerdeki yoldaşları gibi onlar da 'mülkiyet' konusunu bir fetiş haline getirmişler, 'özel mülkiyet' kalkınca 'iyi toplum'un kuruluvereceğini sanmışlardı. Belki kamusal denetimin daha yararlı olabileceğini ve daha kolay sağlanabileceğini kavrayamamışlardı.

---

[188] Doktor Hikmet Kıvılcımlı için bir not daha düşmek istiyorum. Kıvılcımlı'nın partiye sunduğu *Yol* çalışması içerden bir örgütsel-siyasal tarih değerlendirmesi ve strateji denemesi olarak benzersizdir. Ancak bu eserin Şefik Hüsnü merkezi tarafından ilgisizliğe kurban edildiği ve bu nedenle etkili olmadığı yorumu bana eksik geliyor. Kıvılcımlı'nın eleştiri ve önerileri etkili olamayacağı için ilgisizlik rafına kaldırılmıştır. İlk neden, öneri ile verili öznel durumun örtüşmemesidir. Örneğin Kürt sorununda Doktorun "kardeş bir Kürt komünist partisi kurulması" önerisinin TKP açısından hiçbir koşulu yoktu, istense de yapılamazdı. İkinci olarak da, ortada bir öznelcilik sorunu vardır. Buna daha önce bir dipnotta değinmiştim. Kıvılcımlı sanki partiye sunmak için değil, kendi kuracağı siyasi hareket için yazıyordu.

- Hep birlikten söz etmekle birlikte, durmadan kişisel çekişmelere girmiş, sen-ben kavgasıyla her zaman birbirlerinden ayrı düşmüşlerdi. Üstelik, Rusya'da ortaya çıkan muhalif akımların, kendi aralarında da uzantıları olduğunu göstermeye çalışmışlardı.
- Komintern'e, dolayısıyla SBKP'ye maddeten bağımlı oldukları için, onlardan özerk bir düşünce ve siyaset geliştirememişlerdir.
- CHP dış politikasının Sovyetler'le karşı karşıya gelmeme ilkesi, onları güç durumda bırakmış, Sovyet politikasının çıkarları ağır basınca, kolaylıkla gözden çıkarılmışlardır.

Bu sorunların bazılarının bütün dünyadaki komünist hareketleri için geçerli olmakla birlikte, bazılarının da yalnız Türkiye'ye özgü olduğunu sanıyorum. TKP İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine doğru yeniden örgütlenirken sonra da günümüze değin etkili olmaya devam etmiştir."[189]

On yıllarca sosyal bilimlerle uğraşan birinin bu satırları ciddi ciddi yazabilmesine, on yıllardır yayıncılık yapan bir yayınevinin sol hakkındaki bir derlemeye bu tuhaflıkları koyabilmesine ne diyeceğimi bilemiyorum.

Benden çok önce benzeri bir şaşkınlığı Ergun Aydınoğlu da geçirmiş ve İletişim yayınlarının *Sol*'unu yer yer başarılı biçimde deşifre etmişti. Yöntemsel bir noktayı Aydınoğlu'ndan aktaracağım:

"Sonuç olarak, Tunçay'ın yazısının sonunda formüle ettiği programatik, politik kültür ya da otonomi sorunlarının ifade ettiği zaafları TKP'nin 'başarısızlığı'nda birer neden olarak görmek, sanki bu nedenler söz konusu olmasaydı TKP'nin başarı şansı olabilirdi türünden bir iddiayı da zımnen içermektedir....

Oysa 1920'li ve 30'lu yıllara ilişkin böylesi bir TKP bilançosu, partinin bu dönemi hakkında tüm bildiklerimizin altüst edilmesi anlamına gelmekte."[190]

Bu kadar basit; ve Tunçay'ın değerlendirmesi o kadar saçma! Batıcı

---

[189] M. Tunçay, "Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 8, Sol*, İletişim yay., 2. baskı 2008, İstanbul, s. 355.

[190] Aydınoğlu, *'Sol Hakkında Her Şey' mi?*, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, Versus yayınları, İstanbul, 2008, s. 40-41

çağdaşlaşma projesini paylaşmasa, demokrat olsa, hümanist felsefeyle ilgilense ve millileştirmelere bakışı farklı olsa, mülkiyet konusunu fetişleştirmese, birliği hiç bozulmasa, Komintern'le bağı olmasa... siyasal başarısızlık nedenleri azalacak mıdır? Ülkemizde Tunçay'ın koşullarına uygun birtakım akımların zaferden zafere koştukları görülmüş müdür? Belki de en eğlenceli olan, Komintern'e bağımlı olmak ve Sovyet dış politikası gereği gözden çıkarılmak. Doğrudur, Komintern üyesi olmayanın gözden çıkarılmak diye bir sorunu da olmazdı...

Sosyal bilimci önce bir siyasi hareketin konumlanışında eleştireceği noktalarla, bu hareketin siyasal mücadeleler içinde başarı-başarısızlık gerekçelerini ayırt etmeyi bilmelidir. Hümanist felsefeyle ilgilenenlerin önüne kırmızı halı döşendiği örnek hangisidir?

Böyle bir yaklaşımı bir siyasetçinin başka bir siyasetçiye yönelttiğini gördüğümüzde, asıl kast ettiğinin "onun değil benim görüşlerim başarının yolunu açar" iddiası olduğunu anlayabiliriz. Ancak bu dilin bir tarihçi tarafından benimsenmesi şaşırtıcıdır. Bir kez daha; ne yazık ki, sol tarihçiliğimizin uzun süre bir numaralı ismi olan Tunçay sola öfke beslemektedir!

Sorun burada bitmiyor. Tunçay'ın, "öyle olmasaydı" diye sıraladığı koşullara uyan bir partinin komünistlikle bir ilgisi olmaz ki! Marksizm Aydınlanmanın reddi değil, onu aşan çocuğudur. Marksizm, başka şeylerin yanı sıra demokrasinin eleştirisidir. Marksizm mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesini son derece temel bir devrimci yöntem olarak görür. Marksizm üretim araçlarının toplumsallaştırılması anlamında millileştirmelerden yana olmuştur. Kamusal denetim ve özel mülkiyetle uzlaşma komünist değil sosyal-demokratik yoldur. Komünist adının sosyal-demokrat partilerin devrimci kanatlarınca benimsenmesi ise Komintern'in kuruluşunun bir öğesi. Sonuç olarak 20. yüzyılda komünistlik uzun süre tam da budur... Bir tek "siyasal mücadelede insan faktörü"nü Marksizm icat etmemiştir. Ancak Türkiye tarihinde başarılı olup da, kendi içinde kadro hesaplaşmaları yaşamamış parti(ler) acaba hangileridir?

Mete Tunçay TKP'nin tarihine bakmakta, TKP'nin komünist olmaması durumunda başarılı olabileceği sonucunu çıkartmaktadır. Bu olsa olsa bir şakadır!

Tunçay'ı yöntemsel olarak haklı biçimde eleştiren Aydınoğlu ise başka

bir yöne büker çubuğu. Ona göre de, TKP bazı ölçütlere gelmeyecek denli önemsiz, marjinal bir harekettir.

> "Bu koşullarda SBKP'den gelen direktiflere şu ya da bu ölçüde uyulması ya da uyulmamasının Türkiye komünist hareketinin tarihsel kaderini belirleyecek bir işlevi olduğunu düşünmek olanaksız gibi."[191]

Bu da bir başka itibarsızlaştırma denemesidir.

Bir: TKP'nin bir politik akım olarak, ilk önce Saraycı, İttihatçı ve Kemalist akımlarla, sonra dinci/karşı-devrimci sağ ve Kemalist merkezle, daha sonra DP ve CHP ile eşdeğer olduğu, bu anlamda ülke siyasal yelpazesindeki temel sayfalardan birini oluşturduğu görülmelidir.

İki: TKP sınıf mücadelesinde –belki çoğunlukla bu mücadelenin hazırlık evresinde– yenilmiştir. Tunçay için vardığım kesin kanı, başkaları ve Aydınoğlu için ise edindiğim izlenim, TKP'nin itibarsızlaştırma niyetli eleştirmenlerinin, partinin düzenle mücadelede yenilgiye uğradığı olgusunun yerine, partinin iç yetersizliklerini geçirdikleridir.

Asıl gerileme: Cephe ve esneme

Şefik Hüsnü dönemi iki önemli denemeye daha sahne oldu. Birincisi Cephe, ikincisi Legal Parti. Bunlar kaçıncı, bir çırpıda söyleyemeyebiliriz. Ancak yirmi yıldan fazla zaman sonra bile, liderin ilk girişimin coşkusuyla işe koyulduğunu anlayabiliyoruz.

Aslında bunlardan da önce TKP'nin Reşat Fuat Baraner'in sekreterliği altında olası bir Nazi Almanya'sı saldırısına karşı gerilla mücadelesine hazırlandığı söylenmektedir. Bu hazırlığın hangi boyutlara ulaştığı net olmamakla birlikte, sınırlı kaldığı rahatlıkla tahmin edilebilir.[192]

---

[191] Aydınoğlu, *age*, s. 37.

[192] "*Bu dönemde Alman ilerleyişi karşısında partinin başında bulunan Reşat Fuat, Samsun-Zonguldak yöresinde Almanlara karşı gerilla hazırlığında bulunduğunu kendisi bana anlatmıştı; Balıkesir'de ise Esat Adil ve Abidin Dino'nun, İmralı mahpuslarını kapsayan benzer bir girişimde bulunduklarını, Abidin'den işitmiştim.*" Rasih Nuri İleri (derleyen), "Önsöz", *Kırklı Yıllar – 2, 1944 TKP Davası*, Tüstav yayınları, İstanbul, Mayıs 2003, s. 11.

Anti-faşist "İleri Demokratik Cephe" içeriği itibariyle sorunlu bir açılımdır. Rasih Nuri İleri, haklı olarak *"Aslında TKP'nin de durumu bir hayli ters idi, çünkü İnönü'ye karşı toprak ağaları muhalefeti ile bir güç birliği söz konusu idi"* şeklinde yorumluyor cephe girişimlerini.[193]

Hüsnü'nün, komünist hareketin burjuva sağı ve Kemalist merkezle birlikte üç temel akımdan biri olduğu saptaması geçerliliğini korumaktadır. Türkiye'de bir köylü veya demokrat orta sınıf hareketi gün yüzü bulamamıştır. Ve bu koşullarda elde bir Cephe taktiği vardır. Bu koşullarda Cephe, egemen sınıfın belirli fraksiyonlarıyla işbirliği anlamına gelir. Aşamacı TKP'nin bu konuda ilkesi olmadı.

Anti-faşist cepheler, komünist partileri –eğer daha önce sahip idiyseler– sosyalizm hedefinden, dolayısıyla iktidar perspektifinden uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaşmanın bedeli, faşizmin yükseldiği konjonktürde ödenmediyse, sonrasında ödenmiş olmalıdır. Tartışma konumuz bu değil; ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan ülkelerinin en büyük ve en prestijli partileri olarak çıkan Fransız ve İtalyan komünistlerinin muhalefete rıza göstermelerinin altında bunun payı yok mudur?

Değerlendirmelerimizde Türkiye Komünist Partisi'nin hiçbir zaman benzeri bir güce ulaşmadığını, üstelik cephe taktiğinin de başarılı olmadığını ihmal etmemeliyiz. Türkiye'de iktidar perspektifi zaafında cephe politikalarının önemli bir pay sahibi olduğunu düşünmek, kanımca kopyacılık olacaktır. Cephe politikasından "iktidar" çıkmaz; ama suçu burada aramak da anlamlı olmaz.

TKP'nin Demokrat Parti girişimcilerinin de aralarında olduğu, çeşitli meşreplerden CHP muhalifleriyle girdiği mesainin, iktidar tarafından, ancak Tan Matbaası düzeyinde büyük provokasyonlarla kesildiği düşünülürse, açılımın hayli rahatsız edici olduğu tahmin edilebilir. TKP, yeni dönemin Türkiye siyasetinde bir kırılmaya sahne olacağı sezgisiyle hareket etmiş ve yeni bir odağın parçası olmaya yönelmiştir. Ancak bu odak karşı sınıftandır, tarihsel olarak en az CHP kadar, hatta ondan daha gericidir. Üstelik öngörü gerçekleşmemiş ve "kırılma"dan Soğuk Savaş çıkmıştır. Bu komünistlerin önünü açacak bir rüzgâr yaratamazdı. Cephenin önü-

[193] İleri (derleyen), "Önsöz", *Kırklı Yıllar – 5*, Tüstav yayınları, İstanbul, Aralık 2006, s. 14.

nün kesilmesi bir rastlantı değil, sürecin kaçınılmaz parçası sayılmalıdır.

Cephe kurulamaz. Ama 1940'lar, politik açıdan 20'li ve 30'lu yıllarda içerden ve dışardan gelen sağa çekici basınçlara direnen Şefik Hüsnü'nün, açıkçası en geri dönemidir.

Cepheye bir avuç aydın dışında "komünist olmayan" müttefik bulamayan TKP'nin kendisi sağa kaymıştır. Bu kayışın büsbütün Hüsnü'nün projesi olamayacağını saklı tutabiliriz. Ama doğrudan Hüsnü'nün onay veya imzasını taşıyan örneklere de rastlanmaktadır.

En başta bazı programatik belgeler var. Faris Erkman'ın *"Programım"* (1945) metni milli cepheyi savunmanın ötesinde siyaset eksenini aşağı yukarı sosyal-demokrat bir dengeye çeker: *"Geniş halk kitlelerinin geçim ve sağlıkları ve umumiyetle halk menfaatleri ile ilgili bütün istihsal, dağıtım, taşım ve işleme kurulları devletleştirilmeli ve millileştirilmelidir."*[194] Kamulaştırmaya getirilen bu sınır basbayağı bir tercihtir.

Ertesi yıl, artık Amele-Köylü Hükümetini bırakıp "halk devletçiliği", "ileri devletçilik" gibi kavramların geliştirildiği TSEKP programı da milli cephecidir. Sekizinci maddede ise cephe değil uzlaşmacılık ilanı vardır adeta:

> "Demokratik prensiplerin memleketimizde hayata geçirilmesini ve kökleşmesini sağlamak ve faşizm irticaına karşı mücadele azmimizi paylaşan –kendi sağları dışında kalmış– diğer bütün partiler, siyasi gruplar, sendikalar, kooperatifler vs. teşekküllerle bir mücadele birliği yaparak, aynı bir ileri-demokrat cephe içinde omuz omuza siyasi kavgaya atılmağa partimiz daima hazırdır ve bu gayenin tahakkuku için her çareye başvuracaktır."[195]

TKP, CHP muhaliflerini cepheye ikna edemediğinde, ortalama demokrat kamuoyunu kazanmak için kendini o ortalamaya çekmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, sola son derece kötü bir miras bırakacaktır.

1946'nın işçi sınıfına yönelen bir açılım olması, komünist hareket için o yıllardaki sınıf potansiyeline işaret etmektedir. Ancak birkaç ayla sınırlı bu kampanya tipi çalışmadan, ulusal kurtuluş problematiğine, "işçi hareketi" diye bir çözüm bulunup bulunmadığına da karar vermek kolay de-

---

[194] İleri (derleyen), *Kırklı Yıllar – 4, 1947 TKP Davası*, s. 27.
[195] *Age*, s. 84

ğildir. Örgütlenmenin hızı bu seçeneği aklımıza getirmekle birlikte, cephe politikasının baskın niteliği bu yoruma mesafeli kalmaya zorluyor bizi.

Kötü mirasın çarpıcı örneğini İleri Gençler Birliği'nde buluyoruz:

> "Şunu da söyliyeyim ki Kemalizm hakkındaki telkinatın bazı sola kaymış talebe üzerinde tesirini göstermiştir. Bundan dolayı zevk duymaktayım (...) Binaenaleyh ben Irkçı ve Turancı olmadığım gibi komünist de değilim. Ve bunları memleketimin siyasi, içtimai ve iktisadi ihtiyacına, durumuna uygun bulmam."[196]

Bu sözleri 1945 İGB Davasının başlıca sanığı Mihri Belli savunmasında sarf eder. TKP'nin gençlik örgütünün kuruluşuna önayak olan, üniversitede asistan, aydın ve militan bir merkez yöneticisi Belli. Bu şaşırtıcı ve bana kalırsa utandırıcı ifadelere Rasih ağabey bir açıklama getirmiştir:

> "Mihri Belli'nin mahkemede 'Bir iki komünisti Kemalist yapmakla fena mı yaptık' gibi sözleri, komünizm ve komünistler hakkındaki beyanları tüyler ürperticidir. Böyle sözler bir TKP Merkez Komite üyesinin ağzından çıkamaz. Ancak davayı sırf 'anti-faşist' bir mücadele davası olarak ele alınca daha nüanslı olarak düşünmek gerekir."[197]

Komünist siyasette nüans falan dinlemeyen ilkeli konumlanışlar olmalıdır. TKP'nin 1940'lardaki cephe açılımları bu anlamda ciddi bir gerilemedir. Rasih Nuri İleri'nin açıklamasını, daha önce yazdığım yoruma destek sayabileceğimizi sanıyorum. Evet; Mihri Belli savunmasında komünist olarak değil, cephenin sözcüsü olarak konuşmaktadır. Sorun şu ki, komünist olmayanların ön planda olması ve pür anti-faşist bir görüntü vermesi arzulanan cephede, buna uygun sözcüler var olmadığı için, Kemalist ve milliyetçi rolünü oynamak da bir komüniste kalmaktadır! Bu amaçla Nizamname Taslağına "*turancılık ve islamcılığa karşı Kemalizmin*

---

[196] İleri (derleyen), *Kırklı Yıllar – 3, 1945 İGB Davası*, Tüstav yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s. 177 ve 178.

[197] İleri (derleyen), "Önsöz", *Kırklı Yıllar – 3...*, s. x.

mukaddes umdelerinden biri olan Türk milliyetçiliği"[198] yazılıyor, sonra da bu pasaj Belli tarafından savunmaya ek yapılıyor.

Bu kötü yazılmış bir tiyatro oyunudur. Buradan bir şey çıkmaz. Böyle bir belgenin, komünist bağlantısını ima etmek için bulduğu çare ise kaş yapayım derken göz çıkartmak değil midir? *"Birlik, Trotskizmi ve her nevi sol sektarizmi memleketimize zararlı telakki eder ve bu cereyanlara karşı savaşır."*[199]

Geriletici cephe stratejisi, kanımca daha önce "restorasyon" olarak nitelediğimiz 1925-1960 döneminin erken gelen sonudur. Bu dönemin ilk uç yorumcularına Vedat Nedim ve arkadaşlarında denk gelmiştik. İkinci uç yorumcular Mihri Belli ve arkadaşlarıdır. Geleceğiz; bir sonraki, 1970'lerden günümüze doğru uzanan restorasyonun geleneksel soldaki uç yorumcuları ise Nabi Yağcı ve arkadaşları olacaktır. Onlar da komünistliği Kemalizmle değil liberalizmle ikame ettiler.

Tör ve Yağcı'nın isimleri ile Mihri Belli'yi yan yana yazarken, ben de tedirgin oldum... Bu analoji, buradaki bağlamın ötesine, gelişigüzel başka bağlamlara taşınmamalıdır. Belli, bütün yanlışlarına karşın bir devrimcidir. Örgütü devlete teslim eden Nedim Tör'ün güdüleri sosyalizme ilişkin umutsuzluk ve çıkışsızlıktı. Belli ise 1940'larda ve 1960'larda, eninde sonunda sosyalizmin önünü açmak için çıkış aramakta, umudunu yükseltmektedir. Biri kaçmak için, diğeri kanal bulmak için geriledi.

Bu açıdan Belli'ye haksızlık yapılmamalıdır. Ancak 1960'ların Mihri Belli'sine baktığımızda, 1940'ların "taktik icabı" diyerek geçiştirilemeyeceğini de görürüz. Kemalizm ve milliyetçilik söylemi, ileride geleceğimiz Milli Demokratik Devrim akımının da güçlü temaları olacaktır.

Kemalizmde bağımsızlıkçılık ve modernizm, halkçılık ve (yine halkın katılımı anlamında) demokrasiden yoksundur. Bu zaaf İttihatçılarda da görülür. Bağımsızlıkçılık ve modernizmin halkçı ve demokratik versiyonları, İttihatçı-Kemalist eksen açısından heterodoks sayılan kimi akımlarda karşımıza çıkabilir.

Bu noktada abartılmaya gelmeyecek bir bağa işaret etmek zihin açı-

[198] *Age*, s. 166.
[199] *Age*, s. 172 ve 173.

cı olabilir. Kurtuluş Savaşı'nda Kemalistler tarafından Yunan ordusuna sığınmak zorunda bırakılan Çerkez Ethem, düzen otururken umudunu yitirip Kemalizme sığınan Vedat Nedim, 1960'larda Kemalizmden sola sapan Doğan Avcıoğlu, 1940 perspektifini taktiğin ve pragmatizmin ötesine geçirip 1960'lara taşıyan ve bir gençlik hareketi olarak MDD'ciliğe açılan Mihri Belli...[200] Bu örneklerin Kemalizm ile komünizm arasında başka bir kulvar oluşturmalarının önündeki engel, süreksizliktir. Yeşil Ordu ile *Kadro*'nun, *Kadro* ile *Yön* ve MDD'nin arasına hep Kemalizm girer. Şimdilik buraya bir mim koymayı öneriyorum. İleride sözünü ettiğim kulvara "devrimci demokrasi" kavramı ışığında bakmayı önereceğim.

Büyük harfle 'PARTİ'

Denemeci ve aşamacı Hüsnü TKP'sinin sonunu belirleyen 1951 Tevkifatı oldu. Şefik Hüsnü'nün sürgünde öleceği 1959 yılına kadarki dönem önemsizdir. Bu dönemde TKP Dış Büro ve radyodur. Gerçi resmi devlet radyosunun biricik alternatifi olan bu araç hafife alınmamalıdır, ama abartılacak bir yanı olmadığı da açıktır.

2001 yılında bir görüşmemiz sırasında, üstünde oturduğu minderi göstererek "tarihsel TKP bitti diyorlar, işte bunun üstünde" diye kahkaha atabilen Mihri Belli, o yıllara da benzer bir "rahatlık"la yaklaşır. Gökhan Atılgan'la görüşmesinde şöyle der:

> "Bizim o zaman aktif Politbüro diye bir grubumuz vardı. İçinde Reşat Fuat, ben, –Şefik Hüsnü ölmüştü– Şevki Akşit, Vecdi Özgüven vardı. Kıvılcımlı ile de sorunları görüşüyorduk. Buna paralel olarak bir de yedek çevre vardı. O eski tüfek diye bildiğimiz çevreden arkadaşlardı. Arada onların da görüşlerini alıyorduk. Bu saydığım 5 isim fiili politbüro olarak çalışıyorduk."[201]

---

[200] "*... geleneksel sosyalist-komünist çizginin büsbütün dışına düşen Kadro hareketinin sol düşünce üzerinde kalıcı etkileri olmuş, 1960'larla birlikte aynı yönelim bu kez başka sözcüler eliyle yeni bir canlanma daha yaşamıştır.*" (Metin Çulhaoğlu, "Dört Gösterge Işığında Türkiye Sosyalist Hareketi", Neşecan Balkan ve Sungur Savran, *Sürekli Kriz Politikaları 1*, Metis yayınları, İstanbul, Mart 2004, s. 176)

[201] *Mihri Belli ile 'İnsanlar Tanıdım' Üzerine*, Tüstav, İstanbul, Kasım 2000, s. 47 (söyleşinin yapıldığı tarih Şubat 2000) (Elinizdeki kitabın birinci baskısında bu alıntıyı ikinci kaynaktan

Beşinci ismin ölen Hüsnü mü, "sorunların görüşüldüğü" Kıvılcımlı mı, yoksa adı atlanan bir başkası mı olduğunu kurcalamayalım... Uzun bir söyleşinin sonlarında yorgunluktan kaynaklanması muhtemel bu boşluk bir yana, Mihri Belli, kendisinin merkezinde durduğu bir kolektivite tarif etmektedir. Ancak bu odağın da, 1960'ların MDD hareketi öncesinde, Baştımar-Bilen grubu kadar etkisiz olduğu açıktır.

Tarihsel TKP, Cephe açılımlarından, bunlara her momentte eşlik eden operasyon ve davalardan sonra içe doğru çökmüştür. Kanımca 1951 çevresindeki teknik tartışmalar toptan değersizdir. Sevim Tarı (Belli) belge yakalattı, 1947'de Şefik Hüsnü'nün evinden başka belgeler çıktı veya Zeki Baştımar şu kadar sayfa ifade verdi diye siyasal dinamikler yön değiştirmez. Türkiye'de 1950'li yıllarda komünizm var olacak idiyse, bu engelleri aşmanın bir yolu bulunurdu. Tarih rastlantılara ve bireysel hatalara karşı kendi nesnel patikasına sahiptir.

Parti Baştımar (+ Bilen) ve Baraner (+ Belli) kanatları olarak –en az– ikiye bölünmüştür.

Yurtdışına kaçan Nâzım Hikmet, uluslararası düzeyde tanınan Baştımar-Bilen ekibine katılacaktır.

Siyasal içeriği son derece zayıf olan bu ayrışmada Şefik Hüsnü aktif taraf sayılmaz. Ancak içerdeyken Baraner'le yakın olduğu bilinmektedir. Hapisten çıktıktan sonra dağılmayı önlemek için ne zamanı ne enerjisi vardır. 1959'da sürgünde ölür.

Kıvılcımlı işçi kadroların bir bölümünü toparlayacağı Vatan Partisi çıkışını örgütler. Göçmenleşen TKP ve içerdeki gruptan daha etkili olmaz.

Baştımar yurtdışına çıktıktan sonra SBKP'den Reşat Fuat'a da davet gelir. Rasih Nuri İleri, Baraner'in gitmeyi reddettiğini aktarır:

> "...kendisi gitmeyi reddetti. Bir gün nedenini sorduğumda, 'zaten 1953 davasının bütün belgelerini, hatta polis ifadelerini iki yoldan yukarıya ilettik, arşivlerinde var. Şimdi gidip ne diye karşılaşalım, kaldı ki sıhhatim de münasip değil, gitseydim dönmeme imkân

aktarmıştım: Gökhan Atılgan, "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık [1920-1971]", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8, Sol, s. 703.)

kalmazdı, yurdumda ölmeği yeğledim' yanıtını almıştım."[202]

Eski MK sekreterlerinden, çocuk yaşından beri komünist, Mustafa Kemal'in akrabası olarak seçkin bir kökenden geldiğini bildiğimiz, aydın Reşat Fuat, yurdunda ölmeyi düşündüğü sıralar henüz ellili yaşlarındadır. Sağlığı uygun olmasa bile daha 1968'e kadar yaşayacaktır. Bu isteksizliğin başka bir nedeni olması gerekir.

TKP aslında Türkiye İşçi Partisi'nin doğacağı 1960-1961 öncesinde bir sönümlenme yaşamıştır. Kimse gerçek hayatta, partiyi desantralize veya separe etmemiştir. Alınan kararların bir karşılığı yoktur. TKP yılların birikmiş çıkışsızlıkları içinde bir siyasal parti olarak ortadan kaybolmuştur... Bir yeniden kuruluş gereksinimini kaçınılmaz hale getirerek...

Üçüncü Bölümü kapatırken Şefik Hüsnü'nün ismi çevresinde yürütülen tartışmaların bir yerlerinde hep sezilen, belki de Doktor'un en önemli mirası sayılabilecek öğeye sıra geliyor. Hüsnü demek PARTİ demektir.

Şefik Hüsnü Deymer dönemi, her siyasi harekete nasip olmayacak bir örgüt bilincinin veya sezgisinin kazanılmasına sahne olmuştur. Partizanlık burjuva siyasetinde karalamadır. Komünistler için erdem.

Burada söz konusu olan örgüt fetişizmi değildir. Geleneksel solda fetiş-örgüt değil, mücadelenin en önemli unsuru olarak Parti vardır.

Bu kazanımın altında, Şefik Hüsnü'nün otuz yılı aşkın liderliğinin imzasını görüyoruz. Bu otuz yıl, birlikte gözden geçirmeye çalıştığımız gibi defalarca Doktor'un atılım denemelerine sahne olmuştur. Doktor Parti'yi bir idare mührüyle değil, devrimci inadıyla değerlileştirmiştir. Gerçekleşen, dönemsel de olsa başarılı olan bir atılım bulamadığımız bu otuz küsur yılın özeti büyük harfle PARTİ ise, bunu en iyi, bir edebiyatçının betimlemesi de anlaşılır bir durumdur:

Güven'de örgütsüz aydın Sahir, Fransız Komünist Partisi'nde "haksızlığa uğrayan" genç üyelerden söz etmektedir, Doktorla sohbetinde:

Şefik Hüsnü: *"Anlattığınız her olay, her yanıyla konkret olarak bilinmedikçe bir şey denemez. Yerel örgüt çalışmalarında da kusurlar olabilir. Kimi kararlarda da. Parti'nin üst kurullarına başvurmadılar mı?*

---

[202] İleri (derleyen), "Önsöz", *Kırklı Yıllar – 4, 1947 TKP Davası*, s. 8

- Anımsamıyorum. Küstü sanıyorum gençler.
Kızardı Doktor,
-Parti'ye küsülmez, dedi."[203]

Doktor böyledir. Partisi de öyledir. Komünist partisi başkalarına benzemez. Çıkışsızlıkların yorgun düşürdüğü insanlar olmuştur. Çıkışı kolay yollarda arayan ve çirkinleşenler de olmuştur. Ama Parti bunların ötesinde bir şeydir.

Şefik Hüsnü döneminin ürünü olan bu tablo komünist hareketin bir kazanımıdır. Parti, yalnızca bir araç değil, işçi sınıfının siyasi mücadelesinde temel unsurlardan biri, geleneksel solun tanımlayıcı karakteristik özelliklerinden biridir. Dünya üzerinde geleneksel sol içinde farklı programlara rastlamak mümkündür. Birleştirici öğelerden biri Parti'dir.

Parti yalnızca üstüne "bir arada tutan" etik değerlerin bindirildiği bir zemin de değildir. Geleneksel solun kadrolarının ne denli bilincinde olduklarından bağımsız biçimde, ama herkesin hissettiği kesin olan bir yanıyla, Lenin'den beri Parti aynı zamanda teorik bir değerdir.

Parti, Türkiye'de en fazla Şefik Hüsnü ile anılmayı hak eder.

Türkali, burada –adı önemli değil– bir muhalifin Sultanahmet Cezaevi'nde TKP'yi yadsıyan, yöneticilerini küçümseyen bir konuşma yaptığından söz edip, yanıtı partili bir işçiye verdirir. Onunla bitirelim bu bölümü:

"Ne partisi; hani nerde Parti, demiş alaylı biçimde.
Dramalı genç bir tütün işçisi fırlayıp karşısına dikilmiş eliyle göğsüne vurarak
- Abe benim Parti demiş. Ne sorup dursun Parti'yi, na karşındayım işte..."[204]

---

[203] Vedat Türkali, *Güven*, cilt 2, Gendaş Kültür, İstanbul, 1999, s. 219.
[204] Türkali, *Komünist*, Gendaş Kültür, İstanbul, 2001, s. 103.

4. Bölüm
Açılım, Boran ve Diğerleri

Ödünü seçmek siyasi mücadelede yanlıştır.
Fizik yasalarına göre,
eğik bir düzeyde yürümeyi seçmek,
irade dışı hızlı bir ritme girmektir.
Koşmaya başlar insan,
sonra da tepe taklak düşer.
Öyle bir yüzeyi seçmemek lazımdır,
ideolojik ve politik mücadelede.
Ödünün sonu yoktur.
Behice Boran (aktaran Yalçın Cerit)[205]

Türkiye İşçi Partisi, 1961 yılında doğduysa,
TKP adını taşıyan kuruluş legale çıkamıyor diye doğmadı.
TKP adını taşıyan kuruluş,
Türkiye işçi sınıfının
siyasal mücadelesinin gereklerine
cevap veremediği için doğdu.
Yalçın Küçük (1978)[206]

---

[205] Güzella Bayındır, *Akıntıya Karşı... Behice Boran*, Yazılama Yayınları, İstanbul, 2009, s. 346
[206] Yalçın Küçük, *Parti Tarihine Katkı 1*, (TİP Ankara İl Disiplin Kuruluna sunulan yazılı savunma, yayınlanmamış daktilo metni, 25 Ağustos 1978) s. 71.

Devrim stratejisi üzerinde tartışmalarda
ve devrim perspektifinin geliştirilmesinde
nesnel tahlillerden öznelliğe geçiş
önemli bir niteliksel sıçramayı gösterir.
Her tartışmada nesnelliğin saptanmasından sonra,
tartışmanın ekseni öznelliğe kayar
ve bu bir ilerlemedir...
Sosyalist devrim tartışmaları
öznelliğin ana eksen alınacağı bir zemine çekilmelidir.
Cemal Hekimoğlu (Kemal Okuyan)[207]

Tekmil ufuklar kışladı
Dört yön, onaltı rüzgar
Ve yedi iklim beş kıta
Kar altındadır.
(...)
Karanfil sokağında bir camlı bahçe
Camlı bahçe içre bir çini saksı
Bir dal süzülür mavide
Al - al bir yangın şarkısı,
Bakmayın saksıda boyverdiğine
Kökü Altındağ'da, İncesu'dadır.
Ahmet Arif, Karanfil Sokak[208]

Birinci Türkiye İşçi Partisi, komünist hareketimizin anlamlı bir süre devam eden biricik toplumsal açılımının başlangıç noktasıdır. 1961'de resmen kurulan, kısa süre sonra sosyalizm adına atılımın partisi haline gelen TİP'in hükmü 12 Mart'a kadar sürdü. Suphi'nin 1920-21 hamlesi ve Hüsnü'nün, ömürleri ancak aylarla ifade edilebilen denemeleri-

---

[207] Cemal Hekimoğlu (Kemal Okuyan), "Bir Tartışmada Yeni Ufuklar", *Gelenek* sayı 15, Şubat 1988, s. 57-58

[208] Ercan Eyüboğlu TİP üzerine Fransızca yazılmış çalışmasında, Ahmet Arif'in şiirinden alıntı yapmıştı. Atlamışım; Arif'in burada partisini anlatığı bilgisini Ercan Hoca'ya borçluyum. *Parti Ouvrier de Turquie – TİP, 1961-1971: Forces désarmées face aux forces des armées* (TİP 1961-1971: Silahların gücü karşısında silahsızlandırılmış güçler), Ankara 1994

nin yanında, tek başına süre faktörü bile önemli. Yakın zamanlara kadar Türkiye'de solun toplumsal hafızadaki kaynakları arandığında karşımıza çıkanın hep 1960-1980 arası olması rastlantı değildir.

Birinci TİP bu periyodun ilk yarısına genel olarak damga vurdu. 1975'te kurulan İkinci TİP ise önemli bir güç olamadı.

TİP'le zamanında rekabet eden kesimler olmuş, Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim çatışması TİP'ten dışarıya kuvvetli bir akışla sonuçlanarak bir dizi örgüt doğurmuştur. Buradan gelişen dalların izini 1990'larda sürdüğünüzde, TİP damgasının bir biçimde teyit edilmeyi sürdürdüğünü görürsünüz. Hatta, Metin Çulhaoğlu'nun bir gözlemini ödünç alarak söylersem, bir diğer açıdan, gençliklerinin bir bölümünde politik enerjilerini TİP'in "parlamentarizmine, pasifizmine, legalistliğine" karşı mücadeleyle harcayan insanların, 25-30 yıl sonra solun "TİP gibi" kapsayıcı bir partiye ihtiyacı olduğu noktasında buluşmaları, bu yaklaşımın solda hayli yaygın kabul görmesi ilginçtir. Tuhaftır, kanımca içeriği itibariyle yanlıştır; ama başka şeylerin yanı sıra TİP damgasının teyidini de gösterir.

Birinci TİP'in solun tarihinde ikinci etkili atılımı temsil etmesinin biricik nedeni hareketin yaygınlığı ve etkili olması değildir. TİP, öncesindeki uzun sürenin ataletinden, bu atalete eşlik eden yaklaşımlardan kopuştur aynı zamanda. Sosyalist devrim tezi bu kopuşun en ileri ürünü olmuştur. Sosyalist devrim de en fazla Behice Boran'ın imzasıyla anılır.

Bu bölümde, atılıma yakından bakmaya, öne çıkan kolların nerelere uzandığını görmeye, sonra bu kolların nasıl kendi üstlerine kapandığını anlamaya çalışacağız. Solun bir anlamda topluma mal olduğu dönemin, 12 Eylül askeri darbesiyle noktalandığını söyleyip geçmek, masum bir yanlışın çok ötesinde ciddi bir yanılgıya kapıyı aralar. Sol, 12 Eylül darbesinden daha önce, henüz politik atılımın yeni özneler elinde, bir yanda THKO ve THKP-C ardılları diğer yanda TKP ile derinlik ve ivme kazandığı düşünülürken, henüz işçi sınıfı sahneye yeni yeni ağırlık koymaya başlamışken, "restorasyon" sinyalleri vermeye başlar. Amerikancı faşist darbenin siyasal tarihimizdeki önemini hafife almamak kaydıyla, solun yenilgiyi 12 Eylül'den önce dokularında hissettiğini söyleyebiliriz.

Sonraki on yıllarda gerek ideoloji ve programlar, gerekse kadrolar

düzeyinde solu belirleyecek olan Devrimci Yol, TKP (Bilen), Halkın Kurtuluşu, Proleter Devrimci Aydınlık (Perinçek) gibi hareketler büyük umutlar ve iddialarla yola çıktılar. 1970'lerin ilk yıllarındaki bu dinamizmin Birinci TİP'in çözülüşünün verdiği duraklama sinyallerini bir süre perdelediğini, ancak kaderi değiştiremediğini görüyoruz. 1960-1980 döneminin ikinci yarısı, ilkine oranla daha da büyük kitleler, daha gelişkin örgütler, daha sert mücadeleler içerir. Ancak atılım kavramı ilk yarıya daha uygun düşmeye devam eder.

1960'ların TİP'i geniş kitlelerin vicdanı ve umudu olmayı becermiş, ulaştığı güç oranının ötesinde meşru bir iktidar alternatifi olarak kimlik kazanmıştı. 1970'lerin sonunda ise hareket, istisnasız bütün bölmeleriyle, ne ölçüde kitlesel olursa olsun, bir "kamuoyu kanaati" olarak meşru iktidar alternatifi değil, toplumun huzurunu bozan, yersiz, abartılı ve fazla riskli bir politizasyondan sorumlu tutulur. Özetle sol önce toplum nezdinde verilen ideolojik mücadeleyi kaybetti.

12 Eylül darbecilerinin resmi söyleminde bu konuma oturtulmazdan önce, ortalama toplumsal değerlendirme, düzen dışı solu aşırı, terörist, anarşist sıfatlarıyla mahkûm etmişti bile. Sol, bu anlamda darbeden önce yenilgiye uğradı. Darbenin önemi, o saat gelene kadar kaderi değiştirmenin mümkün olmasındadır.

Bu çok kısa özet, çalışmanın dördüncü bölümünün neden Türkiye İşçi Partisi'ne ve Behice Boran'a odaklandığını açıklamaya yetmeyebilir. Eksikleri devamında kapatmayı umuyorum.

Atılım için kopuş

Türkiye Komünist Partisi'nin siyasal varlığının silikleştiği, örgütsel varlığının ise büsbütün görünmez hale geldiği bir on yılı takip etmiştir TİP. Gerisinde etkisizlik vardır. Etkisizleşen ve flulaşan TKP 1950'leri önemli kadrolar arasında derin anlaşmazlıklarla geçirmiş, Şefik Hüsnü'nün otoritesi bu sorunu gidermeye yetmemişti. Bu sorunu çözecek bir otoriteyi temsil etmeyen Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi, dağılan TKP geleneğinden insanların bir kısmını bir araya getiren, ama yalnızca toplumsal planda değil, kadrolar bazında da sönük kalan bir denemedir.

1950'lerin sol açısından yokluk yılları olmasından ötede, aslında otuz

yılı aşkın bir zaman dilimine bakan solcu aydın, bu tarihte başı dik ve iddialı mücadelelerde uğranılmış onurlu yenilgiler yerine, iç didişmeleri görecektir.

Böyle bir yorumun Şefik Hüsnü'yü anlatmadığını, anlatamayacağını söyleyebiliriz. Böyle bir yorumu, yüzeysel bulabiliriz. Bir dizi emeğin görmezden gelinmiş olacağını söyleyebiliriz... Ancak olgunun kendisini inkâr edebilir miyiz?

Dönemin ilerici aydınları, işçileri, gençleri TKP tezgâhından geçmişler ve hep başarısızlık, hep iç sorun gözlemişlerdir. Şefik Hüsnü'nün çalışkanlığı ve denemeciliği başkalarına enerji katmamıştır. İçerdeki kadrolar siyasette yoktur. Dışardakiler ise radyo yayıncılığı yürüten bir mülteci grubudur.

Oysa 27 Mayıs öncesinde Türkiye'de genel olarak siyasal alan, 27 Mayıs sonrasında ise işçi sınıfı safları canlanır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki hareketlenmeyi Şefik Hüsnü ve arkadaşları öngörmüş ve müdahale etmişlerdi. Şimdi ise devreye girecek komünist partili bir odak yoktur. Türkiye İşçi Partisi'nin bir sendikacılar grubu tarafından kurulması bu açıdan manidardır. Yalçın Küçük, TİP'in kuruluşunu TKP'nin legal alanda bıraktığı boşlukla değil, siyasal boşlukla açıklamak gerektiğini söylerken haklıdır. Ancak bu ayrım bilince yeterince taşınmamıştır. Konunun etrafından dolaşılmıştır.

TKP kökenli ama anlaşılan çoğunluğu TKP geçmişinin kısıtlarından bıkkınlık duyan aydınlar, ancak hakkında iddia sahibi oldukları sınıfın adıyla bir parti kurulduktan sonra ve kısmen rastlantı eseri devreye girerler.[209] Nebil Varuy'un aktardığına göre *"Aybar'ın TİP'e lider olması, bu işe kendisinden başka isteklinin çıkmamış"* olmasındandır.[210]

Bu koşullarda emekleme çağındaki Türkiye İşçi Partisi ile tarihsel

---

[209] Bütün anlatılar, güçlü bir örgütlenme ivmesi yakalayamayan ve toplumsal etki yaratamayan partinin kuruluşundan kısa süre sonra tıkandığını, işçi önderi sendikacıların bir dirayet örneği sergileyerek aydınlara yöneldiklerini yansıtmaktadır. Parti başkanlığı önerilecek isim ise siyasal eğiliminden ziyade toplumsal etki kriteriyle bulunmuştur. (bak.: Kemal Sülker, "TİP'in Kuruluşu ve Başarılı Mücadelesi", *Eylem* Dergisi, sayı 28 veya Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi, Olaylar – Belgeler – Yorumlar (1961-1971)*, Toplumsal Tarih yayınları, İstanbul 2010, s. 35)

[210] Nebil Varuy, *age*, s. 35

Türkiye Komünist Partisi arasında bir süreklilik ilişkisi, bir bağ aranırsa, sanırım şundan daha fazlası bulunamaz:

> "12 sendika liderinin 1961 Şubatında kurdukları Türkiye İşçi Partisi teşkilâtlanma yönünden ne yapmıştır? Parti'nin kuruluşundan tam bir yıl sonra Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar genel başkanlığa getirildiğinde, 1961 seçimlerinde Kayseri ilinin çözülmesi sonunda kurulu 7 il vardı: İstanbul, Ankara, Adana, Antep, İçel, İzmir, İzmit illeri. Bu illerin T.S.E.K.P.'nin teşkilât kurduğu iller arasında bulunduğu ayrıca 1946'da İstanbul ve Kocaeli'nde Sendikalar Birlikleri kurulduğu, Ankara, İzmir, Adana Sendikalar birliklerinin de hazır bulunduğu göz önüne alınırsa, bunun bir tesadüf olmadığı, eski bir birikimin sonucu olduğu açıkça görülür."

Bu değerlendirmeyi zamanında Rasih Nuri İleri yapmış, Nebil Varuy ise yeni yayınlanan kitabında yer vermiştir.[211] İleri ve Varuy daha fazlasını iddia etmiyorlar. Tabanda, yerel kadrolar düzeyinde bu kadar bağ, pekâlâ olabilir. Ancak Türkiye İşçi Partisi, TKP tezgâhından yetişmiş aydınların göreve gelmelerinden sonra da –hatta, özellikle bundan sonra– sol geçmişten bir kopuş olarak anlam kazanır. Tahmin edileceği gibi, partinin 1962 Şubat ayından önceki bir yılı için soldan kopmak veya solu sürdürmek diye bir sorunu yoktur.

Rasih Nuri İleri, Türkiye solunun tarihine benim de sempati beslediğim kapsayıcı bir perspektifle yaklaşır. Başka yorumcuların komünist hareketin tarihinde organik-örgütsel süreklilikler aramaları, çoğunlukla bir araştırmacı titizliğini beslememiş, ondan ziyade, dışlayıcı yaklaşımlara neden olmuştur. Çok sayıda ismi ve birbirini izleyen zaman dilimlerini birlikte kucaklama imkânı nesnel olarak var olmadığı için, herhangi bir organik-örgütsel süreklilik çizgisi tanımlamak için, başka parçalı çizgilerin dışlanması gerekir. İleri ise solun tarihini TİP'iyle VP'siyle TKP'siyle, çeşitli kollardan akan tek bir nehir olarak düşünmektedir.

TİP sol tarihimizin ana akımın dışında bir olgusu değil, en az TKP kadar meşru bir parçasıdır. 1962'den başlayarak aşağı yukarı bütün yönetici

---

[211] N. Varuy, *age*, s. 24, dipnot 22 (aktardığı yer: İleri, *Türk Solu* dergisi, sayı 26)

kadronun eski TKP'li olması, örgütlenmenin TKP'nin en önemli toplumsallaşma denemesi olan 1946'dan –belli ölçülerde– feyz alması, bu çerçevede anlamlandırılabilir. TİP'in ancak Behice Boran liderliğinin oturması ile birlikte geleneksel komünist bir parti niteliğine evrilmiş olması, kanımca bunun öncesini "komünizm dışı" ilan etmek için yeterli gerekçe sunmaz. 1960'lara bakarken kitaba uygun ama fiilen mevcut olmayan TKP'yi "geleneğin" içinde sayıp, TİP'i dışta bırakmak haksızlıktır. Keza '60 öncesinde de "gelenek içi" TKP'nin mekanizmalarının meşruluğunun bile tartışmalı hale geldiği dönemler yaşanmıştır.

Burada söylenenin ötesinde bağlantı arayışları ise boşa çaba olur. Bu konuda iki zıt kaynak daha var.

Devlet cephesinden Sükan Raporu:

> "Kurucuların geçmişteki siyasi temâyül ve karakterleri o tarihte incelendiğinde, arşivlerimizde kötülükleri kaydına rastlanmadığı gibi, diğer herhangi bir suçtan ötürü de mahkumiyetleri kaydı bulunmadıklarından iyi birer Türk vatandaşı oldukları kanaatine varılmıştır. Parti tüzüğü ise, kanunlarımıza göre cemiyet kurma hakkına sahip bu gibi kimselerin kanunlarımız çerçevesi içinde hazırlayabilecekleri herhangi bir siyasî parti tüzüğünden farksız ve hatta basittir.
>
> ... aradan kısa bir süre geçince, partiye yeni bazı kimselerin girdiklerini ve bunların doğrudan yönetici organlara geçerek tüzükte bazı değişiklikler yaptıklarını görüyoruz.
>
> ... TİP'i komünistler mi kurdurmuştur, yoksa kurulduktan sonra mı Parti'ye hakim olmuşlardır?
>
> Belki bu ilgi çekici suallerin cevabını bulmak merakımızı tatmine yarar. Fakat birinci planda bir mesele değildir. Önemli olan bu iki sualin ortaya koyduğu gerçektir: TİP bugün gizli Komünist Partisi'nin legal (açık) faaliyet gösteren bir koludur. Amacı, prensipleri ve takip ettiği yol bunu açıkça göstermektedir."[212]

1965-1969 döneminde İçişleri Bakanı olan Faruk Sükan'ın kalemine yansıdığı gibi, devletin komünist izi araması hem kadrolarının dokularına iş-

[212] Varuy, *age*, s. 13-14

lemiş bir takıntıdır, hem de TİP'in üstüne yürümeyi meşrulaştırmaktadır.

TKP cenahından Aydın Meriç:

> "Y. Demir (Zeki Baştımar) yurtdışına çıkmadan önce kendisine yakın yoldaşlardan, TİP'i legal, antiemperyalist, sosyalizan bir hareket olarak yönetmekle görevli bir komite kuruyor. Böylece TİP'in başına komünist hareketin içinde ve dışında yer almış bir aydın grubu geliyor. Yakup Demir ile TİP yönetimi arasındaki bu ilişki esas olarak 1967'ye dek sürüyor. 1967-68'de durum değişiyor. 'TİP'in başına getirilmiş TKP komitesine bir yandan 'TİP hareketi tuttu, dışarıdan buyruk almaya ne gerek var' düşüncesi egemen oluyor. Öte yandan, Çekoslovakya olayları bu grubu anti-Sovyet bir konuma itiyor. Yurtdışındaki TKP'nin Türkiye'deki biricik dayanağı da böylece dağılıyor."[213]

Bu ise dönemin TKP'sine ait. H. Erdal, yani 1973 Atılımı sırasında TKP Politbüro üyesi olan Aydın Meriç'in anlattığının dayanağı yine bu anlatım. Meriç daha sonra TKP'den, soldan muhalefet ederek kopan *İşçinin Sesi*'ne katılmıştır. Geçmişte Meriç'le yolu çakışan Haluk Yurtsever'in, Bilen çevresinden edinilip sürdürüldüğü anlaşılan bu görevli komite öyküsünü, 2008 yılında "bilgi" olarak yansıtması ise şaşırtıcıdır. Bu iddia, en az Sükan raporu kadar boş görünmektedir ve 1973'te, yirmi yılı aşkın boşluktan sonra hayata dönen TKP'ye bir yakın tarih üretmek için geliştirildiği bence açıktır.

1960'larda TKP'nin en üst düzey yöneticisi konumundaki Zeki Baştımar'ın, akrabası Nihat Sargın'ı, il sorumluluğu döneminde yürüttüğü aydın çalışmasından tanıdığı ve 1951 tevkifatında hakkında ifade vermediği Ankaralı aydınlardan Behice Boran'ı "kendisine yakın" saymış olması mümkündür. Diğer yandan Mehmet Ali Aybar da, o sıra TKP Dış Büro üyesi olan Nâzım Hikmet'le akrabadır...[214]

---

[213] H. Erdal'dan aktaran Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 40 (aktarıldığı kaynak: H. Erdal, *TKP'mizi Yükseltelim*, İşçinin Sesi yayınları, Londra, Mart 1983, s.10)

[214] Bir üçüncü kaynak daha var. Pek ciddiye alamayacağım: *"Cankoçak, 'Bu iki TKP üyesi (Sadun Aren ve Nihat Sargın) başbaşa verip Aybar'ı tasfiye etmeyi planlamışlardır. Onlara bu görevi Sovyetler Birliği vermiştir' demekte, Sovyetler Birliği'nin TİP içindeki TKP'lileri, Çekoslovakya'nın işgaline yönelik tepkilerinden sonra Aybar'ı tasfiye etmek üzere*

Ancak Baştımar'ın TİP hakkındaki şu değerlendirmeleri olasılık değil gerçektir:

> "İşçi Partisi Türkiye'de demokratik inkılâbı tamamlanmış sayıyor, emperyalizmin ekonomik, politik ve hatta askeri nüfuzunu ve onun dayanağı olan bugünkü iktidarın sosyal ve sınıfi cibilliyetini hesaba katmaz görünüyor... Görülüyor ki İşçi Partisi'ne göre ilerici kuvvetlerin birliği bazı hallerde başvurulacak taktik bir meseledir. Bizce milli burjuvaziyi de içine alması gereken böyle bir birlik ana hedefe ulaşmanın zaruri şartıdır."[215]

Henüz TİP'in meclise girmediği ilk yıllarına ait olan bu değerlendirme Dış Büro'ya sorumlu sekreter olarak sunulan raporda geçiyor. Genel havasından dönemin TKP'sinin TİP'i maceracı bir sol sapma olarak gördüğü seziliyor. 1940'larda şekillenen cephe perspektifinin, –perspektifin altındaki orijinal imzanın sahibi Şefik Hüsnü'ye göre– hayli yüzeysel ve basitleştirilmiş bir versiyonu 1960'ların TKP'sinde egemendir. Buna karşılık, TKP Türkiye'de mevcut değildir, eski TKP kadroları, mahkûmiyetleri yüzünden siyaset yasağı uygulananlar hariç, artık TİP'lidir ve bu durumda Baştımar-Bilen TKP'si de, "işçi sınıf"çı TİP'in demokrasiyi geliştirmeye de yarayan mücadelesine desteğini deklare etmektedir. 1951 tevkifatından ayrışan Baraner-Belli "TKP'si" ise en azından başlangıçta, yine önemli bir siyasal varlık göstermemektedir. Bu tablo TİP'in kopuş görüntüsünü bir süre gölgelemiştir.

Peki TİP'in Aybar-Boran-Aren ile anılan yöneticileri ne ölçüde ve ne manada bir kopuş öngörmektedirler?

> "İdeolojik-siyasal metinlere insanı sokmaya çalışmaktansa, insanı anlatan ürünlere ideoloji ve siyaset katmak, Türkiye soluna daha kolay gelmektedir.

---

görevlendirdiğini öne sürmektedir." (Zafer Doğan, "Uğur Cankoçak ile söyleşi", *Türkiyeli bir sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, Belge yayınları, İstanbul, 2005, s. 327-338; aktaran Gökhan Atılgan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 435, dipnot no. 277)

[215] Yakup Demir, "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler", *İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, der. Erden Akbulut, Tüstav yay., İstanbul, Ekim 2003, s. 21-22.

> Ne var ki, bu kolaycılık, kimi nesnel temellere de oturuyor. Bu ülkede sol, hiçbir zaman, psikolojiyi ve özel ruh hallerini daha geri planlara itecek, bunları daha derindeki dinamikler olarak bir yerlerde tutacak kitleselliği yakalayamamıştır. Gene Türkiye'de, işçi sınıfı hareketi ya da genel olarak herhangi bir halk hareketi, hiçbir zaman, sosyalist kadro ile onun psiko-politik dünyası arasına girip her ikisini de terbiye edici, giderek uyumlulaştırıcı bir canlılık düzeyine ulaşmamıştır. Sonuçta Türkiye sol hareketinde özel ruh halleri, kırgınlıklar, öfkeler, düş kırıklıkları, kandırılmışlık duyguları, pişmanlıklar ve benzeri duygular gerektiğinden çok belirleyici olabilmiştir."[216]

Sorunun yanıtı bu alıntıda içeriliyor. Aybar-Boran-Aren kuşağı, düşündüklerinde didişme ve etkisizlik hatırladıkları TKP geleneğine öfke, kandırılmışlık ve pişmanlık değilse de "özel" ve negatif bir ruh haliyle yaklaşıyorlardı. Buraya "insanı anlatan" bir tanıklık ekleyebiliriz:

> "Sağlıklı denemeyecek bir nefret duyuyordu Mihri'ye karşı nedense? Bizler daha cezaevindeyken ola ki Zeki'yle çatışma başlayınca belirginleşmişti ayrılıklar. Zeki'ye bağlı olduğu söyleniyordu Behice'nin. Ben sanmıyorum...
>
> Doktor Hikmet'i ne tanıyor ne de tanımak istiyordu. Avşa Adası'nda bir yaz birlikte olduk. TİP milletvekili idi Behice. Bir rastlantı Doktor Hikmet de karısı Emine Hanım'la geldi adaya beni buldu. İyi bir fırsattı. Buluşturmak istedim; Doktor hemen evet dedi; Behice yanaşmadı. TKP'nin geçmişi ile ilgili hiçbir bilgisi yoktu Behice'nin..."[217]

Nefret ve ilgisizlik gibi kişisel ve yarı-psikolojik olguları yorumlamaya kalkmayacağım. TİP kopuşunun önemli bir parçasının bunlardan oluştuğunu not etmekle yetineceğim. Çulhaoğlu'nun yorumunu anmadan geçmeyeceğiz:

> "Bize göre, TİP'in bu dönemdeki yöneticileri, bir mirası red anla-

---

216 Çulhaoğlu, *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, s. 410-411.
217 Türkali, *Komünist*, s. 77

> mında olmasa bile, hareketin onyıllarına damgasını vuran çekişmeleri yeni partiden uzak tutmak, bu anlamda bir dönemin defterini kapatmak için bilinçli bir çaba göstermişlerdir."[218]

Çabanın ne derece bilinçli olduğu konusunda tereddüt taşıyabilirsiniz. Ancak dönemin yöneticilerinden birinin kırk yıl öncesini hatırlama biçimi tabloyu aydınlatabilir:

> "Tarihsel süreç içindeki yeri bakımından TİP nasıl bir partiydi? TİP'in birinci özelliği Türkiye Komünist Partisi'nden bağımsız olarak kurulmuş olmasıdır."[219]

Birinci özelliği bu olan bir partinin çok kısır bir dinamik üstünde yükselmiş olması gerekirdi. O kadar olduğunu düşünmüyorum.

Bu obsesif bir ruh halidir. Bir kopma, aşma eylemi değil, yolunu değiştirip karşı kaldırımdan yürümektir! En önemli dayanağı da ideolojik, programatik tezler olmaktan ziyade, legaliteye gölge düşürmeme kaygısıydı. Sükan Raporunda yoktan var edilen gizli bağa olur olmaz mazeret verilmemeliydi. Çıkış yapmaya kararlı solcu Türkiye'de burjuva demokrasisine güvensizlik beslemelidir. Dolayısıyla düşmana koz vermemek için yapılacak manevralar meşrudur. TİP'in TKP'yi çağrıştırmamaya uğraşan söylemini haklı olarak beğenmeyenler, Suphi'nin ve Hüsnü'nün de legalite konusunda bedeli ağır ödenen eksikler bıraktıklarını unutmamalıdır.

Ancak bizim burada ilgilendiğimiz sorun başka. Türkiye İşçi Partisi, pratikte solun etkisizlik kaderini kırmış, hem pratikte hem teoride işçi sınıfının rolüne ilişkin geçmişte karşımıza çıkan, ama en azından cephe politikalarıyla yirmi yıldır unutulan Marksist ilkeselliği diriltmiş, süreç içinde de bu yönelimini sosyalist devrim teziyle daha önce görülmeyen gelişkin bir düzeye sıçratmıştır. Soru, bunlara imza atan kadronun yola ne ölçüde bilinçli çıktığıdır. Bu açıdan tartışma Boran'da düğümlenir. Zira Aybar'ın konumu bir başka bilincin varlığına ilişkin kanıtları bol bol içermektedir.

---

[218] Çulhaoğlu, "Dört Gösterge Işığında Türkiye Sosyalist Hareketi", Balkan ve Savran, *Sürekli Kriz Politikaları 1*, s. 179

[219] Aren, *Puslu Camın Ardından*, İmge Kitabevi yayınları, Ankara, Haziran 2006, s. 107.

Atılıma başkan: Aybar

1946 seçimlerinde Demokrat Parti'den aday olması Mehmet Ali Aybar'a karşı bir eleştiri vesilesi olabilmiştir. Kanımca Aybar'ın bu adaylığı da dahil olmak üzere o yıllardaki siyasal tutumunun soldan eleştirilmesi[220] ancak TKP'nin soldan eleştirisi ile birleştiriliyorsa makul olur.

Demokrat bir gazeteci, akademisyen ve aydın olarak insan hakları mücadelesinde yer almak, bunu hayli cesur biçimde hayata geçirmek, TKP'nin müttefik kılmak için gözüne kestirdiği ve temas kurduğu bir partiden aday olmak... Bunlarda bir tutarsızlık yok. Dışarıdan bakıldığında Aybar'ın TKP'nin o dönem çevresine toplamak ve içine almak istediği tipolojiye gayet uygun olduğu görülmektedir.

Lakin TKP için demokratik devrimciliğin uç yorumu sayılması gereken bu egzersizler, Aybar'ın formasyonunda kalıcı yer etmiştir. Deyim yerindeyse partinin yaptığı bir denemeye Aybar kendi siyasal kişiliğinde tutarlılık, sistematiklik kazandırmıştır. Örneğin Aybar, 1950'de "yönetici elitist kadronun tasfiyesini", halkımızın devrimci bir adımı sayar.[221] Bu değerlendirme bir açıdan aşamacılıkla uyumlu olsa bile, ne Hüsnü, ne Baştımar, ne Baraner, ne Bilen ortodoksluklarıyla bağdaşır.

Bu haliyle Aybar, Doğan Avcıoğlu-*Yön* çizgisinin Kemalizme getirdiği devrimci-demokrat yorumla da çelişkidedir. Ancak partinin ilk yıllarında bu akımın etkileri ile Aybar arasındaki yakınlık sezilmektedir. Tipik bir tartışmayı Nebil Varuy ayrıntılarıyla ortaya koyar. Parti programı üstüne çalışılırken, 1963 yılında Parti organı *Sosyal Adalet* dergisinde Fethi Naci, milli burjuvaziyi müttefik saymamanın dar görüşlülük olduğunu sert bir dille ileri sürer. Bu yaklaşıma yanıt Boran'dan gelecek, yeni partili Behice hanım, Türkiye'de bir milli burjuvazinin var olmadığını savunacaktır. Aybar ise bir telifçidir:

---

[220] *"Aybar, 1946 Milletvekili seçimlerinde, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa karşı toprak ağalarının kurdukları Parti olan DP'den bir yandan Celal Bayar gibi finans-kapitalin sözcüleriyle, öteki yandan da tanınmış ırkçılarla sarmaş dolaş olarak Bursa adayı diye katılır."* (İsmet Sungurbey, "Canlı Çelişkiler", *Türk Solu* dergisi, sayı 52; aktaran Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 16-17

[221] Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, İstanbul, 1968, s. 11.

"Tüzüğümüzün 2. maddesi Türkiye İşçi Partisi'nin hangi sınıf ve tabakaların siyasi teşkilâtı olduğunu belirtmektedir. Bu maddenin hükmü uzun bir tarih dönemi için geçerlidir. Halk sınıf ve tabakaları işçi sınıfının tarihsel, bilimsel ve demokratik öncülüğünde hep beraber iktidara gelecektir ve işçi sınıfına en yakın olan sınıf, şüphesiz yoksul köylüler sınıfıdır. Ancak belirli bir safhada, somut şartlar, filân sınıf ve tabakayı, işçi sınıfının tarihsel ve demokratik öncülüğünü, falan sınıf veya tabakaya göre daha kolayca benimseyecek duruma getirebilir. Örneğin küçük esnaflar bugün bu durumda görünüyor."[222]

Varuy genel başkanın sorunu küçük esnafa indirgediğine işaret ediyor. Bunun kaçak güreşmek olduğu bellidir. *Yön*'e yakın aydın grubu daha sonra, aynı yıl İzmir'de toplanan birinci kongrede tasfiye edilir.

Aybar'ın sorununun Çekoslovakya'nın işgalinde düğümlendiği ileri sürülmüş, ancak TİP yöneticilerinin 1968'de aşağı yukarı aynı tavrı geliştirdiklerini hatırlatan bir dizi değerlendirme ile bu da boşa çıkmıştır.

Aybar'ın komünistlerinkinden ayrı bir tarih kurgulamaya çalıştığını ise Ercan Eyüboğlu vurgular.

"Genel başkan Aybar'ın etkisiyle 1910 tarihi Türk sosyalist hareketi için çıkış noktası seçilmiştir. Profesör Aren gibi diğerleri ise Türk sosyalist hareketini, kendisi de yeni doğmuş Komünist Enternasyonal'in ortaya koyduğu temeller üstünde Mustafa Suphi tarafından 10 Eylül 1920'de Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) kuruluşuyla başlatırlar. İzleyen sayfalar okunduğunda, bu tercihlerin rastlantılara bağlı olmadığını göreceğiz: Aybar 'insani yüzlü Türk sosyalizmi' tezine yapışırken, Aren 'bilimsel sosyalizm' çizginin öncüsü haline gelir."[223]

Sadun Aren de geriye baktığında Aybar'da bir sosyalist görmez:

"...sosyal demokrat olalım diyor aslında, ama bunu asla açıkça

[222] Varuy, *age*, s. 63-64

[223] Eyüboğlu, *Parti Ouvrier de Turquie–TİP, 1961-1971...*, s. 27 (Fransızca olan bu kaynaktan çeviriler bana aittir)

söylemiyor. Marksist terminolojiyle konuşuyor. Marx ne diyorsa onu söylüyor. Fakat sosyal demokrat parti olmak istiyor."[224]

Aybar'ın 1920-Bakü'ye alternatif çıkartmayı denediği 1910 Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluş tarihi. Aybar İştirakçi Hilmi'ye adlı adınca referansta da bulunur.

Kuşbakışı bir tarama 1910-1919'un Hüseyin Hilmi'si, 1946'nın Esat Adil'i ve 1961-1969'un Mehmet Ali Aybar'ı arasında belli belirsiz bir bağı sezmemize elveriyor. Ancak bu bağ analitik olmaktan ziyade analojiktir. Aybar'ın 1910 referansı, Hilmi'nin Aybar gibi parlamenter mücadeleye bağlılığı[225] ve TKP-Komintern muhaliflerinin Esat Adil'e sempati beslemeleri gibi zayıf verilerin ötesine dayandırılamaz. Ancak benzeştirmeler üstünden yol almak isteyenler, bu üçlüye Murat Belge ve Ufuk Uras'ı eklemenin bir yolunu bulmakta zorluk çekmeyeceklerdir!

Aybar'a dönersek; TİP'in tartışmasız başkanı, kendisine Aren'in atfettiği Marx'a sadakat konusunda da aslında açık sözlüdür:

"İşçilerin vatanı vardır, çok şükür ki vardır ve biz vatanı olan bir sosyalizm kuracağız."[226]

Doğası gereği ve benim de düşüncemi tersinden kanıtlarcasına, TKP geleneğinden, Komintern'den, Lenin'de kopup Marx'a atılan demir tutmaz, tarar. Aybar Marx'la polemiğe girme peşindedir...

TİP atılımında büyük emeği ve rolü olan Aybar'ı kendimizden daha fazla uzağa itmek niyetinde değilim. Tartışmamızın başlangıç noktası olan miras sorununa ilişkin bir alıntıyla bitireceğim:

"Demek ki her terekenin bir aktifi bir de pasifi olduğu gibi, dünya sosyalizminin bir aktifi, bir de pasifi vardır. Aktifi benimsemek

---

[224] Bayındır, *Akıntıya Karşı... Behice Boran*, (Sadun Aren'le görüşme), s. 199

[225] Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, Ocak 2010, s. 60-61

[226] Aktaran Aydınoğlu, *"Sol Hakkında Her Şey" mi? Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 294.

ve pasifi de reddetmek gerekir... Bakınız Kruşçev'den sonra Gorbaçov da mirasın pasifini reddediyor."[227]

Yöntem diye diye başlamıştım; tarih beğendiğinizi alıp cebinize, beğenmediğinizi çöpe atacağınız bir torba değildir. Ne yazık, solun en önemli hamlelerinden birinin altındaki imzanın sahibi, toplumsal bir olgu olarak siyasal miras ile çalışma masasının üstünü temizlemeyi birbirine karıştırıyor!

Atılıma Program

Yazılışı sırasındaki bir tartışmaya az önce tanıklık ettiğimiz Birinci TİP programının karakteri hakkında bazı anlaşmazlıklar var. TİP'in değerini programından hareketle kurgulamak, bana kalırsa fazla zorlamadır. TİP programı esas itibariyle "kapitalist olmayan kalkınma yolu" der.

Bu formülün Marksist yazında bir yeri elbette var. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin sömürgeciliğin çözülüş sürecinde azgelişmiş ülkelerde ulusal kurtuluş hareketleriyle kurduğu ittifak kapitalist olmayan yol tezinin Marksizme sokulmasının anahtarıdır. Kapitalist gelişme düzeyinin yetersiz olduğu ve bu nedenle işçi sınıfının toplumsal dönüşümde önderlik rolü üstlenemeyeceğinin düşünüldüğü bir dizi ülkede, küçük burjuva veya ulusal burjuva ağırlıklı, ulusal bütünlüğünü koruyan anti-emperyalist hareketlerin, sosyalizme yönelmelerinin öncesine konan bir aşamadır söz konusu olan.

Bu kategoriyi SBKP yaratmadı. Bir özne olarak Sovyet partisinin dünya üzerinde gelişen ve kapitalist sistemden kopma eğilimlerini kuvvetle barındıran bir dinamizme uzanma görevi ve sorumluluğu olduğu açıktır. SBKP bunu yapmaktadır. SBKP bunu yapmakla sömürgeciliğin dağılması sürecini dünya sosyalist devrim sürecine bağlıyor, öte yandan sosyalizm ile kapitalizm arasında bir üçüncü yolun varlığını ilan ederek Marksist teoride gedik açıyordu.

Kapitalist olmayan yol, anti-emperyalist nitelikte ama sosyalist-olmayan akımlar için bir tutamak noktasıdır. Bu tutamağı söz konusu hareketler

[227] Aybar, *Neden Sosyalizm?*, dördüncü baskı BDS yayınları, İstanbul, Kasım 1995, s. 60.

de sevdi. Buradan ne çıktığı başka bir tartışma konusu. Kapitalist olmayan yol kaç ülkeyi emperyalist-kapitalist sistemden kopartmış, sosyalizm deneyiminin parçası haline getirmiştir? Yanıtlanması gereken ve yanıtı çok da iç açıcı olmayan bir soru budur. Ancak 1990'larda en ileri sosyalist ülkelerde yaşanan karşı-devrim süreci bu sorunun yanıtını önemsizleştirdi. Hatta, yönetici partilerin programından ve kendine özgü sorunlarından bağımsız olarak Afgan devriminin Sovyetler sonrasında bir süre canla başla, kahramanca direnmeye devam etmesi, geri ülkelerin daha az devrimcilik üreteceği yolunda bir yasanın yalanlanması için yeterlidir. Çok daha gelişkin bir örnek, iktidara geldiğinde en yetkili ağızlardan kendisini hümanist olarak niteleyen Küba 26 Temmuz Hareketinin, kısa süre içinde örnek bir Marksist-Leninist partiye dönüşmesidir. Küba devrimi pratikte kapitalist olmayan kalkınma yoluyla fazla oyalanmamıştır.

İkinci tartışma boyutu, bu stratejinin söz konusu ülkelerdeki komünist partilere ve işçi sınıflarına ödettiği maliyettir. Bu da kısa yoldan içinden çıkılabilir bir başlık sayılmaz. Bazı ülkeler komünist hareketler için cehenneme dönmüş, başkalarında ise uzun süreli ittifakların parçası olan komünist parti pratikleri yaşanmıştır...

Deneyimlerin bütününe topluca baktığımızda ise, ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri sayılan ülkelerin kapitalist olmayan yolu mu yoksa sosyalizmi mi izleyecekleri konusunda standart Sovyet tezinin tatmin edici olmadığını söyleyebiliriz. Maddi ölçütleri önemsiz saymak söz konusu olmayacaksa da, son sözü siyasal dinamikler söyler. Siyaset, hele devrimci siyaset, ekonomik kısıtların bire bir belirlenimi altında değil, yeri geldiğinde bu kısıtlara meydan okuyarak hayata geçirilir.

Peki, Türkiye 1960'lar itibariyle kapitalist olmayan yoldan dolanması gereken bir ülke midir? Önceki bölümlerde gerek Mustafa Suphi'nin gerekse Şefik Hüsnü'nün buna verdikleri olumsuz yanıtlara temas ettik. Suphi ulusal kurtuluşu sosyalizme bağlamayı öngörmüştü; Hüsnü ise bu bağlantıyı güncelleyebilmek için uzun süre çeşitli egzersizler yapmıştı. TKP tarihi bu yönde sağlam kurulmuş bir strateji içermemekle birlikte, ülkenin sosyalizm için daha çok fırın ekmek yemesi gerektiği görüşünün, hiç olmazsa 1940'lardan önceki liderlikler için hayli rahatsız edici olduğu, kanımca açıktır.

Birincisi budur; TİP programı komünist hareketin ileri bir belgesi sayılamaz.

Ancak ikinci olarak; Türkiye'ye biçilen Sovyet yaklaşımına en uygun giysi TİP programı değildir. Yukarıda gördüğümüz gibi Dış Büro "işçi sınıfının demokratik öncülüğü" kavramından bile irite olup müttefik milli burjuvazinin ihmal edilmemesini hatırlatmaktadır. TİP programı uluslararası komünist hareketin doğrudan değil, ama işte bu ortamının etkisi altında ortaya çıkmıştır. Herhangi bir formülün dayatılması söz konusu değildir. Burada, ortalama ilerici-komünist birikim düzeyi veri alındığında, kadrolar tarafından içselleştirilen, bu anlamda TİP'e dışsal olmayan bir bağdan söz ediyorum. Türkiye'de, 1960'ların başlarında sosyalist bir program oluşturmaya koyulacak kadrolar, ister istemez, farkında olsunlar veya olmasınlar belirli bir ideolojik yapılanma içinde hareket ediyorlardı.

Bu yapılanmanın bir köşesinde, ileri kapitalist ülkeler hariç, yani Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki dünya için "kapitalist olmayan yol" kabulü duruyordu. Diğer bir köşede komünist hareketin, nafile didiklese de asla alternatifi haline gelemediği, genel olarak desteklemek durumunda olduğu ve 27 Mayıs ile birlikte bir kez daha ilerici makyajını tazeleyen modernleşmeci-Kemalist geleneğin resmi asılıydı. Üçüncü köşe, hareketin belli başlı kadrolarının içinde yetiştikleri cephe politikalarına veya bu yakın dönem hatıralarına ayrılmıştı. İlle, dört adet olması gerekmiyor ama, isterseniz sonuncu köşeye de, komünist hareketin fiziksel baskı ve tehditler nedeniyle kendisini kamufle etmeye zorlanmasını yerleştirebiliriz...

Bakın, az önce formasyonuna ilişkin bir fotoğraf oluşturmayı denediğim Mehmet Ali Aybar, TİP programına ilişkin neler söylüyor:

> "TİP sosyalist bir partidir. Bir partinin sosyalist olduğu, kapitalist düzeni sosyalist bir düzene dönüştürmek için emekçi sınıf ve tabakaları eğitip, örgütleyerek iktidara getirmek amacı gütmesinden anlaşılır. 'Kapitalist olmayan kalkınma yolu' TİP'in iktidara geçince sosyalizmi kurmak için izleyeceği ekonomi politikasının adıdır. TİP yöneticilerinin son zamanlarda 'sosyalizm' sözcüğünü daha sık kullanmaya başlamış olmaları bazı kişi ve kuruluşların TİP'in paralelinde görünen, fakat kapitalist ilişkileri muhafaza

> eden görüşleri halka telkin etmeye çalışmış olmalarından ileri gelmektedir. Zihinlerin bulandırılmasını önlemek istiyoruz."[228]

Kafa bulanıklığının böyle giderilmesi mümkün olmaz. Kapitalist olmayan kalkınma yolu, bir sosyalist ekonomi politikası değil, sosyalizmi önceleyen bir aşamadır. 1967 yılına ait bu sözlerle Aybar, aslında TİP programının Türkiye solundaki gelişmelere yanıt veremediğinin farkında olduğunu göstermekte ve o dönem yollarını ayırmamış olduğu çoğu TİP yöneticisi gibi, programı zorlamaktadır.

Sıkıntı başka yorumcuların da dikkatini çekmiştir:

> "Bu arada bu 'kapitalist olmayan kalkınma yolu' terimi sosyalizm rüzgarına direnemeyecektir: Geç keşfedilen 'yol', Partinin resmi teorisi olarak yükseltildiği Kongre'den en fazla bir yıl sonra hızla terk edildi. Onun yerine 'kapitalizm'e alternatif olarak 'sosyalizm' terimi benimsendi."[229]

Bu yaklaşımına karşın Eyüboğlu başka bir bağlamda TİP programının "bilimsel sosyalizmin ilkeleri üstüne temellendirildiğini" yazar. Ancak programın bu niteliğinin "doğuşunda hiç de 'sınıf partisi'" sayılamayacak olan TİP'i "sosyalist etiketi altında sınıflandırmaya yetmeyeceğini" ekleyerek...[230]

Bu doğrultuya genel hatlarıyla katıldığımı söyleyeceğim. Eski bir makalede program-hareket ikilemi üstünden akıl yürütmüştüm. Birinci TİP programı yükselen hareket tarafından aşılmış, parti programa sığmamıştır. İkinci TİP, programının içini ve arkasını dolduramamış, boşta bırakmıştır.[231]

1988'de yazdığımda İkinci TİP programının yazılı belge olarak aşılmamış olduğunu not etmişim. Hâlâ öyle düşünenler var.[232] Programlar söz

---

[228] Aktaran *Ant* dergisi, "İşçi Sınıfı Partisi için İleri", aylık *Ant* dergisi, no.7, s.7, 14.02.1967

[229] Eyüboğlu, *age*, s. 65

[230] Eyüboğlu, *age*, s. 181.

[231] Aydın Giritli (Aydemir Güler), "Legal Parti Programlarına Bir Bakış", *Gelenek* no: 18, Haziran 1988, s. 63

[232] "İkinci TİP'in Programı, Türkiye sosyalist hareketi bakımından, neredeyse hâlâ aşılmamış bir eşik özelliği taşıyor." (Gökhan Atılgan ile görüşme; Bayındır, *Akıntıya Karşı...Behice*

konusu olduğunda, o defterin 1992'de Sosyalist Türkiye Partisi ile kapandığını belirtmek durumundayım.

TİP'in SBKP literatürü tarafından güncellendiği haliyle Marksist dilin kapsamında görülebilecek bir programı vardır. Bunun ötesinde program, nesnel anlamda özellikle 1950'lerde kayda değer bir ekonomik ve toplumsal gelişmeye sahne olan Türkiye gerçekliğinin de gerisinde kalıyordu. 1960'ların Türkiyeli Marksistinin, ülkesinin geri ülkeler kategorisine sokulmasına itiraza, 1920'lerden 30'lardan daha fazla hakkı vardı. İtiraz bu kadroların kendi önlerine nasıl bir mücadele koyacaklarıyla da doğrudan ilgilidir. Devrimci iddianın biricik belirleyicisi ülkenin maddi gelişme düzeyi olamaz.

Yukarıda da değindiğim son boyut "Ezop dili" gereksinimidir.

> "...programda 'sosyalizm' yerine 'kapitalist olmayan kalkınma yolu' denilmesi, esas itibariyle partinin o sıralarda hukuksal kaygılarla 'sosyalizm'i açıkça ifade etmekten kaçınmasından kaynaklanıyor gibiydi."[233]

Doğrudur, çok önemli değildir, ama Birinci TİP'e ilişkin bütün tartışmalarda dikkate alınması gerekmektedir.

Bir de, bana kalırsa açıklama gücü zayıf kalan "aceleye gelme" yorumu var. Örneğin dönemin partili aydınlarından Sencer Divitçioğlu ve TİP üzerine sistematik bir yapıtın yazarı Artun Ünsal bu görüştedirler.[234]

Yine Sadun Aren de, aceleye gelme değerlendirmesine benzer bir yaklaşım içinde programı "aklar". Aren'e göre programa ışık tutan Tüzüğün "Karakter ve Amaç" maddeleri Marksist karakteri "daha açık ve etraflı biçimde" ortaya koymaktadır. Oysa TİP tüzüğünün bütününe bakıldığında başka bir resim seçilecektir. Tüzük bir Atatürk alıntısıyla başlar ve genel görünümü itibariyle Kemalist, Kuvayi Milliyeci bir yolda devam eder.

Boran, s. 36.) Belki de 1992 STP, 1993 SİP, 2001 TKP programları "neredeyse hâlâ" aralığına giriyorlardır.

[233] Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset...*, s. 309, dipnot no. 90

[234] Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 92

İkinci büyük sorun olarak, parti üyeliğini işçi-aydın olarak formel anlamda ikiye ayırır ve organ seçimlerinde iki kesimin yüzde ellilik payları için ayrı seçim yapılmasını öngörür. Marksizmin partilerin sınıf karakterine böyle baktığı görülmüş şey değildir. Ve, bu Kuvayi Milliyeci ve yarı-işçici parti, tüzüğünün sonunda sınıfsız toplumu betimlemektedir!

Öte yandan, en az belgeler kadar, hatta daha fazla yankı yapan genel başkan demeçleri *"TİP ile başlatılan hareketin Kurtuluş Savaşı'ndaki Kuva-i Milliye ruhunun bir devamı olduğu izlenimini ve inancını"* vermektedir. İşçi sınıfının öncülüğünden söz edilmesine karşılık, yine genel başkan, 1961 Anayasasının sosyalist bir düzen öngördüğünü sık sık ileri sürer...[235] Aren temel belgeler analizini *"TİP'in Marksist ilkelere dayalı ve sosyalizmi kurmayı amaçlayan bir parti olduğu"*nun görüldüğü saptamasıyla sonlandırır.[236]

Bana kalırsa özensizlik ile öncü kadroların birikimi ve yoğunlaştıkları problematik arasındaki bağ sanıldığından çok daha güçlüdür. Birikim sınırlıdır ve son yirmi yıllık TKP ve SBKP yaklaşımları tarafından geri entelektüel ve politik sınırlara mahkûm edilmiştir. Ciddi bir toplumsal çıkışı özleyen ve bunun mümkün olduğunu hisseden kadrolar bu kısıtlar karşısında özensiz ürünler çıkartmakta, özensiz konuşmaktadırlar...

Program konusunda buraya kadar sağlandığını umduğum açıklığı güçlendireceğini düşünerek sözü üç alıntıyla yeniden Aren'e bırakacağım.

> "... çeşitli yurt gezilerinde işçilerden çok köylülerden destek gören Aybar 1963 yılı sonlarında, programı hazırlamakla görevli Parti Etüd Bürosu'na 'işçi sınıfı öncülüğünün' Türkiye için geçerliliği konusunda tereddüde düştüğünü, onun yerine 'köylülerin öncülüğü'nün düşünülebileceğini söylemiş ve Tüzükte bu yolda bir değişiklik yapılmasını önermiştir."

---

[235] Boran, uzun süre başka konularda olduğu gibi Anayasa başlığında da Aybar'ın görüşlerini "telif" etmeye çalışır: "Bütün bu nitelikleriyle Anayasa kapitalizmi reddetmektedir, kapitalist yoldan kalkınmaya kapalıdır, sosyalizme ise açıktır. Getirdiği tam bir sosyalist düzen değildir, ama toplumun sosyalist yönde gelişmesine açıktır." (*Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*, Gün yayınları, İstanbul, Mayıs 1968, s. 219)

[236] Sadun Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, Cem yayınları, İstanbul, Kasım 1993, s. 56-64

Bu bir skandal olsa gerek. Skandalın çok sonraları fark edilmesi ve önemsenmesi ise ayrı bir felakettir!

> "...bazı kimseler (üyeler) TİP'i Türkiye'nin gerçek Marksist-sosyalist ya da komünist partisi olarak değil, fakat ülkedeki tüm ilerici çevreleri içeren bir koalisyon partisi olarak gördüklerinden farklı görüşler olmasını doğal bir olgu olarak karşılıyorlardı. Diğer bazı üyeler ise, TİP'in gerçek bir Marksist parti olduğunu kabul etmişler ve buna ters düşen görüşlerini, yasalar karşısında Partinin gerçek kimliğini gizlemek ve kapatılmasını önlemek için başvurulmuş bir taktik olarak yorumlayarak üzerlerine varmamışlardır. Son bir grup da, egemen güçlerin TİP'e uzun süre yaşama olanağı vermeyeceklerini düşünerek, ilerici fikirlerin fırsat varken olabildiğince yayılabilmesi için aykırı buldukları görüşlerin üzerine gitmeye gerek görmemişlerdir."

Kaldı ki, "*parti içinde MDD muhalefeti baş gösterene kadar TİP yöneticilerinin Türkiye'nin önündeki devrim aşaması nedir diye bir sorunları*" olmamış, sosyalist devrim görüşü de MDD'cilerle savaşım sırasında oluşturulmuştur.[237]

Demek ki, kapitalist olmayan kalkınma yolunun sosyalizm öncesi mi sonrası mı olduğu, sosyalizm hedefinin genel geçer bir dilek mi somut bir strateji mi olduğu 1960'ların büyük atılımının gündeminde, neredeyse işler sarpa sarana kadar yer etmemiş! Sonuç olarak bu ortamda üretilen program hakkında ileri, sosyalist, sınıf, Marksist sözcüklerinden türetilmiş olumlu sıfatları kullanırken beş kere daha düşünüp ondan sonra yazmak gerektiğini söylüyorum... Tekrar ediyorum, bütün bunları 1960'ların Atılımını itibarsızlaştırmak için yazmıyorum. "*TİP'in programı 'asgari program' olsa bile ancak sosyalist bir iktidarın uygulayabileceği radikallikteydi*"[238] türünden olumlayıcı kayıtlara kaynaklık eden veya bunlara denk gelen sahiplenme kaygısını anlıyorum. Ancak TİP'i gerçekte sahip olmadığı özellikler atfederek önemsemek durumunda değiliz. TİP işte bu yamalı haliyle büyüktür.

---

[237] Aren, *age*, s. 217 ve 220

[238] Şener, *age*, s. 392.

Sosyalist Devrim'in teorisyeni

Behice Boran ilk program tartışmalarına Türkiye'de milli burjuvazinin var olmadığı saptamasıyla son derece sağlam bir giriş yapmıştır. Bu tez, tarihimizde daha önceleri belirsizlik, karanlık ve titreklik ortamında çakan Suphi ve Hüsnü ışıklarından daha güçlü parlamaktadır. Yıllar sonra kendisi de işaret ediyor:

> "1962-63 başında Bilim ve Araştırma Bürosu'nda ilk program çalışmaları başladığında keskin bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. Geriye dönüp bakıldığında bu ayrılığın Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim çizgilerinin ayrılığının başlangıcı, ilk uç vermesi olduğu görülüyor."[239]

İlk uçlar aynı yıl toplanan birinci kongrede törpülendi. Seçimlerin yaklaşmakta olması bir doktrin tartışmasını öteler ve herkes ilericilik ortak paydasında TİP'e vaat ettikleri desteği kanıtlama yükümlülüğüyle yüz yüze gelir. Yani herkes, *Yön* ve MDD ve TKP, beklemeye girerler. 1965 seçimlerinin bugünden bakıldığında başarılı, ancak dönemin, bakış açıları hiç de dar sayılamayacak devrimci demokrasisi tarafından "yeni alternatif arayışına fırsat doğması" biçiminde yorumlanan sonuçlarıyla birlikte tablo değişir.

> "Bir büyüme yönünde evrim yaşandığı doğrulanıyordu, ama çarpıcı bir sıçrama ufukta görünüyora da benzemiyordu. Bir zamanlar Kuzey komşuda Vladimir İliç Lenin diye birinin ortaya koyduğu ünlü soru zihinleri meşgul ediyordu: Bu denli sömürülmesine ve içinde bulunduğu sefalete karşın bilinci çok yavaş gelişen bu emekçi halk karşısında 'Ne Yapmalı?', iktidara ulaşma sürecini nasıl kısaltmalı?
> Tartışmayı 'Yön'ün yayın yönetmeni, Doğan Avcıoğlu açtı..."

Avcıoğlu'nun saldırısının odağında Belli'de de göreceğimiz suçlama vardı:

> "Aynı anda iki savaşı birden yürütmek isteyen TİP, burjuvazi-pro-

[239] Behice Boran, *"Türkiye İşçi Partisi 1961-71"*, *Yürüyüş* no. 67, 20 Temmuz 1976, s. 10

letarya mücadelesine ilişkin sloganlarıyla antiemperyalist güçleri bölüyordu."[240]

Avcıoğlu TİP'e "farklı bir kulvar" olarak bakmıştır. Farklılık her zaman çatışma getirmiyor. Bakın şu vurgular da Avcıoğlu'na atfediliyor:

"Yurdumuz ağır bir kriz içinde. Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceğine inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varılabileceğini saptıyoruz, güç dengesi buna elverişli."[241]

1960'ların ikinci yarısında bu ilişki biçimi kapanır. Avcıoğlu TİP'i aynı yönde akan bir başka su olarak değil, rakip hatta hasım olarak görür.

Boran'ın program tartışmasında dile getirdiği argümanlar asıl şimdi anlam kazanacaktı. Bireysel, örgütsel ve psikolojik temellerde sırt çevrilen geçmişin, asıl, devrettiği perspektifin sorgulanması gerekiyordu. Sosyalist devrim tezi, Avcıoğlu'nun açtığı cepheyi Belli'nin TİP'in içine taşımasına karşı geliştirilmiştir.

O zamana kadar Behice Boran'ın teorik öncülleri uykuda tutması da ilginçtir. Demek ki, Boran, Türkiye ve toplumsal değişim analizi açısından sahip olduğu görüşlerini siyasal alana taşımakta acele etme gereği duymamıştır. Sosyalist devrim tezinin geliştirilmesinde de, siyasal alana taşımakta acele edilmemesinde de Boran'ın bilimsel kişiliğinin payı vardır.

Behice Boran'ın bireysel vargılarının TİP'e ne ölçüde mal edilebileceği çok tartışmalı bir konudur. Türkiye'nin düşünsel açıdan sığ toprağının özgün kişiler tarafından delinip geçilmesi mümkün olabilmektedir. Ancak sığlıkla boy ölçüşebilmek için bunun kolektif bir nitelik kazanması gerekir. Zorluk buradadır ve genel eğilim olarak sınırları tek başlarına

---

[240] Eyüboğlu, *age*, s. 83-85

[241] Aktaran Rasih Nuri İleri, "Önsöz", Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları, İstanbul, s. 5-10. Bu pasajı Şener de *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*... kitabında aktarıyor (s. 155)

aşan bireyler daha sonra ortalamaya geri dönmektedirler.

İkinci bir nokta, teorik geliştirmeye imzasını koyan bireye ne ölçüde tutarlılık, sistematiklik atfedilebileceğini ilgilendirmektedir. İleri bir tezin siyasetle yoğrulup bir strateji haline getirilmesi, örgüte mal edilip kadrolar tarafından sahiplenilmesi, beslenmesi gerekir. Bunları içeren sistematik bir karakter kimsede olmadığı gibi TİP'li Boran'da da yoktur.

Sosyalist devrim tezi çerçevesinde başlangıç formülü, Türkiye'nin, işçi sınıfının devrimci dönüşümlere önderlik etmesine el verecek ölçüde gelişmiş bir kapitalist ülke olduğudur. Cuntacı stratejiler boşa çıkartılmaktadır bu saptamayla.

Boran bunu ulusal burjuvazinin var olmadığı tezi ile tamamlamış, solun üstüne çöken demokrasi cephesi sisini dağıtmıştır.

Ardından da sosyalizme geçişin tekil ülkeler bazında değil dünya ölçeğinde değerlendirilmesi gerektiğini eklemiş, ülke çerçevesinde gelişmişlik ölçümlerinin bir yerden sonra belirleyici olmayacağını vurgulamıştır. Dünya bir bütün olarak sosyalizme geçişe uygundur Boran'a göre.

Somut olarak, bu çerçevenin bütünü ve tek tek öğelerinin partide kolektif bir bilinç halini almadığı daha sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Tezin gelişkinliği, bağlantılı her alana çıktılar veren bir sistematiğe sahip olduğu yolunda zorlanmamalıdır.

Boran üzerine çalışan Gökhan Atılgan, Boran'da eşitsiz gelişme yasasını yakalamıştır:

> "Boran'ın öğretim üyeliği dönemi yazılarında 'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'nin ana hatlarına ulaştığını gösteren belirtiler, yasanın Marksist düşünce ya da sosyalist hareket içindeki tartışma bağlamlarından hayli farklıdır. Sözgelimi, bu yazılarında devrim stratejisiyle ilgili bir bağlam olmadığı gibi emperyalizm ve azgelişmişlik üzerine de neredeyse tek bir söz bulunmaz. Fakat toplumların gelişimine bakıştaki temel mantık ve çerçeve açısından Boran'ın tezleri, Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası ile uyum gösterir."[242]

Atılgan, Boran'ın entelektüel konumuna ilişkin altı noktaya işaret eder:

[242] Atılgan, age, s. 142

Her toplumda tekrarlanacağı varsayılan doğrusal, düzçizgisel bir evrim şeması anlayışının reddi, teleolojik gelişme mantığının reddi, her toplumda değişim hızının farklılığı, toplumun iç yapısında farklı düzeylerin gelişme ivmesi arasında eşitsizlik, toplumsal değişimde içsel ve dışsal etmenlerin biraradalığı, daha geri bir toplumun kendisinden ileridekileri izleme zorunluluğu olmaması.[243]

Bu düzgün özetin ardından Boran'daki zenginliği "Stalinizm"den kopuşla bağlantılandırması ise yersiz bir ek olmaktadır. Bir kere, Boran'ın ve Aybarcılar dışındaki diğer TİP yöneticilerinin politik evrimi Sovyet geleneğinden uzaklaşma değil yakınsama sergiler.

İkincisi, yönteme ilişkin bir tezin, hızla, siyasal görüşlerde doğrusal karşılığını üretmesi söz konusu olmayabilir. Bu mutlak uyum beklentisinin eşitsiz gelişme yasasıyla nasıl bağdaştırılacağını bir kenara bırakalım.

Behice Boran'ın "eleştirel sovyetizmi" Komintern'den bildiğimiz dilden farklıdır. Boran, pekâlâ geleneksel soldadır.

Son olarak, buradan, sosyalist devrim tezinin geleneksel solla arasında doku uyuşmazlığı bulunduğu ve 1960'ların tipik geleneksel sol çizgisinin MDD olduğu yorumlarına geçiş kanalları vardır. Geleneksel sol hat içinde SD bir sapmaysa buraya varılması doğal olur. Buna aşağıda biraz ilerde geleceğim.

Sosyalist devrim görüşünün MDD'ye karşı savunma amaçlı geliştirilmiş olduğu konusunda en duyarlı yorumculardan biri Çulhaoğlu'dur:

> "Yalçın Küçük'ün bir dönem dile getirdiği 'MDD'nin sosyalist devrim tezine bir karşıt tez olarak ileri sürüldüğü' görüşü bence kesinlikle yanlıştır. Sanırım Küçük'ün kendisi de bu görüşünün yanlışlığının farkına vararak iki yıl sonra bir düzeltmeye yöneliyor

---

[243] *"Toplumlar kendi somut gelişmelerinde, insanlığın tümü bir birim olarak alındığında ortaya çıkan genel sosyal evrim şemasındaki safhalarından bir merdivenin basamaklarından çıkar gibi birer birer geçmezler. Böyle olsaydı, bir takım tarihsel sebeplerle geri kalmış toplumlar için ilerideki lere yetişmek, onlarla arayı kapatmak imkanı ve ümidi olmazdı. Somut toplumların evrimi mekanik bir süreç değil, zaman zaman sıçramalar yapan ya da yapması mümkün, diyalektik bir süreçtir."* (Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 139)

ve sosyalist devrim tezinin 'iç-TKP'nin katı MDD'ciliğine tepki olduğunu yazıyor."[244]

Kanımca şu kadarı yeterlidir:

"Behice Boran'ın Türkiye sosyalist hareketine en önemli katkısının, Sosyalist Devrim tezine daha bilimsel, daha dolu bir içerik kazandırmak ve burada anti-emperyalist mücadeleyle sosyalizm mücadelesinin bütünlüğü konusundaki vurgu olduğunu söyleyebiliriz."[245]

Sosyalist devrim tezinin doğuşuyla ilgili olarak, eksantrik bir tez için parantez açacağım. Bulgaristan siyasi tarihinden devralınan ve Rusya'daki Bolşevik-Menşevik çiftine denk gelen kavramlarla "dar sosyalistler-geniş sosyalistler" ayrışmasının Osmanlı sosyalizminin içinde ne ölçüde yaşandığı buranın konusu değil. Diyelim ki, yaşanmış olsun:

"'Dar sosyalistler' sosyalist devrime, sosyalizme geçişin uzun süreceği düşüncesi ile ağırlığı demokrasi mücadelesine veren 'geniş sosyalistler' de Kautsky ve Luxemburg'un düşüncelerine yakın duruyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ve milliyetçi akımlarla karşı karşıya kaldığı bu dönem Osmanlı sosyalistlerinin de 'dar' ve 'geniş' sosyalistler olarak işçi sınıfına bakışını belirlemiştir. (...) Aslında bu yaklaşım, devrim stratejilerine bağlı olarak işçi sınıfına bakışın bir parçası ve devamı olarak, daha sonra Cumhuriyet Türkiye'sinin sosyalistlerinin yaşayacağı 'demokratik devrim', 'sosyalist devrim' ayrımının da embriyonik halidir."[246]

Benim bildiğim embriyon, –embriyonik hali olduğu– organizmaya dönüşmek üzere gelişir. Kasıt buysa, kesin söyleyeyim, böyle bir şey yoktur.

---

[244] Çulhaoğlu, *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, s. 75 (dipnot no.16) Küçük'ün söz konusu farklı değerlendirmesi için *Aydın Üzerine Tezler* çalışmasının 3. ve 5. ciltlerinde sırasıyla şuralara bakılabilir: cilt 3, Tekin yayınları, 1986, s. 281 ve cilt 5, Tekin yayınları, s. 697.

[245] Bayındır, *Akıntıya Karşı... Behice Boran*, (M. Çulhaoğlu ile görüşme), s. 146

[246] Yüksel Akkaya, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 8 Sol*, s. 793.

Osmanlı sosyalizminden Türkiye komünizmine önemli bir şey geçmemiştir. Türk olmayan toplulukların komünistlerinin veya –eğer varsa– dar sosyalistlerinin kimler olduğunu belirlemek zor değildir ve bu kişilerin başka ülkelerin komünist hareketlerine başlangıçta parçası oldukları Osmanlı sosyalizminden ne taşıdıkları araştırılabilir. Fazla ayrışmamış haliyle Osmanlı sosyalizmi, Türkiye komünizmi için Bolşevizm öncesi, sosyal-demokratik bir evredir. Buradan Türkiye sosyal-demokrasisine de kayda değer bir aktarım olamamıştır. Sosyalist devrim tezine embriyon aramanın anlamı yoktur. Suphi ve Hüsnü'de rastladığımız ve aşamasız biçimde sosyalizmi hedefleyen yaklaşımlarda da bir sosyalist devrim teorisi bulmak mümkün değildir.

Temas etmek istediğim, birbiriyle bağlantılı üç nokta daha var.

Bir tanesi siyasal teorinin biçimlenme sürecine ilişkin önemli saydığım bir çağrışım olacak.

İkincisi; siyasal teorinin gelişmesine etkide bulunan kuram dışı iki etken: Polemik yapılan karşı taraf ve tezlerin alıcısı olan destekçi taraf.

Ve son olarak, TİP SD'sinin içinde geliştiği çerçeveden nasıl etkilendiği.

Boran bilimin başlangıç noktasından hareket etmektedir. Yani evrensellikten. Gerçek yaşamda karşımıza çıkan sonsuz sayıdaki somut, her biri biricik olan örneğin, tasnif edilmesi, hareket yasalarının yakalanması ve gelişim doğrultusunun öngörülmesi için somutluktan sıyrılmak gerekir. Bilim biriciklere aşkın bir soyutlamadır. Amerikan sosyolojisinin kısırlıkları içinde kendini geliştirmeye uğraşırken Marx'ın eserleri ile tanışan genç bir araştırmacı olarak Boran'ı çarpan en önemli noktalardan birisi de bu olmalıdır. Sosyolog Boran alan araştırmalarının somutluğuna elinde sağlam ve soyut bir toplumsal teoriyle donanmış olarak girecektir.

Yıllar içinde TİP'in lideri değil ama entelektüel rehberi olarak öne çıkmaya başladığında ayaklarını sağlam bastığı ve her satırda dinleyenlerine kanıtlamayı arzuladığı anlaşılan yöntem bilinci de burada düğümlenmektedir. Boran Türkiye Marksizminde 1960'ların başlarında özgücülüğe, biz bize benzerizciliğe, sui generisçiliğe karşı metodolojik bir kampanya açar adeta. İlk kez akıl edildiğini söylemek elbette mümkün değildir, ancak konunun bu berraklıkta ve ısrarla gündeme getirilişinde Behice Boran'ın ayrı bir yeri vardır.

Evrensel yasaların varlığını temel almak ve ülkeye bu yasaların sunduğu zihin açıklığıyla, aydınlatıcı modelle eğilmek... Kuramın ilk etabı böyle koşulur.[247] İkinci etapta ise, evrenselliğe sırt çevirmeksizin, özgücülüğe ödün vermeksizin, ülkenin somut koşullarının evrensel modeli ne ölçüde zenginleştireceğine sıra gelmelidir.

Boran iki etapta da vardır. Ancak ilkinde daha fazla vardır.

Zira ne polemik yapılan taraf daha fazlasını zorlar, ne de destekçiler daha fazlasına ihtiyaç belirtirler. Türkiye solunun akan sellerin getirdiği kumları ve kayaları tutup sınıflandıracak bir "aydın damarı" cılızdır. Deneyimlerin derslerini pratik davranış kurallarının ötesinde ideolojik ve kültürel kriterlerle sınayarak bir teorik kılavuza dönüştürmek mümkün olmamaktadır.

Nedenlerine yukarıda geçerken değindik. Sol tarihimizde ve bugünümüzde, alanlarında güçlü bilim insanları, dünya çapında şairler, büyük tiyatrocular, barış mücadelesinde, sendikal mücadelede sivrilen sorumlu aydınlar, kahramanlaşan devrimciler vardır. Sol, bunlardan yana yoksulluk çekmez. Sorun ideolojik-siyasal hatta olmadık savrulmalara, düzeysizliklere, yoksullaştırıcı angajmanlara dur diyecek, bir mirasın taşıyıcılığını üstlenecek siyasal aydın birikimindedir.

Örnek olsun; ulusal kurtuluş kavgasına destek vermek doğrudur, içinden bu kadar çok ve bu kadar üst düzeyde Kemalist çıkartmak fazladır. Sol, burjuva siyaseti için "ara kadro hazırlık okulu" olarak hizmet vermeye hep devam etmiştir!

Burjuva iktidarının yerleşmesini eleştirmek doğrudur, tarihsel ilerleme ile bu ilerlemenin sömürücü sınıf karakteri arasında bu kadar sıkışmak yakışıksızdır.

Belki kimi cepheleşmelere kapı aralamak bile mazur görülebilir, gerekli bulunabilir, en azından tartışılabilir; ama yeterli miktarda müttefik yok diye, Kemalist veya liberal rollerini kendi kimliğinin yerine koymak, rol yapmak olacak iş değildir.

---

247 *"Programın analizlerinin geçerliliğini kabul eden 'Aybar çizgisi' Türkiye'nin sosyo-ekonomik formasyonunun, tarihsel olarak belirlenmiş özgün koşullarından gelen özellikleri ve Türkiye toplumunun kendine özgü karakteri üstünde ısrar ederken (...), "Aren-Boran çizgisi" ulusal özgünlükleri hesaba katmayı kabul ediyor, ama sosyalizmin bilimsel karakterini, dünya komünist hareketinin bütünü tarafından benimsenen Marksizmin evrensel geçerliliğini vurguluyordu."* (Eyüboğlu, *age*, s. 123)

Emperyalizme karşı mücadelenin önemini vurgulayayım derken işçi sınıfını yok saymanın kabul edilemez olduğunun kolektif olarak hissedilmesi, bunun kolay kolay yapılamaması gerekir...

Burada "aydın damarı" derken bireyleri kast etmiyorum. Bu olup bitenler karşısında çileden çıkan ve kavga verenler vardır. Ama bu kişilerin unutulup gitmemesi, iz bırakması ve biriktirmesi, tepkilerinin sol hareketin kolektif duyusu haline gelmesidir asıl önemli olan.

Haksızlık etmeyelim, sol aydının kısır bir zemin üstünde başlayan serüveninin bu anlamda çıktılar vermemesinin bir nedeni de, toplumsal açılım dönemlerinin aylarla ölçülmesi, makul bir süreye yayılmamasıdır. Bu fırsat ilk kez 1960'larda yakalanmış ve belli bir birikim ancak 1970'lerde kendini göstermeye başlamıştır.

Boran'ın, biz bize benzeriz'in karşısına "evrensel yasalara tabiyiz" diye çıkması, karşıtlarına da destekçilerine de yeterli gelmiştir. Polemik ilerletir denir; ve bu doğrudur. Ancak polemik ilerlemenin sınır çizgilerini de çeker.

Birinci Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist devrimciliği bir "tez"dir. Aren'in dediği gibi partide bir polemikte işe yaramazdan önce fazla kimsenin ilgilenmediği, parti önderliğinin inisiyatifi ele alarak değil, bombardıman altında yönelip geliştirmeye çalıştığı bir tez. Bir eğilim olarak, Türkiye somutluğunun somut tahlili zemininde yeniden üretilen, inceltilen bir "strateji"den ziyade, evrensel yasalara yerinde referanslarla çizilen bir teorik çerçeve.

Peki, sosyalist devrim tezinin bir teorik doğru olarak Türkiye'ye taşınmasının kriterleri neler olabilirdi? Türkiye kapitalist bir toplumdur ve toplumsal süreçleri modern sınıf mücadeleleri belirler. Burjuva devrimi mantıksal sonuçlarına, istisnai olarak değil tanım gereği, ulaşamaz. Burjuva devrimi hiçbir yerde "tamamlanmaz" ve Türkiye'de de yarım yamalak kalması olağandır. Bu durum sosyalizm hedefini geçersizleştiremeyecektir. Kapitalizm öncesi toplumsal yapıların, arkaik sınıfların kısmi varlığı kapitalizme aykırı bir durum değil, kuraldır. Burjuvazinin gerici işbirliklerine yönelmesi yine kuraldır; emperyalizme bağımlılık, istisna değil, kapitalizmin evrensel yasalarının kaçınılmaz kıldığı bir sonuçtur.

Emperyalizmden özerk bir yerel kapitalizmden ve ulusal burjuvaziden söz edilemez. Ülke modern sınıf mücadelelerine tabi ise, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiye uzlaşma değil karşıtlık damga vurur. Devletin sınıf karakteri bellidir ve bunun bir çıktısı olarak ordu da bir sınıfsal egemenlik aracıdır. Türkiye 1960'larda geri olmakla birlikte göreli bir gelişkinliğe sahip bir kapitalist ülkedir... TİP SD'si bunları içerir.

> "Bugün görülen manzara, yerli sanayici grubun yabancı sermayeye karşı direnişinden çok onunla işbirliği yapma çabasında olduğudur... Buna karşılık sanayi burjuvazisinin bir başka yönde direndiğinin belirtileri apaçık görülüyor: İşçi sınıfına karşı direnişi."[248]

Sorun bu teorik çerçevenin, devrimci bir siyasal stratejiye tercüme edilmesindedir. TİP işçi sınıfı demiş, ama sınıfı sendikalara bırakmıştır. Sosyalizm mayası tutabilir demiş, örgütlenme ve seçimlere ağırlık vermiş, ama parlamentarizm ve köylücü eğilimlere kapı aralanıvermiştir. TİP burjuva devrimini tamamlamayı öngören devrimci demokrat hareketle arasında kategori farkı olduğunu saptamış, ama diğer tarafa tek tük değil, kütlesel geçişler yaşanmasını neredeyse pasif biçimde izlemekle yetinmiştir.

Kuşkusuz siyasal strateji yalnızca bu pratik göstergelerle test edilemez. Genel sosyalist devrim teorisi ile sosyalist devrimci partinin pratik etkinliği arasında bir başka düzlem daha olmak durumundadır. *Strateji* kavramını böyle bir ara düzlem için kullanıyorum.

Strateji teori ile ve pratik ile irtibatlıdır, ancak kendine özgü bir alanı da olmak durumundadır. Sosyalist devrim tezi partiye başka akımlarla teorik tartışmada ve (başkaları sol darbe beklentisindeyken) 12 Mart öncesi faşizme karşı yürütülen kısa kampanyada olduğu gibi pratik tavır alışlarda yön vermiştir. Devrimin karakteri ve temel pozisyonlarda belirsizlik yoktur. Peki ama devrimin yolu nasıl döşenecektir? Strateji, bana kalırsa buraya denk düşer. Yön ve MDD hareketlerinin darbeci taktiklerinden ve bu taktiklerde kendilerine biçilen rolden tiksinen genç devrimci

[248] Behice Boran, "İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları", *Sosyal Adalet*, no. 2, 26 Mart 1963, s.10. (bu pasajı Atılgan da aktarıyor, Behice Boran..., s. 359)

aydınların, dünya üzerinde var olan tüm strateji seçeneklerini ithal etmelerinde TİP'in bıraktığı boşluğun payı vardır. TİP darbeciliğe karşı sınıf gerçeğini göstermiştir; ama orada durmuştur.

Yapının tam anlamıyla teşekkül etmesi için "tez"in Türkiye'nin toplumsal dinamikleri ile etkileşime sokulması ve yeniden üretilmesi gerekiyordu. Bu işlem güçlü entelektüellere gereksinim duyar, ama asla bir entelektüel ürün olamaz. Bir kolektif özne olarak Parti burada anlam kazanacaktır. TİP ise özne olamamış, özgün bir koalisyon olarak kalmıştır!

Bu yapısal özelliğe geleceğiz. Ancak strateji düzleminin kapsamına ilişkin anlatmaya çalıştıklarıma benzer bulduğum bir uyarıyı aktaracağım. Eyüboğlu ittifaklar ve cephe başlıklarını gündeme getiriyor:

> "Bu iki kritik sorunun merkezi, hatta belirleyici bir öneme sahip olduklarını ve ister ulusal demokratik ister sosyalist devrim olsun, her devrimde farklılıklarıyla birlikte ama kaçınılmaz olarak gündeme geldiklerini biliyoruz. Yasal düzenle ilgili anlaşılır nedenlerle, ayrıca belki teorik donanımın verili düzeyi ve kesinlikle Türk işçi hareketinin siyasal tarihindeki pratik deneyim birikiminin eksikliği nedeniyle, TİP Programı, bu iki sorunu açık seçik, 'operasyonel' ifadelerle ele almaz. Ayrım her zaman açık değildir ve ittifak ve cephe kavramları arasında belli bir karışıklık tartışmalarda hüküm sürer..."[249]

Tezin teorik düzlemdeki gelişkinliğinin stratejik düzlemde karşılığı yoktur. Hal böyle olunca, TİP'in pratik başarısızlıklarında bunun da payının aranması yerinde olur.

Kim daha Marksist?

Gerek yurtdışı TKP'nin gerekse içerde MDD'ci eski TKP'lilerin, Marksist literatür açısından TİP'lilere karşı belirgin bir üstünlükleri olduğu söylenir. Gerçekten de bu kesimler yerleşik Marksist kavramlara daha fazla başvurmaktadırlar. Ancak bu Marksist yaklaşıma daha yakın konumlanmak anlamına gelmek zorunda değildir. Bu noktada yanıltıcı bazı etkenler vardır.

---

[249] Eyüboğlu, *age*, s. 119

Birincisi; partinin en önemli sözcüsü Aybar'ın kendisi. Genel başkanın sol içi düşünsel düzleme eklemeye çabaladığı kavram seti Marksizme ait değildi. Teorik anlam yüklemek istediği halk ve horlanma, ceberrut devlet ve bürokrat sınıf türü kavramlar, 27 Mayıs ve Kemalizme bakış, köylülük ve Türkiye'nin özgünlüğü başlığındaki denemeler, TİP'e bilimsel temellere sahip Marksist bir parti değil popüler sol bir parti görüntüsü verir. Tabii ki TİP demek Aybar demek değildir, ama Mehmet Ali Bey ihmal edilemez, etkisi kadroların ötesine taşan bir lider figürüdür.

İkincisi; TİP ilerici sendikacılar, Marksist aydınlar ve kısa süre içinde eklenen Kürt demokratlarının bir *koalisyonudur*. (Aybar da adeta bunların üstünde bir dördüncü faktör.) Marksizm bu öbeklerden yalnızca birini doğrudan ve derinlemesine ilgilendirir. Marksist aydın damarının ilk program tartışmasında işçi sınıfının rolü konusunda Boran'a sağladığı güç, ilerici sendikacılarla rezonansa girmiş ve olumlu sonuç vermişti. Kürt demokratları için TİP birinci seçenek haline geldiyse de, TİP'in alternatifinin Barzani bağlantılı Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi olduğu görülmektedir. Sendikacıların ve Kürt demokratlarının Marksizmden etkilendikleri de doğrudur. Ama TİP çatısı altında öğretiye ilişkin tartışmaların giderek daha fazla yankılanması, bu kesimlerin "kafasını şişirir". Bu koşullarda Marksizm birikiminin vitrine yansıması güçtür.

Üçüncü olarak; sendikacıların kurduğu partide "koalisyon" karakteri ilk önce aydın ve işçi kökenli partililere kurullarda ayrı kontenjanlar tahsis edilmesini öngören tüzük maddesiyle ortaya çıkmıştı. Böyle bir uygulamanın işçi kadroların gelişimine yardımcı olduğunu düşünen eski TİP'li işçi kökenli kadrolar tanıdım. Çok muhtemelen bu görüşlerini gözlemlere dayandırıyorlardı... Ama herhangi bir pratik yararın, bu tüzük maddesinin bir işçi sınıfı partisindeki tuhaflığı ve yapaylığı affettirmesi mümkün değildir. Uygulama ve ona kaynaklık eden bakış açısının Leninizme, klasik komünist parti anlayışına aykırılığı barizdir. Marksizmle var olan ilişki bu yapıya çarparak da kırılıyordu.

Dört; TİP'in hızlı bir toplumsallaşma dinamizmine kavuştuğu ve geçmiş TKP müktesebatının komünist kimliği toplumsallaşmaya feda etme

eğilimini –yine özellikle 1940'larda cephe açılımıyla– barındırdığı hesaba katılmalıdır. Örgütlenen, oy alan, yeni insan kaynaklarıyla tanışan bir hareketin kadro kimliğine ilişkin değerlerini geri çekmesi, Marksizm dışı değil, tastamam sol kadrolara sinmiş bir alışkanlıktır.

Beş; TİP bu koşullarda parti içi eğitimi ve kadrolaşmayı neredeyse tümden boşlar. Komünist partiler okuldur veya öyle olmalıdırlar. TİP gibi, başta "bir sonraki" seçimlerde iktidar kapısının aralanacağını varsayan, genel başkanı Marksizme yönelik sayısız rezerv taşıyan, en önemli teorik isimleri ise teori-siyaset denkleminde toyluk çeken bir partide Marksizm eğitimi sayılacak pratikler çok gecikmiştir.[250]

Altı; TİP'li Marksist aydınların gelenekten kopuş güdülerinin bu alanda da savrukluklara yol açması ayrı bir faktör olarak değil, yukarıda sıralananlara içsel bir özellik olarak hesaba katılmalıdır.

Yedinci olarak ise, öte yandaki TKP kökenli birikimin de Marksist kavramsal yatkınlığının büyük zaafını hatırlatmak istiyorum. Azgelişmiş ülkeler söz konusu olduğunda kapitalist olmayan kalkınma yolu, gelişmiş sanayi toplumları için ise ileri demokrasi kavramlarının, uluslararası komünist hareketin kodları haline geldiği bir dönemden söz ediyoruz. Geleneksel sol Marksist teori açısından hiç de zenginlik göstermemekte, hatta Marksist teori geleneksel solun dışında kanallara doğru kaymaktadır. Dönemin ön plandaki Marksist terminolojisi ufuk açıcı kavramlarla dolu değil, Marksist-Leninist zenginlikten uzaklaşmayla malûldur.

Son olarak; bu koşullarda MDD'ci çevrelerin Marksist klasiklerin yaygın biçimde Türkçeye kazandırılmasında sergiledikleri öncülük dikkate değerdir. Parti, genel başkanın "Proudhon okumak lazım" türü vecizelerinde simgeleşen bir eğitim ataleti sergilerken, boşluk saygın ve –yasal baskılar göz önüne alınırsa– cesur, devrimci çabalarla MDD'ci kesim tarafından doldurulmuştur.

---

[250] Kendisinin bir yerde yazıp yazmadığını bilemediğim için isim vermeden aktaracağım. Sonradan TİP tarihi de dahil çeşitli kitap çalışmaları yapan, TİP'te il yöneticisi ve merkez delegesi olarak sorumluluk alan bir tanıdığım, yıllar önce bana, 1960'larda merkezden gelen yöneticiye nasıl çalışma yürütmeleri gerektiğini sorduğunda "komünizme küfretmeyin yeter" yanıtı alabildiklerini aktarmıştı. TİP'te bazı sorumluların toplumdaki anti-komünist duyular karşısında ancak bu kadarını akıl edebilmeleri açısından açıklayıcıdır.

Strateji arayışlarının arka planına ilişkin belli bir açıklık sağlamak üzere bu notları yazdıktan sonra devam edebilirim.

Yukarıda telaffuz ettiğim *koalisyon* karakteri, partinin mücadele stratejisini kendiliğinden ikâme edebilir mi? İşçi sınıfını temel alan bir söylem, Kürt ezilmişliğini işçi sınıfının müttefiki haline getiren bir parti yapısı, köylülüğün oyları... Bu bileşimi sevk ve idare eden bir parti merkezi. Olmayacak şey değil, ama nasıl olacağına ilişkin olarak seçim beklentilerinin dışında bir veri bulabileceğimizi sanmıyorum.

Sosyalist devrim tezinin 1960'ların sonlarına doğru bir siyasal strateji olarak geliştirilmesi hiçbir zaman tanımlı bir görev haline gelememiştir. MDD muhalefetinin, sonra Aybar'ın tasfiyesi, 1969 seçimlerinde partinin yerinde sayması, kızışan siyasal ortam... Zaman da yoktur aslında. Deneyimi kısıtlı Parti önderliğinin kuşkusuz zamana ihtiyacı vardı. Zaman yoktu ve hareketin sürekli büyüyeceği varsayımıyla teyelle tutturulmuş olan koalisyon çözüldü.

Zaman olsa, bu tabloya stratejik akıl atfedecek bir yorumcu da Artun Ünsal'dır.

> "TİP eğer bunları başarabilirse, Batı'nın siyasal kurumlarına, gerçekte az gelişmiş bir ülkenin altyapısına sahip bir ülkede de sosyalizmin barışçıl yollarla güçlenebileceğini gösterecekti. Türkiye demokrasisinin evrimi bu nedenle birçok ülke için de sosyo-politik açıdan değer taşıyordu."
>
> "TİP'in savunduğu, sosyalizme geçiş modelinin tek olmadığı görüşünün 1970'li yıllarda Batı demokrasilerindeki sol partiler tarafından da, kimi durumlarda taktik, kimi zaman da gerçekçilik olarak ortaya atıldığı bilinmektedir. Fin Komünist Partisi'nin, Fransız ve İtalyan sol partilerinin –komünistler de dahil olmak üzere– ülke gerçeklerinden hareketle çoğulcu sistemden ve demokratik mücadeleden yana bir hat benimsedikleri gözlenmekteydi."[251]

Bu değerlendirme eksiklidir. Ünsal'ın nitelikli akademik çalışmasını

[251] Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 2002, (sırasıyla) s. ix ve s. 147.

bu tür yorumlar gölgelemektedir. Türkiye İşçi Partisi'ne barışçıl geçiş stratejisini bir bilinçlilik durumu olarak yüklemek, temellendirilmesi çok güç bir önermedir.

TİP, kısmen TKP geleneğinden kopuş niyeti, kısmen Boran'ın katkıları, kısmen de "kapitalist olmayan şerit"in yeterince kalabalık olması ve TİP'e alan kalmaması nedenleriyle boşa çıkar ve işçi sınıfının rolünü ilke edinen kalkış noktasından sosyalist devrim tezi yönünde ilerler. Gittiği doğrultunun "ileri demokrasi"ye varacağına ilişkin elimizde herhangi bir veri yoktur! Genellikle bir parti sosyalist devrimci bir konuma yaklaşıyorsa, ılımlı mücadele tarzından da ıraksayarak radikalleşme eğilimi gösterecektir. Burjuva demokrasisinin karakteristik özellikleri olan çoğulcu sistemle uyumlulaşan işçi sınıfı partileri ise sosyalist devrimcilikten uzaklaşırlar.

Kürtler ve diğerleri

TİP'in yüzde üçlük oy tabanının analizi üç eksene işaret ediyor: Üç büyük şehir, Kürt illeri, Alevi Orta Anadolu.[252] TİP 1965 seçimlerinin çok öncesinde emek-sermaye çelişkisinin dışındaki iki kadim ezilme ilişkisine yönelik belirli hazırlıklar yapmış, Kürt demokrat aydınlarını bünyesinde toplamıştı. Kürt ve Alevi sorunlarına 1962'den beri el atılıyordu.

Ancak bu yöneliş buraya kadar söylenenlerin ötesine geçmemiştir. 1967 Doğu Mitinglerinin TİP pratiğinde nereye yerleştirileceği bilinmezliğini hep korumuştur. Yalçın Küçük on yıl kadar sonra makul görünen bir anlam yükler Doğu Mitinglerine: *"Türkiye İşçi Partisi, çok büyük bir cesaretle hareket etti ve unutulmaz Doğu Mitinglerini yaptı. Bu sorunlara (halklar ve enternasyonalizm) sahip çıkmak, parti hareketinin, bilimsel sosyalist hareketin nicel gücünü artırmakla doğrudan doğruya ilgili değildir. Mutlak ve zaman içinde nicel etkileri olacaktır."*[253]

Aslında, partili olmayan, tersine Barzani akımına yakın kişilerin de katkısıyla gerçekleşen bu deney, TİP'in kendi içindeki işçi-Kürt koalisyonu karakterine, bir de ulusal-demokratik Kürt akımıyla işbirliği pratiğinin

[252] Eyüboğlu, *age*, s. 73.

[253] Yalçın Küçük, *Parti Tarihine Katkı*, 2. bölüm, 1978, s. 68

eklenmesi olasılığını ortaya çıkartarak, stratejik bir açılımın işareti izlenimini verir. Ancak bu izlenim üzerine fazla kurgu yapmanın anlamı yoktur. Bakın Nihat Sargın nasıl anlatıyor:

> "Ben de doğu bölgesini o kadar da bilmiyordum, bir tek Diyarbakır'a kadar gittim, geldim. Dedim ki Sekreter olarak bir dolaşayım istiyorum, ne var ne yok nasıldır? Derken Tarık (Tarık Ziya Ekinci), ben de gidiyorum zaten dedi. E dedik beraber gideriz, nereye gidiyorsun? Evvela bizim miting var oraya gidiyorum dedi. Ne mitingi bu? İşte böyle bir miting dedi. Peki kim yapıyor? Bizimkiler yapıyor. Bizimkiler yapıyorsa hadi gidelim dedim. Biraz da oldu bitti oldu. Ya ben aptalmışım, farkında değilim.
> "Yani o mitingler Parti tarafından planlı programlı bir biçimde örgütlenmemiş miydi?
> "Ama Parti'nin merkezinin bilgisi var. İlçe teşkilatının haberi var. İlçenin sekreteri sonra çok meşhur olan, Diyarbakır Belediye Başkanı olan Mehdi Zana..."[254]

Nihat Sargın partinin genel sekreteri. Değil Küçük'ün yorumundaki "cesaret" ve sosyalist harekete "nitelik" katmaktan söz etmek, TİP'in farklı dinamikler arasında bir koalisyon şekillendirdiğini söylemek bile, bu anlatımdan sonra fazla gelir. Bu, partiden ziyade bir platformu andırıyor!

1960'larda serpilip boy atan toplumsal dinamikler söz konusudur ve TİP ilerici dinamiklerin kendilerini ifade ettikleri bir sahne olarak, kendiliğinden işlev kazanmıştır. Devletse bu olup bitenlere, egemen güçler adına müdahalede amatör kaldı. Egemenlik mekanizmalarının işleyişi üstündeki 27 Mayıs travması henüz atlatılmış değildi. Devletin biraz olsun rehabilite olması için 12 Mart, bütünüyle restore edilmesi için ise 12 Eylül gerekecektir.

Kürt dinamiğiyle ilgili olarak ikinci kritik olay 1970 Kongresinde alınan karardır:

> "Türkiye İşçi Partisi 4. Büyük Kongresi,
> - Türkiye'nin Doğu'sunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu,

[254] Bayındır, *age*, (Nihat Sargın'la görüşme), s. 111

- Kürt halkı üzerinde, baştan beri, hakim sınıfların faşist iktidarlarının, zaman zaman kanlı zulüm hareketleri niteliğine bürünen, baskı, terör ve asimilasyon politikasını uyguladıklarını,
- Kürt halkının yaşadığı bölgenin, Türkiye'nin öteki bölgelerine oranla, geri kalmış olmasının temel nedenlerinden birinin, kapitalizmin eşitsiz gelişme kanununa ek olarak, bu bölgede Kürt halkının yaşadığı gerçeğini gözönüne alan hakim sınıf iktidarlarının güttükleri ekonomik ve sosyal politikanın bir sonucu olduğunu,
- Bu nedenle 'Doğu sorununu' bir bölgesel kalkınma sorunu olarak ele almanın, hakim sınıf iktidarlarının şoven-milliyetçi görüşlerinin ve tutumunun bir uzantısından başka bir şey olmadığını,
- Kürt halkının Anayasal vatandaşlık haklarını kullanmak ve diğer tüm demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki mücadelesinin, bütün anti-demokratik, faşist, baskıcı, şoven-milliyetçi akımların amansız düşmanı olan Partimiz tarafından desteklenmesinin olağan ve zorunlu bir devrimci görev olduğunu,
- Kürt halkının gelişen demokratik özlem ve isteklerini ifade ve gerçekleştirme mücadelesi ile, işçi sınıfının ve onun öncü örgütü Partimizin öncülüğünde yürütülen sosyalist devrim mücadelesini tek bir devrimci dalga halinde bütünleştirmek için, Kürt ve Türk sosyalistlerinin Parti içinde omuz omuza çalışmaları gerektiğini,
- Kürt halkına karşı uygulanan ırkçı-milliyetçi şoven burjuva ideolojisinin, Partililer, sosyalistler ve bütün işçi ve diğer emekçi yığınlar arasında yerle bir edilmesini sağlamanın, Partinin ideolojik mücadelesinin ve gelişmesinin temel ve devamlı bir davası olduğunu,
- Partinin, Kürt sorununa, işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilan eder."[255]

Bu metin siyasal değerini kırk yıl koruduğu gibi, bundan sonra da koruyacak. Cesur, devrimci ve cesur ve devrimci olmak için Marksizmin dışına çıkmak gerekmediğini gösteren bir karardır bu. Ancak TİP bunu da nereye yerleştireceğini bilememiştir!

Tarık Ziya Ekinci, Canip Yıldırım'la birlikte Boran'a giderek bu kararın alınmasını engellemeye çalıştıklarını, *"Parti kapatılır. Bunu öteki Kürt*

[255] Aren, *TİP Olayı, 1961-1971*, s. 290-291

arkadaşlara anlatabiliriz; eğer parti kapatılırsa, Kürt sorununun dışında kalacak Türk aydınları kompartımanlarına dönerler" dediklerini anlatıyor.[256]

O dönem TİP'li, daha sonra *Özgürlük Yolu* yani Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi hareketinin lideri Kemal Burkay ise "*Karar, politik ortamı ve yasal durumu iyice gözetmeyen bir biçimde kaleme alınmış olmasına, bu nedenle TİP'i kapatılma tehlikesi ile yüzyüze bırakmış olmasına karşılık, Kürt sorunu bakımından ileri ve cesur bir karardı*" yorumuyla Ekinci'yle uyumlu bir çerçeve.çizmiştir.[257]

Nebil Varuy'un anlatımına göre "*Doğulular ise, Kürt sorununun açıklıkla Kongre Karar metninde yer almasını istemişler, aksi halde seçilecek Parti iktidarından uzaklaşacaklarını, hatta Partiden ayrılacaklarını ihsas ettirmişlerdir. İktidara gelmenin coşkusunu ve ittifak kurma umudunu yaşayan Emek grubu daha fazla direnememiş ve düşünememiş 'Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu' diye başlayan Kararın 6. maddesini kabul etmiştir.*"[258] Doğulular arasında Ekinci ve Yıldırım tabii ki vardır.

Bunun devamında Varuy'un da işaret ettiği gibi, Şeref Yıldız'a bakılırsa "*Kürt delegelerinin tutumunu (...) Ekinci ve arkadaşları değil, Dr. Sait Kırmızıtoprak'a (Dr. Şivan) bağlı delegeler belirlemiştir*".[259] Bilindiği gibi Şivan Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi lideridir.

Öte yandan başta Aybar olmak üzere, partinin kapatılmasına neden olduğu için Boran'ı suçlayanlar uzayıp giden bir liste oluştururlar.

Bu kadar karışıklık yeter. Bu tür, rivayetin muhtelif olduğu durumlarda, işin aslını kimin yakaladığını bulmak için dedektiflik yapmak yerine, aynı zamanda mümkün olduğunca az bilgi kaynağını üzmeyi de sağlayacak yol, verileri bir kenara bırakıp tarihin "nesnel" testine bakmak, yani siyasal değerlendirmeye öncelik vermek olacaktır.

Kanımca, özetle, TİP'in Boran önderliği kuşkusuz bir dizi pratik siya-

---

[256] Aktaran Artun Ünsal, *age*, s. 16 dipnot no. 20

[257] Kemal Burkay, *Anılar* cilt 1, s. 280'den aktaran Şeref Yıldız, *Fırtınada Yürüyüş*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Eylül 2008, s. 105.

[258] Nebil Varuy, *age*, s. 148

[259] Şeref Yıldız, *Fırtınada Yürüyüş*, s. 105.

si sıkışıklık içinde Kürt dinamiğinin girdiği gelişim yoluna ilişkin sağlıklı bir yaklaşım geliştirmiş ve komünist harekete örnek bir belge üretmiştir. Kırk yılın üstesinden içeriğiyle gelen "Kürt kararı"na TİP'in ancak mahkemede sahip çıkabildiği, daha sonraki yaşantısında ise bu karardan bir doğrultu türetemediği görülür.

TİP'in Kürt kararı vardır ama Kürt politikası olmamıştır. Bu nedenle kongre kararının nereye yerleştirileceği hakkında hatıralar birbirini tutmayabilmektedir. Dolayısıyla strateji boşluğuna buradan da bir çare bulunamaz.

Kapatılma konusuna gelince, Deniz Gezmiş'i, Mahir Çayan'ı, İbrahim Kaypakkaya'yı yok etmenin yolunu bulmuş 12 Mart faşizminin TİP'i felç etmek için gerekçe icat etmekte hiç zorlanmayacağına herkes emin olabilir. Hele Türkiye burjuvazisinin bir numaralı temsilcisi Vehbi Koç'un 1965 yılında yaptığı değerlendirmede TİP'in Meclise girişine verdiği ayrıcalıklı önemi biliyorsak...[260]

Aleviler söz konusu olduğunda bu ölçüde tartışılacak bir pratik gözlenmez. Alevi kültürünün kentleşmeyle ve göçle paralel biçimde taşrada ve metropollerde kentli bir kimlik edinmeye başlaması ile Türkiye solunun atılım döneminin çakışması, bugünlere devrolan ilerici Alevi dinamiğinin önemli kaynaklarından birini şekillendirmiştir. 1960'lı yıllarda TİP'in doğrudan siyasal ve örgütsel plandaki girdileri az olabilir. Ancak TİP'in merkezinde durduğu sol dinamizmin Alevi toplumuna kültürel ve sosyal alanlarda yaptığı girdiler ayrıca incelenmeyi hak edecek önemdedir.

Sosyalist devrim tezini analizden stratejiye taşıyacak olan halkaları kurcalarken açtığımız sayfaları, Boran'ın sorunun farkında olduğuna dair bir notla ve bununla ilgili eleştirel bir değerlendirmeyle kapatacağım.

> "(Batıda) önce sınıf ayrımları üzerinde kesinlikle durulmuş, sanayi işçileri sınıfı temel alınmış, sonra bu sınıfın müttefiki ve yardımcıları olarak öbür sınıflar üzerinde durularak bir cephe birliği sağlanmaya çalışılınıştır. Türkiye'de ise sosyalist hareket işçi ve emekçi sınıfların bileşik hareketi olarak gelişmektedir."[261]

---

[260] Eyüboğlu, *age*, s. 215.

[261] Boran, *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*, s. 69

Behice Boran, kuşaktan kuşağa yığılan sosyalist ve devrimci bir strateji geliştirme sorunuyla yüzleşmekte ve çıkış aramaktadır. Yalnız bulduğu çıkış, ittifak yükünden hafifleme yolunu kurcalamakta, böylece strateji yüzleşmesinde fazla yol alamamaktadır.

Çulhaoğlu bu yaklaşımı aktarır ve yorumlar:

> "Cuntacılıkla MDD'ciliğin işçi sınıfını boşlayan tavrına karşın Boran'ın yukarıdaki çözümlemesinin de sosyalizmi hem ideolojik hem de örgütsel planda sulandırma tehlikesine kapı açtığı söylenmelidir. Nitekim berberin, bakkalın vb. proleter sayılarak tüzükteki kimi maddelerden yararlanmaları (sözgelimi kendi arabası ile taksicilik yapanlar da Türkiye koşullarına göre proleter sayılıyordu) böyle bir sulandırmanın sonuçlarıdır. 61-71 dönemi TİP'i proletaryanın dünya görüşü sürekli olarak beslenip geliştirilen bir ideoloji olarak sosyalizm ile en geniş emekçi kesimlerin verili koşullardaki subjektif düş ve hedeflerinin siyasal ifadesi olan bir sosyalizm arasındaki farka yeterince eğilmemiş, hatta ikisi arasındaki bir bulanıklıkta yarar görmüştür. Bu anlayış sosyalizm açısından TİP'in ve daha sonraki Sosyalist devrim görüşünün en zayıf noktasıdır. MDD'nin sosyalizm hedefini ertelemek için sosyalizmi her dönemde ancak ve ancak işçi sınıfının kendine özgü hedefi gösterme anlayışı karşısında TİP, sosyalizmi bu kez neredeyse herkesin malı yaparak sağlam konuma sahip olacağını sanmıştır."[262]

İlginçtir, işçi sınıfının kapsamının genişletilmesi, teorik sıkışmalara karşı devrimci bir çare olarak başka momentlerde de gündeme gelir. Şefik Hüsnü 1923'te benzer bir denemede bulunmuştur. 1980'lerde teknolojik devrimin sonucu olarak sanayi proletaryasının yok olmaya yüz tuttuğu yolundaki görüşlere karşı, işçi sınıfının tanımını genişletme refleksi gösterilmiştir. Bu sonuncuda, iddia edilenin tersine proleterleşmenin yaygınlaştığını kanıtlamak için, üretim araçlarına sahip olmayan ve işgücünü satmak zorunda olan emekçi tanımından hareket edilmiş

[262] Çulhaoğlu, "Solda Kimlik Aranışları 61-71", *Gelenek* no. 15, Şubat 1988, s. 91-92.

ve önemli bir teorik hata yapılmamış olabilir. Ancak işçi sınıfının yitirdiği devrimci enerjisini yerine koymak için bu işlemler yetmemektedir. Nüfusun çoğunluğunu oluşturmayan bir işçi sınıfının toplumsal öncülük rolünü üstlenmesinin Lenin tarafından 20. yüzyılın başlarında geliştirilen ve Leninist öncülük teorisi adı verilen başka bir yanıtı vardır oysa.

"Geniş tanım" Türkiye'de bu yanıtın izini sürmeyi ertelettirmiştir. Bir de, Türkiye solunun büyük karın ağrısı olan ittifaklar sorunundan kaçmak için bir umut vermiştir...

Zorunlu bir kavram: Devrimci demokrasi

Demokrasi, burjuva demokrasisi, devrimci demokrasi... Burada kavram tanımlarıyla fazla ilgilenmeyeceğim. Yine de belli ölçülerde bir giriş yazmam gerekiyor. Çünkü Türkiye'de işçi sınıfının siyasi hareketi olarak partili forma sahip Marksist-Leninist geleneğin soldaki yeri ve konumu, bazı kavramları kendiliğinden tasnif ederek ortalığı ve zihinleri temizlemek gibi bir avantaj yaratmıyor. Başka yerlerde solun tarihsel süreci bu tasnifi daha belirgin hale sokabilmekte, geleneksel sol ile devrimci demokrasinin arasından gözle görülür bir çizgi geçebilmektedir. Bizde kategoriler fazla iç içe girmiş durumda. Bu durumun, solun tarihini yazmayı ve yorumlamayı amaçlayan araştırmacıları muazzam bir kavramsal silahtan yoksun bıraktığını düşünüyorum.

Devrimci demokrasi kavramına sahip olunmadığı zaman 1920 doğumunun çevresinde konumlanan bir dizi halkçı akımı yerli yerine oturtamıyoruz. *Kadro*'yu yaratacak ekibi yalnızca bir ihanetle veya ideolojik sapmayla yargılamak kaçınılmaz hale gelir. 27 Mayıs'ı darbelerden herhangi biri veya devrim saymanın "ortası" yok mudur? *Yön* hareketi ne ölçüde Kemalist kategorisine sokulmalıdır, benzerleri nereden bulunur, yoksa benzersiz midir?

Devam edebilirim. Komintern diline sahip, eski TKP'lilerin oluşturduğu ve Baştımar TKP'siyle de programatik benzerlikleri dikkatli gözlere takılan MDD hareketi, sosyalist devrim gibi uluslararası komünist harekette pek rastlanmayan ve geçmişle kimi örtüşmezlikleri olan TİP'e göre "daha tipik" bir komünist hareket midir?

Burada önerilen bir maymuncuk değil. Kesin ve değişmez sınırları çi-

zilmiş bir kutu hiç değildir. Ancak bazı sorunları hafifleteceği ve bakış açısını ferahlatacağı bana kalırsa açıktır. Solun tarihini kişiler, örgütler, politik teoriler, stratejiler gibi her biri vazgeçilmez ve yararlı analitik enstrümanların yanı sıra kimi tarihsel-siyasal kategorilerle de beslemenin gerekli olduğu kanısındayım.

Öyleyse kısa tanımlarla başlayabiliriz.

Marx ve Engels'in özellikle Fransa devrim tarihine, Lenin'in de kendi ülkesinde ilerici ve sol tarihe bakarken başvurdukları, bir siyasal akım olarak *demokrasi* kategorisinden ve bu kategorinin birçok örnekte edindiği *devrimci* sıfatından söz ediyoruz.

Aydınlanma, insanın, dünyanın ve toplumun *anlaşılabilir* ve *değiştirilebilir* olduğu iddiasına indirgenebilir mi? En azından indirgenebileceği özetlerden biri bu olsa gerek. İnsanın düşünsel serüveninde Aydınlanma burjuvazinin tarih sahnesi çıkışıyla çakışır ve bu çakışma her ikisine büyük ivme katar. Dinsel temelli düşüncenin sınırlarına dayanan düşünsel evrim, sınıfsal çıkarlarının takipçisi burjuvazi tarafından bilimde, sanatta, siyasette sıçratıldı. Burjuvazinin eski sömürü toplumunun tanrısallaştırılan mekanizmalarını deşifre etmesi gerekiyordu. Kapitalist sömürü mekanizmalarının üstlerinin örtülmesi ise neredeyse eşzamanlı olarak hissedilen yeni gereksinimdi. Bu saf haliyle Aydınlanmacılığın burjuvazi tarafından bütünüyle sahiplenilmesi ve mantıksal sonuçlarına ilerletilmesi mümkün değildir. Kapitalist ilişkilerin hâkim olduğu toplumda insanların, her şeyin bilinebilir ve değiştirilebilir olduğu fikrini gerçek yaşamda karşılığı yaratılamayacak sevimli bir fantezi olarak görmeleri gerekecekti. İnsanlığın ufkunu açan tarihsel çakışma kısa ömürlüdür.

Burjuva devriminin Aydınlanma esinli vaatleri, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, adalet, bilimin sınırsızlığı, halk kitlelerinin katılımı... Bunların tamlığa ulaştırılmaları nasıl mümkün olsun? Her burjuva devrimi tanımı gereği eksiktir. Fransız Devrimi tamlık hülyasını Jakoben diktatörlükle, Cumhuriyetle ve baldırı çıplakların terörüyle yaşamış, tamamlanmama yasası Robespierre'i giyotine gönderecek olan Termidor'la tecelli etmiştir.

Geriye kalan demokrat ve devrimci demokrat hareketlerdir. Söz konusu olan burjuva politikacıların seçim vaatleri basitliğinde bir şey değil, insanın tarihsel kölelik bağlarından azat olduğu bir büyük ütopyadır.

Ütopyacı sosyalizmde, Jakobenizmin ardıl veya bakiyesi hareketlerde, Narodnizmde tekrar tekrar karşımıza çıkmasının kaynağı da budur. Burjuvazinin bir devrimi tamamlama ehliyetinden yoksunluğu, eskiye dönüşü programlaştırmayan, burjuvaziden kopan, ancak işçi sınıfına ve işçi sınıfının sosyalist geleceğine de indirgenemeyen geniş bir kulvarı açığa çıkartır. Burjuvazi bu alanın bir bölümünü kimi manevralarla kendine mal edebilir, bir bölümünü şiddetle bastırabilir, buradan bazı parçalar yüzlerini geriye veya ileriye dönebilirler. Ancak demokrasi ve devrimci demokrasi kategorileri keyfi biçimde, siyasal müdahalelerle yok edilemez. Kuşkusuz sınıfların aktığı bu alan "sınıflar arası" bir karaktere sahiptir. Burjuva devriminin bıraktığı boşluk, kent ve kır emekçilerini, eski ve yeni aydın kesimleri bir anafor etkisiyle sürekli kendine çekecektir.

Tersi de doğrudur. İşçi sınıfının sosyalist hareketi başka bir varlık nedenine sahip. İşçi sınıfı sosyalizmi burjuva devriminin yarım kalmış hayallerini, kapitalizm zemininde yeni bir çerçevede anlamlandıracak, baş aşağı duran eşitliği, özgürlüğü ayakları üstüne oturtacaktır. Ancak sosyalizm de Aydınlanmanın ve burjuva devriminin erdemli kıldığı kategorileri devralır. Bu genel düşünsel zemin üzerine inşa edilerek ideolojik, siyasi ve örgütsel bir güç haline gelen sosyalizm, demokrasi ve devrimci demokrasinin alanını baskı altına almıştır. 19. yüzyıl Batı Avrupa sosyaldemokrasisinin adından başlayarak demokrasi alanı üstünde hegemonya kurması, Paris Komünü'nün aynı anda ilk proletarya diktatörlüğü deneyi ve vatan savunması anlamlarını bünyesinde birleştirmesi, Bolşevizmin ve Büyük Ekim Devrimi'nin Rus devrimci geçmişinin halkçı geleneklerini ve Çarlık otokrasisine karşı demokrasi taleplerini kapsaması, Çin komünizminin yoksul köylü yığınlarının isyancı dinamizmi üstünde yeni bir akım olarak inşa edilmesi, bu açıdan okunması gereken deneyimlerdir. Modern emperyalizm çağında burjuva ulus-devlet kategorisinden kalma bağımsızlık problematiğinin dünya sosyalist devriminin kritik bir halkasını oluşturmasını tartışırken devrimci demokrasi kavramı yine oradadır.

Türkiye'de elde ne vardır peki? Burjuva devriminin gerisinde bıraktığı boşluğun anafor etkisi, devrimin radikal uçları ve gerçekleşen bölmesi arasındaki ilişkinin sonucu olarak şekillenir. Türkiye'de devrimci demokrasi alanı sınırlı ve kesiklidir. *"Türkiye'de, gerçek anlamda, köklü bir*

devrimci demokrat geleneğin varlığından söz etmek, bana olanaksız geliyor. Kuşkusuz, Türkiye'de 'devrimci demokrat' kategorisi altında toplanabilecek bir birikim, bir pratik var. Ancak bu, daha çok 1960 sonrasının ürünü olarak belirginleşiyor."[263]

Özet geçme taahhüdüne sadık kalacaksam, tepeden, halksız, bürokratik karakterli ve burjuva tabanı dar bir devrim sürecinin evrensel devrimci demokrat tipoloji örneklerini yaratabilmekle birlikte, bir toplumsal olgu olarak devrimci demokrasiyi besleyemediği sonucunu yazabiliriz. Jakobenleri ve Narodnikleri olmayan bir burjuva devriminin bıraktığı boşlukta Kurtuluş Savaşı yıllarının Kuvvayı Seyyaresi devrimci demokratik ipuçlarına sahip olabilmiştir. Anadolu'yu saran ve daha önce göz attığımız, Bolşevik sıfatını kendine yakıştıran hareketler, gruplar buna eklenebilir. Belki de İttihat Terakki artıklarının ve Kemalistlerin, komünist hareket karşısında, komünist örgütlenmelerin cürmünün hak ettiğinden daha fazla telaş etmelerinin arkasında devrimci bir girdinin kısır devrimci demokrasi fitilini ateşleme olasılığı yatıyordu. Kurtuluş Savaşı yıllarının sınırlı dinamizmi, devrimci sıfatından arındırılarak Kemalizm tarafından temellük edilmiştir.[264]

Devrimcisiz haliyle bile –veya tam da devrimcilikten arındırıldığı için– demokrasi alanı son derece güdük kalmış, burjuva demokrasisi etkileşime gireceği dinamikleri kural olarak gericilikten devşirmiştir.

1950'lerin ikinci yarısında kapitalistleşmeye eşlik eden ekonomik, toplumsal ve ideolojik kriz, Kemalizmin içine gömülen ölgün devrimci demokrat kor tanelerini körükler. 27 Mayıs'a bir de bu gözle bakmak mümkündür.[265] NATO'yu tartışamayan bir bağımsızlıkçılık, kapitalizmi eleştiremeyen kamuculuk, kalkınmacılık, halkın örgütlenmesi olasılığına

---

[263] Çulhaoğlu, "Goşistler mi Devrimci Demokratlar mı?", *Gelenek* no. 8, Haziran 1987.

[264] Bu tartışmayı daha önce de yürütmeyi denemiştim. Güncel ağırlıkları zaman aşımına uğramış olsa da göz atılabilir: Aydın Giritli, "Restorasyon Kemalizmi", *Gelenek*, no. 57, Haziran 1998.

[265] İki deneme örneği gösterebilirim: "*27 Mayıs pek yüzeysel olarak yapıldığı gibi, yalnızca 'ordu-gençlik elele' genellemesinin dar kalıplarına sığdırılamaz. 27 Mayıs hem egemen sınıflar içinde ve hem de işçi sınıfı ve emekçi yığınlardaki kaynaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktı.*" (Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1*, 1908-1978, Üçüncü basım Tekin Yayınevi, Mart 1980, s. 484) Ve Aydın Giritli, "Bitmeyen Tartışma: 27 Mayıs", *Gelenek* no. 52, Temmuz 1996.

derin güvensizlik besleyen bir vatanseverlik... Bu kadar müstereddit bir tablonun içine faşistlerin, ırkçıların, maceracıların, NATO'cuların, kapitalist yolcuların bol bol sızmasından doğal ne olabilir?

1950 ve 1960'lar uluslararası etkilerin de işbaşında olduğu zaman dilimleridir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda sömürgeciliğin çözülüşü, bağımsızlık rüzgârları, Bağlantısızlar Hareketi, hepsini Sovyetler Birliği aracılığıyla kuşatan, baskı altına alan işçi sınıfı sosyalizmi ve düşünsel yetkinliği ve siyasal kanıtlarıyla Marksizm...

Devrimci demokrasi bu ortamda Türkiye'de has halini Doğan Avcıoğlu'nda ve *Yön* hareketinde bulmuştur. Solun geleneksel zaafları sonucu, 1960'larda komünist kökenli bir varyantın da işçi sınıfı sosyalizminden devrimci demokrasiye transfer olmasıyla karşılaşırız. Bu transferi, TKP'nin Sovyet destekli aşamacı stratejisi kolaylaştırmıştır. Demokratın mumla arandığı, komünistlerle işbirliğine yatkın Kemalistin ise bulunamadığı ülkede, ilerici cephe taktiklerinin kadroları nasıl demokratlaştırdığını görmüştük. 1960'larda Türkiye'ye özgü ve üçüncü dünyacı referanslara sahip *Yön* devrimci demokrasisine, komünist referanslara sahip MDD devrimci demokrasisi eklenir.

1960'lar döneminin analizi için, benim kavramsal önerim budur.[266]

Dönemin Dış Büro TKP'sinin işçi sınıfının rolü, ulusal burjuvaziyle ittifak ve demokrasi üzerine görüşleri MDD ile paraleldir. Ancak TKP'nin, MDD'cileri sadece eski örgütsel hesaplaşma vesilesiyle değil, basbayağı ideolojik olarak da eleştirdiği gözden kaçmamalıdır.[267]

TKP milliyetçilik kavramını Avcıoğlu ve Belli'deki (hatta Aybar'daki) gelişigüzellikle kullanmayarak bir sınıf içeriği katar. "Demokratik devrimde işçi sınıfının ve komünistlerin tavrı"dır TKP'nin sorusu. TKP'de

---

[266] Geleneksel solun kullandığı goşizm kavramı, devrimci demokrasi geleneksel solun solunda yer almadığı ve tarihsel ve kategorik bir ayrımı gündelik polemik diline indirgediği için temelden yanlıştır. Çulhaoğlu'nun az önce hatırlattığım makalesi konuyu başlığına taşıyor, ama daha fazlasını içeriyor. *Gelenek*'in solda hayli yanlış yaptığı 1980'lerin sonlarında, THKC kökenli Ertuğrul Kürkçü'nün bir söyleşide, "çizgisinin, eskiden goşist diye aşağılanırken artık devrimci demokrat olarak nitelenmesine ilişkin düşüncesi" sorulduğunda, bu nitelemenin goşisttten çok daha ağır olduğunu söylediğini hatırlıyorum.

[267] Örneğin bakınız: *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, Uyarı Yayınları http://www.tustav.org/_dokuman/kitap_mdd_ve_icyuzu.pdf

Lenin'in aşamacı ve yüzeysel yorumu ön plandadır.

Oysa devrimci demokrasi her iki kanadıyla kendisini milliyetçi yurtsever bir güç olarak formüle etmektedir. MDD hareketinin kendisine uygun gördüğü "proleter devrimci" nitelemesi, daha ziyade etik bir hava taşımıştır.

Marksist düşüncenin ve komünist siyasi hareketin yerleşik, geleneksel bir gücü ifade etmemesi devrimci demokrasi kavramına ihtiyacı genişletir. Meselenin, aralarında programatik, ideolojik ve çalışma tarzı gibi açılardan farklılıklar olan ayrı sol fraksiyonlar biçiminde algılanması, böyle bir yerleşik gücün var olmaması nedeniyle kolay olmaktadır. Ancak bu durum, tablonun içinden çıkılmasını, sadece güçleştirir.

MDD'nin tipik komünist sayılması ne doğru ne de yerindedir. 2000'lerin komünistleri, işçi sınıfının önemsiz olduğunu alenen dile getiren, devrimci stratejiyi –önceliğin ilkine ait olacağı belli olan– asker-sivil aydınlara, daha açığı "zinde kuvvetlere" odaklayan, burjuvazinin milli ilan edilen bir kesimini vazgeçilmez müttefik olarak gören, form olarak parti değil "hareket"i tercih eden bir akımı, nasıl tarihlerinin bir dilimindeki "tipik öncülleri" sayabilirler. Burjuva devrimini tamamlamayı öngören bir devrimci demokrat hareket, uluslararası komünizmin 20. yüzyılın ikinci yarısındaki tezleriyle tutturduğu frekans vesilesiyle komünist geleneğin içine kabul edilerek aklanmamalıdır.

MDD'nin bir bütün olarak solda gelenek tartışmasının dışına atılması gerektiğini söylemiyorum. 1960'ların üstünden hayli zaman geçmiştir. Sosyalist devrim önemli olmaya devam etmektedir, ama MDD-SD karşıtlığının ve buna bağlı örgütsel karşıtlıkların bir önemi kalmamıştır. Bu koşullarda, açtığı kanallardan sayısız devrimcinin yetişmesine vesile olan devrimci demokrasi ile komünist gelenek arasındaki ilişkiyi tartışmayı, ayrılığı saptayarak kapatamayız. Devrimci demokrasi, kadroları, zaman içinde yaşadığı evrim, yarattığı siyasal kültür, kazandığı toplumsal karakterler, işçi sınıfı ile girdiği etkileşim gibi bir dizi açıdan daha incelikli biçimde ele alınmalıdır. Geleneksel solun bunu yapabilmesinin bir koşulu da, devrimci demokrasinin kendini analiz ettiği çalışmaların artması olacaktır. Devrimci demokrasinin, dar örgütsel düzleme odaklanmak, efsane üretimine fazla eğilim göstermek, kendine özgü mücadele kültürü ve

biçimini mutlaklaştırmak gibi bir dizi yanlışı bunu zorlaştırmaktadır.

Bir diğer nokta da şudur: Devrimci demokrasinin toplumsal tabana sahip olmasının tarihi 1960'larda öğrenci gençlikle başlamış ve zaman içinde belirli kaymalar göstermiştir. Günümüzde, Türkiye'de devrimci demokrat solun, genel olarak küçük burjuva denen bir ara sınıf hareketi olmaktan ziyade kent yoksulları arasında tutunan bir proleter alt kültürü temsil ettiği tartışılabilir.

Kavramsal girişten sonra tartışma noktalarına geçmiş oldum. Hemen üst paragraftaki *birinci* nokta *gelenek*le ilgiliydi.

İkincisi, MDD'ci *milliyetçilik* ile Türkiye'de komünist hareketin tarihsel ulusal kurtuluşçuluğunun karıştırılmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Referans göstermeye gerek duyulmayacak ölçüde yaygın yaklaşıma göre, TKP üstündeki milliyetçi/Kemalist etkilerle MDD hareketi arasında genetik bir süreklilik vardır. Benim itirazım, burjuva milliyetçiliği ile komünist hareketin ulusal kurtuluş problematiğinin arasından bir "sınıf çizgisi"nin geçtiğine dayanıyor. Ulusal kurtuluş problematiği hem nesnel olarak etrafından dolanılamayacak bir öneme sahipti, hem de emperyalizm çağında ve Sovyet Rusya'ya komşu bir ülkede bu alana yönelmek doğru devrimci tercihti.

Bu durumun komünist hareketin saflarını milliyetçi sızıntı ve etkilere açık hale getirdiği doğrudur. Öyle ki, kimilerine bu kitapta benim de değindiğim işçi sınıfçı çıkışlar, komünist tarihimizde millici ve cepheci çıkışların gölgesi altında kalmış, ilk kategori her defasında içerde veya dışarda veya tarihçiler dönüp baktıklarında "sekterlik"le damgalanmıştır. Birçok araştırmacının bugün de komünist hareketin geçmişinde bu anlamda (ve tırnak içinde) "sekter" sapmalara değil de, milliyetçi/Kemalist sapmalara dikkat çekmesi, üstelik sekterlik eleştirisini de geçerken paylaşıp yola devam etmesi tuhaftır. Tekrar ediyorum, ulusal kurtuluşa doğan bir hareketin içinden daha ziyade milliyetçiliğin, daha ender "sınıfa karşı sınıf"çılığın boy vermesi eleştirilmesi ve duyarlı olunması gereken kaçınılmaz bir sonuçtur. Ancak komünist hareketin yapısal olarak içinde milliyetçilik barındırdığı doğru değildir. Bu yaygın ve nedenleri bilinen bir sapma zeminidir. Bu zemini etkisizleştirmek için halen ihtiyaç duydu-

ğumuz ise, anti-emperyalizmi merkezi bir yere yerleştirmekte ısrar eden bir sosyalist devrim stratejisidir. Her baktığımız yerde milliyetçilik gören obsesif bir bakış buna yardımcı olmayacaktır.

Üçüncü tartışma başlığı geleneksel sol-devrimci demokrasi ayrımına denk düşen parti-*hareket* ikilemi. Mihri Belli MDD'si, aynı Doğan Avcıoğlu *Yön*'ü gibi, bir partiye ihtiyaç duymuyordu. Zinde kuvvetlerin devrimdeki öncü rolünü besleyecek örgütlenmeler mümkündür, ancak kendisi siyasal iktidar aracı olan parti formundan farklı olması kaydıyla. Yayın organı bu devrim stratejisinde önemli bir konuma sahiptir. Devrimci demokrasi TİP'in bu yönde bir kitle dinamiğine çatı görevi üstlenme olasılığını bir süre saklı tutmuş olmalıdır. Sonunda deneylerin de yardımıyla dernek formu baskın çıkar. Aydınlara ve sonra gençlere sunulan örgüt modeli bu olmuştur. Parti-sınıf denkliği, sınıf mücadelelerini tali sayan Avcıoğlu için de, yine sınıf mücadelelerini somut karşılığı bulunmayan bir soyut teori düzeyine öteleyen Belli için de geçerli değildir.

Dolayısıyla 1960'larda TİP (ve fiilen var olmayan TKP) ile *Yön*-MDD denkleminde, parti, geleneksel solun ayrıcalığıdır. Diğer kutupta ise cunta, yayın organı, kitlesel dernek gibi farklı düzlemleri barındıran bir hareket formu şekillenir. Hareket özellikle kitle ayağında giderek harareti yükselen bir eylemlilik sergilemelidir. Darbe stratejisinde buna en yakın örnek 27 Mayıs eşiğindeki gençlik eylemleriydi. Kaldı ki Türkiye'de başta öğrenciler olmak üzere devrimci bir dinamik olarak gençliğin müstesna bir yeri olduğu da açıktır.

Devrimci demokraside partisizlik bir ilke midir? Bunu iddia etmek saçma olur. 1960'larda TİP ve TKP dışında duran iki önemli eski komünisti hatırlayalım. Biri bu yılları etkisiz geçiren ve özel olarak tartışılması için bize bir veri bırakmayan Reşat Fuat Baraner'dir. Diğeri deneyselci Hikmet Kıvılcımlı. Kıvılcımlı'nın darbeci devrimci demokrasiyi daha ziyade bir taktik olarak kavradığının bir göstergesi, partisizliğin önemli bir eksiklik olduğunu zaman zaman belirtme gereği duyması olabilir mi?

İki ayrı akımın tanımlayıcı özellikleri olarak Parti ve Hareket arasındaki ayrım biçimsel değildir. Örneğin Ergun Aydınoğlu'nun bu kavram çiftini, mücadelenin parti biçimini alması ve örgütlü bir merkezin kitleleri

aktif kılması olarak, biçimsel bir içerikte algıladığı anlaşılmaktadır:

> "Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu, Kurtuluş gibi bu hareketlere, 1974-1977 yıllarının TKP'si de eklenebilir. Baştan beri tipik bir komünist partisi olarak yapılanma iddiasına rağmen bu örgütün, kitleselleşmesinin zirvesine vardığı dönemde sadece birkaç yüz üyesi vardır ve örgütsel anlamda pek çok açıdan örgüt olmayan siyasi hareketlere benzemektedir."[268]

Ayrım bu değildir. Pekâlâ devrimci demokrat bir örgüt parti sıfatını da benimseyebilir. Konumuz, siyasi mücadelenin düzlemlerini oluşturan ve pekâlâ aynı öznenin bünyesinde bir arada bulunabilen parti ile hareket arasındaki ilişkinin kendisindedir. Hangi düzlemin zaman ve ağırlık olarak önceliğe sahip olduğu ciddi bir farktır. Geleneksel sol veya partili gelenek, önce kendisini bir özne olarak örgütler. Diğer taraf ise ya partiyi devrimci mücadele içinde anlamlandırmayarak horlar ya da erişilmez bir ulviyete büründürür.

Örnek olsun: *"İşçi sınıfımızın öncü partisi, mücadele içinde sınanmış, Marksizm-Leninizmi bir eylem kılavuzu olarak kavramış, kararlı, profesyonel kadroların, doğru bir devrimci program etrafındaki, proletaryanın ve emekçi halkların devrimci mücadelesini (her alanda) örgütlendirip yöneterek zafere ulaştırabilecek, demir disiplinli birliğidir. Bu dar devrimciler örgütü, ikinci adımda, işçi sınıfının, yoksul köylülüğün en ileri unsurlarıyla bütünleşerek gerçek anlamda öncü mertebesine yükselebilir. Eğer bir örgüt, birinci aşamadan ikinci aşamaya geçiş sürecini başaramazsa, başlangıçtaki konumunu da süratle yitireceği ortadadır."*[269]

Böyle bir süreçten nasıl başarıyla geçileceğini kestirmek güç. Bu satırları üreten hareket uzun süre parti aşamasına varamadı. Ancak benzeri soyutlamalar geliştirmeye çalışanlar arasından kimileri bir noktada sıkılıp partilerini kuruvermişlerdir.

---

[268] Aydınoğlu, *"Sol Hakkında Her Şey" mi?...* s. 226 dipnot 19.

[269] *Devrimci Yol* dergisi, sayı 15, 21 Şubat 1978'den aktaran E. Aydınoğlu, *"Sol Hakkında Her Şey" mi?...*, s. 366. Bu pasajı aktaran Aydınoğlu'nun parti ve hareket geleneklerini hayli biçimsel kavradığını düşünüyorum. Belirli bir toplumsal hareketle bütünleşen parti ve partileşen hareket örnekleri, "devrimci demokrasi" kavramından yoksun analizi dağıtıyor.

Geleneksel solda, öznenin örgütlü varlığına verilen önceliğin iki referans kaynağı var. Tarihsel olarak sonradan eklenmesine karşın ilk akla gelen Leninizmdir. Örgüt teorisi ve bizzat Lenin'in partiyi vazgeçilmez bir kaldıraç olarak tanımlaması, hem bir soyutlama olarak öncülüğe, hem de bir davranış kalıbı ve kültürü olarak partililiğe yerleşiklik kazandırmıştır.

İkinci referans kaynağı ise işçi sınıfıdır. Modern partiler sınıf örgütleridir. Burjuva devrimi toplumsal sınıfları "arkalarına almakla" yetinen aristokratik hizipler arası siyasetin yerine, kitlelerin örgütlü olarak katıldığı sınıf mücadelelerini geçirdi. Sınıf mücadelesi burjuva devrimine kadar, sahnenin üstünde süregiden kavgaları deşifre eden bir soyutlamaydı. Ancak bundan itibaren, sözcüklerin ilk anlamıyla sınıfların mücadele eden taraflar olarak ortaya çıktıklarını görürüz. Parti, mücadele halindeki toplumsal sınıfların örgütü olarak anlam kazanır.

Dördüncü tartışma konusu olarak *parlamentarizm-pasifizm* eleştirilerine göz atalım.

> "Devrimciliğin, iktidara geliş şekliyle zorunlu bir bağı yoktur... Devrimcilik ise ekonomik düzenin niteliğini, üretim ilişkilerini değiştirmektir ve buna paralel olarak da iktidarın sınıf muhtevasının değişmesidir."[270]

Boran'ın bu sade yanıtı belirli bir temele sahiptir. TİP'i burjuva sosyalizmi veya legal Marksizm olarak damgalayan MDD'cilerin esas eleştirisini bu yaklaşım karşılamakta ve devrimci demokrasinin TİP'in soluna yerleşme hamlesini boşa çıkartmaktadır. Ancak mücadelenin hedefi ile mücadele yöntemi, bağlantılı olmakla birlikte iki ayrı düzlem oluştururlar.

TİP'in yasal bir parti olarak örgütlenmesi, dolayısıyla yasalara uyması ve bu arada başından beri içinde yasalara uymayı zorunlu hissedenlerin var olması, üstelik bu sapmanın Anayasacılıkla da uyumluluğu, parlamentoya verilen fazla önem, seçimlere iyimser beklentilerle yaklaşılması... Bütün bunlar "iktidarın sınıf içeriğini değiştirme" hedefiyle telafi edilemeyecek sorun kaynaklarıdır.

---

[270] Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 217

Ancak bunların gerçek olması, parti yerine hareketi, yasalcılık yerine darbeciliği, parlamento ve seçimlerde işçi sınıfı adına değil burjuva vatanseverlik adına tutum almanın öğütlenmesini haklı çıkartmaz. Devrimci demokrat TİP eleştirisi, parti kavramının hırpalanması, sınıf disiplini nosyonunun, her zaman siyasal kriterlere sahip olmayan bir eylemcilik ve kof radikalizm lehine küçümsenmesi, (yasalcı/legalist değil) açık/kitlesel çalışmanın pasifizm sayılması, illegalitenin fetişleştirilmesi gibi yanlışları üretmiştir.

TİP'in Menşevizme çalan kusurlarının sağlıklı bir eleştiriye tabi tutulması, bu basınç yüzünden hâlâ güçtür.

TİP'in legalist yanlar taşıyıp taşımadığı bir yana, tepesinde Demokles kılıcını, az veya çok hep hissetmiş bir yasal parti olarak, bu saldırılara yanıt yetiştirmesinin kolay olmadığı da açıktır.

TİP'in pasifizminden, parlamentarizminden söz edilecekse, sorun eylem biçiminde değil ilerici, devrimci toplumsal kaynamalar karşısında gösterilen tutuklukta aranmalıdır. TİP, ülkenin nesnelliğini ifade eden gençlik hareketinde, "parti formu"nun zorunlu olarak tektipleştirmesi gibi nedenlerle değil, dinamik, canlı, üretken olmadığı için kaybetmiştir. "Bir gecede" SD tezini terk eden yüzlerce üniversite öğrencisinin varlığı, gençliğin partiliyken de merkez tarafından sahiplenilmediğinin kanıtı sayılmaz mı? TİP, işçi sınıfının rolü adına, gençleri doğaları gereği küçük-burjuva devrimcisi veya disiplinsiz, ele avuca gelmez unsurlar olarak görmüştür. TİP bu anlamda devrimci günler yaşayan bir topluma uymayan, fazla kurumsalcı ve "yaşlı" bir parti olmuştur.

Bu noktada biraz hız kesmek ve barışçıl geçiş konusuna değinmek durumundayım. Birinci TİP'te bu yöndeki vurguların Mehmet Ali Aybar'ın sonradan sosyal-demokrat diye suçlanan eğilimlerine, partinin kendini hukuken koruma kaygılarına ve ayarsız geçmişten kopma çabalarına bağlanması mümkündür. Ancak İkinci TİP'te de barışçıl geçiş Tüzük maddesi olarak korunmuştur. Yalçın Küçük buna bir açıklama getirmeyi dener:

> "Birçoklarının sanısı, bunun bir legalitenin zorlaması olarak ortaya çıktığıdır. Hayır, böyle bir zorunluluk yok. Bu tartışmalar içinde yine Behice Hanım formüle etti: 'Bizim dünya sosyalist sistemi

içinde mevcut Çin-Sovyet çatışmasında yerimizi belirtmek için koyuyoruz.' Bu gerekçe ile ve gayet dikkatli bir biçimde tüzüğün amaç maddesine 'ayrıca yirminci yüzyılın ikinci yarısında belirli toplumsal koşullarda bu geçişin barışçı yoldan olabileceği bir imkan olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır' ibaresi kondu. Ben Behice Hanım'ın bu düşüncesi ve açıklaması üzerine ikna oldum. Ama görüleceği gibi bizim tüzüğümüz sadece bir imkanı dile getiriyor. Bu da tartışılarak konmuş bir hükümdür."[271]

Barışçıl geçiş olanağı ayrıca tartışılabilir. Ancak Çin-Sovyet çatışmasındaki yerini, partili mücadeleyi legalizme itecek bir notla belirlemek ikna olunacak bir tercih değildir. Üstelik tüzük 12 Mart gibi egemen güçlerin kendi legalitelerini ihlal ettikleri bir dönemin ardından yazılmıştır. 1970'lerin ortalarına böyle çıkan bir partinin, 1960'ların sonlarında MDD'nin eylemci kanalları süratle doldurmasına seyirci kalmasında şaşacak bir şey olmasa gerek.

MDD'ci gençlik boşluğa akmış ve buradan solun bütününe armağan ettiği değerler çıkmıştır. Harun Karadeniz dışında dönemin önemli bütün gençlik önderlerinin MDD'ci olması, Deniz Gezmiş'in solun toplumsal algıda simgeleştiği birkaç isimden biri olması, TİP-MDD karşıtlığına kurban edilecek bir konu değildir. Kaldı ki, devrimci gençlik hareketinin ve onun toplumsal liderlerinin komünist hareketin "müktesebatına" katılmalarının önünde herhangi bir engel, rezerv yoktur. Bu devrimciler, TİP'in ağırkanlılığına gösterdikleri tepkiden çok kısa süre sonra bu kez de MDD çizgisinin darbe beklentisinden kopmuşlardır. Siyasal kimliklerini belirleyen darbecilik değil, darbeci stratejilerin içinde anlamlandırılmakla birlikte, örneğin anti-emperyalist çıkışlarıdır.

Kaldı ki, 1960'ların devrimci demokrasisi ile sonraki yıllar arasındaki ayrımları ciddiye almak da zorunludur. Süreç içinde devrimci demokrasinin siyasal görüşler yelpazesi genişlemiş, ortak payda siyasal programdan ziyade bir örgütsel kültürden oluşur hale gelmiştir. Yelpaze genişledikçe geleneksel solla farklı kesişim kümelerinin de ortaya çıktığı görülür.

Uzun bir aradan sonra 2000'lerde 1960'larınkini çağrıştıran, ama daha

[271] Küçük, *Parti Tarihine Katkı 2*, s. 57-58.

sağda konumlanan bir devrimci demokrasi yeniden doğmuştur. Verili devrimci demokrat mücadele biçimi ve kültüründen çok uzak duran bir harekettir bu. Perinçek'in orducu İşçi Partisi, otuz yıllık ara dönemde görülenlere göre Marksist referansları en hafiflemiş ve Avcıoğlu günlerine en yakınlaşmış örnektir.

Beşinci başlık az önceki devrimcilik tartışmasını yeniden anlamlandırmayı gerektiren *siyasal iktidar perspektifi*. Birlikte ele alırsak *Yön*-MDD akımının toplumun ancak yüzde üçünün sola yönelmesinin gösterdiği yetersiz durumu sorguladığı, devrim yolunu kısaltmaya çalıştığı saptanmalıdır. Eşine "ya başbakan olurum ya da beni asarlar" diyebilen bir iktidar tutkusuna sahiptir Avcıoğlu. Onun bulunduğu yerden bakıldığında 1965 seçimlerinden "beş yılda bu kadar mı oldu" hüznü çıkar. Oysa TİP, sosyalist hareketin ilk kez yüz binlerin oyunu almasına ve meclise 15 kişi olarak girmesine sevinmektedir!

Hüznün mü sevincin mi haklı olduğunu tartabilmek, iki duygunun sahipleri arasındaki çatışma nedeniyle zordur. 1969 seçimlerine de TİP'in dört yıl önceki coşku ve enerjiyle hazırlanamamasında sol içi kıyasıya rekabetin payı az değildir. Ama sonuç olarak, şu veya bu nedenle, dört yıl sonraki seçimlerde oylar yerinde saymış, egemen güçler ise meclis grubunu tasfiye etmenin hukuki çaresini bulmuşlardır. TİP'in sosyalizme giden patikası ilk dört yılda kısalmış, ikinci dört yılda uzamıştır.

Solda diğer tarafın yolu kısaltmak için girdiği arayışları bu durum meşru kılmıştır.

Arayışın içeriğini, solculuğun değerleri, toplumun bilimsel doğruları, siyasal gerçekçilik gibi bir dizi mercekten bakarak yanlış bulabiliriz. Bu satırların yazarı, devrimci demokrasi kavramını önererek zaten bu akımla mesafeyi açma arzusunu yansıtmış bulunuyor... Tüm bunlara karşın, solda TİP'in yolundan farklı ve daha kısa bir çare aramak meşrudur. Avcıoğlu'nun kişiselleştirdiği iktidar perspektifini beğenmeyenlere, Mihri Belli'nin "devrimcinin acelesi vardır" sözünü öneririm. TİP'in ise o kadar acelesi yok gibidir...Yanlış olmasına yanlış yoldan; ama devrimci demokrasi siyasal iktidarın fethini daha acil görmektedir. İşçi sınıfının partisi ise kitleleri örgütleyeceği, kadrolarını yetiştireceği bir süreci, yani mutfakta geçireceği süreyi, ziyafete tercih ediyora benzemektedir.

Bu görüntüyü, TİP'in nereden ne kadar kopacağını tam bilmeksizin haklı ve gerekli bir kopuşu gerçekleştirmiş olması, kesintiye uğramış komünist hareketi yeniden kurma misyonuna soyunması, belli ölçülerde hafifletir. TİP'in büsbütün iktidar perspektifinden yoksun olduğunu iddia etmek mesnetsiz ve acımasız olur. Üstelik TİP ve başta Boran askerden beklentiye karşı son derece sağlıklı tutum geliştirmiş, 15-16 Haziran 1970'ten 12 Mart 1971'e giden süreçte buna karşı uyarılarını anti-faşist bir kampanyayla yapmıştır.[272] Boran iktidara iyi niyetle bile el konsa, askeri müdahalenin kaçınılmaz olarak faşizme evrileceğini öngörmekte benzersizdir.[273] "Behice hanım" 1962'de ve 1970'te solun aklının en ileri mevzisinde çarpışır. Ama nafile bir çabayla hayallere kapılarak ve Marksizm adına vahim şeyler söyleyerek[274] de olsa, siyasal iktidara doğru hamle yapanlar, diğerleridir.

Türkiye'nin 2000'lerdeki komünistleri, kırk küsur yıl öncenin "sosyalist devrimci partisi" ile gönül ve akıl bağı içinde olmalıdırlar. Deyim yerindeyse, TİP daha fazla sevilmeyi ve sahiplenmeyi hak eder.

Ama bunun bir sınırı var. Çulhaoğlu yıllar önce bu sınırı, 1961-71 tartışmalarını kıyafet balosuna benzeterek şakayla karışık tarif etmişti:

> "Örgütten büsbütün bihaber olanlar *İki Taktik* ile TİP'e teori şovu yaparken zavallı TİP de bilimsel sosyalizmin içerdiği radikalizmin hakkını yeterince vermeden rakiplerini *Sol Komünizm* kılığında yıldırmaya çalışıyor."[275]

---

[272] TİP Ocak ayında 10 bin adet "İşçilerin, emekçilerin, halkların düşmanı faşizme hayır – Patronların kanlı bekçisi faşizme hayır – Hürriyetlerin düşmanı faşizme hayır" afişlerinin ve 500 bin adet "Faşizme hayır – Faşizme karşı birleşelim – Yeter kanlı ellerinizi çekin" başlıklı bildirinin kullanıldığı bir kampanya düzenler. Ankara ve İzmir il başkanları dahil 300 partili gözaltına alınır, sivil polisler afiş asanlara ateş açar. (Aren, *TİP Olayı*..., s. 154)

[273] Birçok kaynakta aktarılan bu iddialı öngörü TİP'in yayın organlarından *Parti Gazetesi*'nde ileri sürülmüştür. Boran'ın yazısı, 12 Mart'tan sonra, ancak darbenin sola saldırıya geçmesinden önce, 1 Nisan 1971'de yayınlanır. Nihat Erim hükümeti 26 Nisan'da sıkıyönetim ilan eder.

[274] "*...devrimi iktidar değişmesi gibi bir üstyapı olayı şeklinde yorumlamak Marksist devrim kavramı ile çelişkili bir tutuma girmek olur.*" (Belli, *Yazılar 1965-70*, Sol Yayınları, Ankara, 1970, s. 29) Marksist devrim kavramına ilişkin büyük bir yanılgıyı yansıtır bu sözler. Burakalım Marksizmi bilmeyi, devrim için acelesi olmak bile yazar açısından erken uyarı işlevi görmeliydi.

[275] Çulhaoğlu, "Solda Kimlik Aranışları 61-71", *Gelenek* no. 15, Şubat 1988, s. 90.

Bizim *Ne Yapmalı*'mız *Nisan Tezleri*'miz var...[276] Geleneksel solun, burjuva devrimini tamamlamayı öngören devrimci demokrasiyi kendisinin solunda sayıp, maceracılığa karşı uyarması büyük bir yanlıştır.

Bunun da dışında bugün, dönemin devrimci demokratlarının "teorisi"ne değil, ama devrimci tutkularına sevgi beslemeyen komünistler, birdenbire omuz başlarında, 1910 diyen, Marx yerine Proudhon okumayı tavsiye eden, Leninist partinin burjuva tipte bir örgüt olduğunu anlatan, 12 Mart'ın Erim hükümetine güvenoyu veren Aybar'ın hayaliyle karşılaşabilirler. Ne de olsa Birinci TİP'in topluma bakan penceresinde en uzun süre duran Mehmet Ali beydir...

Çatışma ve tasfiye

MDD, ideolojik pozisyonlarını tarihen haklı görerek ve TİP'in işçi sınıfı/sosyalizm vurgusunun saçma olduğunu vaaz ederek TİP içinde örgütlenmeyi denedi. TİP yönetiminin mahkûmiyetle tescilli komünistlere yönelik, partiyi korumacı hassasiyeti zaten bir gerilim faktörüydü.

Arada herhangi bir diyaloğun olmadığı anlaşılıyor. Belli, bu gerilim sürecinde önce TİP içindeki, '51 saflaşmasından kendi pozisyonuna yakın düşen eski TKP'lileri toparlayacak, ardından parti örgütünde sınırlı, gençlik kesiminde ise çok yaygın bir etki sahibi olacaktı. Devrimci demokrasi, TİP'i anti-emperyalist ulusal cephenin sabotörü ilan etmiş ve kavgaya girmişti.

Bu arada yeri gelmişken, MDD'ciliğin geçirimsiz bir kategori olmadığını not etmek uygun olacak. MDD saflarında TİP'e muhalefet eden kadroların geri dönüşsüz bir biçimde işçi sınıfı sosyalizminden devrimci demokrasiye geçtiklerini iddia etmek çok yüzeysel ve yanlış bir değerlendirme olur.

---

[276] Mustafa Şener 1960'ların solunu ele aldığı çalışmasında, bir yerde *Emek* dergisinin sosyalist devrim tezinin geliştirilmesine katkı koyduğu aşamada Lenin'in *Nisan Tezleri*'nin de önemli bir başvuru kaynağı haline geldiğini belirtir. (Şener, *age*, s. 302-303, dipnot no. 84) Bu durumun baskın bir karakter haline geldiğini zannetmiyorum. *Nisan Tezleri* siyasal iktidarın el değiştirmesini merkeze koyar ve Rusya'da demokratik Şubat Devrimi'nden sonra sosyalizm hedefini öne çıkartmayı savunur. Bolşevik partiyi altüst eden, yerleşik kalıpları dağıtan bir müdahaledir bu. Türkiye solunda 1960'ların sonlarında bunu çağrıştıran bir gelişme yoktur. Üstelik birkaç yıl içinde sosyalist devrim tezinin etkisindeki dramatik gerileneye bakılırsa, *Nisan Tezleri* çoktan unutulmuşa benzemektedir.

TİP'in merkeziyetçiliğinin Leninizm veya "Stalinizm"le bağlantısını kurma olanağı yoktur. Partinin öyle bir yapısı olmadığı gibi, genel başkan da sistematik görüşleri nedeniyle değil, en fazla otoriter kişiliği ve üslubu nedeniyle eleştirilebilirdi. Ne de olsa Aybar TİP yönetiminin, Kuvayı Milliyecilikten, Türkiyeciliğe, Atatürk referanslarına kadar cepheciliğe en yakın profil veren, giderek "güler yüzlü" ve anti-bürokratik sıfatlarını kullanan unsurudur. Ancak fark etmiyor. Herhangi bir siyasi parti, işçi sınıfının öncülüğünü ilke veya sapma sayan, biri ulusal burjuvazinin var olmadığını, diğeri müttefik olduğunu savunan iki görüşü bir arada tutamaz. Türkiye İşçi Partisi'nin Aybar-Boran-Aren ve MDD'ciler olarak bölünmesi kaçınılmazdır. Ya da parti felç olacaktır. 1960'ların politik canlı ortamında, partinin yürüyüşünü kaçınılmaz biçimde zayıflatacak bir kanatlılık, bütün taraflar kabul etse bile mümkün değildi. Demokratik örgüt modelleri konulu bir piyes oynamaya zaman yoktu.

TİP'in bölünmesine üzülmenin, kızmanın âlemi yoktur. Üçüncü Dünyanın yıldızının parladığı bir dünyada, ordu ve bürokraside kazan kaynayan bir Türkiye'de, devrimci demokrasinin (yeniden) doğmasında şaşacak bir şey bulamayız. Bu akımın gelişmekte olan bir sol partiye hizip olarak yansımasında da...

Ancak ayrışmanın kaçınılmazlığı siyasetin yasası olmakla birlikte, o kadar sakil biçimler alması da önüne geçilmez değildir. Bu açıdan taraflardan herhangi birinin sola anlamlı bir miras bıraktığını kimse söyleyemez. Yine tarafların birbirini anti-demokratik uygulamalarla suçlamaları kaçınılmazdır, ama genç kuşaklar bu iddialara fazla kulak asmamalıdır. Burada işçi sınıfı partilerinde örgüt içi mekanizmaları tartışmayacağım.[277] Türkiye solu, örgütsel boyut kazanan anlaşmazlık ve ayrışmaların "Kadife devrim" misali yaşanabileceği bir ülke değildir. Siyaset biçimi ve üslubu, toplumsal ve kültürel bir veridir ve değişmesi de kolay olmayacaktır. Sol içi ilişkileri Türkiye toplumundan soyutlamak ve görüş ayrılıklarının, çatışan stratejilerin, karşı karşıya gelen kadroların İskandinav

[277] TİP'deki "tatsız" süreci o dönem MDD'ci muhalefette yer alan Rasih Nuri İleri *Türkiye İşçi Partisi'nde Bürokratik Merkeziyetçilik* adlı çalışmasında ele almıştır. Halit Çelenk'in *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi, Yaşadıklarım* da, tasfiyeden nasibini alan bir aydının samimi tanıklığı olarak dönemi anlamak isteyenlerin okuması gereken bir kaynak.

ülkelerinde rastlanacak bir çevre örgütündeki atmosferi yeşertmelerini beklemek anlamsız olur.

Konunun örgüt teorisiyle ilişkisi zorlandığında da çözüme yaklaşmış olmayız. Leninist örgüt veya öncülük teorisi, adı üstünde daha teorik bir düzleme aittir ve sınıf mücadelelerinin genel yasaları ve ülkeye özgü biçimlenişinden sınıf tanımlarına ve somut sınıf analizlerine, özne-sınıf etkileşimine kadar geniş bir alana yayılır. Örgüt teorisinin doğrudan davranış kalıpları sunacağını düşünenler teori ile etiği birbirine karıştırmış olurlar. Ama zaten siyasetin yasaları karşısında etik kurallar da güçsüz kalır...

Bu söylediklerimin, solcuların açıkça savunamayacakları işleri örgüt yaşantılarında hayata geçirmelerini mazur göstermek anlamına yorumlanmamasını diliyorum.

TİP içindeki "patlamanın" vardığı biçime ilişkin olarak iki taraftan birer örnek vereceğim.

> "Neyse beni siper edip girdiler Parti'ye. Dışarıda Şaban Erik de demek ki benim gibi duruyormuş, Onu da 'esir almışlar'... İçeriye girince Şaban Yıldız'ı boynundan tutup elinden silahını almaya çalıştılar. Halbuki Şaban Yıldız'ın (genel başkan) boğazında operasyon dolayısıyla delik vardı, nefes alamıyor. Engel olmaya çalışıyorum, neyse bıraktılar. Sonra beni, Şaban Yıldız'ı bir odaya koyup kapısını kapatacaklar. Bu arada saldırıyı yapan insanlar odadan çıkmıyorlar. Küçücük bir odada belki 50 kişiyiz, çıkmıyor kimse. Mahir 'Çıkın!' diyor kimse çıkmıyor. En son 'Çıkmayan polistir!' diye bağırdı. Bunun üzerine boşalttılar binayı. (...)
> "... telefon makineleri almışlar, koparmışlar. Bir hesap makinesi vardı, o zaman bizim hesap işlerine bakan bir arkadaşımızın aldığı, elle çalışan bir hesap makinesi onu almışlar, kamulaştırıyoruz diye..."[278]

Yer TİP'in genel merkezi, anlatan Sadun Aren, baskının lideri Mahir Çayan!

Şiddet kullanımı muhalefetin tarzıdır, ama hangisinin daha çirkin olduğunu tartmaya çalışmanın anlamı yoktur:

---

[278] Güzella Bayındır, "Sadun Aren" (ile görüşme), *Akıntıya Karşı... Behice Boran*, Yazılama yayınları, İstanbul, 2009, s. 196 ve 197.

> "İstanbul'a gelen Komisyon özellikle Büyük Kongre sırasında Malatya'da bulunan üyelerden, saptadığı 72 soruya cevap vermesini istemiştir. Bu sorulardan bazıları şunlardır: - Malatya'ya kimlerle beraber ne zaman gittiniz, sizi kim karşıladı? Hangi otelde kaldınız? – Yön mü okursunuz, Ant mı okursunuz?. – Parti meselelerini Parti dışındaki kimselerle görüşür, onların direktiflerini alır mısınız? Kongre'den önce Partililere gönderilen imzasız mektup ile Kongredeki davranışlarınız arasında benzerlik vardır. Bunu nasıl izah edersiniz? – Yön gazetesinde çıkan parti aleyhindeki yazıları tasvip ediyor musunuz? Milletvekilleri gereken çalışmayı yapmıyor şeklindeki görüşlere katılıyor musunuz?"[279]

Bu süreçte Behice Boran'ı iki kanat arasındaki farkı teorik olarak temellendiren, siyasal çıktılarını belirginleştiren müdahaleleriyle görürüz. Neyse ki...

Boran'ın yolu izlenmeli, parti içi örgütsel süreçlerin tartışılmasından fazla bir yarar umulmamalıdır.

Tökezleme ve sosyalist devrim üstüne bazı tartışmalar

Birinci TİP'te sosyalist devrimciliğin programla çeliştiğini yukarıda tartıştık. Hayat, yazılı belgenin ötesine geçmiş ve programın yenilenmesi gereği açık seçik bir ihtiyaç haline gelmişti. Program sosyalist devrim için kalkış noktası vermemektedir.

Nereden ne kadar "kopacağını" el yordamıyla kestirmeye çalışan, önlerinde sosyalist devrim, arkalarında İlerici Demokratik Cephe bulunan TİP önderleri, legalitenin mayınlı tarlasında ve diğer soldan ağır bir eleştiri bombardımanı altında yol aldılar.

Burada en büyük güç partinin pratikte bir koalisyon biçimini almasından devşirilmiştir. Ancak bu biraradalık, kattığı güçten daha fazla rehavete neden olmuş gibidir. Doğu Mitinglerinin nasıl organize edildiğini Parti örgütünden sorumlu isimden dinlemiştik. 1960'lar boyunca, liderleri partinin yönetiminde görev yapan işçi hareketi de kendi mecrasından akar gider:

---

[279] Tanju Cılızoğlu, "TİP'teki Olayların İç Yüzü", *Akşam* gazetesi, 20 Kasım 1968'den aktaran Nebil Varuy, *age*, s. 124

> "İşçi sınıfı ile doğrudan temas, diyalog kurulamıyordu. Partili sendika yöneticileri de kendi sendikal hatlelerinde Partinin doğrudan çalışmasından yana görünmüyorlardı."[280]

Bu durum DİSK'in kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan muazzam olanağın harcanması demektir. 1967 Şubatı'ndan 1970 Haziranı'na kadarki zaman aralığı sosyalizmin sınıfla bütünleşmesi açısından insanı çileden çıkartacak bir dönemdir. 15-16 Haziran yaralı TİP'e büyük bir sıçrama yaptırabilecekken, ortada yalnızca bir kendiliğinden hareket vardır. 1970'te olmamıza karşın, parti işçi hareketine sanki derecesi yanlış iki gözlükle bakmaktadır.

Ya, programda ve tüzükte yapılan sınıf deklarasyonuna ve bütün tartışma argümanlarına, yani "teori"ye karşın, pratikte işçi sınıfına Dış veya İç TKP'nin, hatta *Yön*'ün umursamazlığıyla yaklaşılmaktadır; ya da 1969 seçimleri de geçip gitmiş olmasına karşın Aybar gözlüğü işçileri seçmen olarak göstermektedir.

İşçi hareketine oturmayan bir sosyalist devrim tezi, Kürt dinamiğinde müttefikini örgütleyemeyen bir sosyalist devrim tezi... Atılımın teorisi tıkanmaktadır.

Bu sorunun, işçi sınıfının tanımını genişleterek çözülemeyeceğine değinmiştik. Şener, MDD'cilerin feodal kalıntıların varlığını abartmalarına karşılık, TİP'te de kapitalist gelişmenin düzeyini abartma eğiliminin ortaya çıktığını söylüyor.[281] Çulhaoğlu, bu yöndeki zorlamaların legal Marksist eğilimlere zemin oluşturduğunu saptıyor.[282]

Anlaşılan, TİP sosyalist devrim tezini yaşama indiremediği ölçüde yeni teorik zorluklar üremeye başlamıştır. Yeri gelmişken, ilacın nerede aranması gerektiğine ilişkin özlü tezi hatırlatmakta yarar olabilir:

> "Devrim stratejisi üzerinde tartışmalarda ve devrim perspektifinin geliştirilmesinde nesnel tahlillerden öznelliğe geçiş önemli bir niteliksel sıçramayı gösterir. Her tartışmada nesnelliğin sap-

---

[280] Behice Boran, "Türkiye İşçi Partisi 1961-71", *Yürüyüş*, sayı: 67, 20 Temmuz 1976, s. 9
[281] Şener, *age*, s. 362.
[282] Çulhaoğlu, "Solda Kimlik Arayışı 61-71", *Gelenek* no: 15, s. 107-108.

tanmasından sonra, tartışmanın ekseni öznelliğe kayar ve bu bir ilerlemedir. Sosyalist devrim tartışmaları öznelliğin ana eksen alınacağı bir zemine çekilmelidir."[283]

Kaldığımız yerden Boran'la sürdürürsek, burada kolektif donanımın hayli sınırlı olduğunu hatırlamalıyız. Boran'ın bir bilim insanı olarak parlaklığı, düğümü çözmeye, tanımı gereği yetmez. Kolektif bir özne olarak partinin, bireysel donanımlar sayesinde yapılan girdileri içselleştirmesi bambaşka bir mekanizmadır. Kişilerin geçmiş belirlenimlerin kısıtlarını alt etmeleri ve yaratıcılıklarını özgürleştirmeleri bir kolektif yapıya oranla daha olasıdır. Partinin ise sınıf mücadelesiyle, kitle deneyimleriyle, kadroların gelişimiyle birlikte yol alması gerekir. Sözünü ettiğimiz donanımlı birey(ler) partinin bir parçası oldukları ölçüde, kendilerini bu ortak yol tarafından koşullanmış bulacaklardır. Artık birey ve kolektif bileşik bir gelişme yaşamaktadır. Burada bireyin özgür yaratısının törpülenmesi söz konusu olabileceği gibi, tersine yeni ufuklarla buluşması da pekâlâ mümkündür.

Boran'ın kalifikasyonunu yere göğe sığdıramayan yorumlar, gerçekle ne ölçüde uyumlu oldukları bir yana, kolektif bir yürüyüşün gönüllü parçası olan bireyin ayaklarını bastığı zemini yok sayarak kaçınılmaz bir yanlışa sürüklenirler. Daha devam ederseniz, örgütün bireysel üretimi çelmelediği yolunda bir ezber karşınıza çıkacaktır. Komünist hareketin ortalamanın ötesine geçmiş bütün önderleri hakkında çevreleri tarafından yanıltılma, yukarısı tarafından baskılanma, örgütü tarafından anlaşılmama, hasımlarının da ihanetine uğrama gibi anlatılar üretilmesi rastlantı mıdır?

Sosyalist devrim tezi, Boran'ın düşüncesinde yer bulan eşitsiz gelişim yasasıyla ve Leninist öncülük teorisiyle bütünleşmiş değildi. Bu bütünleşmenin kişisel düzeyde yaşanması da yetmezdi.

Öte yandan sosyalist devrim tezinin, uluslararası komünist hareket ve Türkiye solu için ayrıksılığından yola çıkarak, arızi sayılması da büyük haksızlık olur. Bu değerlendirme sonraki on yılda tezin, bu kez ikinci

[283] Hekimoğlu (Okuyan), "Bir Tartışmada Yeni Ufuklar", *Gelenek* sayı 15, Şubat 1988, s. 57-58

TİP'in programında baş köşeye oturtulmasına karşın hayatta yer bulamaması, sonra neredeyse 1990'lara kadar buharlaşması gibi kısmen doğru verilerle birleştirilmektedir. Zaten Boran'ın sosyalist devrim görüşünü geliştirdiği aynı zaman diliminde bir yandan da –bağımsızlığıyla övünen bir konumdan– SBKP kardeşliğine doğru yolculuk yapması da yadırganmaktadır... Yaklaşım budur ve şöyle örneklenebilir:

> "Boran'ın 'sosyalist devrim' tezini ortaya atmasını izleyen yaklaşık yirmi yıllık evrimi son derece ilginçtir; ve bu evrim, söz konusu tezin 'özgünlüğü' yolundaki iddiaların ne kadar yakıştırma olduğunu gösterir. Boran, 1975 sonrasında ikinci TİP ile bu tezi önce yumuşatacak, 1980 sonrasındaki TİP-TKP birleşmesinin mimarlığı sürecinde ise ondan tamamen vazgeçecektir."
>
> "1960'lar sonlarındaki 'sosyalist devrimciliği'nin bir çeşit 'tarihsel kaza' oluşu..."[284]

İşin acı tarafı böyle bir yorumun karşısına Boran'ın en yakın yoldaşlarının dikilmeyecek olmalarıdır. Daha önce örneğin Tunçay'ın TKP'ye yönelik keyfi ve ciddiyetsiz eleştirilerine karşı "yöntem dersi" veren Aydınoğlu, bu kez, sanırım sosyalist devrimciliğe ve bu yaklaşımın geleneksel solda boy vermesine dayanamamakta ve kendi dersine ihanet etmektedir.

Bir: Sosyalist devrim görüşünün formüle edildikten sonra canlı bir yaşam sürmemesinden hareketle "zaten rastlantısal" olarak ortaya çıktığı sonucuna varmak bilimsel açıdan meşru değildir. Kendi payıma bu konuda başka bir dizi gerekçe sıralayabilirim. Konumuz en azından siyaset ve örgüt gibi iki kritik değişkeni içermektedir. İkinci TİP, sosyalist devrimciliğinden bağımsız nedenlerle siyasette başarı yakalayamamış ve programın özü geri plana düşmüştür. İkinci TİP, '73 TKP Atılımını ve '74 CHP yükselişini göğüsleyemedi.

Sosyalist devrim programı, yapısı gereği güç birliklerine, ittifak arayışlarına teşne değildir. Siyasal mücadelenin zorunlu unsuru olan ittifaklar

---

[284] Aydınoğlu, "*Sol Hakkında Her Şey*" *mi?*... s. 313 ve 316.

sorununun, sosyalist devrimci bir partide gündeme gelmesinin öznel ön koşulu, partinin güçlenmesidir. Zayıf ama aşamacılığı perspektif edinmiş bir partinin, kendini geri çekeceği ittifak arayışlarına girmesi kolaydır. Zayıf ama sosyalist devrimci bir parti ise, ittifak dendiğinde refleks olarak kasılır. İkinci TİP somutluğunda örgüt dinamikleri ve kadro yapısı, zayıflık ve kasılma çemberini kırmak için sosyalist devrim programının ağırlığından kurtulmaya yönelmiştir.

İki: Sosyalist devrim görüşü ikinci partinin bütün yüzeyinden adım adım geri çekilmiş, *Yürüyüş* kadrolarına daralmış, en sonunda da *Sosyalist İktidar* dergisini doğurmak üzere dışa çıkartılmıştır. Ama buharlaşmamıştır. Aydınoğlu'nun kaza eseri saydığı sosyalist devrim tezi, önce yani 1979-1980'de adı geçen bu dergide, 1986'da *Gelenek*'te, 1992'den itibaren STP ve SİP programlarında, 2000'lerde TKP'de varlığını sürdürmüştür. Bu satırların yazarı, bugün bağlı olduğu parti programının izini 1960'ların TİP'inde sürebilmektedir. Bütün bunlar da kaza mıdır? Yoksa çok mu önemsizdir?

Üç: Boran'ın 1975 sonrasında "önce" bu tezi yumuşattığı ya uydurulmuştur, ya da bir dil sürçmesidir. Yumuşama için en erken tarih, seçim yenilgisi tadılan 1977 olarak gösterilebilir ve bu tarihler o dönem için "önce" değildir.

Tekrar; sosyalist devrim tezi, 1960'ların özgünlüğünde aşamacı saldırılar karşısında Boran'ın kişisel birikiminin, partinin sınıf kimliği ilkesinin vb. birleşiminden doğmuştur. Bunu neden kaza sayacakmışız?

Sosyalist devrimcilik ile geleneksel sol arasındaki örtüşmezlik varsayımından söz etmiştik. Sovyetler Birliği güney coğrafyasına, aşırı olmakla birlikte kendi açısından temellendirebildiği bir temkinlilik ve güvensizlikle yaklaşarak, ender istisnalar dışında hep itidal tavsiye etti. SBKP'nin temkinlilik çizgisinin devlet çıkarları olarak tanımlanan öznel bir alana sıkıştırılamayacağını, dünya devrimine yönelik, kuşkusuz tartışmaya ve eleştiriye açık, ancak güçlü ve devrimci bir rasyonaliteye oturduğunu düşünüyorum. Eşitsiz gelişmenin mantığı hükmünü icra etmiş, biri için başat konumdaki devrim kaygısı, başkasına devrimden uzak durma olarak yansımıştır.

Bu tutum bir yozlaşma göstergesi olarak Stalin veya sonrasında bir dö-

neme de sıkıştırılamaz. Kökleri Lenin'in partisinde de sürülebilmektedir. Lenin ise çeyrek asırlık entelektüel siyasi üretiminde her zaman işçi sınıfının rolüne ayaklarını basmış, öncülük teorisi ve partinin rolü üstünde benzersiz ve derinlikli bir açılım geliştirmiş, en sonu demokratik devrimde işçi sınıfının (ve partisinin) önderliğinden açıkça sosyalist devrimciliğe evrilmiştir.

Geleneksel sol dediğimiz yapı bu arka plan üstünde yükselir. Yapısı gereği sosyalist iktidar perspektifi geleneksel sola içkindir. Sorun bu perspektifin geleneksel solun bütün bölmelerine eşit dağılmaması, hatta en ileri bölmede güçlü tutulması adına, başka bölmelerden eksiltilmesindedir. Giderek sosyalist devrimin güncelliği, gelişmiş kapitalist ülkelere daraltılarak kötü bir biçimde "özetlenmiş" ve bu arada öznellik ekseninden kopartılmıştır. Bu basitleştirmenin, "geleneksel sol aklı" ağır biçimde zedeleyen bir gelişme olduğu doğrudur. Durum ciddidir, ama geleneksel sola yapısal bir iktidarsızlık atfetmek insafsızlık olur.

Türkiye komünist hareketi bu çerçevenin içine oturuyor. Suphi'nin kısa ömürlü ama tek perspektifinde, Hüsnü'nün de ara ara yöneldiği perspektifte sosyalist iktidar hedefi kendini hissettirir. Bu perspektif adlı adınca bir sosyalist devrim tezi halini almamıştır. Ek sorunlar olarak, parti 1930'ları sessiz, 1940'ları cepheci, 1950'leri yine sessiz geçirmiş ve TİP atılımına kopulması gereken bir mazi bırakmıştır. Bu tablonun sosyalist devrimciliği bağrına basmadığını kabul ederim. Ama bütünüyle, kesinkes arızi kıldığını söylemek doğru bir analiz olmaz.

Geleneksel solda aşamacılığın ve cepheciliğin reddedildiği örnekler karşısında iki tür tepki karşımıza çıkıyor. Birincisi, bu durumda ilgili hareketin ittifaklar konusunu ihmal ederek mutlak bir sektarizme düştüğü yorumudur. İkincisi ise, sosyalist devrimci geleneksel solcuların, zorunlu olarak dahil oldukları kategoriden uzaklaşacakları yolundaki öngörüdür. Bu beklentiyi besleyen arka plan, sosyalist devrimciliğe ille de Troçkist sürekli devrim teorisiyle tutarlılık kazandırılabileceği biçimindeki inançtır.

Türkiye İşçi Partisi'nin önce ittifak açılımlarını işleyememesi, sonra da geleneksel solculuğunu pekiştirdiği, Sovyetikleştiği ve Leninist bir parti-

ye dönüştüğü süreçte sosyalist devrim tezinden uzaklaşması bu tepkileri destekler niteliktedir.

Benzer yaklaşımlar Gelenek-STP-SİP-TKP'ye de yönelmiştir. Tipik biçimde demokratik devrimci cenahtan gelen eleştiriler bu çizgide sekterlik izi aramış, en uç konumda yer alan Perinçek gibi aşamacılar işi Troçkizm suçlamasına vardırmış, diğer yanda ise yeni solcu-Troçkist eleştiriler *Gelenek*'i "bekleyen" yol ayrımına işaret etmekten hiç yorulmamışlardır. Giderek, sosyalist devrim teori ve programının emek-sermaye çelişkisine sabitlenmesi gerektiğine dair bir önkabulle hareket edenler, SİP ve TKP dönemlerinde nihayet aradıklarını bulduklarını sandılar. Yurtseverliğin vurgulanması sosyalist devrimden uzaklaşmak anlamına gelecek, geleneksel solun genlerinde içkin olduğu düşünülen milliyetçilik yükselecekti.

Anlaşılan, sosyalist devrim perspektifinin Türkiye'ye uygun olmadığını vaaz eden yaklaşım farklı giysilere bürünerek Türkiye solunun bir dizi kesimini ele geçirmiş bulunuyor.

TİP'ten sonrası

TİP'in çözüldüğü 12 Mart arifesi devrimci demokrasinin de ayrışmasına sahne oldu. Darbe seçeneği devrimci demokrasinin ulaştığı yaygınlık ve dinamizmi taşıyamazdı. TİP sonrasına solda açılan bir kanal budur. *Devrimci demokrasi* 1960'lardan köklü biçimde farklılaşacak ve kendi içinde bir dizi varyanttan yol alacaktır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (Mahir Çayan), Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (Doğu Perinçek), bu sonuncudan türeyen Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (İbrahim Kaypakkaya) hareketlerinin her biri bu anlamda doğurgandır.

İkinci kanal TKP'de Baştımar ve Bilen dönemlerini ayıran *Atılım*'la açılır. Buradan Türkiye sol tarihinin işçi sınıfıyla, uluslararası komünist hareketle, aydınlarla, gençlikle, kadın hareketiyle, hatta köylü kesimlerle kurduğu bağlar ve girdiği rezonans itibariyle özgün ve kitlesel bir deneyim gelişecektir.

Üçüncü kanal devrimci demokrasiye bitişik, ancak kendisi doğrudan siyasal bir hareket giysisine bürünmeyen *yeni sol*dur. Geleneksel çizgi-

den saparak farklı beslenme kaynakları arayan, daha önce değindiğimiz kurgusal Hilmi-Adil-Aybar "hattı" ilk kez *Birikim* dergisinin önemli katkısıyla belirli bir derinlik kazanacak, onu Troçkist yayınlar izleyecektir.

Dördüncü kanal kendisi değil ama öncesi ve sonrasıyla önem taşıyan *İkinci TİP*'tir.

Kıvılcımlı geleneği ve TİP kökenli kadroların özgün bir melezlenmesinden doğan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP); THKO'dan çıkarak Sovyet çizgisine yakın konumlanan ve süreç içinde örgüt ve siyaset kültürü açısından da geleneksel sola kayan Emeğin Birliği-Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP) gibi legal veya illegal partiler; THKO'nun Maocu/Arnavutlukçu mirasçısı Halkın Kurtuluşu-Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP) ile TİİKP'nin arasında kalan veya THKP/C kökenli Kurtuluş, Devrimci Yol ve daha sonra Devrimci Sol ana kulvarlarının arasında kalan bir dizi grup, geleneksel sol ve devrimci demokrasi arasında sıkışan Doktorcu hareketler... Bunların yukarıda sayılan dört kanalın etrafında kümelendiklerini ve özgün bir öneme sahip olamadıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Burada ayrıntılı bir döküm yapmayacağım. Solun tarihi üzerine bugüne dek yapılmış ciddi çalışmaların bu çeşitliliği kucaklayamadığı da açıktır. Tartışmalar kimi handikaplarda boğulmaktadır.

Bir tuzak, sorgulamanın dar örgütsel alana sıkışması ve bunun sonucunda, son derece sınırlı sayıda eski kadro veya bugün sol haritada durdukları yerin özel tarihçesine merak duyanlardan öte bir hitap kitlesi olmamasıdır. Kuşkusuz önemli olan kaç kişinin okuyup dinleyeceği değil, anlatılıp yazılanın toplumsal bir değer taşıyıp taşımadığıdır. Bu anlamda bir alana hitap etmeyen anlatıların tarih tarafından elimine edilmesi kaçınılmazdır.

İkinci sorun, toplum sathında akmayan, dar örgütsel kanallarda yol alan bir tarihin aşırı öznel bir süzgeçten geçirilerek yazılmasıdır. Türkiye sınıflar mücadelesinde, hatta solun içinde gözle görünür bir yer edinmediği rahatlıkla söylenebilecek grupların bu açığı örgüt geçmişlerine abartılı anlamlar yükleyerek kapatmaya çalışmaları sık rastlanan bir durumdur.

Üçüncü olarak, diğer taraftan, yukarıdaki özet tasnife aldığım ana akımların tarihlerinin yazılmasının ve tartışılmasının kendine özgü zorluğudur.

İllegalite koşulları bunun önemli bir bileşenidir elbette. Ancak, örneğin gündeme haydi haydi girmiş, herkesin haklında bir şeyler duyduğu, davaya konu olan ve açık bir kitle çalışması ve belediye örgütlenmesi olan Devrimci Yol'un Fatsa deneyiminin bile çok sınırlı düzeyde ele alınmış olması illegalite mazeretinin yeterli açıklayıcılığa sahip olmadığını gösteriyor. Hiç olmazsa, zamanında ağır polemiklere, keskin ayrışmalara, çatışmalara malzeme olmuş sayısız dergi koleksiyonu incelenmeyi beklemektedir.

Sol tarihte boş sayfalar çok. Ancak bu boş sayfaların toplamından keşfedilmemiş kıtalar da çıkmayacaktır. Açılamayan "sandıklar"ın içinde fazla bir şey veya sanılan kadar şey olmama ihtimali daha yüksektir. Ama bunu bile saptamak için bakılması gerekiyor.

Eğer Carr'ın yargısına katılıyor ve tarihçinin araştırma nesnesiyle arasında "hayal gücü yoluyla anlayış" olması gerektiğini kabul ediyorsanız, işe öncelikle bu öznel olanağa sahip olanlar koyulmalıdır. Başka türlüsü zaten mümkün değildir. X devrimci demokrat grubunun geçmişini perdeleyen, ancak aynı zamanda solun bütünsel ve toplumsal anlamı haiz tarihinin de bir parçasına denk düşen efsanenin, uzaktan bir el tarafından yerle bir edilmesi mümkündür, ancak arada değerli şeyler varsa onlar da harcanacaktır. Verimli bir çalışmanın ancak araştırma nesnesine özgün bir sevgi besleyenlerce yapılması mümkündür.

Kendi payıma o noktada durmak ve en azından şimdilik geleneksel solun dışına, birkaç örnek vaka dışında sevgi ve sahiplenme göstermeye çalışmamak kararındayım. Bu, düşünmemek ve konuşmamak anlamına gelmiyor. Ancak Türkiye yeni solunun, devrimci demokrasisinin değerli ve sevilesi yanlarını keşfetmek benim için kolay olmayacak, kaçınılmaz olarak göstereceğim çaba polemiğe çalacaktır. Bu da yararlıdır, ama başka bir iştir.

'68 Kopuşu mu?

Devrimci demokrasinin temel efsanelerinden biri 1968 kopuşudur. Burada bu konuda, yukarıdaki açıklama ve dileklerimin beni ve okuru rahatlatma olasılığına sığınarak birkaç söz söylemek durumundayım.

Önce genel bir hatırlatma.

1960-1980 döneminin bütünü sol tarihimize bir atılım olarak yazılabilir. Bunda bir sakınca yok. Ancak atılımı mercek altına aldığımızda kimi in-

celtmelere sıra gelir.

Atılım neleri kapsar? Teoriden siyasal açılıma *düşünsel üretimi. Toplumsallaşma* başlığı altına alabileceğimiz siyasal etkiyi, sınıf ve kitle bağlarını. Solda özellikle önem taşıdığını bildiğimiz *örgüt ve kadro dinamiklerini.*

Yirmi yıllık periyodun ilk parçasında düşünsel alanda Türkiye'nin toplumsal yapısı, sanayileşme düzeyi, tarımsal yapılar, işçi sınıfının rolü, MDD-SD, sosyalizmin uluslararası niteliği, sosyalizmin ülkeye özgü yanları, ilk akla gelen tartışma başlıklarıdır. Bunlara Doğan Avcıoğlu'nun çok satan ve entelijansiyanın da bürokrasinin de başucu kitabı haline gelen *Türkiye'nin Düzeni* mutlaka eklenmelidir. İdris Küçükömer ve Sencer Divitçioğlu başka bir kulvardan iki önemli aydın olarak isimlerinden ve eserlerinden söz ettirmişlerdir. İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni* Boran'dan sonra sosyolojiden sol siyasete ikinci kritik giriş örneğidir. 1960'ların bir dizi toyluğa sahne olduğu doğrudur. Ancak burada mükemmelliğe değil üretkenliğe bakıyoruz.

Peki 1970'lerde bu düzeyde ne vardır? Solda Mahir Çayan ortodoksisi bazındaki tartışmalar, Çin-Arnavutluk aktarmaları... Demokratik halk devrimi, ulusal demokratik halk devrimi, ileri demokratik devrim...

Toplumsallaşma açısından bilançoya bakarsak, sol hareketin TİP'in 300 binlik seçmen tabanının ötesine geçtiğini, bunun üzerine çıkan sayıların miting alanlarında buluşabildiğini, günlük gazete tirajlarının 100 binlerle ölçüldüğünü görürüz. Sol siyasal olarak etkindir. İşçi sınıfı bağları, 1970'lerin TKP'sinin en ileri çıktığı alandır. Devrimci demokrat örgütler gençlik hareketinde, kent ve kasaba yoksulları içinde ciddi mevzilere sahiptir.

Ama bir şey eksiktir. 1960'lar TİP'i topu topu yüzde üç oyuyla bile toplumun bütününe solu meşru bir iktidar alternatifi, vicdanlarda karşılık bulan bir gelecek tasarımı, güncel sorunlara yönelik makul ve gerçekçi yanıtlardan oluşan bir set olarak sunabiliyordu. 1970'lerin yaygın solu bir yandan faşizm, diğer yandan sosyal-demokrasi ile sıkıştırıldı ve bu ikili kuşatmaya yanıt üretemedi. Büyüme olanakları mevcut olan ilerici umut CHP'ye kanalize oldu, işçi sınıfı ve aydın dinamikleri bu kanalda eridi. Faşist saldırılar ise solu "kamuoyunda" huzur bozucu olarak algılanan sağ-sol çatışmasına hapsetti. İlk on yılın ideolojik kazanımları ve psikolo-

jik üstünlüğü yitirildi.

Örgüt ve kadro dinamikleri, ilk iki boyuttaki gerilemenin fonksiyonu olarak dramatik biçimde geriledi. Türkiye solu egemen güçlerin darbe stratejisini algılıyor, ama elden bir şey gelmiyordu.

Yirmi yıllık dilimin ilk yarısı yükseliş, ikinci yarısı düşüştür. Özel olarak 1980 darbesini önceleyen ve 1 Mayıs 1977 ile başlatabileceğimiz periyot en büyük yenilginin altyapısının hazırlanmasına sahne olmuştur.

Devrimci demokrasinin 1968 kopuşu denirken devrimciliğin darbecilikten, siyasal düşüncenin Kemalizmden ayrışması, geleneksel solun cenderesinde sıkışan kadro dinamiklerinin serpilip gelişme olanağı bulmasından dem vurulur. Oysa bu "miladı" izleyen yıllarda, "devrim" 1960'larda "ilerici darbe" beklentisinin sahip olduğu toplumsal meşruluğa ulaşamamıştır. Kemalizmden ayrışma, solun halk kitlelerini başka bir ideolojik çağrıya angaje etmesi anlamına gelmemiş, başı dik TİP'e oy isteyen solcunun yerini CHP'nin "oyları bölmeyin" mesajına devrimci terminoloji yardımıyla mazeret üretilmesi almıştır. Bu devrimci terminolojinin faşizme karşı ve demokrasi için getirdiği gerekçeler ise şaşırtıcı ölçüde 1940'ları çağrıştırır. Üstelik o zaman olduğu gibi, yine tek taraflı bir sevgi söz konusudur!

Özgürleşen kadro dinamikleri ise düşünsel derinliğin yitirilmesiyle skolastik tartışmalara kayacaktır. Hareketin kitleselleşmesi, yeni katılan kuşaklara şemalaştırılmış bilgiler ve basitleştirilmiş davranış kuralları sunulmasını, kuşkusuz bir gereklilik haline getirir. Ancak şemalaştırma ve basitleştirme işlemlerinin kurutucu olmamasının güvencesi, yetkin bir düşünsel arka plandır. '68 kuşağı üyelerince yönetilen örgütlerin, kısır sol geçmişi aşmaları söz konusu olmamış, tersine 1960'ların geliştirici girdileri hovardaca harcanmıştır. Kemalizmin aşılmasının kopuş yılına endekslenmesi, toplam sol birikimin küçümsenmesinden başka bir sonuç vermemiştir. Kopuşun yüzeyselleşen ortalama devrimci demokrat akılda yarattığı ilk çağrışım ise silahlı mücadeledir. Mücadelenin bütünselliğinde anlamlandırılmak yerine, bir enstrümanla özdeşleştirilen radikalizmin faşist hareket eliyle hayata geçirilen "toplumu darbeye hazırlama" taktiğine direnç üretemediğini saptamak gerekir. Bu saptama, faşist saldırılara direnen isimsiz kahramanları küçümsemek değildir. 1968 çoğu devrimci demokrat ve bir kısmı 2000'lerde hâlâ önemini koruyan

sol siyasi hareketlerin tarihlerinde anlamlı bir yıl olabilir. Ama bu anlam fazla zorlandığında 1970'lerdeki kurumayı ve 1980'e doğru açıklık kazanan engellenemez yenilgiyi açıklamak olanaksızlaşacaktır.

Devrimci demokrasinin 70'li yıllarını '80 darbesine bakıp geriye doğru damgalamak, az önce Aydınoğlu'nun sosyalist devrim tezini silmekte başvurduğu ve eleştirdiğim yöntemi çağrıştırabilir. Yapmak istediğim bu değil. 1980 yenilgisi, onun öncesinde yapılanların toptan yanlış olduğunu göstermez. Ancak az önceki öznel açıklamaya geri dönersem, bu alan bu kökenle gönül bağı güçlü araştırmacıların ürün vermelerine ve tartışmanın derinleştirilmesine muhtaç görünmektedir. Ben öncesinin defterini dürmek için değil, yalnızca onca emekten sonra varılan yeri betimleme gücüne sahip olduğunu düşündüğüm için bir alıntıyla yetineceğim. Şükrü Aslan, devrimci demokrasinin kent yoksullarına dönük açılımlarından birine ev sahipliği yapan 1 Mayıs mahallesini incelediği yapıtında, mahallenin 12 Eylül sonrasına da gözatar. Mahallenin devrimci nitelikte bir yönetsel organı olan ve seçimle oluşturulan "Yaşlılar Komitesi"nin bir üyesinin aktardığı anekdot şöyledir:

> "Bir gün bir bekçi geldi, 'binbaşı seni istiyor' dedi. Gittim, selam verdim. 'Gel bakalım amca' dedi, sen nerede oturuyorsun! '1 Mayıs'ta oturuyorum' dedim. '1 Mayıs öldü' dedi. 'Artık Mustafa Kemal Mahallesi'nde oturuyorsun!' Bana Atatürk'ten bahsetti. 'Siz Mustafa Kemal'i sevmiyor musunuz?' diye sordu. '1 Mayıs yanlış yorumlanıyor, sizin mahallenize Mustafa Kemal adı tahsis edildi' dedi. Ben de dedim ki binbaşıya; siz tam bir Atatürkçü ile konuşuyorsunuz."[285]

12 Eylül'de toplumsal bir direniş yoktur. Bu anlamda devrimci demokrasinin tipik tutumunu tekil direniş örneklerinde değil yukarıdaki pasaj benzeri yerlerde aramak daha doğrudur.

'73 Atılımı mı?

İkinci "TİP sonrası" moment 1973'e tarihlenir. Türkiye Komünist

[285] Şükrü Aslan, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İletişim yayınları, İstanbul, 2004, s. 186.

Partisi'nin Atılımı... İsim benzerliği olsa da, bu çalışmada yüklenen anlamıyla atılım bu değildir. TKP'nin çözülen TİP'ten devraldığı bazı enerji kaynakları, ileri yaşında devrimci enerjisini sergileme fırsatını yakalayan Bilen liderliği ve başka konjonktürel ve biçimsel faktörlerle birleşir.

TİP'in çözülüşüyle serbest kalan birinci enerji kaynağı genç kadrolardır. "Partiyi arama" güdüsü ilk kez 1920'de, ikinci kez 1940'ların başında ve üçüncüsünde 1970'lerin başında ortaya çıkar. Mistik ve son derece çekici bir yönelimdir bu. Alışıldık yaşamın dışında, başka, kirlenmemiş bir yerde gizli ve gizil bir güç vardır. Bu üç konjonktürde de Sovyet faktörü, arka fonda kendini hissettirir. Birincisinde devrimin, ikincisinde faşizme karşı direnişin kalesidir Sovyetler Birliği. Üçüncüde, içerde partili solun adım adım yüzünü döndüğü, merak ve hayranlık beslediği dünya devriminin en ileri mevzisi, kimine göre öncüsü. Devletin dışındaki tek yayın olarak, somutlanmayan bir uzaklıktan gelen radyo sesi cazibeyi katlıyor olmalıdır.

TİP'in İstanbul Eminönü İlçe Örgütü'nde yoğunlaşan ve Partizan grubu olarak adlandırılan öbek ve Ankara'da gençlik örgütlenmesinden gelen bir ikincisi, hakkında pek az şey bilinen TKP'yle bağlantı kurarlar.

Sol ile doğrudan bağlantılı konjonktürün özelliği çözülüş ve çıkış yolu arayışıdır. TİP'in bıraktığı boşluğun bütünüyle "burjuva devrimini tamamlama"yı hedefleyen bir akımın ardıllarınca doldurulması mümkün değildir. İşçi sınıfı zemininde TİP ile gelişip genişleyen, 15-16 Haziran'la boyutları görülür hale gelen alanda boşluk ortaya çıkmıştır.

Dış konjonktürün de komünizm için elverişli olduğunu söyleyebiliriz. Dünya kapitalizmi İkinci Savaş sonrası genişlemenin sonuna geldiğinin sinyallerini vermekte, emperyalizm azgelişmiş dünyada mevzi kaybetmekte, Vietnam ve Küba devrimleri umut saçmaktadır. Avrupa'da komünist hareket anti-tekelci ileri demokraside, İtalya'da "Tarihsel Uzlaşma"nın, Fransa'da "Ortak Program"ın arifesinde, pek de devrimci olmayan arayışlar içindedir. Ancak bu reformist arayışlar aynı zamanda hareketi yeniden canlandırmaya denk düşüyorlardı. Diğer yandan 1968 Baharı solu diriltmişti.

Ancak TKP adına ortada, açık söylemek gerekirse pek az şey vardır. Dar bir kadronun başında İsmail Bilen! Parti tarihinin önemli bir emekta-

rı, örgütçüsü, örgütsel karşı karşıya gelişlerin sonucunda sevenlerinden çok sevmeyenlerinin sözleri üstünden tanınan, teorik ve siyasal açılardan özel bir parlaklık sergilemeyen, yirmi yıldır yurtiçinde tükenmiş bir partinin merkez yöneticilerinden biri olarak mülteci yaşamı süren Bilen, yetmişli yaşlarındadır. Bu öznel koşullarda sergilediği devrimci enerji, gerçekten çarpıcıdır.

Nâzım Hikmet'in şiirleri dışında İsmail Bilen hakkındaki kişi temelli eleştiriler ve Bilen'in gerek kendisi gerekse başkaları hakkında yazdıklarından hareketle, sağduyulu bir değerlendirmeyle olumlu bir resim çıkarmak güçtür. Bilen'in Sovyet partisinin kadroları acımasızca harcayan pratiklerini Türkiye partisine taşıdığı iddia edilir. Halk İştirakiyun döneminin Baytar Salih'inin[286] tasfiye ve sürgününde payı olduğu, kanser hastası Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın[287] sosyalist ülkeler tarafından kabulünü engellediği söylenir... Bilen TKP tarihini dilediği gibi kesip biçmekte, herkese birtakım yaftalar yapıştırmakta, onu bunu polis ilan etmekte, karalamalarını radyodan yayınlamaktadır.[288] Hatta bu tür nega-

---

[286] *Hacı oğlu Salih memleketimdendi, / Karadeniz'den. / Kocaman gözlü, kocaman burunluydu, / dazlaktı. / Komünistti on dokuzdan. / Dövüştü, / hapse düştü, / yattı Ankara'da, Kırşehir'de. / Sonra geçti bu yana, / yani ikinci vatana. / Baytardı. Kırofabat köylerinde hasta keçilere baktı. / Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı / namuslu, çalışkan parmaklarından. / Sonra, 49'da, Moskova'da, Martın onuncu gecesi, / oturmuş, Engels'i okuyordu, / geldiler, götürdüler, / sürdüler Altay Bucağına. / Ne bir dağ devrildi içinde, / hattâ ne bir toprak parçası kaydı. / Yalnız, inme indi sağına, / altmış yedi yaşındaydı. / Altı yıl, Hacı oğlu Salih / kutladı İnkılâbın yıldönümünü / tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili. / Ve öldü bir bahar günü / elli kişilik barakasında. / Bu akşam Moskova'da bayram eyledik, / kutladık İnkılâbın yıldönümünü: / Dolaştı türkü söyleyerek meydanları Marks / Engels / Lenin / ve Temize çıkma kâadı Salih'in* (Nâzım Hikmet, Moskova, 1956)

[287] *"Derken, Sofya'da, pek orijinal bir yandan dokundurma ile, hayatımda ilk kez herhangi bir 'Türk Komünist Partisi'nin (ki Moskova'da yahut Berlin'de bulunurmuş) beni kendi kanunları dışına atmış olduğu haber verildi, sonra haber inkâr edildi. Bunun mantık sonucu olarak, Moskova ile kısa bir danışıştan sonra, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Almanya Demokratik Cumhuriyeti polisleri, hiçbir izahat verilmeksizin, beni (iki arkadaşımla birlikte) kendi Sosyalist sınırları dışına, Amerikan emperyalizminin askercil üssü Türkiye'nin dostları olan Kapitalist ülkelere doğru, ve İnterpol ağlarına doğru, ne yaşıma, ne geçmişime, ne ameliyat sonrası kanser kanamalarıma ve acılarıma bakmaksızın, püskürtüp attılar. Bu sosyalist adâlet midir?"* (Hikmet Kıvılcımlı, *Brejnev'e Mektup*, İnternette bir dizi siteden ulaşılabildiği için ayrıca kaynak göstermiyorum.)

[288] TKP'nin TİP'in boşalttığı alana yaptığı hamlede de gölgeli bir boyut vardır: *"Ancak*

tif yanların eski TKP'den kimi odaklarda bir davranış kalıbı oluşturduğunu gözlemlemek de zor değildir. Dışarıdan "ahkâm kesmesi" açısından itici, Sovyetler Birliği bağı açısından ise sol kadrolar arasında ilginç bir cazibe merkezidir ve Kurtuluş Savaşı yıllarından beri parti saflarında bir işçi üyedir, Laz İsmail.

Kendisine atfedilen suçlamaların asılsız olduğunu söyleyebilecek durumda değilim. Hacıoğlu, Kıvılcımlı ve başkalarının dramlarının yaralayıcı olduğu da açıktır. Ancak birincisi, Baytar Salih'i şiiriyle ölümsüzleştiren Nâzım'ın, İsmail Bilen için de yazdığı, daha önemlisi yaşamının sonlarında aynı parti organında görev yaptığı atlanmamalıdır. Meselenin söylendiği kadar basit olmadığına bir işaret sayılabilir bu.

İkincisi, siyasetin dilinin ve üslubunun şekillenmesinde bireylerin ne kadar etkin olduğu tartışmalıdır. Bilen, uygulayıcısı ve yayıcısı olduğu görülen tarzın ne ölçüde yaratıcısı sayılabilir? Üçüncüsü, siyaset önceliklidir. Bilen'in kusurları, imza attığı '73 Atılımı'nın, yetmiş yaşında TKP'yi yeniden kurmasının, yeniden kurmanın ötesinde yan ve kitle örgütleriyle birlikte düşünüldüğünde görülmemiş bir kitleselliğe ulaştırmasının, bunlardan oluşan siyasal kimliğinin önüne geçirilemez. Bu anlamda karalamaların karşısına dikilmek etik ve politik bir görevdir.

Bu çelişik ve kuşkulu tabloya sonradan Baştımar'ın yerini alışına ilişkin yorumlar da eklenmiştir. İddiaya göre Zeki Baştımar tecrit edilerek tasfiye edilmiştir Bilen tarafından.[289] Bu konuda da kesin bir kanı oluşturmayı olanaksız hale getiren başka veriler vardır.[290]

'74'te başlayan TKP Atılım'ı ve aradaki ilişkilerin iyi kurulmamış olması 1975'te birdenbire bizim yurtdışındaki ağabeylerimizden Yalçın Cerit'in, siyasi nedenlerle dışarı çıkmış ve TİP'i temsil etme özelliğinde olan bir ağabeyimiz olan Yalçın Cerit'in polis ilan edilmesiyle ilişkiler birdenbire kopmuştur." (Abdurrahman Atalay ile görüşme, Bayındır, *age*, s. 285) Yan bir konu olarak, 74 tarihi ilginizi çekmiş olabilir. TKP ilgili kararı 1973 Mayıs'ında alır. *Atılım* yayınına Ocak 1974'te başlar. Yılların bazen karıştırılması buradan kaynaklanıyor, sanırım.

[289] Metin Gür, *Diyardan Diyara TKP ve Avrupa Yılları*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2002, s. 75

[290] *"Görüşme sırasında Demir yoldaş 1972 sonundaki ciddi hastalığından henüz tamamen düzelmediğinden konuşmakta zorlandığı ve sık sık kimi sözleri bulabilmek üzere uzun uzun düşünmek zorunda kaldığı için birkaç defa özür dileli."* ("SBKP MK Uluslararası İlişkiler Şubesi Başkan Vekili V.V. Zagladin'in Y. Demir ile yaptığı Görüşme Protokolü"– 21 Haziran 1973, Erden Akbulut [derleyen], Zeki Baştımar, *Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar*, Sosyal

Doğası gereği anlatılar –doğru veya yanlış– bütünüyle sübjektiftir ve orada hiç bulunmamış, olayların dışından okurları taraf tutmaya zorlamaktadır. Bu durumda herkesin duygularını kendine bırakmak ve bu kısırlıktan "siyasal sonuçlar"ın rehberliğinde çıkmaya çalışmak gerekir. Doğru iseler, Bilen'in insani açıdan sorunlara neden olduğunu gösteren bu öznel verilerin siyasi etkileri nasıl ölçülecektir? Hangi kuvvetle muhtemel "kötülük", Bilen'in, sonuçları doğrudan siyasal olan '73 Atılımında sergilediği devrimci cesareti gölgeleyebilir?

Hafiyelik değil siyaset! Şu pasaj Bilen'in Baştımar'la arasındaki ayrımı ve yetmişinde kendinde bulduğu enerjinin siyasal karşılığını resmetmektedir:

> "1967-74 arasında İ.Bilen'in, S. Üstüngel imzasıyla Yeni Çağ'da yayınlanan yazıları var. Bu yazılarda işçi sınıfının temel ve öncü güç olduğu, ulusal demokratik cephede proletarya hegemonyasının gerekliliği, TKP'nin örgütlenmesine ve güçlenmesine ağırlık vermeden girişilecek bir 'cephe' oldu-bittisinin sağ eğilim olduğu vb. görüşler yer alıyordu. UDD'ye (Ulusal Demokratik Devrim) Zeki Baştımar'dan örneğin daha farklı bir içerik kazandırıyordu. Çok daha önemlisi 'şunlarla birleşelim ötekilerle cephe kuralım' diyenlere İ.Bilen 'Önce parti; önce parti olalım işimize bakalım!' diyordu."[291]

Politikalarının içeriği itibariyle çok benzeşen MDD ile dışardaki TKP'yi ayıran da "önce Parti"dir ve önemsiz değildir. Daha doğrusu, bu ayrım yalnızca TİP'in sosyalist devrim çizgisi karşısında önemini yitirir. Ne çare ki, hem sosyalist devrimciliğin hem parti'nin önemli olduğu periyot neredeyse yoktur!

1973 Atılımı pratikte Bilen'in SBKP'yi ikna etmesiyle başlar. Merih Akseymen Kudsal'a göre 1973 Atılımı'nı SBKP istemeyerek kabul etmek zorunda kalmıştır.

"Bunu kabul ettiren Bilen yoldaş partizan ve devrimci bir lider

---

Tarih Yayınları, İstanbul, Haziran 2009, s. 49)

[291] "Haluk Yurtsever ile söyleşi", *Gelenek*, sayı 67, s. 53

olduğu için SBKP'nin üst yönetim kademelerinde sevilmiyordu. Bilen yoldaş da onları sevmiyordu."[292]

Bu tanıklığı kesin ve mutlak doğru olarak almıyorum. Ancak kuralı hatırlamak gerekiyor: TKP'nin Türkiye'ye yönelik atak politikaları, sanılanın tersine, kural olarak SBKP ile uyumsuzdur. Bu uyumsuzluk abartılmamalı, sınırının olduğu da bilinmelidir. Bu sınır birilerinin astığı astık kestiği kestik tarzından çok, uluslararası hareketin parçası olma hukukundan ileri gelir. Bir izlenim olarak, 1973 Atılımı sırasında belirli bir doğrultu farklılığına "rağmen" harekete geçen dönemin TKP'si, ilerleyen yıllarda Sovyetler'le ilişkisinde bu pozisyonu ve duyguyu yitirecektir. TBKP'den sonra ise Haydar Kutlu, glasnostu SBKP'den önce keşfetmekle övünmeye bile kalkar. Böyle bir övünmenin kişiliksiz bağımlılığın üstünü örtmek için icat edildiği bellidir. Tabii, bu arada herhangi bir ülkede herhangi bir komünist partinin kendini tasfiye etmesinin faturasını SBKP'ye çıkartmanın anlamsız olduğunu da eklemeliyim. Söz konusu partinin tasfiye edilebilir bir durumda olması, bizzat tasfiyeciliği benimsemesi gibi faktörler, daha belirleyicidir.

Atılım kararıyla birlikte Parti Okulu yeniden çalışmaya koyulur. TKP, DİSK içinde hızla belirleyici güç haline gelir. Tabii bu kez de 15-16 Haziran'ı DİSK'in içinde faaliyet yürüten bir TKP komitesinin kotardığı yolunda "anonim" rivayetler dolanmaya başlayacaktır. Gençlik örgütü, bu toplumsallığın devrimci demokrasinin tapulu arazisi sayılamayacağını kanıtlayacak bir kitleselliğe ulaşır. TKP yaşama geri dönmüştür. Geçmişiyle arasındaki organik, kişilerde somutlanan bağların varlığına karşılık, buna yeni bir TKP olarak bakmak daha sağlıklı olacak, anlamayı kolaylaştıracaktır.

Ancak '73 Atılımı da, 60-80 döneminin genel akışına istisna oluşturmaz. İkinci yarının yenilgiyi hazırladığını anlatmaya çalışmıştım. Hamle yapan TKP'nin buraya nasıl yerleştiğini görmemiz gerekiyor.

Bir: "Önce örgüt, önce parti" Leninist bir deyiştir ve geleneksel solun

[292] Merih Alkeymen Kudsal, "Giriş", Nihat Alkeymen (R. Yürükoğlu) *Irmak Gibi Mektuplar 1974-1976*, Tüstav yayınları, İstanbul, Ocak 2003, s. 43.

ayırt edici bir özelliğidir. Ancak bu öncelik, partinin teorik, ideolojik, programatik açılardan içinin boş bırakılabileceği yönünde yorumlanabilir mi? Önce örgüt-önce parti, toplumsal hareketlenmenin hem bir kaldıraç sayesinde ortaya çıkartılabileceği, hem de öncülük fonksiyonu hayata geçirilmeksizin devrimci bir doğrultuya kanalize edilemeyeceği anlamına geliyor. İstim arkadan gelsin, anlamına değil. Hatta önce ortada, yani liderlerde ve kolektif öncü olarak partide, herkesin bağlandığı güçlü bir "tez" olmalıdır.

> "Parti içinde ve çevresinde toplanan insanlar siyasal sorunlara net yanıtlar istiyordu. Bizim Kürt sorunundaki stratejimiz nedir?.. Arap, Laz, Çerkez gibi ulusal azınlıklar mı diyeceğiz başka bir şey mi?.. Türkiye'deki işçi sınıfının partileri mi partisi mi var?.. TİP'le ilişkimiz ne olacak?.. UDD nedir?.. Bağlaşıklarımız kimdir? UDD'yi CHP ile mi, Kürtlerle, devrimci demokratlarla mı kuracağız?.. CHP'ye Sosyal Demokrasiye karşı tavrımız ne olacak?.. Kemalizme karşı tavrımız ne olacak?.. Türkiye'deki devrim sürecini nasıl görüyoruz?"[293]

Yoktur. Başlangıçta özellikle yoktur sanki. 1960'lardan "doktrin tartışması" yorgunu olarak çıkan kadroların böyle bir merakı da yoktur. Üstelik netlik yerine herkesin aradığını bulabileceği bir katalog daha işe yarar. Tarihsel TKP kökenli iki dalga, MDD ve '73 Atılımı, "zayıf kitap" ama "etkili anlatıcılara" çok şey borçludurlar. Belli ve Bilen teorik açıdan TKP'nin en zayıf veya parlaklık göstermeyen liderleri olarak başka bir şey yapmışlardır. Belli, Amerika'da siyahlar arasında komünist olmuş, dünyayı gezmiş, partinin gençlik teşkilatını kurmuş, nam salan eylemler yapmış, Yunanistan İç Savaşında elde silah savaşmış, vurulmuş bir yaşayan efsanedir. Kurtuluş Savaşını görmüş, bütün tarihe tanıklık etmiş Bilen'in de o kadar "eylem merkezli" olmamak kaydıyla, ondan aşağı kalır yanı yoktur. Birbirlerini kovboy ve bürokrat olarak görmeleri ise anlaşılır bir durumdur.

İdeolojik boşluğu teyit eden başka birçok anlatıya rastlıyoruz.

Bilinçli bir çabayla, güçlü bir entelektüel üretimle doldurulmamışsa

[293] "Haluk Yurtsever ile söyleşi", *Gelenek*, sayı 67, s. 54

da, su yolunu bulur. *İkinci* olarak; TKP, MDD'den farklı olarak kendisini işçi sınıfının öncü partisi olarak konumlandırır, ama Türkiye'nin önündeki devrimci adımı bir demokratik aşama olarak görmeye devam eder. TKP'de Parti ve İşçi Sınıfı vurgusu, ömrü bir dizi iç tartışmayla geçen ve bu tartışmalarda yıpranan Türkiye "İşçi" "Parti"siyle karşılaştırılamayacak ölçüde önemli bir mevkiye oturur. Bunun partinin fetişleştirilmesi olduğunu söyleyen de çıkmıştır. Kanımca Parti'nin hak ettiği yer böyledir. Elbette oturtulduğu yüksek mevki, içinin boş olmasının tolere edilmesini değil, dopdolu olmasını getirmelidir.

1970'lerde işçi sınıfına doğru ilgi kayışı solda genel bir eğilimdir. En katı "zinde kuvvetler"ciler, köylücüler bile başkalaşmış, 1970'lerin Aybar'ı, basbayağı işçici emareler göstermiştir. Ancak TKP'nin aynı eksende yorumlanması yeterli olmaz. TKP burada tarihsel bir avantaja sahiptir. Atılımın başlangıç noktasında bu avantajın büyük bölümünün güncel bir karşılığı bulunmamakla birlikte, kısa sürede TKP'nin işçi sınıfı ve sendikalarla kurduğu güçlü bağlar dikkat çekicidir.

Üçüncü olarak, su yolunu İleri Demokratik Düzen, buna giden yolda da Ulusal Demokratik Cephe'de bulur. Tabii, şöyle değil:

> "TKP, daha ilk yıllarında bir CHP ve özellikle Kemalizm geleneği ile gebedir. Bu yüzden TKP, bütün tarihi boyunca MDD'ci, CHP'ci olduğu için, bu anlamda da sermayeci olmuştur. TKP böyle olduğu için işçi sınıfı içinde kök salamamıştır. TKP adını taşıyan kuruluş böyle olduğu için 1951 yılındaki büyük tahribattan sonra, toplanamamıştır. Bunun için de 1961 yılında legale çıkamamıştır. Yoksa, ne yasal engeller ne de diğerleri birinci derecede önemlidir. MDD'ci, Kemalist geleneği olan, bu anlamda CHP'ci ve bu anlamda sermayeci bir örgüte toplum içinde büyük bir ihtiyaç olmadığı için, buradaki 'boşluk' CHP tarafından ve CHP'nin prestij yitirdiği zamanlarda da cuntacı akımlar tarafından doldurulduğu için TKP adını taşıyan kuruluşa yer kalmamıştır...
>
> Söylediklerimi kanıtlayabilirim: TKP, 1976 yılından sonra ve ancak CHP'nin açık icazeti ile yükselebilmiştir."[294]

[294] Küçük, *Parti Tarihine Katkı 1*, 1978, s. 72

Bu satırlar Yalçın Küçük'ün büyük ve öznel abartmalarından biridir. 1970'lerdeki işçi hareketini yok saymak, bir çuval inciri berbat etmek olur. Daha önce Yurtsever'in anlatımındaki gibi "UDC'nin kiminle yapılacağı" konusunda ne 1976'dan sonra ne de önce bir belirsizlik var. Ecevit CHP'si, komünist cepheciliğin arayıp da bulamayacağı kadar soldadır. Ancak CHP'nin TKP'nin elinden tutmak yönünde bir tutumu olmamıştır. CHP'nin, ancak komünist parti yasağına ve 141-142'ye karşı kampanya yayıldıktan, "TKP'ye Özgürlük" alanlarda yükselen bir slogan haline geldikten sonra, konuyu demokrasi açısından gündeme aldığı görülür. Bunda da bir sorun yoktur, sol yanı kabardığında sosyal-demokrasi de belli bir süreliğine sola kayar. Yalçın Küçük'ün TKP-CHP bağını "açık icazet" olarak nitelemesindeki kişisel ve psikolojik pay ise bilinmeli, not edilmeli ve geçilmelidir. TİP'e verdiği yazılı savunmasında Küçük kendisini TİP'ten Bülent Ecevit'in tasfiye ettirmekte olduğunu iddia eder.[295] TKP'nin '73 Atılımı CHP icazetiyle yapıldıysa, CHP için de bir Sovyet faktörü gündeme getirilmek zorundadır. Bunu geçelim. Akan suyun bulduğu yol, CHP ile cephe kurmaktır.

Muhalefetteki burjuva partisiyle ittifak arayışı sabittir, ancak bir değişim de vardır. İşçi sınıfının varlığını merkez alan ve işçi sınıfı içinde örgütlenebileceğini görüp gösteren TKP, artık Üçüncü Dünyaya özgü "kapitalist olmayan kalkınma yolu"ndan kapitalist ülkelerin "ileri demokrasi" sınıfına geçmiştir.[296] *Dördüncü* dikkat çekici boyut budur.

Bu noktada, Türkiye'yi geri ülkeler arasında klasifiye etme eğilimini hep sürdüren SBKP'nin yaşanan maddi gelişimin karşısında belirli bir esneme gösterdiğini görürüz. Ancak Sovyetler'den bakıldığında Türkiye'nin toplumsal gelişkinliği, sınıfsal dinamikleri ve sosyalizme elverişliliği küçümsenmeye devam edilecektir. SBKP sosyalizm diyerek risk alan bir TKP'ye angaje olmak yerine, ilerici bir burjuva müttefik bulma olasılığını hep saklı tutmuştur.

---

[295] *"Nihat Bey ile konuşurken düşünmeye de başladım ve birdenbire bağırdım: 'Nihat Bey, Bülent Bey benim kellemi istiyor!' Devam ettim: 'Pazarlık teklifi açık. Şu şunun karşılığında Yalçın Küçük'ün kafası"*. (Küçük, *age* 2, 1978, s. 10) Doğrusu TİP'in Küçük'ü tasfiye etmek için Ecevit faktörüne ihtiyacı olduğu düşüncesi çok yersiz görünüyor.

[296] Ömer Ağın, *Kürtler, Kemalizm ve TKP*, VS yayınları, İstanbul, Eylül 2006, s. 266-267

Beşinci olarak, TKP'nin en önemli özelliğinin en büyük yanlışa dönüşmesidir. Hızlı girdiği DİSK'i Ulusal Demokratik Cephe çağrısı için öne çıkartan TKP bu yolla çok tehlikeli bir oyun oynamış, sendikal hareket CHP'ye açılmıştır. Türk-İş'ten kopan, eski CHP milletvekili Abdullah Baştürk başkanlığındaki Genel-İş sendikası, DİSK'e katıldığında konfederasyonun en büyük sendikası haline geliyor ve genel merkez dengesi otomatik olarak değişiyordu. 1977'de o güne kadar TKP politikalarıyla frekans tutturan, örneğin UDC çağrısını deklare eden, Birinci TİP kurucusu Kemal Türkler, Baştürk karşısında kongreyi kaybetti. Sendika, uluslararası komünist harekette öncü parti ile sınıf kitleleri arasında, siyasal hareketle kendiliğindenlik arasındaki biricik ve yerleşik halkaydı. TKP bu mevziyi akıl almaz bir hoyratlıkla harcamıştır. Bu noktaya gelinirken DİSK içindeki eski TİP mevzilerinin zayıflatılması, tasfiye edilmeleri "gerekmiştir". Yalçın Küçük'e, TKP ile CHP arasında cepheyi kurulmuş farz ettiren bir etken de bu olabilir.[297]

Altıncı olarak, ama yukardakilerin ayrılmaz bir parçası olduğunu ihmal etmeksizin 12 Eylül'den önce gelen yenilgiye bakmalı.

> TKP, 12 Eylül'e karşı fabrikalardaki güçlerini harekete geçirebilir, darbe sonrasında onlarca fabrikada iş durdurabilirdi. Bunlarla kuşkusuz cunta püskürtülmüş olmayacaktı. Ama direniş geleneği ve bu yolla da toplumsal bir saygınlık ve meşruiyet kazanılmış olacaktı. O zamanki TKP önderliği böyle bir şeye kalkışmadı. 'Partiyi koruma' başlı başına amaç haline getirildi. Bunun arkasında ise cuntaya 'iyi paşa-kötü paşa' temelinde 'ayrımlı' yaklaşımların, 'bize dokunmazlar' beklentilerinin şekillendirdiği bir siyasal anlayış yatıyordu."[298]

"İyi paşaları" 2000'lerde Doğu Perinçek ve Yalçın Küçük'ün bile gördüklerini sanmam! TKP gerçekten de darbenin faşizme yönelmek yerine ortalamacı bir uluslararası dengeye oturabileceğini düşünmüşe benzemektedir. Tutukluk hali bununla ilgili olmalıdır ve aşılması için birkaç ay

---

[297] Bak.: İlhan Akalın, *DİSK Kısa Tarihi (1960-1980)*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995 ve Ergun Erdem, "Sosyalist Hareketimiz ve Sendikalar", Sosyalist İktidar, no. 3, Aralık 1979 (veya A.H.Dinler, *TİP Tarihinden Kesitler* içinde)

[298] "Yurtsever ile Söyleşi", *Gelenek*, sayı 67, s. 57

geçmesi gerekecektir. Ama faşist diktatörlüğe karşı mücadelede asıl sorun, ideolojik yenilginin darbeden önce, iktidar perspektifinin terk edilmesi ve demokrasicilikle alınmasıdır.

> "Murat Tokmak direniyor: 'Hiç olmazsa Uzel fabrikasına gideyim. Ben yıllarca orada çalıştım, işçiler beni sever, bana güvenirler. Bu haksız ve adaletsiz darbeyi protestoya çağırayım. Devrimden söz etmiyorum, hiç olmazsa hayır diyelim. Vururlarsa vursunlar, ona da hazırım' diyor. Sıtkı Coşkun, tüm ikna yeteneğini kullanıyor: 'Kesinlikle direneceğiz ama hazırlık yapmamız gerek. Böyle zamansız hareket bizi kırıma götürür.' Tartışma dördüncü katın merdivenlerinden, dış kapının eşiğine kadar devam ediyor. Orada da sürüyor. Sonunda Sıtkı, Tokmak'ı ikna ediyor. Kimbilir ne kadar insan, ülkenin dört bir yanında ikna edildi. Sıtkı'nın sözünü ettiği uygun zaman hiçbir zaman gelmiyor."[299]

Öyküyü aktaran Mustafa Satış'ın tanıklığının güvenilirliğini test etme şansım bulunmuyor. Maden-İş'ten Murat Tokmak daha sonra DİSK Genel Başkan Yardımcılığı da yapmıştır ve bu konuda bir söz söylememiştir. Sıtkı Coşkun'u ise genç yaşta kaybedeli hayli zaman geçti... Önemli olan neden direnilmediğinin veya neden direnişin cezaevinde verilmek zorunda kalındığının anlaşılmasıdır. Aslına uygun olsun olmasın, eski TKP'li Mustafa Satış'ın geleneksel sol için aktardığı anekdot ile araştırmacı sosyolog Şükrü Aslan'ın 1 Mayıs mahallesinden bize taşıdığı diyalog aynı gerçekliğe denk düşmektedir.

Direniş 12 Eylül'de geleneksel solun da tipik tutumu olmamıştır. Sol, darbeden daha önce ideolojik olarak yenilmiştir. Hem devrimci demokrasi, hem geleneksel sol...

Somut olarak 1970'lerde TKP aslında Atılımı daha mutedil bir kanala, bir CHP hükümeti altında meşruluk kazanmaya bağlamak istiyordu. TKP siyasi iktidara bakmıyordu.

İki notum daha kaldı. *Yedi:* Buradaki eleştirel değerlendirmenin merkezinde sosyalist iktidar perspektifi oturuyor. TKP'nin bundan yoksunlu-

[299] Mustafa Satış, *Örgü*, http://www.mustafasatis.com/kitap/orgu.pdf, s. 71. 2012 yılında Naciye Babalık bir sohbetimizde bu olayı Sıtkı Coşkun'un kendisine teyit ettiğini aktardı.

ğunun çeşitli boyutları arasında bir gezinti yaptık. Peki sosyalist iktidar perspektifinden uzak düşen İleri Demokratik Düzen programı ve bu doğrultudaki Ulusal Demokratik Cephe açılımı, yalnızca birer yanılsama mıdır? Başta Bilen, TKP hayal mi görmüştür?

CHP konusunda hayal görüldüğü, bence kesindir. Solun, kendi sağındaki bir gücü "kullanma" fikri bunca acı deneye karşın şaşırtıcı biçimde sürüyor. 1970'lerin sıcak günlerinde, bir aralar, fırsat bulan devrimci genç, polisiye bir önlem olarak cebine bir "CHP Gençlik Kolları Üye Kimlik Kartı" atardı. "Hangi örgüttensin?" sıkıştırmasından kaç kişi bu yolla kurtuldu bilemem, ama bunun uygunsuzluğunun ötesinde, kuşbakışı bakıldığında düzenin, CHP eliyle solu kötürümleştirmesinin gündelik bir örneği olduğunu söyleyebilirim.

TİP için yapılan şu değerlendirme kanımca çok yerindedir:

> "CHP'nin bu sola kayışı, kuşkusuz, dolaylı da olsa TİP'in meşruiyetine katkıda bulunacaktı. Ama bir çeyrek yüzyıl sonra, TİP'in anladığı haliyle sosyalizmin ayaklarının altından toprağı kaydıranın, kendi içinden çıkan veya çıkmayan Marksist akımların düşmanlığından çok 'Ecevit Hareketi'nin rekabeti olduğunu görmek görece kolaydır."[300]

CHP, SHP, ANAP, DYP, AKP... solda beklenticilik belirli ölçülerde bir davranış geleneği oluşturmaktadır ve külliyen hayaldir. Bu kısım böyle olmakla birlikte, 1970'ler TKP'sinin ana projesinin temelsiz olduğu, aynı ölçüde kolayca söylenemez. Türkiye'nin 27 Mayıs'la girdiği siyasal istikrarsızlığın, hatta devlet içindeki çözülme dinamiklerinin bastırılması için egemen güçlerin geliştirdiği önlemler sonuç vermiyordu. 12 Mart antraktından dönüşte popülist bir sosyal-demokrasinin yükselişi karşılamıştı herkesi. Onca basınca, katliama karşılık sol güçlenmeye devam etmekte, onun içinde TKP özel bir ağırlığa sahip hale gelmektedir.

Kuzey Akdeniz kıyılarında sıralanan ülkelerin üçünde faşist rejimler krize sürüklenmişti. Büyüme evresini kapatan kapitalist sistem, merkezin hemen çevresindeki bu değişim karşısında çaresiz olmamakla birlikte sı-

[300] Eyüboğlu, *age*, s. 46.

kıntıdaydı. Türkiye'nin bir faşist darbeye hazırlanması olasılığı 1970'lerin ilk yıllarında olgunlaşmış bir program sayılamaz. Dolayısıyla şişmeye başlayan faşist gericiliğin ne ölçüde merkezi bir stratejinin parçası, ne ölçüde bir dengesizlik unsuru olduğu tartışmalıydı. Bu verilere, risk almamak, küçük adımlarla yürümek yönündeki Sovyet tercihini de ekleyin...

Sovyetler Birliği'nin yanı başında, stratejik önemi yüksek Türkiye'nin, zaten yirmi yıldır bir türlü oturmayan NATO karakolu lisansının geri çekilmesi, bunun yerine, bağımsızlıkçı, demokratik bir denge tutturulması ciddi bir modeldir. Yanlıştır yanlış olmasına, ama bu kaba bir reformizm, uzlaşmacılık vb. eleştirisiyle halledilecek bir konu değildir. TKP'nin İDD ve UDC'sinin arkasında, genel olarak ne kadar farkında olunduğunu bilemesek dahi belirli bir iç tutarlılığa sahip sistematik yaklaşım vardır. Sorun, bunun sosyalist iktidar perspektifinden yoksun olması, bu nedenle zayıf kalması, enerji üretememesidir. Oysa Türkiye gibi bir ülkede herhangi bir sol siyasi projenin başarısının kritik bir önkoşulu vardır: Bu projenin arkasına güçlü bir yığınak yapılmalıdır. Projenin, daha onu hazırlayan kişilere enerji katmadığı, örnek olsun CHP'den, küçük burjuva veya burjuva demokrasisinden medet umulmasıyla, bu uğurda işçi hareketinin bile pazarlığa açılmasıyla gelişen rehavet ortamı, dengeyi düzen cephesi lehine bozacaktır. İktidar perspektifi bu nedenle de önemlidir. İktidarı hedeflemeyen nihai olarak değil, gündelik olarak da kaybeder.

Dolayısıyla sağına yönelik beklentilere önemli yer ayıran bir strateji, istediği kadar başka güçlü, tanımlı, iyi düşünülmüş dayanakları olsun, başarı şansından yoksundur. Zira tarihi projeler değil sınıflar arasındaki mücadele belirler ve karşı tarafa hayırhah yaklaşan bir solun gardı düşmüş demektir.

Bu kadarı yeter, ama kabaca özetlediğim strateji, dünya ölçeğinde de sınıf mücadelelerine yanlış bir bakışı bünyesinde barındırıyordu. Sıkışan emperyalizmin emek karşısında geri adım atarak kimi uzlaşmalara razı geleceği teorik açıdan anti-Leninisttir. Leninist emperyalizm teorisi tam tersi sonuçlara varır. 1970'lerin başındaki düğümün emperyalizmi hangi yöne sevkedeceği Şili'de 1973 Pinochet darbesiyle açıklık kazanmıştır.

Sekizinci ve sonuncu nota geldim. Kanımca 1970'lerin Türkiye

Komünist Partisi'ne TİP ve özel olarak TİP'in *Yürüyüş* gazetesi aracılığıyla yöneltilen eleştiriler haklıdır. Ancak TİP 12 Mart sonrasına baştan yenik girmiştir. TİP'in doğru değerlendirmelerinin patinajdan başka bir çıktı vermesi için, soğukkanlı bir gözle baktığımda herhangi bir neden bulamıyorum. Dönem doğru programa kucak açmamaktadır.

Bu noktadan devamla '73 Atılımı ile ilgili alt başlığımızı dönemin Türkiye İşçi Partisi'yle kapatalım.

Soru şudur: "*MDD çizgisi kendisini ıslah etme yoluna gitmişti. Peki ya sosyalist devrim tezi?*"[301]

Hepsi birbirine benzeyen ve teorik arka planları pek yüzeysel demokratik devrimcilerin her biri bir alanı tutabiliyordu. Kentli öğrenci gençlik, taşra demokratları, kent yoksulları. Devrimci demokrat yelpaze, halk savaşından gerilla savaşına, radikal kitle örgütlenmesinden yeni toplumsal hareketlere kadar farklı renklere sahipti. Kendi payıma bu farklardan türeyen dinamizmin düzeyinden 1970'lerde de tatmin olamamıştım. Ancak açıkçası devrimci demokrasi toplumda ve ideolojiler dünyasında gerçek bir alana sahipti. Buna yukarıda betimlemeye çalıştığım, TKP'nin aşamacı modelini, Doğu Avrupa Halk Demokrasileri kokan TSİP'i, radikal mücadele araçlarını ve kültürünü geleneksel sola sokan TKEP'i de ekleyin. İrili ufaklı bir dizi sol hareket Türkiye toplumunda bir anlama sahip görünüyorlar. İyi de, TİP ve sosyalist devrimcilik nerede?

Demokratik devrim varyantları, SD'nin alameti farikası olan kapitalizmin maddi gelişmişlik düzeyi konusundaki tekelini kırmıştır; demokratik devrim programları kendilerini farklı maddi gelişkinlik düzeylerine adapte ediyorlardı.

İşçi sınıfının rolü ve sınıf örgütlenmesi alanında aşamacı TKP, sosyalist devrimci TİP'i, pratikte boşa çıkartır. Strateji ve siyasal açılımlarla, giderek taktiklerle zenginleşmeyen bir sosyalist iktidar perspektifi, anlamlı bir teorik ders olarak, daha iyisi parti programında yazılı olarak kalır, yayın organında sık sık hatırlatılır. Peki, TİP iktidar perspektifi ve işçi sınıfı öncülüğü konularındaki ilkeselliğinin üstüne, siyasal mücadeleyi kolektif bir kurmay olarak yönetmeye ehil bir parti midir? "Yasal parti" olarak TİP

[301] C. Hekimoğlu, "Bir Tartışmada Yeni Ufuklar", *age*, s. 44.

belirli gelişkinlikte bir kurumsallığa sahipti. Elli yıl kongre toplamamış bir TKP'ye, nasıl bir işleyişe sahip olduğu bilinmeyen, zaten sahip olup olmadığı da ne belli ne de önemli olan devrimci demokrat hareketlere göre TİP farklıdır... Kurumsallığın ve bu anlamda gelişkinliğin kötü özellikler olduğunu söylemiyorum; sadece, iyi de, ne yararı var diye soruyorum!

Siyasal mücadelede başarı kriteri başlı başına değerlidir. TİP'in başarının yolunu tarif eden bir stratejisi olmamıştır.

Metin Çulhaoğlu, ikinci TİP kuruluşunda bu anlamda öne çıkan değerlendirmeleri şöyle özetler:

> "... İkinci TİP bir, 'Bizim dışımızdakilerin, bize alternatif olma iddiasını taşıyanların yanlış olduklarını pratik kanıtladı. Dolayısıyla bizim yeniden ciddi bir biçimde güçlenme şansımız var' varsayımına dayanıyordu. İki, 12 Mart döneminde yarım kalmış sayılabilecek Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim tartışmasına, Sosyalist Devrim tezine yeni bir boyut kazandırarak, altını daha iyi doldurarak, yeniden yola başlama motivasyonu vardı. Üçüncüsü, özellikle 15-16 Haziran olayları ile birlikte yeni jenerasyon işçi önderleri ortaya çıkmıştı... Biz bu işçi kesimiyle ara kadrolarımızı da güçlendirdik, bu insanların büyük bölümü yeni kurulacak partide görev alacaklardı..."[302]

Görüldüğü gibi bu beklentiler pratikte doğrulanmaz. 1960'ta sendikacıların TİP'i tıkanınca çözümü aydınlarla buluşmakta bulmuştu. 1975-78'in sosyalist devrimci TİP'i de, tıkandığında çareyi aşamacı TKP'yle buluşmakta aradı. Böylece programını birlik sorununa kurban vermek zorunda kaldı.

Siyasette içerik önemlidir, siyasi partinin önce sözü olmalıdır. İyi de, sadece sözün doğruluğu, bir siyasi parti olmak için yeterli midir?

İkinci TİP için ek tartışma

İletişim'in *Sol* cildini eleştirel bir incelemeye tabi tutan Aydınoğlu, kuşkusuz her şeyi ele almakla yükümlü tutulamaz. Ancak Mete Tunçay'ın

[302] Çulhaoğlu ile görüşme, Bayındır, *age*, s. 147.

TKP'ye uyguladığı yöntemi eleştirirken, onun hayli benzerini Orhan Silier'in de TİP'e uyguladığını nasıl gözden kaçırmış olabilir?

Aydınoğlu, atlamayı tercih etmiş olmalıdır.

Silier, içinden geldiği İkinci TİP'e Tunçay'ın TKP'ye dönük "sevgisizliği" ile yaklaşır.

> "... 1960'ların hayli köşeli formülasyonlarla da olsa, dünya sosyalizminin birçok sorununu tartışma gündemine alabilen parti, ironik bir biçimde, 1970'ten itibaren içine girdiği 'bilimsel sosyalistleşme' çizgisini sürdürerek uluslararası birikimden gerçekten yararlanmanın kapılarını büyük ölçüde kendisine kapatmış oldu."

Silier, Boran ve arkadaşlarının yanlışının sosyalist devrimle doğrudan ilgili olduğunu düşünüyor. Sosyalist devrimcilik TİP'i geleneksel sol kimliğe, Leninizme taşıyor. Silier buna sıkılıyor.

Yanlışı daha somutlamaya sıra geldiğinde hedef tahtasına Küçük ve *Yürüyüş*'ü yerleştirmesi de tutarlıdır. TİP'in tartışıldığı birçok kaynakta işin bu bölümünün etrafından dolaşılır, 1978'de *Yürüyüş* yazarları merkezli muhalefetin tasfiyesi, üzerinde fazla durulmamakla birlikte, genellikle parti içi demokrasi kavramına atıfla tatsız bir olay olarak kaydedilir. Silier ise on yıllar sonra tasfiyeye sahip çıkmaktadır.

> "Parti kurucu ve yöneticileri, daha kuruluş sürecinden başlayarak partiyi içine kapayan bu tür bir yarışı sürdürürken, günlük politikanın çizilmesinde ve parti yayınları alanında ilk tutumun sonuçlarını daha da ağırlaştıran bir seçim yaptılar. Partinin ana yayın organı olan haftalık *Yürüyüş*'ün başyazarlığını ve entelektüel odaklarla ilişkide ağırlıklı rolü, ilgi çekici bir biçimde, daha sonra eksantrik düşünceleri ve Sebatayist avcılığı ile ünlenecek olan Yalçın Küçük'e ve çevresine ihale ettiler. (...)
>
> Partinin merkez yönetim organının yönlendirme ve denetiminden geçmeyen bir fiili sözcülük işlevi, ilgili kişi ve çevresi partiden uzaklaştırılıncaya kadar, faşizmin yaklaşan ayak seslerine kulak tıkayan, diğer tüm sol çevrelere karşı alabildiğine sekter, Ankara kulislerine ve didişmelerine boğulmuş bir günlük politika izlenmesine yol açtı. Aşırı sağın önde gelen liderleri ve kalem-

lerinin ya da militarizmin değil, Abdi İpekçi, İsmail Cem, Uğur Mumcu ve benzeri kişilerin *Yürüyüş*'ün hedef tahtasında olduğu uzun bir dönem yaşandı.

Bu süreçte, partinin Merkez Eğitim ve Araştırma Bürosu toplantı ve seminerlerinde, aylık yayın organı *Çark-Başak* ve teorik yayın organı *Yurt ve Dünya*'da yer alan yazılarda geliştirilen alternatif politika önerileri, ancak sekterlik ve keskinlik ayıbını kısmen örten yamalar olarak kaldı. Daha geniş demokratik haklar ve barış-can güvenliği için yapılan açıklamalar ve yürütülen kampanyalar, CHP'ye 1977 seçimlerinde yapılan çağrı gibi çalışmalar *Yürüyüş*'ün yaptığı yayın aracılığıyla estirilen rüzgarla büyük oranda etkisizleşti."[303]

Silier, *Yürüyüş* başyazarı Yalçın Küçük'ü mü tartışmak istiyor, yoksa başka dönemlerin Yalçın Küçük'ünü mü? Küçük'ün politik kariyerinde *Sosyalist İktidar* dergisi, *Aydın Üzerine Tezler*'le tanındığı ve bir aydın hareketi örgütlemeye çalıştığı 1980'li yıllar, *Toplumsal Kurtuluş* dergisi, PKK hareketiyle yakın temas ve yurtdışı yılları vardır. Burada tam bir liste çıkartma amacım olmadığı için, diyelim ki, sonrasında da "Orducu" ve Silier'in tabiriyle "Sabetayist avcılığı" gelsin... Bu listenin sonlarında yer aldığı kesin olan, yani 20-25 yıl sonra sırası gelen bir evrenin, *Yürüyüş* ve İkinci TİP tartışılırken araya sokuşturulması, dar bir polemik olarak bile sakildir. Eğer "modern Türkiye'de siyasal düşünce çerçevesinde sol"un masaya yatırıldığı bir ansiklopedik yapıt söz konusu ise, bu yazının, bilimsel kriterler itibariyle sahibine iade edilmesi, "düzeltme" falan da istenmemesi gerekir. Zira yazarın elinden öfkesini düzeltmek gelmeyecektir.

Silier, parti sözcüğünün her şey bir yana "taraf olmak" anlamını içerdiğini bilmiyor ve TİP'in diğer solla iyi geçinmesi gerektiğini düşünüyor olabilir. Ancak bu önermesinin 1970'lerde Türkiye solunu saran tartışma kültürüyle nasıl uyuşturulacağını da, bir zahmet düşünmesi ve açıklamasa da ipucu vermesi gerekir. Bazı TİP yöneticilerinin TKP tarafından ajan ilan edilmesini, TİP'li sendikacıların DİSK'ten tasfiyelerini unutmuşsa, sol

[303] Orhan Silier, "TİP'in İkinci Dönemi: 'Daha İyi Yenilmek' Olanaklı mıydı?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, cilt 8, İletişim yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008, s. 454, 455, 456, 457.

içi ilişkilerin içindeki şiddet dozajını hatırlamalıdır. Silier, siyasi içeriği olmayan bir dostane çözümden yanadır. Soldaki gerginlikler ve bunun kazandığı biçimler çok yanlış olabilir, ancak olay siyasal alanda geçmektedir.

TİP'ten CHP'ye 1977 çağrısının politik söylemle ilgili olduğunu, konuyu hiç bilmeyenler bile tahmin edebilir. Belki de sadece Silier bunu ciddiye almış ve parti organlarından birinin sosyal-demokrasiye dönük açılımı sabote ettiğine üzülmüştür.

Peki, makul politikaları sabote edecek ölçüde etkili bu dergi, merkez yönetim tarafından denetlenmemekte midir? Parti üyesi bile olmayan Küçük o kadar güçlü müdür? Silier'in bu soruları yanıtlayacak bir yöntemi yoktur.

"Nefret edilesi, sekter" TİP, İşçi Kültür Derneği, Genç Öncü gibi yan örgütler oluşturmuştur. Solun diğer kesimlerine göre geç kalan TİP, bu yolla *"sivil toplumun örgütsüzleştirilmesine ortak oluyor, doğrudan ve dolaylı kitle bağları ise son derece sınırlı kalıyor."*[304]

Peki Orhan bey, nerede yaşıyor? Türkiye'de solun önderlik etmediği bir kültürel işçi sınıfı örgütlenmesi mi biliyor? Gençlik yaygın ve sivil yapılara akın akın gidiyor da, sol bunları tasfiye edip kendine dükkâncık mı açıyor? Kamu emekçileri, öğretmenler, mühendisler, köylüler nasıl örgütleniyor? Silier, tabandan gelen örgütlenme dinamiklerinin olduğu bir Türkiye'nin hayalini kurmakta özgürdür, ancak en has sivil toplumcu düşünürler bile, bu eksiklik karşısında solu ve solda da önemsiz bir partiyi suçlamayı bugüne kadar akıl etmemişlerdir.

Hadi, abartmış olmayayım, İspanya İç Savaşı'nı anlatıp da, Franko'dan fazla Stalin'i anmak, o sıralarda Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini faşizminin hüküm sürdüğünü hatırlamamak bazı gayrı ciddi Troçkist ve anarşist anlatıcılara nasip olabilmiştir. Bizim de sivil toplumun zaaflarını kapitalizmin gelişme dinamiklerinde aramak yerine, faturayı sola kesen Silier'imiz var!

Dahası da var:

> "12 Eylül sonrasında bir 'ateşkes'le parti içi birliğin yeniden sağlanması ve cuntaya karşı ortak mücadeleye girişilmesi önerisini

[304] Silier, *age*, s. 461.

de reddeden tutucu kanat, sonuç olarak, 12 Eylül'ün en zor yıllarını çaresiz bir bekleyişle geçirmek durumunda kaldı. Çıkış noktasında geçerli bir programatik belge ve geniş bir birliğe dayanan eylem eksikliği ise dağınıklığı, kayıpları büsbütün artırdı. 12 Eylül'ün başarı kazanmasına katkıda bulunuldu."[305]

Silier, Küçük'e saldırıp rahatlayamıyor ve TİP'in "tutucu kanadına" ateş açıyor. 1970'li yılların, tekrar ediyorum, küçük ve önemsiz partisi, bana göre solun adı bunca bilinen ve anlamlı bir kadro birikimine sahip olmasına karşın ülke nesnelliğiyle irtibat kuramayan, ayaklarını yere basamayan –belki de– biricik grubu, 12 Eylül'ün başarısına katkıda bulunmuş oluyor. Bu noktada neden Aydınoğlu araya girip, TİP'in "o kadarını yapacak kadar önemi olmadığını" söylemiyor?

İşin ilginç tarafı, 1980'li yıllarda TİP, sadece TKP ile birleşme yoluna girmekle yetinmemiş, önce bir kültür sanat dergisi olarak *Yarın*'ı çıkartmış, bu dergi daha sonra öğrenci gençlik hareketinde cunta sonrası ilk demokrat yükselişin organı haline gelmiş, üniversite öğrenci derneklerinin kuruluşunu yürütmüştür. TİP, bu atağı, '80'lerin başında Genç Öncü örgütlenmesinden, yine bir "hizipleşme" sonucu büyük fire vermesine rağmen yapmıştır. 12 Eylül'e katkıda bulunduğu söylenen TİP, –1970'lerde aydın hareketinde TKP solun neredeyse hegemonik unsuruyken– 1980'lerde, demokrasi mücadelesi zemininde de olsa, hayli etkin olmuştur.

Peki, titiz İletişim eleştirmeni Aydınoğlu, bu komediyi nasıl atlamıştır? Yanıt şu yorumda bulunabilir:

1968 krizi sırasında Aybar'dan ayrılmayı –oldukça büyük bir zorlukla– seçen ve Sovyet çizgisine yanaşmaya başlayan Boran, o günlerde uluslararası komünist hareketin 'gayrı resmi' temsilcisi olan MDD'den de bağımsızlığını korumak durumundadır. 'Sosyalist Devrim' tezi işte bu ihtiyacın ürünüdür. İhtiyaç ortadan kalktıktan sonra (yani tehdit edici bir rakip olarak MDD ortadan kalktıktan sonra) tezin de fazla bir önemi kalmayacaktır. Ama elbette Boran için öncülük ettiği bir hareketin ideolojik kimliği (ya

[305] Silier, *age*, s. 474

> da 'alameti farikası') olmuş bir tezin ortadan kaldırılması da kolay bir iş değildir. O nedenle bu zor işi zaman çözecektir. Tez önce bir programın birkaç paragrafı haline indirgenir, sonra bir süre üzerinde konuşulmaz, ardından yavaş yavaş unutulmaya bırakılır. Ve aradan onca yıl geçtikten sonra da, bu özgün tezle Marksizme katkı yaptığı iddia edilen Boran, o teze taban tabana zıddı bir programı olan bir partinin kurucusu olur. Behice Boran'ın 'sosyalist devrim tezi'nin macerası da bundan ibarettir."[306]

Birincisi, Aydınoğlu yukarıdaki TİP yorumuyla Silier'in çizdiği resme karşı çıkamazdı. Silier parti açısından Yürüyüş'ü ve ülke ölçeğinde de partinin kendisini çok önemseyerek yapılabilecek değerlendirmelere sahip. Aydınoğlu her ikisini değersiz görüyor, ama Silier'le tartışmaya girmiyor. Çünkü bu polemiğe ne kadar girerse, sosyalist devrimciliğin İkinci TİP'te de önemini koruduğu duygusunu beslemiş olacak. "İyisi mi hiç sesimizi çıkarmayalım..." Aydınoğlu, Silier'in tezlerini ne kadar anarsa, sosyalist devrimciliğin, kendi tezine aykırı biçimde İkinci TİP'te de önemini koruduğu duygusu ortalığı kaplayabilir.

İkinci olarak, "MDD'nin (tehdit edici bir rakip olarak) ortadan kalkması" konusu biraz hızlı geçilmesi gereken bir nottur. Sosyalist devrim tezi sadece cuntacılık karşıtı olsaydı, "1968 kopuşu"na tutunan devrimci demokrat kesimlerin varlığı konumuzla ilgili olmazdı. Lakin Türkiye'de ulusal burjuvazi var mıdır, yok mudur? Varlığı konusunda kuşkular hayli azalan işçi sınıfı devrimin öncüsü olabilir mi, olamaz mı? Gündemde bir sosyalist devrim mi vardır, yoksa bu devrim ulusal, demokratik, ileri veya halk terimlerinin birkaçı kullanılarak mı tarif edilmelidir? Sosyalist devrim tezinin tartıştığı konular ortada durmaktadır. 1960'larda ortada iki temel programatik konum varken, şimdi onlarca demokratik devrim versiyonu çıkmıştır. Bu koşullarda Boran'ın küçük partisinin karşısında ideolojik bir tehdit görmemesi söz konusu olamaz.

Üç: "Uluslararası komünist hareketin gayrı resmi temsilcisi" ne zaman MDD olmuştur? Eski parti bağı, Komintern-SBKP'nin Türkiye tipi ülke-

---

[306] Aydınoğlu, *"Sol Hakkında Her Şey" mi? Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 316

leri (ille de darbeci olması gerekmeyen) aşamacı modelleri uygun görmesi... Bunlar doğrudur, ama Aydınoğlu'nun söylediği bunların ötesindedir.

Dört: Yazar İkinci TİP'in programını okumuş mudur? Sosyalist devrimin indirgendiği birkaç paragrafın hangileri olduğu benim açımdan şiddetli bir merak konusu. Bu arada, bu indirgeme işlemini yapanların kimlikleri kesin olarak bilinmektedir: İkinci TİP *"programı Yalçın Küçük, Behice Boran, Yavuz Ünal ve Can Açıkgöz tarafından yazılmıştır."*[307] Bu bilgiyi veren Çulhaoğlu, az önce değindiğimiz gibi İkinci TİP kurulurken sosyalist devrim tezinin derinleştirilmesinin de amaçlandığını söylemektedir. Acaba Aydınoğlu'nun TİP'in sosyalist devrim "kazası"nı atlattığını çıkarsadığı kaynakları kimlerdir?

Aydınoğlu, neden-sonuç bağlantıları üstünde titizlik gösteren bir araştırmacıdır. Örneğin 1970'lerde TKP'nin Sovyet kökenli stratejiler izlediği için "fırsat kaçırdığı" yolundaki bir yaklaşıma itiraz ederken, geniş emekçi kesimlerin umutlarının CHP iktidarına bağlanmış olmasının esas sorun olduğunu yazar. Sovyet kökenli olmayan stratejilerin devreye girmesi halinde bunun değişmesi için bir neden var mıdır?[308]

Ama Boran'ın sonradan TBKP sürecinde demokrasici olarak ortaya çıkması üzerine, eski sosyalist devrimciliğinin ancak rastlantısal olabileceği sonucuna gitmekte sakınca görmez. İyi de, sonraki dönemde, Boran'ın görüş değiştirmesi, örneğin sosyalist devrimciliğin değil de birliğin önem kazandığını düşünmesi mümkün değil midir?

TİP programını yazan günahkârlardan Küçük 1978'de *"Bugünün en büyük günahı, Halk Partisi ile Adalet Partisi arasındaki farkları abartmak"*tır diyecektir.[309] Burjuva siyasetinin iç farklılıklarını abartmaktan aşamacılık çıkar. İktidar perspektifine sahip olan, düzenin tamamına karşı kendisini vurgulayacaktır. Buraya kadarı tamamen doğru. Bu pozisyonu almadan enerji toplamak mümkün olmaz. Ama bu pozisyonu geliştirince enerji ve gücün sökün edeceğini kimse iddia edemez.

---

[307] Çulhaoğlu ile görüşme, Bayındır, *age*, s. 147.

[308] Aydınoğlu, *age*, s. 201.

[309] Yalçın Küçük, "İlerici harekette büyük günah", *Yürüyüş* 150, 21.2.1978, s. 3

1975'te tekrar kurulan TİP, ne "68 kopuşçularına" ne de "73 Atılımcılarına" yetişebilmiş, 1977 seçimlerinde başarısızlığın teyidini görmüş ve başka bir yola girmiştir. Aren'in Birinci TİP için hatırlattığı gibi, anlaşılan ikinci dönemde de kendilerini programla ve sosyalist devrim teziyle tanımlı ve bağlı hissedenlerin sayısı fazla değildir.

5. Bölüm
Sonuç veya Gelecek

Kilim gibi dokumada mutsuzluğu
Gidip gelen karakuşlar havada
Saflar tutulmuş, top sesleri gerilerden
Tabanında, depremi kara güllelerin
Duymuyor musun
Kaldır başını kan uykulardan
Böyle yürek, böyle atardamar
Atmaz olsun
Ses ol Işık ol Yumruk ol
(...)
Yollar kesilmiş, alanlar sarılmış
Telörgüler çevirmiş yöreni
Fırıl fırıl alıcı kuşlar tepende
Benden geçti mi demek istiyorsun
Aç iki kolunu iki yanına
Korkuluk ol
Rıfat Ilgaz, Aydın mısın

Sıra artık toparlamaya geldi. Sunuşta bulunduğum vaade sadık kalacak ve yöntem sorunları üstünden toparlamaya çalışacağım. Son bölümde ilk olarak bunu bulacaksınız.

İkinci olarak, kitabın kabaca 1980'lerde sonlanmasının nedenlerine değinmek istiyorum. Tarih "bugün"den nasıl ayrıştırılabilir? Tarih alanının

bitip güncel siyasetin başladığı bir sınır çizgisi var mıdır?

Son olarak ise solun tarihine ilişkin girip çıktığım bunca tartışmadan solun bugünü ve geleceğine ilişkin, kitabın sonuç bölümünde altının çizilmesinde yarar gördüğüm çıktılara geleceğim.

Günahıyla sevabıyla

Solun tarihindeki doğru ve yanlışları, iyi ve kötü yanları, ilerletici ve geriletici, yararlı ve zararlı öğeleri ayrıştırmaya çalışırız. Bunu yaparken, yöntemsel değer taşıdığını düşündüğüm ve önerdiğim bir yaklaşım da şudur: Bu hatalar bizim hatalarımızdır. Başarılar bizim kazanımlarımızdır.

Tarih araştırmacılarının ve siyasal hareket sözcülerinin değerlendirmelerini tararsak bunun pek taraftarı olmayan bir yaklaşım önerisi olduğunu görürüz. Gerek araştırmacılar gerekse sözcüler bir eğilim olarak, yanlış saydıklarını reddetmeye ve itibarsızlaştırmaya, başarılı gördüklerini kutsamaya yönelmektedirler.

Bunun hangi yeni yanlışları serbest bıraktığına bakmamız gerek.

Solun geneli, sahiplenmek ve eleştirmeyi bir test sorusunun birbirini dıştalayan yanıtları olarak görüyor. Sahiplendiğini baş tacı yapacaksın; eleştirdin mi, yerin dibine batıracaksın. Kişisel üslup düzeyinde vurguları kuvvetlendirerek akıl açıcı olabilir bu eğilim. Ancak söz konusu "bizim tarihimiz" olunca yararından çok zararı olacağını söyleyebiliriz. Olmuştur ve olmaya devam etmektedir...

Kanımca tam tersine sahiplenmek, solun geçmiş yanılgılarını analiz ve tasnif etme olanağını sunacaktır. Hangi yanılgılar, süregiden sınıf mücadelesinden kaynaklanmakta ve yenilgi nitelemesine daha fazla denk düşmektedir? Yanlışları doğuran veya ortaya çıkmalarına olanak veren örgütsel ve kişisel, ideolojik ve siyasal, uluslararası ve ulusal koşullar nelerdir? Sahiplenmenin sağlayacağı anlama güdüsü, reddiyecilikte çalışmaz. Bu durumda sol eski yanlışları tartıştığında kendisini donatmış da olmaz.

Öte yandan, açık konuşacağım, solun tarihinde "işte bu" denecek bir büyük başarı yoktur. Onurlu mücadeleler, yaratıcılıklar, cesaret veya olgunluk örnekleri, büyük emekler olduğu görülmektedir. Ancak bunlardan efsane türetmeye kalkıldığında kadrolara ve tabana moral değil gaz verilmiş olmakta ve baki kalan donanımsızlığın maliyeti de yükselmektedir.

Oyunuzu "sahiplenici" eğilimden yana kullanalım bir an. Beğendiklerimizi bir albüme toplayalım. Türkiye solunun tarihinden seçtiğimiz albümde beğendiklerimiz, yüceltiklerimiz ağır basıyorsa, veya bir tatmin duygusu veriyorsa, ortada büyük bir sorun, hatta aymazlık olduğunu görmek gerekmez mi? O kadar başarıdan sonra, bu kadar yenilgi ve devam edegelen marjinallik konumu nasıl açıklanabilir?

Sonuç bölümünde geride kalan sayfalarda geçen örnekleri hatırlatmak gibi bir yol izlemeyeceğim. Ama burada söylemek istiyorum. Çok değerli Mustafa Suphi siyasal bir yenilgiye uğramıştır. Suphi değerlidir, ama yüceltilmesinin böyle bir sınırı olması gerektiği unutulmamalıdır. Saygın ve çalışkan Şefik Hüsnü, zorlu mücadele koşulları içinde ve elverişsiz bir ortamda bütünlüklü bir model kuramamış ve çok geri bir dengede süreci noktalamıştır. Bu nokta, kendisine ve partiye saygıyı ne geri almayı gerektirir, ne de ortada güzelleme yazılacak bir şey vardır. Yine benim çok önemsediğim Behice Boran en büyük katkılardan biri olan sosyalist devrim tezini birlik süreçlerinde harcamıştır. Muhtemelen –Yalçın Cerit'in aktardığı sözüne atıfla– "ödün" verdiğini düşünmemiş, bilim insanı kimliğine ihanet etmemiştir. Her ne olursa olsun, Boran'ın ilerletici katkısının sınırı bellidir.

Olası yanlışa, sahiplenme-eleştirme diyalektiğini kaçırmak diyebiliriz. Buna başka yanlışların eşlik etmesi kaçınılmazdır. Kimi yorumcuların geçmişe dönük öfkesi nedense bir türlü bitmemektedir. Oysa en büyük hataya imza atanlar için bile sıcak çatışma ile olgun değerlendirme ayrımı, ister istemez vardır. "Sıcak çatışmaya" öfkenin eşlik etmesi ne kadar kaçınılmazsa, "tarih olmuş" bir tartışmanın öfkeyle yürütülmeye devam edilmesi açık bir sağlıksızlık belirtisidir. Bu çalışmada girmediğim Kıvılcımlı'nın mirası böyle bir sağlıksızlığa konu olmaktadır. Türkiye solunda "herkes bir yana, Doktor bir yana" yaklaşımında ve bunun Doktoru hiçe sayan alternatiflerinde rastladığımız öfke anlamsızdır.

Neye göre anlamlı, neye göre anlamsız?

Kuşkusuz tüm bu tartışmaları yaparken bugüne ve geleceğe ilişkin amaçlar güdüyoruz. Öfkemizi ayarlayacak olan bu anlamda siyasetin kendisidir. Yine örnek olsun; benim yazdığım satırlardan da bazı tarih yorumcularına duyduğum kızgınlık yansıyor olmalıdır. Ancak beni kızdı-

ran geçmişin ayrıntılarında kalmış, bitmiş bir olay hakkında farklı düşünmemiz değil, söz konusu yorumların solun bugününe dair uzanımlarının olmasıdır. Özetle solun dününü haksız ve kasti biçimde itibarsızlaştıran yorumcunun, bugün ve yarına ilişkin bir garazı olduğu kesindir ve buna tepki göstermek gerekir.

Sahiplenme-eleştirme diyalektiğini kaçıranlarda rastlanan bir diğer kusur keyfiliktir. Yok saymak ve kesip atmak, kalanı da abartmak, olmadık yerlere yükseltmek... Bunlara hakkımız yok. Kimsenin yok. Hele solun tarihi zaten kesintilerle doluyken...

Tarihimiz çok kesinti ve az hesaplaşma barındırıyor. Sahiplenme ve eleştirmenin bir bütün oluşturması gibi, kesilen, unutulan, örtülen, reddedilen veya tersine efsanelere malzeme edilen bir geçmişle ilişkinizi "hesaplaşma" üstünden kuramazsınız. Kaldı ki, Türkiye'nin düşünsel geleneklerinde derinlikli bir hesaplaşma ihtiyacını dayatan pek az şey vardır. O az şeyler, titiz bir emekle geliştirileceği yerde, kestirmeci yaklaşımlarla baskılanmıştır.

Bütünlükten ayrı düşmüş sekansların tarihi yazılamaz. Sol tarihçiliğin bir sorunu da budur. Kapalı bölmelere odaklanmaya çalışanların dar bir alana, örgütsel ve kişisel verilerin girdabına çekilmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bir hareketin kendine özgü tarihçesini çıkartmakla, o hareketi solun bütünlüğü içinde anlamlandırarak bir tarihselliğin içine yerleştirmek başka şeylerdir. Dar alanın verilerinden genele ulaşamazsınız. Ancak tersi mümkündür.

Ve herhalde durum böyle olduğu için, yani kapalı bölmelerden, dar alanlardan fazla bir şey çıkmayacağı hissedildiği için, rivayeti en bol örneklerin kitabı da yazılamamakta veya güvenilirliği su götürür yazın türlerine hapsolmaktadır. Türkiye solunun yazılmamış tarihi büyümektedir.

Bu çalışmada yine de, herkesin her şeyi sahiplenmesi gibi bir ayarsızlık savunulmamıştır. Solun sahiplenen ve eleştiren, öte yandan bütününü göz önüne alan bir tarih yazımının tamamlanması için solun farklı kesimlerinde benzer bir yöntemle ürün verilmesi gerekecektir. Tekrar olacak; ama bu çalışmada, biraz da bu nedenle, sahiplenme-eleştirme dengesinin tutturulamayacağı kaygısıyla devrimci demokrasi alanına sınırlı

temas etmeyi tercih ettim. Devrimci demokrasi kavramının kullanılmamasının ise özellikle 1960'lar ve sonrasını değerlendirmekte ağır sorunlar yarattığı görüşünü yukarda açıklamaya çalışmıştım.

Talih ve talihsizlik

Burada anılan anılmayan bütün sol yükselişler ele alınırken, kesintililiksüreklilik açısından gözden geçirilmelidirler. Genel olarak yükselişler kesintileri takip eder.

1917'nin öncesinde Osmanlı topraklarında sol mevcuttur ve dönemin dünyasına uygun yollardan kendince akmaktadır. Mustafa Suphi'nin bu geçmişle ne bağı ne tartışması vardır. Suphi, hapisten kaçıp gittiği Rusya'da devrime katılacak, Bolşevikleşecektir.

Suphi, II. Enternasyonalciliği, sendikaların işlevini, kendiliğindenliği, ekonomizmi, öncülük teorisini Türkiye'ye ilişkin gündem etmeksizin yoluna devam eder. Kervana, 1917 Sosyalist Devrimi'nin Doğu'nun mazlum halklarına ittifak çağrısı yaptığı momentten katılır. Kurucusu olduğu Türkiye Komünist Fırkası, mazlum Türkiye halkının komünist sözcüsü olmayı dener. Osmanlı sosyalizmiyle bir iç içelikten gelmesi durumunda sonucun ne olacağını tam olarak kestiremeyiz kuşkusuz. Ama Suphi'nin cüretli atılımı bir kesintiye oturmuştur. Bu bir veridir.

Şefik Hüsnü, bu anlamda hiçbir zaman özgür olmamıştır. Devraldığı karmaşa sayısız etkenin devreye girmesiyle kördüğüm haline gelmiştir. Ancak Suphilerden sonra bayrağın Anadolu'da kısa süreli bir mola verip İstanbul'a geçmesi ile Hüsnü'nün Karadeniz yenilgisine en uzak kolu temsil etmesi arasında bir bağlantı kurulabilir.

Kesintiden talih türetmenin en açık örneğini TİP'te gördük. Bu noktada belli bir kesinlikle konuşabiliriz. TİP, 1940'lar, 1950'ler solundan özgür olması sayesinde atılım yapabilmiştir.

1968 gençlik ve 1973 TKP atılımları yarım hesaplaşma ve yarım kesintiyle yapılan doğumlardır. Dev-Genç de TKP de görülmemiş etki, yaygınlık ve kitlesellik kazanmışlar, ama bu anlamda talihsizlikle baştan damgalanmışlardır. Bu yalnızca onların sorunu değil, büyük devrimci olanaklar barındıran 1970'lere yenilgiye giden yolların döşenmesiyle bağlantılı olduğu için hepimizin talihsizliğidir.

Yeni hamleye hazırlananlar ya geçmişle derinlikli bir hesaplaşmadan enerji alacaklar ya da bu yapılamıyorsa, geçmişin yükünü taşımayacaklar. Türkiye'de ilk olasılık zayıftır ve kural olarak ikinci yoldan gidilmiştir.

Peki bu kural ne ölçüde genel geçer bir yasadır?

Sol 1970'lerde öylesine yaygınlık kazanmıştır ki, yenilgi ve kesintilerin, bir kez daha hafızanın boşalması, geçmişin yükünden özgürleşilmesiyle sonuçlanması söz konusu olmamıştır. 1980'den beri sol hareketler, büyük çoğunlukla, ambale bir zihne sahiptir. O halde yeni bir atılım için geriye tek seçenek kalır: Derinlikli hesaplaşma. Enerji buradan alınmak zorundadır.

Okuyucunun dikkatini bir noktanın çekmiş olması gerekiyor. Bu çalışmada tartıştığım sol tarih yorumcuları günümüze ilişkin çıkarsamalar da yapmaktadırlar. Ancak neredeyse istisnasız, bu çıkarsamalarında Gelenek-TKP hareketi ihmal edilmekte, görmezden gelinmektedir. Hayli farklı pozisyonlar benimsemiş bu insanların aralarında gizli bir konsensüs olduğunu düşünmüyorum. Bugünkü TKP'yi nereye koyacağını bilemeyenler, çareyi, kendiliğinden biçimde, yok saymakta buluyorlar. Ama daha uzun süre bununla yüzleşmekten kaçınılması çok anlamsız olacaktır.

2010 itibariyle toplumsal düzeyde önemli olmayan solun içindeki en önemli hareketten, gözler daha ne kadar kaçırılabilir? Böyle yaparak daha kaç yıl tartışmaya, araştırmaya devam edilebilir? Yoksa solun geçmişini ve bugününü tartışırken, solun şu anki en önemli hareketinin etrafından dolananlar, birilerinin çemberi kırmaya çalışmasından şikâyetçi midir?

Bu kitapta kimseyi bu nedenle açıktan açığa eleştirmedim. Şimdi yeri geldi: Yüzleşmekten kaçmaya devam edecek olan, Rıfat Ilgaz'ın tavsiyesini üzerine alıp korkuluk olmalıdır!

Dolayısıyla bugünkü TKP kendi dışına dönük olarak da bir hesaplaşma çağrısı yapmış olmaktadır.

Geçmişte yaşamak

Bu çalışma neden 1980'lerden daha yakınlara gelmiyor? Bu soruya maddeler halinde, lafı hiç dolandırmadan yanıt vermeye çalışacağım.

Bir: Türkiye solunun birçok kesimi, son otuz yılı tarih değil güncel

yaşam sayıyor. Buna hak vermek, onaylamak benim açımdan mümkün değil. Otuz yıl çok uzun zamandır! Bu anlamda geçmiş, yaşayan ölülerin mekânıdır. Birkaç satır yukarda tek seçeneğimiz dediğim derinlikli hesaplaşmanın önündeki en büyük engellerden biri budur.

Bu insanların siyaset dışına düşmüş olmaları, 1980 öncesini askerlik hatırası gibi algılamaları, bugünle bağlantılandırmak için en ufak bir nedenleri olmamasından söz etmiyorum. Böyleleri olabilir. Ama daha önemlisi ve zararlısı, eski parametrelerin hak ettiklerinden daha yoğun biçimde güncel siyaseti kuşatmasıdır.

Farklı düzeylerden örnekler. Solda sendikal mücadele denince akla en fazla gelen, 1980 öncesi dünya çapında oturmuş olan, Türkiye'de DİSK'te somutlanan modeldir. Çoktan ölmüş olan eski tip sendikacılığın yerini işçi sınıfının içinden yükselen yeni deneyimler de almamaktadır. Sözel düzeyde eski modelin farklılaştırılması gerektiğini savunan hareketler de aynı yerdedir. Bu durumda 1970'lerin DİSK'inde örneklenen sınıf ve kitle sendikacılığı hayatta olmadığından, geriye sol renklere boyalı, bildiğimiz tabansız sendikacılık kalmaktadır.

1970'lerde on binlerce gencin yüreğini hoplatan bir sloganın, bugün toplumla iletişim kanalı bulmakta zorlanan, fiilen kapalı bir sekt haline gelen bir kadro topluluğu için devrimci seremoni aracı olarak işlev görmesi sıkıntılı bir durumdur. Kimi devrimci demokrat çevrelerin bütünüyle kahramanlık öyküleri ile yaşamlarını sürdürmeleri hoş görülemez.

Liberal solun diline doladığı eski-yeni sosyalizm, bürokratik-özgürlükçü sosyalizm, yirminci yüzyıl sosyalizmi-yirmibirinci yüzyıl sosyalizmi gibi ikilemler, 2000 yılına, 2010 yılına değil, 1980 öncesine ait bir tartışmanın parçası olabilir yalnızca. Yepyeni olduğunu iddia edenlerin kendilerini hep geçmiş referanslarla anlatmaları yadırgatıcıdır.

Solun belli başlı akımlarından çoğunun 1980 öncesi bir hareketin doğrusal devamı olması, güçlü geleneklerin varlığına mı işaret etmektedir? Yoksa solun yenildiği bir geçmişten bir türlü sıyrılmadığını söylemek daha mı yerinde olur?

İki: Otuz yılda çok deneme yapılmış, az ilerleme kaydedilmiştir: Bir adım ileri iki adım geri dönemi!

Geçmişin, cari değerini yitirmiş parametrelerinin, tarihsel bir değerlendirmenin konusu olmak üzere layık oldukları yere konması, güncel siyasetin bu değerlendirmenin katacağı zenginlikle beraber yenilenmesi gerekir. Buz kırana ihtiyaç var. Açılan gediklerden siyaset ilerleyecek ki, veriler, modeller, sloganlar, fikirler tasnif edilebilsin.

Konumuz tarih anlayışıyla değil, siyasal mücadeleyle ilgilidir. Solda otuz yıldır yeni bir atılım üretilememiştir. Kimse bu yıllar boyunca bir ileri adım atıp sonra geri çekilen denemelere, yeni toplumsal hareketlere, birlik süreçlerine, kamu emekçilerinin sendikalaşmasına, Kürt dinamiğinin mevcut yapıyı sarsıp yeni ufuklar açma olasılığına bel bağlamamalı, bunların üstüne yeni efsaneler kurmamalıdır.

Üç: Solda bunca yıldır, yukardaki anlamıyla talihli diyebileceğimiz, benim görebildiğim tek hareket *Gelenek*, yani bugünkü TKP'dir. Bu tezin öznel sayılması olasılığı hayli yüksek olmakla birlikte, belirli güçlü verilerden hareket ederek kendimi savunabileceğimi sanıyorum.

Gelenek TİP çıkışlı olmakla birlikte bunun başlı başına bir kimlik özelliği olarak geleceğe taşınması gerektiğini hiç düşünmemiş, tersine süreç içinde bunu önemsizleştirmiştir. TİP çıkışlı olan ama TİP mirasçısı olmayan bir TKP'den söz ediyoruz. Bu hareket, geçmişin yükünü en ağır biçimde sırtında hissedenler ve buna bağlı olarak en çapraşık ayakbağlarından mustarip olanlar arasında sayılmaz. Bu durum, yukardaki örneklerle karşılaştırılamayacak ölçüde sınırlı ve özgün olmakla birlikte belirli bir avantaja kaynaklık etmiştir. Yani *Gelenek* ayağında geçmişin zincirlerini taşımayacak kadar özgür, geçmişi istese de görmezden gelemeyecek kadar tarihsel olarak bağlı bir harekettir. Burada derinlikli bir hesaplaşmanın öznel olanakları vardır.

Bizim hareketimiz temelsiz güzellemelere hep yukardan ve kuşkuyla bakabilmiştir. Geleneksel solu somut yanlışları ve çıkmazlarından arındırmak ve belirli bir soyutlamayla sahiplenmek için, o somut yanlışların sorumlusu olmamak belirli bir avantaj sağlar. Türkiye İşçi Partisi'nin Aybarcı anti-Sovyetik eğilim bir kenara ayrılırsa, uluslararası geleneği eleştirelliği gözeterek sahiplenmesi hatırlanmalıdır. 1980 sonrasında en iddialı Komintern savunusu da, henüz Gorbaçov'un komünist bir re-

formcu sayıldığı periyotta en sert Glasnost eleştirisi de bizden çıkmıştır. Listeyi uzatmayacağım.

Onun yerine yolun neresinde olduğumuza ilişkin bir not düşeyim. Gelenek-STP-SİP hareketi 2001'e kadar, kabaca yirmi yıl solun genelini saran rüzgârlara karşı mücadele yürütmüş ve yeni bir kanalı tanımlamayı başarmıştır. Bu süreçte solun geneli proje mezarlığına dönerken yeni kanal adım adım genişlemiştir. 2001'den bu yana ise TKP yeni bir atılımın olanaklarını kurcalamaktadır. Ancak büyük sıkışma çözülmüş değildir. Restorasyon-Atılım kavram çiftinin 1980 sonrası için de açıklama gücüne sahip olmasının koşulu, yeni bir atılımdan başka bir şey olamaz. Atılım yalnızca 1970'lerle değil, otuz yıla dağılmış denemelerle de hesaplaşmak anlamına gelecektir.

1980 sonrasının bu kitabın kapsamına alınmama nedeninin bu noktada biraz daha berraklık kazandığını umuyorum.

Dört: 1970'leri bir düşüş periyodu olarak sınıflandırdık. Sonrasında "restorasyon" tek tek hareketlerde derinleşerek "solculuğun" tasfiyesi biçimini aldı. Liberalizm ve sivil toplumculuk tasfiyeci huruç harekâtının ön saflarında yer tutmuştur.

Ancak bir süre sonra bu akım kendi karşıtıyla da yüz yüze gelmiş ve ulusalcılık da bir diğer koldan solculuğun dokularıyla oynamayı denemiştir. Suphilerin milliyetçi bir hareket olarak olumlanması da bu çerçevede birtakım girişimlere konu olmuştur.

Son olarak Kürt ulusal hareketinin olumsuz payı atlanmamalıdır. Kürt ulusal hareketinin kendi göbeğini soldan bağımsız olarak kesmesine, bunun meşruiyetine kimse bir şey diyemez. Ancak buradan, siyasal ve psikolojik olumsuz sonuçlar çıkmıştır. Sol, Kürt sorununun öncelikli olarak çözülmesi yaklaşımıyla demokrasiciliğe fit olmuştur. Ulusal hareketin ağırlık kazanması, bir süre sonra emekçi hareketinin etnik kökene göre tasnifini dayatmış, sendika yönetimlerinde Türk ve Kürt kotaları ortaya çıkmıştır. Zamanında Rusya sosyal-demokrasisinde gündeme gelen bu sapmanın adı Bundçuluktur. Psikolojik planda ise sol, aşağılık kompleksine ve pasif bir dayanışmacılığa itilmiştir.

Tarih tartışması başlığına dönersek, hesaplaşmanın bütün bunları kap-

sarması gerektiğini ekleyebilirim. Bu işlemin önünün açılması, bir kez daha tekrarlamak gerekirse, geriye, tarihe dönük bir tartışmanın bağlanmasıyla değil, esas itibariyle bir politik hamleyle mümkün olabilir. Siyaset tarihin önüne geçmiştir.

Direniş ve kazanım

Kitabın bir yerinde dile getirdiğimi sanıyorum. Sivil toplumculuk partili mücadele ilkesini silseydi; ulusalcılıkla el ele verip sınıf eksenini siyasetten dışlayabilseydi; Kürt etkisi demokrasicilikten başka bir seçeneğe şans tanımasaydı... Türkiye'de solculuk genetik mühendisliğine kurban gitmiş mi olacaktı? Türkiye'de sol, anti-emperyalist, partili, sosyalizm hedefli karakterini yitirir ve başka bir şey haline gelir miydi?

Bu cephede kavga otuz yıl sürdü. Son olarak AKP'li yıllarda saldırının ne denli şiddetlendiğini biliyoruz. Bu kavgada solculuk direnmiştir ve kanımca badireyi atlatmıştır. Gerçekten de doksan yılın bütününün sağladığı birikime bağlayabileceğimiz solculuk, bugün Türkiye siyaset sahnesinde kendine ait bir kulvara sahiptir. Sol, yedeklenememiştir.

Bu kavga kazanılamayabilirdi pekâlâ. O durumda bile, emperyalizm yanlısı, sivil toplumda erimiş ve demokrasiye fit bir yeni solculuk tanımının egemen hale geleceğine inanmıyorum. Solun kimliği üstüne ideolojik ve siyasal kavganın olası bir sonucu, Türkiye'de bu olamazdı. Sol yenilebilir ve bir süre tamamen silinebilirdi, ama solculuk tanımlayıcı özelliklerini terk ederek başkalaştırılamazdı. Zira solun tarihsel gelişimi belirli bir "nesnellik" kazanmıştır. Genetik mühendisliğinin bu anlamda başarı şansı yoktur.

Bu çalışmada odaklandığım üç politik lider, bir dizi kesişim arz etmekle birlikte, genel hatlarıyla solun kalıcılaşan, nesnelleşen kimlik özellikleriyle özdeşleşmiş isimlerdir. Mustafa Suphi yurtseverliğin, Şefik Hüsnü parti önceliğinin, Behice Boran sosyalizm vurgusunun maya tutmasında ihmal edilemez katkılarıyla anılmalıdırlar.

Ancak buraya kadar... Mirasın özeti de aşağı yukarı budur.

Bahsi geçen katkıları, gerçekte var olmayan veya denenmiş ve başarısız olmuş eklemeler yaparak abartmamak gerekir. Yurtsever, sosyalist ve partili geleneğimiz, bu temellerinin bütünlüklü ve başarının anahta-

rını veren bir siyasal strateji çerçevesinde gelişkinliğe ulaştırıldığını düşünmemelidir.

Tarihimiz bu anlamda çok değerli. Tarihimiz bu anlamda aşılmaya muhtaç. Aşmak için ise daha yapacak çok şey var.

Aşağıdaki şiirle bitirebilir veya yapacaklarımıza başlayabiliriz...

Şu dünyada düşeceksen yollara,
İyisi mi yedi kez doğmaya bak.
Bir kez, yangın çıkan bir evde doğ,
bir kez, buzdan soğuk sellerde,
bir kez, azgın deliler arasında,
bir kez, olgun buğday tarlasında,
bir kez de kimsesiz bir manastırda.
Bir ağızdan ağlayan altı bebek, yetmez:
Sen kendin yedinci olmaya bak.
(...)
Ve her şey yazıldığı gibi olursa,
yedi kişi için öleceksin.
Bir, beşiği sallanıp emzirilen,
bir, diri, genç bir memeyi kavrayan,
bir, boş tabakları fırlatıp atan,
bir, kazansın diye yoksula omuz veren,
bir, yıkılıncaya dek çalışan,
bir, sadece durup aya bakan kişi için.
Dünya mezar taşın olacak:
Sen kendin yedinci olmaya bak.
Attila Jozsef, Yedinci Adam
(çev. Özdemir İnce)

Seçilmiş Kaynakça

Kitaplar

– *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Haziran 2005

– Ömer AĞIN, *Kürtler, Kemalizm ve TKP*, VS Yayınları, İstanbul, Eylül 2006

– Emel AKAL, *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, ikinci baskı Tüstav Yayınları, İstanbul, Haziran 2006

– İlhan AKALIN, *DİSK Kısa Tarihi (1960-1980)*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995

– Atilla AKAR, *"Eski Tüfek" Sosyalistler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989

– Erden AKBULUT (derleyen), *Dr. Şefik Hüsnü Deymer, Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Şubat 2010

– E. AKBULUT, *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Ekim 2002

– E. AKBULUT, *Zeki Baştımar, Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Haziran 2009

– E. AKBULUT (derleyen), *İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Ekim 2003

– E. AKBULUT ve Mete TUNÇAY, *Beynelmilel İşçiler İttihadı*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Haziran 2009

– E. AKBULUT ve M. TUNÇAY, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007

– Nihat AKSEYMEN (R. Yürükoğlu) *Irmak Gibi Mektuplar 1974-1976*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Ocak 2003

– Masami ARAİ, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çeviren: Tansel Demirel, redaksiyon: Yücel Demirel, İletişim 1994

– Sadun AREN, *TİP Olayı 1961-1971*, Cem Yayınları, İstanbul, Kasım 1993

– S. AREN, *Puslu Camın Ardından*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Haziran 2006

– Şükrü ASLAN, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

– Yavuz ASLAN, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, TTK Basımevi, Ankara, 1997

– Gökhan ATILGAN, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007

– Mehmet Ali AYBAR, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, İstanbul, 1968

– M. A. AYBAR, *Neden Sosyalizm?*, dördüncü baskı BDS Yayınları, İstanbul, Kasım 1995

– Ergun AYDINOĞLU, *"Sol Hakkında Her Şey" mi? Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, Versus Yayınları, İstanbul, 2008

– E. AYDINOĞLU, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Yayınları, İstanbul, Mayıs 2007

– Rüstem AZİZ (derleyen), *Mustafa Suphi'ler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ocak 2009

– Neşecan BALKAN ve Sungur SAVRAN, *Sürekli Kriz Politikaları 1*, Metis Yayınları, İstanbul, Mart 2004

– Güzella BAYINDIR, *Akıntıya Karşı... Behice Boran*, Yazılama Yayınları, İstanbul, 2009

– Mihri BELLİ, *Mihri Belli ile 'İnsanlar Tanıdım' Üzerine*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Kasım 2000

– Mihri BELLİ, *Yazılar 1965-70*, Sol Yayınları, Ankara, 1970

– İsmail BİLEN, *Kısa Biyografi*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mart 2004

– Behice BORAN, *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, Mayıs 1968

– B. BORAN, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Bütün Yapıtları III, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Ekim 1992

– Edward Hallett CARR, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 3, çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Eylül 2004

– E. H. CARR, *Tarih Nedir*, çeviren: Misket Gizem Gürtürk, İstanbul, Ocak 1980

– E. H. CARR ve Joseph FONTANA, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çeviren: Özer Ozankaya, İmge kitabevi, Ankara, Ekim 1992

– Levent CİNEMRE ve Ruşen ÇAKIR, *Sol Kemalizme Bakıyor*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991

– Tevfik ÇAVDAR, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Gelenek Yayınları, ikinci baskı, İstanbul, Haziran 2000

– T. ÇAVDAR, *İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler*, Nâzım Kitaplığı, İstanbul, Ağustos 2005

– Halit ÇELENK, *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi, Yaşadıklarım*, Evrensel Basım Yayım, İstanbul, Şubat 2003

– Metin ÇULHAOĞLU, *Doğruda Durmanın Felsefesi*, YGS Yayınları

– M. ÇULHAOĞLU, *Bin Yılın Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, YGS Yayınları, İstanbul, 2002

– Sinan DERVİŞOĞLU (çeviren), *Büyük Kırılma*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mart 2007

– S. DERVİŞOĞLU (çeviren), *TKP 1926 Viyana Konferansı*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Ocak 2004

– Şefik Hüsnü DEYMER, *Seçme Yazılar*, Aydınlık Yayınları, Ankara, Mart 1971

– Ahmet Hamdi DİNLER, *TİP Tarihinden Kesitler*, Gelenek Yayınları, İstanbul, Şubat 1990

– *Dönüş Belgeleri* iki cilt, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mart 2004

– Özgür GÖKMEN, "Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi", *Toplum ve Bilim*, no. 78, Güz 1998

– Ertan GÖKSU (yayına hazırlayan), *Komintern Üyesi TKP: Üstü Örtülen Geleneğimiz*, Tohum Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2003

– Jülide ERGÜDER, *1927 Komünist Tevkifatı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1978

– Şefik HÜSNÜ, *Yazı ve Konuşmalar*, 2. basım Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1995

– Rasih Nuri İLERİ, *Türkiye İşçi Partisi'nde Bürokratik Merkeziyetçilik (1966-1968)*, Yalçın Yayıncılık, İstanbul, Ocak 1987

– R. N. İLERİ, *Atatürk ve Komünizm, Kurtuluş Savaşı Stratejisi*, Genişletilmiş 5. Baskı Scala Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999

– R. N. İLERİ (derleyen), *Kırklı Yıllar – 2, 1944 TKP Davası*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mayıs 2003

– R. N. İLERİ (derleyen), *Kırklı Yıllar – 3, 1945 İGB Davası*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Eylül 2003

– R. N. İLERİ (derleyen), *Kırklı Yıllar – 4, 1947 TKP Davası*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Aralık 2003

– R. N. İLERİ (derleyen), *Kırklı Yıllar – 5*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Aralık 2006

– R. N. İLERİ, *Kurtuluş* (Derleyen ve Yazan), "Yeni Basıma Önsöz", Tüstav Yayınları, İstanbul, Şubat 2007

– Banu İŞLET, Cemile Moralıoğlu KESİN (derleyenler), *Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Nisan 2008

– Kâzım KARABEKİR, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969

– Çağlar KEYDER, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

– Dr. Hikmet KIVILCIMLI, *Parti'de Konaklar ve Konuklar*, Yol, Kitap 3, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Ekim 2009

– Uygur KOCABAŞOĞLU, Metin BERGE, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*,

İletişim Yayınları, İstanbul, 2006

– Yalçın KÜÇÜK, *Türkiye Üzerine Tezler* cilt 2, Tekin Yayınları, İstanbul 1979

– Y. KÜÇÜK, *Aydın Üzerine Tezler* cilt 3, Tekin Yayınları, İstanbul, 1986

– Y. KÜÇÜK, *Sırlar*, YGS Yayınları, İstanbul, Eylül 2001

– Mélinée MANOUCHIAN, *Manuşyan Bir Özgürlük Tutsağı*, yayına hazırlayan: Nıvart Taşçı, Ardaşes Margosyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2009

– Karl MARX, *Grundrisse*, çeviren: Sevan Nişanyan, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 1979

– Magdelaine MARX, *1921-1922 İstanbul Ankara, Makaleler Anılar*, Toplumsal Tarih Yayınları, İstanbul, 2008

– *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, Uyarı Yayınları, http://www.tustav.org/_dokuman/kitap_mdd_ve_icyuzu.pdf

– *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, cilt 8, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, çevrimyazı: Burhan Tuğsavul, Dördüncü basım Tüstav Yayınları, İstanbul, Kasım 2004

– Şeyda OĞUZ (derleyen), 1927 *Adana Demiryolu Grevi*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mayıs 2005

– Mustafa SATIŞ, *Örgü*, http://www.mustafasatis.com/kitap/orgu.pdf

– Mustafa ŞENER, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, Yön,. MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, Ocak 2010

– Mete TUNÇAY, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3. basım Bilgi Yayınları, Mayıs 1978

– Mete TUNÇAY, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, BDS Yayınları, İstanbul, 1992

– Mete TUNÇAY, *Türkiye'de Sol Akımlar (1925-1936) Cilt 2*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

– M. TUNÇAY, *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982

– M. TUNÇAY ve Erik Jan ZÜRCHER (derleyenler), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

– Artun ÜNSAL, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002

– Nebil VARUY, *Türkiye İşçi Partisi, Olaylar – Belgeler – Yorumlar (1961-1971)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Temmuz 2010

– Vedat TÜRKALİ, *Güven*, Gendaş Kültür, İstanbul, 1999

– V. TÜRKALİ, *Komünist*, Gendaş Kültür, İstanbul, 2001

– *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, Ürün Yayınları, İstanbul, Eylül

1997

– *Türkiye İşçi Partisi Parlamento'da 40. Yıl, Sempozyum / Panel / Söyleşi*, İstanbul, 12 Kasım 2005, Tüstav, İstanbul, Mart 2006

– *Türkiye Komünist İşçi Hareketi*, Çev: Fatma Bursalı, Aydınlık Yayınları, İst. 1979

– Şeref YILDIZ, *Fırtınada Yürüyüş*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Eylül 2008

– Haluk YURTSEVER, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008

Yayınlanmamış çalışmalar

– Neslişah Leman BAŞARAN, *The Evaluations of Şefik Hüsnü on the 'National Question' and on the Revolution in Turkey between 1919-1925"*, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005

– Ercan EYÜBOĞLU, *Parti Ouvrier de Turquie – TİP, 1961-1971: Forces désarmées face aux forces des armées* (TİP 1961-1971: Silahların gücü karşısında silahsızlandırılmış güçler), Ankara 1994

– Yalçın KÜÇÜK, *Parti Tarihine Katkı*, 2 bölüm (Türkiye İşçi Partisi yetkili kurullarına sunulan yazılı savunma), 1978

Makaleler, kitap bölümleri

– Emel AKAL, "Mustafa Suphi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 8, Sol*, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– Yüksel AKKAYA, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 8, Sol*, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– *Atılım*, "Cephe Sorunu", Temmuz 1974, http://tustav.org/dosya/SureliYayinlar/atilim/1974_07_Temmuz.pdf

– Gökhan ATILGAN, "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 8, Sol*, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– Mehmet Ali AYBAR (*Ant* dergisine verdiği görüş), *Ant dergisi*, "İşçi Sınıfı Partisi için İleri", aylık *Ant dergisi*, no.7

– Murat BELGE, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 8, Sol*, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– Mihri BELLİ, "Türkiye Komünist Partisi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 6

– Behice BORAN, "Türkiye İşçi Partisi 1961-71", *Yürüyüş* no. 67, 20 Temmuz

1976

– Behice BORAN, "İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları", *Sosyal Adalet*, no. 2, 26 Mart 1963

– Metin ÇULHAOĞLU, "Solun Tarihinde Atılım ve Restorasyon Dönemleri", *Gelenek* no. 6, Nisan 1987

– M. ÇULHAOĞLU, "Goşistler mi Devrimci Demokratlar mı?", *Gelenek* no. 8, Haziran 1987.

– M. ÇULHAOĞLU, "Sosyalist Hareketin Bugünkü Düzeyi ve TKP Programı", *Doğruda Durmanın Felsefesi cilt 2*, YGS Yayınları, Ekim 2002

– M. ÇULHAOĞLU, "Dört Gösterge Işığında Türkiye Sosyalist Hareketi", Neşecan Balkan ve Sungur Savran, *Sürekli Kriz Politikaları 1*, Metis Yayınları, İstanbul, Mart 2004

– M. ÇULHAOĞLU, "Türkiye'de Marksizm: Yapılabilecek olup da yapılmayan nedir?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt.8, Sol*, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– M. ÇULHAOĞLU, "Bir Daha Fenersiz Yakalanmamak İçin", *Doğruda Durmanın Felsefesi 2. cilt*, YGS Yayınları

– Sinan DERVİŞOĞLU, "TÜSTAV Sempozyumu Üzerine Notlar: Mustafa Suphi'nin Tarihteki Yeri ve Anlamı", *Fabrika* dergisi, no: 2, Şubat 2005

– Paul DUMONT, "Bolşevizm ve Doğu: Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi 1918-1921", *Birikim*, no.61, Mart 1980

– François GEORGEON, "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt 4, Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002

– Aydın GİRİTLİ (Aydemir GÜLER), "Legal Parti Programlarına Bir Bakış", *Gelenek* no: 18, İstanbul, Haziran 1988

– A. GİRİTLİ (A. GÜLER), "Bitmeyen Tartışma: 27 Mayıs", *Gelenek* no. 52, Temmuz 1996.

– A. GİRİTLİ (A. GÜLER), "Restorasyon Kemalizmi", *Gelenek*, no. 57, Haziran 1998.

– Aydemir GÜLER, "Atatürk ve Sınıf", *Gelenek* sayı 68, İstanbul, Ekim 2001

– A. GÜLER, "Bir Yıldönümü Yazısı, Geçmişten Gelenek Üretmek", *Gelenek* 67, İstanbul Eylül 2001

– Murat GÜLTEKİNGİL, "Sunuş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce cilt.8, Sol*, İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– Cemal HEKİMOĞLU (Kemal OKUYAN), "Bir Tartışmada Yeni Ufuklar", *Gelenek* no. 15, Şubat 1988

– Rasih Nuri İLERİ, "Önyazı"; Zihni Turgay Anadol, *Truva Atında İlk Akşam* için-

de (Yön Yayınları, İstanbul Kasım 1990)

– Yalçın KÜÇÜK, "İlerici harekette büyük günah", *Yürüyüş* 150, 21.2.1978

– Orhan SİLİER, "TİP'in İkinci Dönemi: 'Daha İyi Yenilmek' Olanaklı mıydı?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol,* cilt 8,İletişim Yayınları, 2. baskı İstanbul, 2008

– Mustafa SUPHİ, "Plan – Türkiye'de bizim işimiz", aktaran Bilal Şen, *Belgelerin Sözü*, Bulgaristan baskısı, 2002

– Mete TUNÇAY, *"Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 8, Sol,* İletişim Yayınları, 2. baskı 2008, İstanbul

– Süha ÜNSAL, "Türkiye'de Komünist Düşüncenin Kaynaklarından Biri Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı", *Toplum ve Bilim* no. 78, Güz 199

– Haluk YURTSEVER "Söyleşi", *Gelenek* 67, Eylül 2001.

Yazılama

Bu çalışmanın odaklandığı üç politik lider, genel hatlarıyla solun kalıcılaşan, nesnelleşen kimlik özellikleriyle özdeşleşmiş isimlerdir. Mustafa Suphi yurtseverliğin, Şefik Hüsnü parti önceliğinin, Behice Boran sosyalizm vurgusunun maya tutmasında ihmal edilemez katkılarıyla anılmalıdırlar.

Ancak buraya kadar... Mirasın özeti de aşağı yukarı budur.

Eğer solun, tarihin akışı içinde oluşmuş ve gelecek kuşaklara devrolacağı kesin bir geleneği olsaydı, işler daha kolay olurdu. Oysa bizde, geçmişten bir gelenek üretebilmek için, tarihle gelecek arasında ufuk açıcı, tamamlayıcı bir ilişki kurabilmek için, hatta sadece eskiden yaşanmış fragmanları sağlıklı bir kurguya yerleştirebilmek için bile, Nâzım gibi cam kırıklarında uçak hayal etmeye, Bedri Rahmi'nin çağrısındaki gibi en az "üç dil" bilmeye, Attila Jozsef'in dediği gibi "yedi kişilik" yaşamaya ihtiyaç var.

22 TL

9 786055 892357